

**УКРАЇНСЬКО-ЛАТИНСЬКИЙ
СЛОВНИК
ЮРИДИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ**

Аболіція, амністія, відміна (звинувачення)	Abolitio (аболіціо)
Або не берись, або доводи до кінця	Aut non tentaris, aut perforce (аут нон тентаріс, аут перфіце), <i>Овідій</i>
Аборт	Partus abactus (партус абактус)
Або Цезар, або ніщо	Aut Caesar, aut nihil (аут Цезар, аут нігіль)
Абсолютна влада	Absolutum dominium (абсолютум домініум)
Абсолютне незнання, невігластво	Crassa ignorantia (красса ігноранція)
Абсолютний позов	Actio confessoria (акціо конфессоріа)
Абстрактне замість конкретного	Abstractum pro concreto (абстрактум про конкрето)
Абсурдний висновок	Reductio ad absurdum (редукціо ад абсурдум)
Автоматичне продовження чинності договору за мовчазною згодою сторін	Tacita locatio (таціта льокаціо)
Автор законопроекта	Lator legis (лятор легіс)
Авторитет судового рішення	Auctoritas rei iudicatae (аукторітас реі юдікате)
Агнат (родич з боку померлого батька)	Agnatus (агнатус)
Адвокат від бога	Advocatus dei (адвокатус деі)
Адвокат від диявола	Advocatus diaboli (адвокатус діаболі)
Адвокат-крючкотвор	Rabula (рабуля)
Адвокатська діяльність	Usus forensis (узус форенсіс)
Акведук – це право проводити воду через чужу земельну ділянку	Aquaeductus est ius aquam ducendi per fundum alienum (акведуктус ест юс ақвам дученді пер фундум аліенум)
Акт буття	Actus essendi (актус ессенді)
Акт, недійсний з (моменту) виникнення	Actum nullum ab initio (актум нулліум аб ініціо)
Акція (дія, позов)	Actio (акціо)
Але надія ще не втрачена	At spes non fracta (ат спес нон фракта)
Алібі (букв. в іншому місці)	Alibi (алібі)
Алкогольне оп'яніння	Temulentia alcoholica (темуленція алькоголіка)
Аморальний контракт	Turpis contractus (турпіс контрактус)
Аморальний вчинок	Prave factum (праве фактум)
Аннали (літописи) понтифіків	Annales pontificum (анналес понтіфікум)
Апеляційна скарга	Libellus appellationis (лібеллус)

Апостеріорі (букв. з наступного, знання, добуте з досвіду)

Апріорі (умоглядно, до досвіду, наперед стверджувати або заперечувати щось)

Арбітражне рішення, рішення третейського суду

Арбітражне рішення – це вирок

Арбітражне рішення – це присуд порядної людини на користь справедливості і добра

Аргумент „до гаманця”

Аргумент до жінки

Аргумент до людини

Аргумент до невігластва

Аргумент до недобррозичливості

Аргумент до совісності

Аргумент до співчуття

Аргументи і висновки

Аргументи протилежної сторони

Аргумент із доцільності

Аргумент із теологічних міркувань

Аргумент палиці (дрюка, дубини)

Аргумент, розрахований на здоровий глузд

Аргумент, що базується на неможливості чого-небудь

Аргумент, що базується на судовому прецеденті

Арешт кораблів

апелляціо^oніс)

A posteriori (а постеріо^oрі)

A priori (а пріо^oрі)

Arbitrium (арбі^oтріум)

Argumentum est iudicium

(аргуме^oнтум ест юді^oціум)

Arbitrium est iudicium boni viri, secundum aequum et bonum (арбі^oтріум ест юді^oціум бо^oні ві^oрі, секу^oндум е^oквум ет бо^oнум)

Argumentum ad crumenam

(аргуме^oнтум ад круме^oнам)

Argumentum ad feminam (аргуме^oнтум ад фе^oмінам)

Argumentum ad hominem

(аргуме^oнтум ад го^oмінем)

Argumentum ad ignorantiam

(аргуме^oнтум ад ігнора^oнціам)

Argumentum ad invidiam

(аргуме^oнтум ад інві^oдіам)

Argumentum ad verecundiam

(аргуме^oнтум ад вереку^oндіам)

Argumentum ad misericordiam

(аргуме^oнтум ад мізеріко^oрдіам)

Argumenta et rationes (аргуме^oнта ет раціо^oнес)

Argumenta adversaria (аргуме^oнта адверса^oріа)

Argumentum ex convenientia (аргуме^oнтум екс конвеніе^oнціа)

Argumentum ex ratione theologica

(аргуме^oнтум екс раціо^oне теольо^oгіка)

Argumentum baculinum (аргуме^oнтум бакулі^oнум)

Argumentum ad iudicium

(аргуме^oнтум ад юді^oціум)

Argumentum ab impossibili

(аргуме^oнтум аб імпосси^oбілі)

Argumentum ab auctoritate

(аргуме^oнтум аб аукторіта^oте)

Arrestatio navium (арреста^oціо на^oвіум)

Ахіллесова п'ята

Achilleus calx (ахіллеус калькс)

🌀 Б 🌀

Багатий той, хто мудрий

Dives est, qui sapiens est
(ді-вес ест, кві са-піенс ест)

Багаті люди

Habentes homines (габе-нтес го-мінес)

Багато вина пити – не довго жити

Multum vinum bibere, non diu vivere
(му-льтум ві-нум бі-бере, нон ді-у ві-вере)

Багато муки має той, хто всім заткав роти

Multum farris habet qui cunctis obstruit ora
(му-льтум фа-рріс га-бет кві ку-нктіс о-бструіт о-ра)

Багато небагатьма словами (сказати)

Multa paucis (му-льта па-уціс)

Багато хто знає багато, ніхто не знає все

Multi multa, nemo omnia novit
(му-льті му-льта, не-мо о-мнія но-віт)

Багато хто нехтує усім чесним і справедливим, аби лиш досягти влади

Multi omnia recta et honesta neglegunt, dummodo potentiam consequantur
(му-льті о-мнія ре-кта ет гоне-ста не-глегунт, ду-ммодо поте-нціам консеква-нтур)

Багатство і почесі – непевне та хистке добро

Divitiae et honores incerta et caduca sunt
(діві-ціе ет гоно-рес інце-рта ет каду-ка сунт)

Багатьох повинен боятися той, кого багато людей боїться

Multos timere debet, quem multi timent
(му-льтос ті-мере де-бет, квем му-льті ті-мент), *Cip*

Багач не може бути щасливим

Non potest dives esse felix
(нон по-тест ді-вес е-ссе фе-лікс)

Бажана особа

Persona grata (персо-на гра-та)

Бажання без праці мало що значить

Voluntas sine labore non valet
(волю-нтас сі-не лябо-ре нон ва-лет)

Бажання стає на місце розуму

Stat pro ratione voluntas
(стат про раціо-не волю-нтас)

Бажано (формула згоди)

Placet (пля-цет)

Бажано, законно, допустимо (дипломатична формула)

Grata, rata et accepta (гра-та, ра-та ет акце-пта)

Бажати комусь добра (зла)

Alicui bene (male) velle
(алі-куі бе-не (ма-ле) ве-лле)

Бажати пізно значить не бажати

Tarde velle nolentis est
(та-рде ве-лле ноле-нтіс ест), *Сенека*

Бажаю всім здоров'я

Omnes salvo volo (о-мнес са-льво во-льо)

Байка вчить

Fabula docet (фа-буля до-цет)

Бакалавр права

Legum Bacalaureus (ле-гум бакаля-уреус)

Балакучий язик шкодить

Carrula lingua nocet (ка-рруля лі-нгва но-цет)

Балакучість рідко обходиться без

Loquacitas raro caret mendacio

брехні	(льоква□цітас ра□ро ка□рет менда□ціо)
Балакучості багато, розуму мало	Loquentiae multum, sapientiae parvum (льокве□нціє му□льтум, сапіє□нціє па□рвум)
Банда	Manus praedonum (ма□нус предо□нум)
Батьківська влада	Patria potestas (па□тріа поте□стас)
Батьківщину люблять не тому, що вона велика, а тому що своя	Nemo patriam, quia magna est, amat, sed quia sua (не□мо па□тріам, кві□а ма□гна ест, а□мат, сед кві□а су□а)
Батьком є той, на кого вказує шлюб	Pater est quem nuptiae demonstrant (па□тер ест квем ну□пціє демо□нстрант), <i>Павло</i>
Бачу тебе наскрізь	Ego te intus et in cute novi (éго те і□нтус ет ін ку□те но□ві)
Без будь-яких причин	Nullis causis (ну□лліс ка□узіс)
Без будь-якого винятку	Absque omni exceptione (а□бскве о□мні ексцепціо□не)
Безглузде припущення	Absurdum in adiecto (абсу□рдум ін ад'є□кто)
Безглуздий висновок	Deductio ad absurdum (деду□кціо ад абсу□рдум)
Безглуздо керувати іншими, якщо не вмієш керувати собою	Stultum imperare reliquis, qui nescit sibi (сту□льтум імпера□ре релі□квіс, кві не□сціт сі□бі)
Без гніву і пристрасті	Sine ira et studio (сі□не і□пра ет сту□діо), <i>Тацит</i>
Бездіяльність – початок усіх бід	Omnium malorum origo otium (о□мніум мальо□рум орі□пра о□ціум)
Бездіяльність і марне очікування	Cessatio et frustratio (цесса□ціо ет фрустра□ціо)
Бездіяльність ослаблює людей	Mollit viros otium (мо□лліт ві□рос о□ціум)
Бездіяльність породжує зло	Otia dant vitia (о□ція дант ві□ція)
Бездіяльність постійно тягне до мінливості душі	Variam semper dant otia mentem (ва□ріам се□мпер дант о□ція ме□нтем)
Бездонну бочку не наповнити	In vas pertusum congerere (ін вас перту□зум конге□пере)
Без доброчесності ніхто не може бути щасливим	Beatus autem esse sine virtute nemo potest (беа□тус а□утем е□ссе сі□не вірту□те не□мо по□тест), <i>Цицерон</i>
Без докору сумління (без усякого сорому)	Sine ulla religione (сі□не у□лля релігіо□не)
Без допомоги адвоката (особисто)	Ex sua persona (екс су□а персо□на)
Без дружби немає життя	Sine amicitia vita nulla est (сі□не аміці□тіа ві□та ну□лля ест)
Беззаконня не виправдовує беззаконня	Iniuria non excusat iniuriam (ін'ю□ріа нон ексу□зат ін'ю□ріам)

Без закону немає жодного злочину, жодного покарання	Nullum crimen, nulla poena sine lege (ну□ллоум крі□мен, ну□лля пе□на сі□не ле□ге)
Без заперечень і при загальній згоді	Nemine contradicente et unanimo consensu (не□міне контраді□центе ет уна□німо консе□нсу)
Без заповіту	Ab intestato (аб інтеста□то)
Без злого наміру	Sine dolo malo (сі□не до□льо ма□льо)
Безіменні контракти	Contractus innominati (контра□ктус інноміна□ті)
Безкарність завжди призводить до вчинення ще тяжчих злочинів	Impunitas semper ad deteriora invitat (імпу□нітас се□мпер ад детеріо□ра інві□тат)
Безкарність заохочує до все нових злочинів	Impunitas continuum affectum tribuit delinquendi (імпу□нітас конті□нуум аффе□ктум трі□буіт делінкве□нді)
Безкарно, без шкоди (для себе)	Sine fraude (сі□не фра□уде)
Безкінечність у праві не схвалюється	In finitum in iure reprobatur (інфіні□тум ін ю□ре репроба□тур)
Без кінця, нескінченно	Ad infinitum (ад інфіні□тум)
Безкорисне не відмінює корисного	Utile per inutile (у□тіле пер іну□тіле)
Безкорисний порадник, впливовий друг	Amicus curiae (амі□кус ку□ріе)
Безкоштовно	Gratis (гра□тіс)
Без лишніх слів; коротко кажучи	Pauca verba (па□ука ве□рба)
Без матеріалу неможливе ніяке творіння	Sine materia nulla species effici potest (сі□не мате□ріа ну□лля спе□ціес е□ффіці по□тест)
Без надії	Sine spe (сі□не спе)
Без надії сподіваюсь	Contra spem spero (ко□нтра спем спе□ро)
Без насильства і обману	Sine vi et dolo (сі□не ві ет до□льо)
Без обмеження в часі	Citra temporis finem (ці□тра те□мпоріс фі□нем)
Безодня закликає безодню (Одна біда не приходить)	Abyssus abyssum invocat (абі□ссус абі□ссум інвокат)
Без підготовки, з листа	Aperto libro (апе□рто лі□бро)
Безплідний труд - нерозумний	Inutilis labor stultus (інуті□ліс ля□бор сту□льтус)
Без плями і складки (тобто бездоганно)	Sine macula et ruga (сі□не ма□куля ет ру□га)
Без помилки і пропуску	Salvo errore et omissione (са□льво ерро□ре ет оміссіо□не)
Безпосередні підвладні спадкоємці	Heredes sui (герес су□і)
Без потомства	Sine prole (сі□не про□ле)
Без права оскарження	Sine provocatione (сі□не провокаціо□не)
Без праці не буде й крихти хліба в	Sine labore non erit panis in ore

роті	(сі□не лябо□ре нон е□рїт па□ніс ін о□ре)
Безпринципний (невправний) друг	Amicus incommodus ab animico non differt
мало чим відрізняється від ворога	(амі□кус інко□модус аб анімі□ко нон ді□фферт)
Без причини	Sine causa (сі□не ка□уза)
Без причини, безпідставно	Nulla ratione (ну□лля раціо□не)
Без прохання, без підкупу, без	Sine prece, sine precio, sine poculo
п'ятики	(сі□не пре□це, сі□не пре□ціо, сі□не по□кульо)
Без (позначення) року (місяця)	Sine anno (loco) (сі□не а□нно (льо□ко)
Безсоромно брехати	Peierare optime (пеєра□ре о□птіме)
Без судової санкції	Sine decreto (сі□не декре□то)
Без суду і слідства	Causa indicta (ка□уза інді□кта)
Без сумніву	Procul dubio (про□куль ду□біо)
Безтілесні речі (права та юридичні	Res incorporales (рес інкорпора□лес)
ситуації, крім права власності)	
Без турботи	Sine cura (сі□не ку□ра)
Без тяжкого труда не можна	Absque labore gravi nequeunt consueta re-
позбутися звичок	pellī (а□бскве лябо□ре гра□ві не□квеунт
	консве□та репе□ллі)
Без ціни немає продажу	Sinae pretio nulla venditio est
	(сі□не пре□ціо ну□лля венді□ціо ест)
Безчестя, ганьба, погана репутація	Infamia (інфа□міа)
Без шкоди для честі	Salvo honore (са□льво гоно□ре)
Бережи час!	Tempori parce! (те□мпорі па□рце)
Бережись завжди того, хто	Cave illum semper, qui tibi imposuit semel
обманув тебе хоч один раз	(ка□ве і□ллюм се□мпер, кві ті□бі імпо□зуїт
	се□мель)
Бережливість – важливе джерело	Parsimonia est magnum vectigal
прибутків	(парсімо□ніа ест ма□гнум векті□галь)
Береться до уваги причина	Causa proxima, non remota spectatur
найближча, а не віддалена	(ка□уза про□ксїма, нон ремо□та спекта□тур)
Береться те тлумачення, яке	Ea est accipienda interpretatio, quae vitio
бездоганне	caret (е□а ест акціпіє□нда інтерпрета□ціо, кве
	ві□ціо ка□рет)
Бика ловлять за ріг, а людину	Cornu bos capitur, voce ligatur homo
зв'язують словом	(ко□рну бос капі□тур, во□це ліга□тур го□мо)
Бита дорога – безпечна дорога	Via trita est via tuta (ві□а трі□та ест ві□а
	ту□та)
Біда мене навчила	Calamitate doctus sum (калямїта□те до□ктус
	сум)
Біда не ходить сама	Nulla calamitas sola (ну□лля каля□мітас
	со□ля)
Бідність – не ганьба	Paupertas non est probrum (паупе□ртас нон
	ест про□брум)
Бідність примушує людину	Nominem experiri multa paupertas iubet

спробувати всього

Бідність та старість – найбільші бід

Бідність усього навчить тих, хто її зазнав

Бідного всюди поневіряють

Бідності не вистачає багато чого, а жадібності - всього

Біжи, ховайся, мовчи

Бійся недоучки (букв.: бійся людини однієї книги)

Біла гарячка

Білити дві стіни (і нашим, і вашим)

Біль душі важчий за біль тіла

Біль заставляє брехати навіть невинних

Біль і мужні серця ламає

Більше безглуздо, ніж негарно

Більше дзвону, ніж смислу

Більше добра зазнає той, хто вміє віддячити

Більше значення має дійсний стан, ніж уявлення про нього

Більше містить у собі менше

Більше одної істини бути не може

Більше допоможе вчасне застерігання, ніж пізнє нарікання

Більше треба лікувати рани душі, ніж тіла

Більшістю голосів

Більш пізні судові рішення з точки

(го□мінем експері□рі му□льта паупе□ртас ю□бет)

Paupertas et senectus onera maxima
(паупе□ртас ет сене□ктус о□нера ма□ксіма)

Paupertas omnes artes perdocet, ubi quem attigit
(паупе□ртас о□мнес а□ртес пердо□цет, у□бі квем атті□гіт), *Плавт*

Pauper ubique iacet (па□упер убі□кве я□цет)

Desunt inopie multa, avaritiae omnia
(де□зунт іно□піе му□льта, аварі□ціе о□мнія)

Fuge, late, tace (фу□ге, ля□те, та□це)

Time hominem unius libri
(ті□ме го□мінем у□ніус лі□брі)

Delirium tremens (делі□ріум тре□менс)

Utrosque parietes linere
(утро□скве парі□етес лі□нере)

Dolor animi gravior est, quam corporis dolor
(до□льор а□німі гра□віер ест, квам ко□рпоріс до□льор)

Etiam innocentes cogit mentiri dolor (е□ціам інноце□нтес ко□гіт менті□рі до□льор)

Frangit fortia corda dolor
(фра□нгіт фо□ртіа ко□рда до□льор)

Magis inepte, quam ineleganter
(ма□гіс іне□пте, квам інелега□нтер)

Plus sonat, quam valet
(плюс со□нат, квам ва□лет)

Beneficia plura recipit, qui scit reddere
(бенефі□ція плю□ра реці□піт, кві сціт ре□ддере)

Plus in re est, quam in existimatione mentis
(плюс ін ре ест, квам ін екзістімаціо□не ме□нтіс)

Maior continet in se minus
(ма□іор конті□нет ін се мі□нус)

Verum plus uno esse non potest
(ве□рум плюс у□но е□ссе нон по□тест)

Prodest cautela plus quam postrema querela
(про□дест кауте□ля плюс квам постре□ма квере□ля)

Ulcera animi sananda magis, quam corporis
(у□льцера а□німі сана□нда ма□гіс, квам ко□рпоріс)

Pluralibus votum (плюра□лібус во□тум)

Iudicia posteriora sunt in lege fortiora

зору права мають більшу силу
Біографія, життєвий шлях
Благодіяння для недостойного я
вважаю злодіяннями

Благо народу нехай буде вищим
законом

Благородний не звертає увагу на
образу

Благочестивий обман

Блаженні миротворці, бо вони
будуть названі синами божими

Близькі родичі (домочадці) не
повинні притягуватися як свідки

Близькість зменшує повагу

Блискавки б'ють у найвищі гори

Бог знаходить винного

Боги судили інакше

Богів першими на землі створив
страх

Божевілля, марення

Божевільний прирівнюється до
відсутнього

Божевільного покарано його
власним безумством

Божий дім, церква

Борги для чесною людини – гірке
рабство

Борги йдуть слідом за особою
боржника

Боржник кредитора є водночас
боржником особи, що виступає
кредитором кредитора

Боржник не робить подарунків

Боржником вважається той, з кого
можна вимагати гроші проти його
волі

Борода не робить (з людини)

(юдіціа постеріора сунт ін леге фортіора)

Curriculum vitae (куррікулум віте)

Benefacta male locata malefacta arbitrator
(бенефакта мале локата малефакта
арбітатор), Цицерон

Salus populi suprema lex esto (салюс
популі супрема лекс есто), Цицерон

Ingenuitas non recipit contumeliam
(інгенуітас нон реціпіт контумеліам), Сір

Pia fraus (піа фраус)

Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur
(беаті паціфіці, квоіам філії деї
вокабунтур)

Domestici testes adhibendi non sunt
(доместіці тестес адгібенді нон сунт),
Ульпіан

Minuit praesentia famam
(мінуйт презеіціа фамам)

Ferunt summos fulgura montes
(ферунт суммос фульгура монте)

Reperit deus nocentem
(реперіт деус ноцентем)

Dis aliter visum (діс алітер візум)

Primus in orbe deos fecit timor
(прімум ін орбе деос феціт тімор)

Delirium (деліріум)

Furiosus absentis loco est
(фуріозус абсентіс льоко ест), Ульпіан

Furiosus furore solo punitur
(фуріозус фуросо льо пунітур)

Domus dei (домус деї)

Alienum aes homini, ingenuo acerba est
servitus (аліенум ес гоміні, інгенуо
ацерба ест сервітус)

Debita sequuntur personam debitoris
(дебіта секвунтур персонам дебіторіс)

Debitor creditoris est debitor creditori
creditoris (дебітор кредіторіс ест дебітор
кредіторіс)

Debitor non donare (дебітор нон донаре)

Debitor intellegitur is, a quo invito exigi
pecunia potest (дебітор інтеллегітур іс, а
кво інвіто ексігі пекунія потест)

Barba non facit philosophum
(барба нон фаціт філософум)

філософа

Борода росте, а голова не тямить

Barba crescit, caput nescit
(ба▯рба кре▯сцит, ка▯пут не▯сцит)

Боюся данайців, навіть якщо вони дарунки приносять

Timeo Danaos et dona ferentes (ті▯мео да▯наос ет до▯на фере▯нтес), *Вергілій*

Боятися роботи не личить чоловікові

Non est viri timere laborem
(нон ест ві▯рі ті▯мэре лябо▯рем)

Боятися своєї тіні

Umbram suum timere (у▯мбрам су▯ум тіме▯ре)

Брати те, що не можеш віддати – це обман

Fraus est accipere, quod non possis reddere
(фра▯ус ест акці▯пере, квод нон по▯ссіс ре▯ддере)

Брати участь у змові

In coniuratione esse (ін кон'юраціо▯не е▯ссе)

Брати хабар

Pecunias capere (пеку▯ніас ка▯пере)

Брати що-небудь під сумнів

Aliquid in dubium vocare (а▯ліквід ін ду▯біум вока▯ре), *Сенека*

Брехлива заява (до суду) гірше за все

Exceptio falsi omnium ultima (ексце▯пціо фа▯льсі о▯мніум у▯льтіма)

Брехливе в одному, брехливе в усьому

Falsus in uno, falsus in omnibus (фа▯льсус ін у▯но, фа▯льсус ін о▯мнібус)

Брехня не має меж

Terminus nullus falso est
(те▯рмінус ну▯ллюс фа▯льсо ест)

Брехня – прозора, всюди виявляється

Mendacium est tenue, dilucet undique
(менда▯ціум ест те▯нуе, ділю▯цет у▯ндікве)

Брехун також злодій

Mendax etiam fur est (ме▯ндакс е▯ціам фур ест)

Брехуну ми не віримо навіть тоді, коли він говорить правду

Mendaci homini ne vera quidem credimus
(ме▯ндаці го▯міні не ве▯ра кві▯дем діце▯нті кре▯дімус)

Буває, що черепаха літає

Testudo volat (тесту▯до во▯лят)

Буде схожим на труп (тобто безвольним)

Erit sicut cadaver (е▯ріт сі▯кут када▯вер)

Будинок розпусти

Stabulum (ста▯булюм)

Будь вірний тому, хто тобі вірний

Fac fideli sis fidelis (фак фіде▯лі сіс фіде▯ліс)

Будь проклятий!

Sacer esto! (са▯цер е▯сто)

Будьте свідками

Testes estote (те▯стес есто▯те)

Будь-яка дія для захисту свого тіла вважається правомірною

Quod quisque ob tutelam corporis sui fecit, iure fecisse existimatur
(квод кві▯скве об туте▯лям ко▯рпоріс су▯і фе▯цит, ю▯ре феці▯ссе екзістіма▯тур)

Будь-яка затримка ненависна, але вона породжує мудрість

Mora omnis odio est, sed facit sapientiam
(мо▯ра о▯мніс о▯діо ест, сед фа▯ціт сапіе▯нціам)

Будь-яка надмірність шкодить

Omne nimum nocet (о▯мне ні▯міум но▯цет)

**Будь-яка правда узгоджується з
будь-якою (іншою) правдою
Будь-яка угода передбачає
незмінність стану речей**

**Будь-яке зобов'язання виникає
через угоду, або через
правопорушення**

**Будь-яке зобов'язання
скасовується в такий спосіб, як
воно виникло**

Будь-яке лихо – з міста

**Будь-яке лихо швидко приходить,
повільно відходить**

**Будь-яке незнання – мати
зухвалості**

**Будь-яке право або створене
згодою, або виникло через
необхідність, або закріплене
звичаєм**

**Будь-яке правове питання полягає
або в повному змісті слів, або в
передбачуваному тлумаченні їх
сенсу**

**Будь-яке судове рішення можна
оскаржити**

Будь-який примус нестерпний

Будь-яким способом

**Будь-які злочини, вчинені
відкрито, менш небезпечні**

**Будь-які обмеження одіозні,
особливо ті, що утруднюють
шлюб і торгівлю**

Буква вчить, буква і шкодить

Буквально

Буквоїдство нижче достоїнства

Omne verum omni vero consonant (о́мне
в́ерум о́мні ве́ро ко́нсонант)

Conventio omnis intellegitur rebus sic
stantibus (конве́нціо о́мніс інтелле́гітур
ре́бус сік ста́нтібус)

Omnis obligatio vel ex contractu vel ex
delicto nascitur (о́мніс облига́ціо вель екс
контра́кту вель екс делі́кто насці́тур)

Unumquodque dissolvi eodem, ligamine
quo ligatur (унумкво́дкве діссо́лві
ео́дем, ліга́міне кво ліга́тур)

Omne malum ex urbe (о́мне ма́люм екс
у́рбе)

Omne malum cito accedit, tarde discedit
(о́мне ма́люм ці́то акце́діт, та́рде
дісце́діт)

Inscientia omnis arrogantiae mater est
(інсці́ція о́мніс арога́нціє ма́тер ест)

Omne ius aut consensus fecit, aut necessitas
constituit, aut firmavit consuetudo (о́мне юс
а́ут консе́нсус фе́ціт, а́ут неце́ссітас
консті́туїт, а́ут фірма́віт консвету́до)

Quaestio iuris omnis aut verborum
proprietae, aut voluntatis coniectura
continetur (кве́стіо ю́ріс о́мніс а́ут
вербо́рум пропрієта́те, а́ут волюнта́тіс
кон'єкту́ра контіне́тур), *Квінтіліан*

Ab omni iudicio provocari licet
(аб о́мні юді́ціо провока́рі лі́цет),
Цицерон

Omnis coacta res molesta est
(о́мніс коа́кта рес моле́ста ест)

Quovis modo (кво́віс мо́до)

Omnia delicta in aperto leviora sunt
(о́мніа делі́кта ін апе́рто левіо́ра сунт)

Conditiones quaelibet odiosae, maxime
autem contra matrimonium et commercium
(кондіціо́нес кве́лібіт одіо́зе, ма́ксіме
а́утем ко́нтра матрімо́ніум ет
комме́рціум)

Littera docet, littera nocet
(лі́ттера до́цет, лі́ттера но́цет)

Ad litteram (ад лі́ттерам)

Aucupia verborum sunt iudice indigna

судді	(ауку□піа вербо□рум сунт ю□діце інді□гна)
Бути досвідченим законодавцем	Scire de legibus instituendis (сці□ре де ле□гібус інстітуе□ндіс)
Бути дружиною у своєї дружини	Uxori nubere suae (у□кзорі ну□бере су□е)
Бути засудженим за вбивство	Damnari inter sicarios (дамна□рі і□нтер сіка□ріос)
Бути звинуваченим у кримінальному злочині	Rei capitis citari (ре□і ка□пітіс ціта□рі)
Бути з кимось на пилі (тобто ворогувати з кимось)	Serram cum aliquo ducere (се□ррам кум а□лікво ду□цере)
Бути на сьомому небі	Digiti se caelum attingere putare (ді□гіті се це□люм атті□нгере пута□ре)
Бути невинним – найбільша втіха	Culpa vacare maximum est solatiū (ку□льпа вака□ре ма□ксимум ест соля□ціум)
Бути під п'ятою у своєї дружини	Sub imperio uxorio esse (суб імпе□ріо укзо□ріо ёссе), <i>Плавт</i>
Бути платоспроможним	Solvendo esse (сольве□ндо е□ссе)
Бути по вуха у боргах	Foris esse (фо□ріс е□ссе)
Бути поза законом (дослівно: мати вовчу голову)	Lupinum caput gerere (люпі□нум ка□пут ге□пере)
Бути покараним за злочин	Expendere scelus (експе□ндере сце□люс)
Бути мудрим заднім розумом	Sero sapere (се□ро са□пере)
Бути схопленому за горло	Faucibus teneri (фауці□бус тене□рі)
Бути щедрим за чужий рахунок	Largiri de alieno (ляргі□рі де аліе□но)
Бути ще зеленим	In herbis esse (ін ге□рбіс е□ссе)

В

Вади засвоюються без наставників	Sine magistris vitia discuntur (сі□не магі□стріс ві□ція діску□нтур)
Вади ледарства слід переборювати працею	Vitia otii negotio discutienda sunt (ві□ція о□ції него□ціо діскутіе□нда сунт), <i>Сенека</i>
Важкий лиш перший крок	Porta itineri longissima (по□рта ітіне□рі льонгі□ссіма)
Важко повірити, неймовірно	Incredibile dictu (інкреді□біле ді□кту)
Важкою душевною карою є каяття після вчинку	Gravis animi poena est, quem post facta poenitet (гра□віс а□німі пе□на ест, квем пост фа□кта пе□нітет)
Важлива обставина	Punctum saliens (пу□нктум са□ліенс)
Ваше благо – наше благо	Vestra salus, nostra salus (ве□стра са□люс, но□стра са□люс)

Вбивство	Homicidium (гоміці□діум)
Вбивство батьків або близьких родичів	Parricidium (парріці□діум)
Вбивство під час самооборони	Homicidium se defendendo (гоміці□діум се дефенде□ндо)
Вбивство під час сварки	Homicidium in rixo (гоміці□діум ін рі□кзо)
Вбудоване в землю йде слідом за нею	Superficies solo cedit (суперфі□ціес со□льо це□діт)
В буквальному смислі слова	Proprie sic dictum (про□пріе сік ді□ктум)
Вважається, що не зазнав збитку той, хто сам у цьому винен	Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire (квод квіс екс ку□льпа су□а да□мнум се□нтіт, нон інтеллі□гітур да□мнум сенті□ре)
Вважається, що той, хто діє через іншого, діє сам	Qui per alium facit, per se ipsum facere videtur (кві пер а□ліум фа□ціт, пер се і□пеум фа□цере віде□тур)
Вважається, що той, хто не забороняє того, що може заборонити, схвалює це	Qui non prohibet, cum prohibere potest, assentire videtur (кві нон прогі□біт, кум прогібе□ре по□тест, ассенті□ре віде□тур)
Вважати що-небудь сумнівним	In dubio ponere aliquid (ін ду□біо по□нере а□ліквід)
Введення в оману, обман	Impositio (імпози□ціо)
Введення у фактичне володіння спадщиною	Bonorum possessio (боно□рум поссе□сціо)
В глибині душі	In imo pectore (ін і□мо пекто□ре)
Вдень і вночі; безперервно	Diurna manu nocturnaе (діу□рна ма□ну ноктурна□кве)
В дрібницях велетень	In minimis maximus (ін мі□німіс ма□ксімум)
Вдячність породжує вдячність	Gratia parit gratiam (гра□ція па□ріт гра□ціам)
Ведення справи	Negotii gestio (него□ції ге□сціо)
Вексель	Littera excambii (лі□ттера екса□мбії)
Велика істина і всемогутня	Magna est veritas et praevalerebit (ма□гна ест ве□рітас ет превале□біт)
Велика різниця – не хотіти і не вміти грішити	Multum interest utrum peccare aliquis nolit aut nesciat (му□льтум інте□рест у□трум пекка□ре алі□квіс но□літ а□ут не□сціат)
Велика справа бути одним і тим же (тобто бути постійним)	Magnam rem puta unum hominem agere (ма□гнам рем пу□та у□нум го□мінем а□герє)
Велика справа - любов	Magna res est amor (ма□гна рес ест а□мор)
Велика хартія вольностей	Magna charta libertatum (ма□гна ха□рта ліберта□тум)
Велике виникає з найменшого насіння	Ex minimis seminibus nascuntur ingentia (екс мі□німіс семіні□бус наску□нтур інге□нція)
Великий життєвий строк	Magnum aevi spatium (ма□гнум е□ві

Великий зміст у короткому вислові
Великі предки

Великою силою є правда, і вона переможе

Велить право

Велич (авторитет, святість, честь)

Величезне нещастя бути щасливим у минулому

Вербальні (усні) договори

Вердикт – це немовби висловлення істини, тоді як судові рішення – це немовби висловлення права

Вершити суд

Вершник, належний до стану

фінансової аристократії

Вести допит, застосовуючи силу

Вести розбещений спосіб життя

Вести (який-небудь) спосіб життя

Вести справу(процес)

Весь світ займається акторством

В єднанні - сила

Вживай, використовуй, розпоряджайся (майном, річчю)

Вживати, але не зловживати

Вживати і зловживати

Взаємна згода

Взаємний захист найбезпечніший

Взаємні борги погашаються в силу самого права

В зазначений строк

В законах порятунк

В залежності від обставин

Взята у борг річ не стає власністю того, кому вона позичена

Взяти когось у свідки

Взяти на себе вину

спаціум)

Magnum in parto (магнум ін парто)

Magni avi (магні аві)

Magna est veritas et praevalerebit (магна ест верітас ет превалебіт)

Ius dicit (юс діціт)

Maiestas (маєстас)

Infelicissimum genus infortunii est fuisse felicem (інфеліціссімум генус інфортунії ест фуіссє феліцєм)

Contractus verbales (контрактус вербалес)

Veredictum quasi dictum veritatis, ut

iudicium quasi iuri dictum (вередіктум квазі діктум верітатіс, ут юдіціум квазі юрі діктум)

Dicere ius (діцере юс)

Aequus (еквес)

Quaestionem violenter exercere

(квєсціонем віолєнтер екзерцєре)

Retro vivere (ретро вівере), *Сенека*

Vitae cursum tenere (віте курсум тєнєре)

Causam agere (каузам агєре)

Mundus universus exercet histrioniam

(мундус унівєрсус екзецет гістріоніам), *Петроній*

Ex unitate vires (екс унітате вірес)

Uti, frui, abuti (уті, фруї, абуті)

Uti, non abuti (уті, нон абуті)

Uttere et abutere (уттере ет абутєре)

Mutuus consensus (мутуус консєнсус)

Mutua defensio tutissima (мутуа дефєнсіо тутіссіма)

Placuit inter omnes id quod invicem

debetur, ipso iure compensari (пласуїт інтер о́мнес і́д квод і́нвіцєм дебе́тур, і́псо ю́ре компенса́рі)

Dicta die (дікта діє)

In legibus salus (ін легібус салус)

Pro re nata (про ре на́та)

Nemo commodando rem facit eius, cui

commodat (не́мо коммода́ндо рем фа́ціт е́юс, ку́ї ко́модат), *Ульпіан*

Se aliquem facere (се а́ліквєм фа́цєре)

Subire crimen (субі́ре крі́мен)

Взяти під варту	In custodiam dare (ін кусто□діам да□ре)
Взятись за жебрачу торбу	Ad saccum ire (ад са□ккум і□ре)
Ви, але не для вас	Vos non vobis (вос нон во□біс)
Вибачати комусь провину	Gratiam facere delicti (гра□ціам фа□цере делі□кті)
Вибачатися перед ким-небудь	Expurgare se alicui (експурга□ре се алі□куї)
Вибачатись за що-небудь	Orare veniam alicui rei (ора□ре ве□ніам алі□куї ре□і)
Вибір є внутрішнім, вільним і добровільним відокремленням однієї речі від іншої без примусу, і він складається з наміру і волі	Electio est intima, libera, spontanea separatio unius rei ab alia, sine compulsione, consistens in animo et voluntate (еле□кціо ест і□нтіма, лі□бера, спонта□неа сепара□ціо у□ніус ре□і аб а□ліа, сі□не компульсіо□не, консі□стенс ін а□німо ет волюнта□те)
Вибір належить кредитору	Electio est creditoris (еле□кціо ест кредіто□ріс)
Виборче право	Ius suffragii (юс суффра□гії)
Виборчі закони	Leges tabellariae (ле□гес табелля□ріе)
Виганяти когось із батьківщини	Excutare aliquem patria (екску□тере а□ліквем па□тріа)
Вигідніше мати саму річ, ніж позов (на неї)	Minus est actionem habere quam rem (мі□нус ест акціо□нем габе□ре квам рем)
Вигнання (найсуворіший вид)	Deportatio (депорта□ціо)
Вигода для держави	Utilitas publica (уті□літас пу□бліка)
Вигода окремої людини	Utilitas privatorum (уті□літас привато□рум)
Виграти справу	Causam vincere (ка□узам ві□нцере)
Видавати закони	Ponere leges (по□нере ле□гес)
Видова різниця; характерна особливість	Differentia specifica (діффере□нція спеці□фіка)
Визнаний винним	Damnatus est (дамна□тус ест)
Визнання – голос совісті	Confessio conscientiae vox est (конфе□ссіо консціє□нціе вокс ест)
Визнання позову рівнозначне присудженню	Confessus pro iudicato habetur (конфэссус про юдіка□то габе□тур)
Визнання правила як норми права	Opinio iuris (опі□ніо ю□ріс)
Визнання юридичної дієздатності за неповнолітнім	Venia aetatis (ве□нія ета□тіс)
Визначений, даний день	Dies datus (ді□ес да□тус)
Визначений (невизначений) строк	Dies certa (incerta) (ді□ес цэрта (інце□рта)
Визнаю свою вину і здаюсь	Peccavi, fateor, vincor (пекка□ві, фа□теор, ві□нкор), <i>Теренцій</i>
Викласти обставини справи	Exponere rem (експо□нере рем)
Викликати в суд	Arcessere (арце□ссере)
Викликати до себе чию-небудь ненависть	In odium alicui venire (ін о□діум алі□куї вені□ре)

Викликати до суду	In ius vocare (ін юс вока□ре)
Викликати свідків	Testes citare (те□стес ціта□ре)
Виклик до суду є природним правом	Citatio est de iure naturali (ціта□ціо ест де ю□ре натура□лі)
Виконавець смертних вироків	Vindex rerum capitalium (ві□ндекс ре□рум капіта□ліум)
Виконане недбало вважається невиконаним	Incaute factum pro non facto habetur (інка□уте фа□ктум про нон фа□кто габе□тур)
Виконання законів	Observatio legis (обсерва□ціо ле□гіс)
Виконання закону не може завдавати шкоди	Executio iuris non habet iniuriam (екзеку□ціо ю□ріс нон га□бет ін'ю□ріам)
Виконувати чию-небудь волю	Stare voluntati alicuius (ста□ре волонता□ті алі□куюс)
Виконуючи нашвидку дві справи, не виконаєш добре жодної	Ad duo festinans neutrum bene peregeris (ад ду□о фесті□нанс не□утрум бе□не пере□геріс)
Викореніть зло із середовища вашого	Auferte malum ex vobis (ауфе□рте ма□люм екс во□біс)
Вимагати письмових доказів	Litterarum memoriam flagitare (літтера□рум мемо□ріам флягіта□ре)
Вимагати повернення кому-небудь волі	Defendere aliquem in libertatem (дефе□ндере а□ліквем ін ліберта□тем)
Виманити у когось гроші	Emungere aliquem argento (ему□нгере а□ліквем арге□нто)
Вимога про повернення вкраденого	Condictio ex causa furtum (конді□кціо екс ка□уза фу□ртум)
Винагорода за втрату цноти	Praemium concubinati (пре□міум конкубіна□ті)
Винагорода за ризик	Pretium periculi (пре□ціум пері□кулі)
Винагорода за сором	Praemium pudoris (пре□міум пудо□ріс)
Вина конкретної особи	Culpa in concreto (ку□льпа ін конкре□то)
Вина (провина) у виборі	Culpa in eligendo (ку□льпа ін еліге□ндо)
Винести рішення	Sententiam ferre (сенте□нціам фе□рре)
Винести смертний вирок	Damnare capitis (дамна□ре ка□пітіс)
Винне не вино, а питущий	Non est culpa vini, sed culpa bibentis (нон ест ку□льпа ві□ні, сед ку□льпа бібе□нтіс)
Винний	Culpabilis (кульпа□біліс)
Винний у державній зраді карається для того, щоб загинув один, але не загинули всі	Reus laesae maiestatis punitur, ut pereat unus, ne pereant omnes (ре□ус ле□зе маєста□тіс пуні□тур, ут пе□реат у□нус, не пе□реант о□мнес)
Вино затемнює думку	Sapientia vino obumbratur (сапіє□нція ві□но обумбра□тур)
Виносити рішення при спокійному Юпітерові (тобто зберігаючи самоконтроль)	Iudicare Iove aequo (юдіка□ре йо□ве е□кво)

Винуватий може захватись, але страху позбутись не може

Винуватий намір

Виняткове право

Винятковий злочин

Виняток із закону є шкодою, тому що він шкодить загальному праву

Виняток підтверджує правило

Випадкова причина

Випадкове вбивство

Випадок – вчитель дурнів

Випадок, не передбачений законом

Випадок правопорушення

Випадок робить злодієм

Випадок спереду волосатий, ззаду лисий (тобто згаєш, не спіймаєш)

Випереджати день долі

(померти не своєю смертю)

Виправданий судом

Виправдувальний вирок

Випущене слово повернутись не може

Вирішальний доказ

Вирішальний експеримент

Вирішення великих справ часто залежить від дрібниць

Вирішення залежить від обставин

Вирішення позову між двома особами не може бути ані на користь, ані на шкоду третій особі

Вирішувати одне спірне питання за допомогою іншого такого ж спірного

Вирішувати питання про життя

Potest latere nocens, sine metu esse haud potest (по-тест лате-ре но-ценс, сі-не ме-ту е-ссе га-уд по-тест)

Mens rea (менс ре-а)

Ius monopolii (юс монопо-лії)

Crimen exceptum (крі-мен ексце-пtum)

Dispensatio est vulnus, quod vulnerat ius commune (діспенза-ціо ест ву-льнус, квод вульне-рат юс комму-не)

Exceptio firmat regulam

(ексце-пціо фі-рмат ре-гулям)

Causa occasionalis (ка-уза окказіона-ліс)

Homicidium causale (гоміці-діум кауза-ле)

Eventus est magister stultorum

(еве-нтус ест магістер стульто-рум)

Casus omissus (ка-зус омі-ссум)

Casus delicti (ка-зус делі-кті)

Occasio facit furem (окка-зіо фа-ціт фу-рем)

Fronte capillata, post est occasio calva

(фро-нте капілля-та, пост ест окка-зіо ка-льва)

Diem fati occupare (ді-ем фа-ті оккупа-ре)

Rectus in curia (ре-ктус ін ку-рія)

Sententia absolutoria = Iudicatum solvi

(сенте-нція абсолюто-рія = юдіка-тум со-льві)

Nescit vox missa reverti

(не-сціт вокс мі-сса реве-рті)

Argumentum primum

(аргуме-нтум пріма-ріум)

Experimentum crucis (експеріме-нтум кру-ціс)

Ex parvis saepe magnarum rerum momenta

pendent (екс па-рвіс се-пе магна-рум ре-рум моме-нта пе-ндент)

Consilia temporum sunt

(консі-ліа те-мпорум сунт)

Res inter alios acta, aliis neque nocere,

neque prodesse potest (рес і-нтер а-ліос а-кта, а-лііс не-кве ноце-ре, не-кве про-дессе по-тест)

Litem lite resolvere

(лі-тем лі-те резо-львере), *Горацій*

De capite alicuius sententiam ferre

і смерть когось	(де капіте алікуюс сентенціам феппе)
Виручи мене, а я виручу тебе	Serva me servabo te (серва ме сервабо те)
Вісити на тонкій нитці (волосині)	Pendere tenui filo (пендепре теңуї фільо)
Висловити небажання може той, хто вправі висловлювати бажання	Eius est nolle qui potest velle (еюс ест ноїлле кві потест велле)
Вислухай і зваж	Audi et perdende (ауді ет перденде)
Вислухати скаргу	Audire querelam (аудіпре кверелам)
Виснажують нещасне тіло	Attenuant vigiles corpus miserabile curae (аттенуант вігілес корпус мізерабіле купре)
тривожні переживання	
Висновок від дійсного до	Ab esse ad posse valet consequentia
можливого має силу	(аб ессе ад поссе ваїлет консеквенція)
Висновок від можливого до	A posse ad esse non valet consequentia
дійсного не має сили	(а поссе ад ессе нон ваїлет консеквенція)
Високий суд	Curia magna (куріа магна)
Виступати із запереченням	Replicare (реплікапре)
Виступати із звинуваченням	Accusationem profiteri alicuius rei
(проти) чого-небудь	(аккузаціоңем профітері алікуюс реї)
Виступати при розгляді чужої	In alieno foro litigare (ін алієно форо
(незнайомої) справи (тобто не	літірапре)
розумітись в справі)	
Висунути позов про	Agere iniuriam (аґере ін іюріам)
відшкодування збитків	
Висхідна лінія предків (родичів)	Linea ascendes (лінеа асцендес)
Витримуй і стримуйся	Sustine et abstinence (сусціне ет абстіне)
Виходити заміж; вступати в статеві	Convenire (конвеніпре)
стосунки; подавати позов	
Вишукані слова чарують глупака	Mulcent delirunt verba polita virum
	(муїльцент делірунт верба політа вірум)
Вища влада	Potestas suprema (постас супрема)
Вища влада держави над	Ius eminens (юс еміненс)
громадянами	
Вища законність – це вища	Summum ius est summa iniuria
несправедливість	(суммум юс ест сумма ін іуріа), Цицерон
Вища милість полягає в тому, щоб	Summa caritas est facere iustitiam singulis
виявляти справедливість щодо	et omni tempore, quando necesse fuerit
кожного і завжди, коли в цьому є	(сумма карітас ест факере юстіціам
потреба	сіңгуліс ет оїмні темпоре, квандо
	нецессе фуеріт)
Вище благо медицини – здоров'я	Summum bonum medicinae sanitas
	(суммум бонум медіціне санітас)
Вище голову!	Sursum corda! (сурсум корда)
Вище підозри	Suspicionem maior (суспіціоңе маїор)
Вищий закон держави	Suprema lex civitatis (супрема лекс
	цівітаціс)

Відати судовою частиною	Iudicia administrare (юдіція адміністрація)
Від великого до малого	A maximis ad minima (амаксіміс адмініма)
Відверте невігластво	Ignorantia recti (ігноранція ректі)
Відвід заперечення на репліку	Triplicatio (тріплікація)
Від власного імені	Proprio nomine (пропріо номіне)
Від вогню вогонь	Ab igne ignem (аб ігне ігнем)
Від волосся до нігтів	A capillis usque ad unques (а капіліс ускве ад унгвес), <i>Плавт</i>
Від голови до ніг	Ad verticem summum (ад вертіцем суммум), <i>Цицерон</i>
Віддавати рівним за рівне	Par pari referto (пар парі реферто)
Віддай богу – богове, а кесарю - кесареве	Dato deo, quae dei sunt, et Caesari, quae sunt Caesaris (дато део, кве деі сунт, ет цезарі, кве сунт цезаріс)
Віддай твоє, поки воно твоє, після смерті воно не твоє	Da tua dum tua sunt, post mortem tunc tua non sunt (да туа дум туа сунт, пост мортем тунк туа нон сунт)
Віддай, що винен	Redde, quod debes (редде, квод дебес)
Віддаленість збільшує привабли- вість (більше очаровує)	Maior e longinquo reverentia (майор е льонгікво реверенція)
Відданий у заставу	Impignorata (імпігнората)
Віддати життя за когось-небудь	Vitam pro aliquo profunderere (вітам про алікво профундерере)
Віддати життя за правду	Vitam impendere vero (вітам імпендерере веро), <i>Ювенал</i>
Віддати кожному своє (основний принцип римського права стосовно справедливості)	Suum cuique tribuere (сум куйкве трібуере)
Від дійсного до можливого	Ab acta ad potentiam (аб акта ад потенціам)
Від душі (від усього серця)	Ab imo pectore (аб імо пекторе)
Від загальноприйнятого звичаю не слід відступати	A communi observantia non est recedendum (а коммуні обсерванція нон ест реcedeңдум)
Від зізнання, зробленого в суді, не можна відмовитися	Confessio facta in iudicio non potest retractari (конфессіо факта ін юдіціо нон потест ретрактаці)
Від зовнішнього до внутрішнього	Ab exterioribus ad interiora (аб екстеріорібус ад інтеріора)
Від зухвалості крок до глупоти	Arrogantia facit stultum (арроганція факіт стультум)
Відібрати в когось-небудь життя	Aliquem vita privare (аліквем віта пріваре)
Відібрати ключі у дружини (тобто розірвати шлюб)	Claves uxori adimere (клявес укзорі адімере)

Відклавши всі інші справи

Omissis omnibus aliis negotiis
(омі□ссіс о□мнібус а□лііс неро□цііс)

Відкладати строк; відмінити суд

Diem eximere (ді□ем ексі□мере)

Відкласти оголошення рішення

Diem sententiae proferre
(ді□ем сенте□нціе про□ферре)

Відкликається (відкладається)

Revocatur (ревока□тур)

Відкликати магістрата з посади

Abrogare (аброга□ре)

Відкрита, явна дія

Apertum factum (апе□ртум фа□ктум)

Від любові немає зілля

Amor non est medicabilis herbis
(а□мор нон ест медіка□біліс ге□рбіс)

**Відміняти те, що встановлено
законами**

Rescindere quod sit factum legibus
(ресці□ндере квод сіт фа□ктум ле□гібус),
Теренцій

**Відмова в прийомі позову до
розгляду**

Exclusio (ексклю□зіо)

Відмовитися від позову

Causa desistere (ка□уза дезі□стере)

**Відмовитися від чогось
(запропонованого) може лише той,
хто має для цього право**

Eius est nolle, qui potest velle
(е□юс ест нолле, кві по□тест велле)

**Відмовити у прийнятті позовної
заяви**

Actionem denegare (акціо□нем денега□ре)

**Відмовлятися від ворожнечі в
інтересах держави**

Donare inimicitias suus rei publicae
(дона□ре ініміці□тіас су□ус ре□і пу□бліце)

**Відмовлятися від судового
переслідування**

Donare legem (дона□ре ле□гем)

**Відмовлятися від умовленого
шлюбу**

Thalamos pactos deserere (та□лямос па□ктос
десе□пере), *Вергілій*

**Відмовляючись від титулу, без
титулу (скорочено)**

Praetermisso titulo (претермі□ссо ті□тульо)

Від мого імені

Meo nomine (ме□о но□міне)

Від можливого до дійсного

A potentia ad actum (а поте□нціа ад а□ктум)=

A posse ad esse (а по□ссе ад е□ссе)

A nativitate (а натівіта□те)

Від народження

**Від нерозумного язика (бувають)
великі неприємності**

De lingua stulta incommoda multa (де
лі□нгва сту□льта інко□ммода му□льта)

Відновлення попереднього стану

Restitutio in integrum (рестіту□ціо ін
інте□грам)

**Відомо, що закони винайдено для
блага громадян**

Constat, ad salutem civium inventas esse
leges (ко□нстат, ад салю□тем ці□віум
інве□нтас е□ссе ле□гес)

**Відомстити ворогові – значить
отримати друге життя**

Inimicum ulcisci vitam accipere est alteram
(іні□мікус ульці□сці ві□там акці□пере ест
а□льтерам)

Відомстити за чию-небудь смерть

Vindicare mortem alicuius
(віндіка□ре мо□ртом аліку□юс)

Відплата (відповідно до злочину)	Talio esto (таліо есто)
Відповідати за правопорушення	Ex delicto teneri (екс делікто тенері)
Відповідач, заперечуючи, стає позивачем	Reus excipiendo fit actor (реус ексціпієндо фіт акттор)
Відповіді (висновки) юристів	Responsa prudentium (респонса пруденціум)
Відповідно до звичайного розуміння або тлумачення	Lege ferenda (леге ференда)
Відповідно до норм права	Secundum normam legis (секундум нормам легіс)
Відповідно до римських звичаїв, дарування між подружжям не дійсне	Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent (морібус апуд нос рецептум ест, не інтер вірум ет укзорем донаціонес валєрент)
Від поганого крука – погані яйця	Corvi mali malum ovum (корві малі малюм овуум)
Відпочинок без наук (книг) - смерть	Otium sine litteris mors est (отціум сіне літтеріс морс ест)
Відпочинок після справи	Otium post negotium (отціум пост негоціум)
Відправляти когось до душ померлих	Demittere aliquem ad imos manes (деміттере аліквем ад імос манес)
Відпускати на волю	Vindicare in libertatem (віндікаре ін лібертатем)
Відраза до життя	Taedium vitae (тедіум віте)
Від свого імені	Proprio nomine (пропріо номіне)
Від слів до побоїв	A verbis ad verbera (а вербіс ад вербера)
Від слів закону не слід відступати	A verbis legis non est recedendum (а вербіс легіс нон ест рецедендум)
Від слова до слова	De verbo in verbum (де вербо ін вербум)
Від смерті і кохання ніхто не може втекти	Nec mortem effugere quisquam amorem potest (нек мортем еффуґере квісквум аморем потест), <i>Cip</i>
Від столу та ложа (формула розлучення у римському праві)	A mensa et toro (а мєнза ет торо)
Від сьогодні	A die (а діє)
Відступися від мене, сатано!	Aprage a me, Satanas! (апаґе а ме, сатанас)
Відсутній не буде спадкоємцем	Absens heres non erit (абсенс герес нон еріт)
Відсутній сам собі завдає шкоди	Absens carens (абсенс каренс)
Відхилення звинувачення, виправдовування	Defensio (дефензіо)
Відхилення свідка	Recusatio testis (рекузаціо тєстіс)
Відхилення шляхом посилання на дійсні обставини	Exceptio veritatis (ексцепціо верітатіс)
Відхилення шляхом посилання на	Exceptio doli (ексцепціо долі)

недобросовісність протилежної сторони

Відхиляти суддю

Від червоного до чорного (титла закону; від початку до кінця)

Відшкодування

Візьмеш із собою (Повістка з'явиться в суд з певними документами)

Візьми хоч половину, якщо негідник не хоче платити

Війни – це прокляття матерів

Військова здобич

Військова служба (за наймом), розбій, пограбування

Вікова пільга

Вільне вето

Вільний вибір

Віндикаційний позов

Він і вона наодинці не збираються читати “Отче наш”

В інтересах держави не залишати злочини без покарання

В інтересах держави, щоб в'язниці були надійними

В іншій формі

В іншому діяти (за власним розсудом)

В іншому місці

Віра в долю

Вір, але дивися кому

Вірність – основа справедливості

Вір тому, хто сам пережив

Вір, щоб розуміти

Вірю, бо це правда

Віч-на-віч

Вічна історія

Вічний закон; моральний закон

Вічним є лише творіння розуму, все інше підвладне смерті

Reicere iudicem (реіцере юдіцем)

A rubro ad nigrum (а рубро ад нігрум)

Solatum (соляціум)

Duces tecum (дуцес текум)

Accipias paleam, si non vult solvero nequam (акціпіас палеам, сі нон вульт сольверо неквям)

Bella detesta matribus

(белля детеस्ता матрібус), *Горацій*

Praedia bella (предіа белля)

Latrocinium (лятроцініум)

Venia aetatis (веніа етаіс)

Liberum veto (ліберум вето)

Liberum arbitrium (ліберум арбітріум)

Vindicatio rei (віндікаціо реі)

Solus cum sola non cogitabuntur orare

“Pater noster” (солюс кум соля нон когітабунтур орапре патер ностер)

Interest rei publicae ne maleficia remaneant impunita (інтерест реі публіце не малефіціа реманеант імпуніта)

Interest rei publicae ut carceres sint in tuto (інтерест реі публіце ут карцерес сінт ін туто)

Sub alia forma (суб аліа форма)

Cetera activitati (цетере активітаці)

In alio loco (ін аліо льоко)

Amor fati (амор фаті)

Fide, sed cui vide (фіде, сед куі віде)

Fundamentum est iustitiae fides (фундаментум ест юстіціе фідес)

Experto credo (експерто кредо)

Crede, ut intelligas (креде, ут інтеллігас)

Credo quia verum (кредо квіа верум)

In camera caritatis (ін камера карітаціс)

Aeterna historia (етерна гісторіа)

Lex aeterna (лекс етерна)

Vivitur ingenio sed altera mortis erunt

(вівітур інгеніо сед альтера мортис)

Вічні істини

Вічно (з незапам'ятних часів)

Вішання (страта)

Вкрадена їжа не смакує ніколи чесно

Вкрай важливо, щоб у державі дотримувались законів війни

Влада звички дуже тяжка

Влада і могутність

Влада існує тільки для добра

Влада чоловіка

Власна похвала викликає огиду

Власне добро заслужено втрачає (той), хто чужого жадає

Власний дім – найкращий дім

Власний хліб смачніший

Власник землі володіє до неба і до найглибших надр

Власність за приватним правом

Власність збільшується завдяки справам (діям), а не словам

Власність не має нічого спільного з володінням

Власність переноситься передачею, а не голою угодою

Власність по праву пeregривів

Власноручно

Власною персоною

(особисто, без адвоката)

Влови суть, а слова прийдуть

е[рунт]

Aeternae veritates (ете[рне верита[тес])

Ab aeterno (аб ете[рно])

Triumvirale supplicium (тріумвірале супплі[ціум])

Prandia sub veste nunquam comeduntur

honeste (пра[ндіа суб ве[сте ну[нквам комеду[нтур гоне[сте])

In republica maxime conservanda sunt iura

belli (ін репу[бліка ма[ксіме консерва[нда сунт ю[ра бе[ллі])

Gravissimum est imperium consuetudinis

(граві[ссімум ест імпе[ріум консвету[дініс])

Imperium et potestas (імпе[ріум ет поте[стас])

Potestas non est nisi ad bonum (поте[стас нон ест ні[зі ад бо[нум])

Manus mariti (ма[нус мари[ті])

Propria laus sordet (про[пріа ля[ус со[рдет])

Amittit merito proprium, qui alienum appetit

(амі[ттіт ме[ріто про[пріум, кві аліе[нум аппе[тіт])

Domus propria domus optima (до[мус про[пріа до[мус о[птіма])

Et proprius panis magis exstat in ore suavis

(ет про[пріус па[ніс ма[гіс е[кстат ін о[ре сва[віс])

Cuius est solum eius est usque ad coelum et ad inferos

(ку[юс ест со[люм е[юс ест у[скве ад це[люм ет ад і[нферос])

Dominium ex iure privatum (домі[ніум екс ю[ре пріва[тум])

Peculium re, non verbis augetur (пеку[ліум ре, нон ве[рбіс ауге[тур])

Nihil commune habet proprietas cum possessione

(ні[гіль комму[не га[бет пропріе[тас кум поссессіо[не], Ульпіан

Traditionibus dominia rerum, non pactis nudis transferrentur

(традіціо[нібус домі[ніа ре[рум, нон па[ктіс ну[діс трансферре[нтур])

Dominium iuris gentium (домі[ніум ю[ріс ге[нтіум])

Manu propria (ма[ну про[пріа])

In propria persona (ін про[пріа персо[на])

Rem tene, verba sequentur

В межах достовірного
В межах повноважень
В межах юрисдикції суду
В момент правопорушення
В надмірних дискусіях
втрачається істина
В названому (позначеному) місці
В найкращій формі
Внаслідок нездатності

Внаслідок необережності
Внаслідок нещасного випадку
Внаслідок смерті
Внаслідок цього
В натуральному виді
В непристойному смислі

Внести виправлення до
протоколів

В нічийй власності
В обмін
В обхід закону і честі

Вовк вовка не кусає

Вовк зубами, бик рогами погро-
жує (вжив. в значенні: кожний
захищається по-своєму)

Вовк краде із стада, хоч воно і
пораховане

Вовк у тому селі здобичі не шукає,
де лігво своє має

Вогонь не гасять вогнем

Вода загниває, якщо не рухається

Вода і хліб – життя собаче

Водись з тим, хто хоче зробити тебе
кращим

Волею долі
Волею-неволею

(рем те□не, ве□рба секве□нтур)
Intra fidem (і□нтра фі□дем)
Intra vires (і□нтра ві□рес)
Coram iudice (ко□рам ю□діце)
In flagranti delicto (ін флягра□нті делі□кто)
Nimium altercando veritas amittitur
(ні□міум альтерка□ндо ве□рїтас амї□ттїтур)
Loco laudato (льо□ко ляуда□то)
In optima forma (ін о□птіма фо□рма)
Propter impotentiam (про□птер
імпоте□нціам)
Per incuriam (пер інку□ріам)
Per infortunium (пер інфорту□ніум)
Propter mortem (про□птер мо□ртем)
Propter hoc (про□птер гок)
In puris naturalibus (ін пу□ріс натура□лібус)
Sensu obsceno (се□нсу обсце□но)

Acta emendare (а□кта еменда□ре)

Nullius in bonis (ну□лліус ін бо□ніс)

In excambio (ін екса□мбіо)

In fraudem legis et honestatis
(ін фра□удем ле□гіс ет гонеста□тіс)

Lupus non mordet lupum
(лю□пус нон мо□рдет лю□пум)

Dente lupus, cornu taurus petit
(де□нте лю□пус, ко□рну та□урус пе□тіт)

De grege praedatur lupus, is quamvis
numeratur (де гре□ге преда□тур лю□пус, іс
ква□мвіс нумера□тур)

Vix depraedatur lupus in quo rure moratur
(вікс депреда□тур лю□пус ін кво ру□ре
мора□тур)

Ignis non exstinguitur igne
(і□гніс нон ексті□нгїтур і□гне)

Capium vitium, ni moneantur, aqua
(ка□піум ві□ціум, ні монеа□нтур, а□ква)

Aqua et panis vita canis
(а□ква ет па□ніс ві□та ка□ніс)

Cum hic versare, qui te meliorem facturi sunt
(кум гік верса□ре, кві те мелїо□рем факту□рі
сунт)

Fatis volentibus (фа□тіс воле□нтібус)

Volens-nolens (во□ленс-но□ленс)

Волю, щоб мені раз дали, ніж двічі обіцяли	Unum malo datum quam promissum geminatum (у□нум ма□льо да□тум квам промі□ссум геміна□тум)
Володій собою – в цьому все	Totum in eo est, ut tibi imperes (то□тум ін е□о ест, ут ті□бі і□мперес)
Володіння; власність, маєток	Possessio (поссе□ссіо)
Володіння з юридичним захистом	Possessio civilis (поссе□ссіо ціві□ліс)
Володіння майном (преторське спадкоємство)	Bonorum possessio (боно□рум поссе□ссіо)
Володіти абсолютною владою	Omnia posse (о□мнія по□ссе)
Воля – безцінна річ	Libertas inestimabilis res est (лі□бертас інестіма□біліс рес ест)
Воля дорожча від золота	Libertas pretiosior auro est (лі□бертас преціо□зіор а□уро ест)
Воля заповідача	Voluntas testatoris (волю□нтас тестато□ріс)
Воля короля – вищий закон	Regis voluntas – suprema lex (ре□гіс волю□нтас – супре□ма лекс)
Воля народу – вищий закон	Voluntas populi suprema lex (волю□нтас по□пулі супре□ма лекс)
Вони були визнані невинними	Non fecisse videbantur (нон феці□ссе відеба□нтур)
Вони прожили (формула при оголошенні про страту)	Vixerunt (вікзе□рунт)
Вороги завжди говорять правду, друзі - ніколи	Inimici semper verum dicunt, amici nunquam (інімі□ці се□мпер ве□рум ді□кунт, амі□ці ну□нквам), Цицерон
Вороги людського роду	Hostes humani generis (го□стес гума□ні гене□ріс)
Ворогувати з ким-небудь	Serram cum aliquo ducere (се□ррам кум а□лікво ду□цере)
Ворон ворону ока не виключ	Corvus oculum corvi non eruit (ко□рвус о□кулюм ко□рві нон е□руїт)
В останній інстанції	In terminis (ін те□рмініс)
В підвішеному стані	In suspenso (ін суспе□нсо)
В подарунок	Ex dono (екс до□но)
В порядку (як) заперечення	Ope exceptionis (о□пе ексцепціо□ніс)
В постійній праці - надія	In constanti labore spes (ін конста□нти лябо□ре спес)
В правді доброчесність	In recto virtus (ін ре□кто ві□ртус)
В процесі судового розгляду поспішність злочинна	In iudicando criminosa celeritas (ін юдіка□ндо крмініно□за целє□рітас)
В результаті	In eventum (ін еве□нтум)
В результаті згоди	Ad consentiendum (ад консентіє□ндум)
В речах є міра і певні межі	Est modus in rebus, sunt certi denique fines (ест мо□дус ін ре□бус, сунт це□рті де□нікве фі□нес)

Вручення судового рішення
Все живе вийшло із яйця
Все живе із живого

Все забирають роки, навіть
пам'ять
Все зло від пияцтва

Все майбутнє невизначене

Все змінюється, ніщо не зникає

Все найкраще в природі належить
усім разом

Все невідоме здається величавим

Все підкоряється певному закону

Все пішло нанівець
Все право стосується або осіб,
або речей, або позовів

Все суєта
Все таємне стає явним, ніщо не
залишається без кари

Все тлумачиться проти порушника
авторського права

Все, що захоплено у ворога, відразу
стає власністю того, хто захопив

Все, що зверх необхідного, губить
власників

Все, що людина робить для захисту
самої себе, вважається законним

Все, що ти робиш, роби розумно і
пам'ятай про кінець

Всепоглинаючий час

Expeditio brevis (експедиціо бревіс)
Omne vivum ex ovo (о́мне ві́вум екс о́во)
Omne vivum ex vivo (о́мне ві́вум екс
ві́во)

Omnia fert aetas, animum quoque (о́мнія
ферт е́тас, а́німум кво́кве), *Вергілій*

Ebrietas est metropolis omnium vitiorum
(ебрі́етас ест метропо́ліс о́мніум
ві́ціо́рум)

Omne futurum incertum
(о́мне футу́рум інце́ртум)

Omnia mutantur, nihil interit
(о́мнія мута́нтур, ні́гіль і́нтеріт), *Овідій*

Commune est, quod natura optimum fecit
(комму́не ест, квод нату́ра о́птімум
фе́ціт), *Петроній*

Omne ignotum pro magnifico est (о́мне
ігно́тум про ма́гніфі́ко ест), *Тацит*

Certa stant omnia lege (це́рта стант о́мнія
ле́ге)

Omne exit in fumo (о́мне е́кзіт ін фу́мо)

Omne ius vel ad personas pertinet vel ad res
vel ad actiones (о́мне юс вель ад персо́нас
перті́нет вель ад рес вель ад акціо́нес)

Omnia vanitas (о́мнія ва́нітас)

Quidquid latet apparebit, nil inultum rema-
nebit (кві́дквід ля́тет apparéбіт, ніль
іну́льтум ремане́біт)

In odium sproliatoris omnia praesumuntur
(ін о́діум спроліато́ріс о́мнія
презуму́нтур)

Quae ab hostibus capiuntur, statim
carpiuntur fiunt (кве аб го́стібус
карпіу́нтур, ста́тім карпіе́нціум фі́унт)

Quisquid est plus quam necesse, possidentes
deprimit (кві́дквід ест плю́с квам не́цесе,
поссіде́нтес депрі́міт)

Quodcumque aliquis ob tutelam corporis sui
fecerit, iure id fecisse videtur (кводку́нкве
а́ліквіс об тута́лям ко́рпоріс су́і
фе́церіт, ю́ре ід фе́ціссе віде́тур)

Quidquid agis, prudenter agas et respice
finem (кві́дквід а́гіс, пруде́нтер а́гас ет
рєспі́це фі́нем)

Tempus edax rerum (те́мпус е́дакс
ре́рум)

В силу самого закону	<i>Ipso iure</i> (і□псо ю□ре)
В силу самого факту	<i>Ipso facto</i> (і□псо фа□кто)
В силу своїх обов'язків	<i>Virtute officii sui</i> (вірту□те оффі□ції су□і)
Всі до одного	<i>Ad unum omnes</i> (ад у□нум о□мнес)
Всі люди або вільні, або раби	<i>Omnes homines aut liberi sunt, aut servi</i> (о□мнес го□мінес а□ут лі□бері су□нт, а□ут се□рві)
Всі люди досвідчені в тому, що стосується їх вигоди	<i>Omnes homines callent ad quaestum suum</i> (о□мнес го□мінес ка□ллент ад кве□stum су□ум)
Всі люди однакові	<i>Omnes homines aequales sunt</i> (о□мнес го□мінес е□квалес сунт)
Встановлена орендна плата	<i>Assensus reditus</i> (ассе□сус ре□дітус)
Встановлення спадкоємця	<i>Heredis institutio</i> (гередіс інститу□ціо)
Встановлення спадкоємця – суть і основа заповіту	<i>Heredis institutio caput et fundamentum intellegitur totius testamenti</i> (гередіс інститу□ціо ка□пут ет фундаме□нтум інтелле□гітур то□тіус тестамен□ті)
В статусі засудженого	<i>In statu reprobationis</i> (ін ста□ту репробаціо□ніс)
Вступ до закону, застереження	<i>Praescriptio</i> (прескри□пціо)
Вступ до промови	<i>Exordium</i> (екзо□рдіум)
Всупереч добрим звичаям	<i>Contra bonos mores</i> (ко□нтра бо□нос мо□рес)
Всупереч закону і честі	<i>In fraudem legis et honestates</i> (ін фра□удем ле□гіс ет гонеста□тес)
В суть справи	<i>In medias res</i> (ін ме□діас рес)
Всяка надмірність шкодить	<i>Omne nimium nocet</i> (о□мне ні□міум но□цет)
Всяке зло легко придушити в зародку	<i>Omne malum nascens facile opprimitur</i> (о□мне ма□люм на□сценс фа□ціле оппрі□мітур)
Всяке лікування ґрунтується або на традиції, або на примусі	<i>Omnis curatio est vel canonica vel coacta</i> (о□мніс кура□ціо ест вель кано□ніка вель коа□кта)
Всяке порівняння (уподібнення) кульгає	<i>Omne simile claudet</i> (о□мне сі□міле кля□удет)
Всяке право встановлено для людей	<i>Omne ius hominum causa constitutum est</i> (о□мне юс го□мінум ка□уза констіту□тум ест)
Всякими доступними і можливими засобами	<i>Unquibus et rostro</i> (ункві□бус ет ро□стро)
Всякими правдами і неправдами	<i>Per fas omne et nefas</i> (пер фас о□мне ет не□фас)
Всякими шляхами	<i>Quibuscumque viis</i> (кві□буску□мкве ві□іс)
Всякого схвалення достойний той, хто з'єднав приємне з корисним	<i>Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci</i> (о□мне ту□літ пу□нктум, кві мі□скуіт у□тіле ду□льці)

Всяку війну легко розпочати, але важко закінчити

Всього потроху, а в цілому – нічого

**В такій же мірі, відповідно
Втіха в науках**

Втіха нещасних – мати товаришів по нещастю

**Вторований шлях –
найбезпечніший**

Втрата (обмеження) громадянських прав

Втратити право громадянства

Втратиш більше, якщо не збережеш менше

Втратою слід назвати прибуток, отриманий внаслідок поганой слави

Втрачаючи все, не забудь зберегти добре ім'я; якщо і його втратиш – будеш ніщо

Втрачена вигода

Втручання третьої особи

Втручання у справи, які особисто вас не стосуються, є провиною

В ту пору

В улесливій мові своя отрута

В усіх зобов'язаннях, в яких строк не визначений, борг виникає негайно

В усіх речах народжується дещо, що знижує річ

В усіх справах наставник – досвід

В усьому

В усьому слід прагнути справедливості, особливо у праві

Omne bellum sumi facile, ceterum

aegerrime desinere (о мнє бе ллюм су мі фа цілє, це терум егерру ме дезі нєре)

In omnibus aliquid, in toto nihil

(ін о мнібус а ліквід, ін то то ні гіль)

Pro tanto (про та нто)

Gaudium in litteris est (га удіум ін лі ттеріс ест)

Solamen miseris socios habuisse malorum

(соля мен мі зеріс со ціос габуї ссе мальо рум)

Via trita est tutissima (ві а трі та ест туті ссіма)

Capitis deminutio (ка пітіс деміну ціо)

Amittere civitatem (амі ттере цівіта тем)

Perdes maiora, minora nisi servaveris

(пе рдєс майо ра, міно ра ні зі серва веріс)

Damnum appellandum est cum mala fama

lucrum (да мнум апелля ндум ест кум ма ля фа ма лю крум)

Omnia si perdas, famam servare memento;

hancsi perdidideris, postea nullus eris (о мніа сі пе рдас, фа мам серва ре меме нто;

га нксі пердіде ріс, по стеа ну ллюс е ріс)

Lucrum cessans (лю крум це ссанс)

Interventio accessoria (інтерве нціо акцессо ріа)

Culpa est, immiscere se rei ad se non

pertinenti (ку льпа ест, іммісце ре се ре і ад се нон пертіне нті), Ульпіан

Ea tempestate (е а темпєста те)

Habet suum venenum blanda oratio (га бет су ум вєне нум бля нда ора ціо)

Ubi pure quis stipulatus fuit, et cessit, et

venit dies (убі пу ре квіс стіпуля тус фу іріт, ет це ссіт, ет вє ніт ді ес)

In omni re nascitur res, quae ipsam rem

exterminat (ін о мні ре на сцітур рес, кве і псам рем екстермі нат)

Rerum omnium magister usus

(ре рум о мніум магі стер у зус)

In omnibus (ін о мнібус)

In omnibus, maxime tamen in iure aequitas

spectanda est (ін о мнібус, ма ксіме та мен

В усьому сумніваюсь
В хорошому смислі
В цитованому місці
В цілому
Вчинити позов за правом регресу
Вчинки тяжчі від слів

Вчиняє шкоду той, за чийм наказом це робиться

В чистому виді
Вчися, або відійди
Вчися задовольнятись малим

Вчися слухати
Вчитися в будь-якому віці не пізно

В чому сумніваєшся, те не роби

В'язниця

in юре еквітас спектанда ест)
De omnibus dubito (де омнобус дубіто)
In bonam partem (ін бо нам партем)
Loco citato (льоко цитато)
In toto (ін то то)
Regredi (регрєді)
Facta sunt verbis difficiliora
(факта сунт вербіс діффіціліора)
Is damnum dat, qui iubet dare, eius vero
nulla culpa est, cui parere necesse sit (іс
дамнум дат, кві юбет да ре, еюс веро
нулля кульпа ест, куі парєре нецєссе
сіт)
In crudo (ін крудо)
Disce aut discede (дісце аут дісцеде)
Disce parvo esse contentus (дісце парво
єссе контентус)
Auscultare disce (аускульта ре дісце)
Nulla aetas descendum sera (нулля етас
дісце ндум се ра)
Quid dubitas, ne faceris
(квід дубітас, не факеріс)
Tectum (тектум)

Г

Габітація (право на користування чужим житлом)

Гаком стає те, що росте криво

Ганєбна втеча від смерті гірше самої смерті

Ганєбна чутка

Ганєбний договір

Ганєбні особи

Ганєбні умови треба відкидати

**Ганєбно говорити одне,
а робити інше**

Ганєбно жити за чужою волею

Ганєбно жити чужим розумом

Habitatio (габітаціо)

Uncum se praebet, quod curvum crescere
debet (ункум се пребет, квод курвум
крещєре дебет)

Turpis fuga mortis est omni morte peior
(турпіс фуґа мортіс ест омноі морте
пейор)

Famosum iudicium (фамозум юдіціум)

Turpis contractus (турпіс контрактус)

Personae turpes (персоєне турпєс)

Turpes condiciones remittendae sunt
(турпєс кондіціоєс реміттенде сунт)

Turpe est aliud loqui, aliud sentire

(турпє ест аліуд льюкві, аліуд сєнтіре)

Turpiter est arbitrio alterius vivere

(турпітер ест арбітріо альтеріус віверє)

Miserium est arbitro aeterius vivere

(мізеріум ест арбітро етеріус віверє)

Ганебно лежати, якщо можеш піднятись	<i>Ignavia est iacere dum possis surgere</i> (ігнавіа ест яцере дум поссіс сургере)
Ганебно не йти, а нестися за течією	<i>Turpe est non ire, sed ferri</i> (турпе ест нон іре, сед феррі)
Ганебно придбане – ганебно й пропаде	<i>Male parta, male dilabuntur</i> (мале парта, мале ділябунтур)
Ганнібал біля воріт! (вираз, що означає небезпеку, яка нависла над державою)	<i>Hannibal ante portas!</i> (Ганнібаль анте портас)
Ганьба гірша від болю	<i>Turpitude peior est, quam dolor</i> (турпітудо пейор ест, квам дольор)
Ганьбить людину лише та біда, яку вона заслужила	<i>Id demnum est homini turpe, quod meruit pati</i> (ід демнум ест гоміні турпе, квод меруіт паті)
Гарант	<i>Fide iussor</i> (фіде юссор)
Гарантувати комусь безпеку	<i>Fidem publicam alicui dare</i> (фідем публікам алікуі дапре)
Гермафродит	<i>Femina mas</i> (феміна мас)
Гинуча держава має занадто багато законів	<i>Perditissima republica plurimae legis</i> (пердітіссіма републіка пліуріме легіс)
Гіпотетично	<i>Ex hypothesi</i> (екс гіпотезі)
Гірка правда	<i>Dictum acerbum</i> (діктум ацербум)
Главою сім'ї вважається той, кому належить влада в домі	<i>Pater familias appellatur, qui in domo domini nium habet</i> (патер фаміліас аппелятур, кві ін домо домініум габет)
Гладити проти шерсті	<i>Contra pilum tractare</i> (контра пілюм трактаре)
Глибокі знання не лежать на м'якому ліжку	<i>Non iacet in molli veneranda scientia lecto</i> (нон яцет ін моллі венеранда сцієнціа лекто)
Гнів без сили - марний	<i>Vana sine viribus ira</i> (вана сіне вірібус іра)
Гнів закоханих – відновлення кохання	<i>Amantium irae amoris integratio</i> (амантіум іре аморіс інтеграціо)
Гнів – короткочасне безумство	<i>Ira furor brevis est</i> (іра фуор бревіс ест), <i>Горацій</i>
Гнів не дозволяє розумові пізнати правду	<i>Impedit ira animum, ne possit cernere verum</i> (імпедіт іра анімум, не поссіт цєрнере верум)
Гнів породжує ненависть, злагода сприяє любові	<i>Ira odium generat, concordia nutrit amorem</i> (іра одіум генерат, конкордіа нутріт аморем)
Гнів – початок божевілля	<i>Ira initium insania est</i> (іра ініціум інсаніа ест)
Гнів спонукає пустити в хід руку	<i>Ira monstrat conferre manum</i> (іра

Говорило вино
Говори не інакше, як добре
Говори правду, веди справу чесно,
роби, що потрібно, стійко переноси
труднощі! (основні заповіді юриста)
Говорити камінням (неприємні
речі)
Говорити латинською мовою
Говорити на вітер

Говорити слід так, як говорить
народ, а мислити так, як мислять
учені

Говориш до стіни
Годуватися одним і тим же
(материнським) молоком (про
рівність всіх людей)
Голе право (незахищене право)

Голий, як мати родила
Голі договори зобов'язання не
породжують
Голова (керівник) держави
Головна причина
Головний боржник
Головний (загальний) закон
Головний поручитель
Головний суддя

Головною складовою частиною
справедливості є рівність
Голодний нічим не нехтує

Голодний шлунок не слухає
настанов

Голодного не треба зачіпати

Голод - поганий порадник
Голод - це нестерпна мука

Голос волаючого в пустелі

Голоси лічаться, а не зважуються

мо^нстрат ко^нферре ма^ннум)
Vinum locutum est (ві^ннум льоку^нтум ест)
Nil nisi bene (ніль ні^нзі бе^нне)
Dic, duc, fac, fer! (дік, дук, фак, фер)

Lapides loqui (ля^нпідес льо^нкві)

Latina voce loqui (ляті^нна во^нце льо^нкві)
In pertussum ingerere dicta dolium (ін
перту^нссум інгере^нре ді^нкта до^нліум)
Loquendum ut vulgus, sentiendum ut docti
(льокве^нндум ут ву^нльгус, сентіе^нндум ут
до^нкті)

Parieti loqueris (парі^неті льо^нкверіс)
Aequae unum lactem bibere
(е^нкве у^ннум ля^нктем бі^нбере)

Ius nudum (юс ну^ндум)
In puris naturalibus (ін пу^нріс натура^нлібус)
Pacta nuda obligationem non pariunt
(па^нкта ну^нда облігаціо^ннем нон па^нріунт)
Rector rei publicae (ре^нктор ре^ні пу^нбліце)
Causa principalis (ка^нуза прінціпа^нліс)
Capitalis debitor (капіта^нліс де^нбітор)
Lex generalis (лекс генера^нліс)
Capitalis plegius (капіта^нліс пле^нгіус)
Capitalis iusticiarius (капіта^нліс
юстіція^нріус)
Prima pars aequitatis aequalitas
(прі^нма парс еквіта^нтіс еква^нлітас)
Nihil contemnit esuriens
(ні^нгіль конте^нмніт езу^нрієнс), *Сенека*
Venter cibi avidus praescepta non audit
(ве^ннтер ці^нбі а^нвідус преце^нпта нон а^нудіт)

Famelicus non est interpellandus
(фаме^нлікус нон ест інтерпелля^нндус)
Malesuada fames (малєсва^нда фа^нмес)
Grave tormentum fames
(гра^нве торме^ннтум фа^нмес)
Vox clamantis in deserto
(вокс кляма^ннтіс ін де^нзерт)
Numerantur sententiae, non ponderantur
(нумера^ннтур сенте^ннціє, нон пондера^ннтур)

Голос і нічого більше (пусті слова)	<i>Vox et praeterea nihil</i> (вокс ет прете-реа ні-гіль)
Голос народу – голос божий	<i>Vox populi, vox dei</i> (вокс по-пулі, вокс де-і), <i>Сенека</i>
Голос одного – не голос	<i>Vox unius, vox nullius</i> (вокс у-ніус, вокс ну-лліус)
Голослівно	<i>Nudis verbis</i> (ну-діс ве-рбіс)
Голосувати за щось білим камінцем (тобто схвалити)	<i>Album calculum adiicere alicui rei</i> (а-льбум ка-лькульом ад-іцере а-лікві ре-і)
Гордїїв вузол	<i>Nodus Gordius</i> (но-дус го-рдїус)
Горе людині, яка не вміє тримати язика за зубами	<i>Tuo indico miser, velut sorex periisti</i> (ту-о інді-ціо мі-зер, ве-ллют со-рекс пері-сті)
Горе переможеним	<i>Vae victis</i> (ве ві-ктіс)
Горе самотньому	<i>Vae soli</i> (ве со-лі)
Господи, допоможи мені!	<i>Domine, adiuva me!</i> (до-міне, ад-ю-ва ме)
Господиня всього - наука	<i>Domina omnium scientiarum</i> (до-міна о-мніум сцієнціа-рум)
Гостре психічне захворювання	<i>Delirium furens</i> (делі-ріум фу-ренс)
Гострі з двох боків докази	<i>Argumenta ambigua</i> (аргуме-нта амбі-гуа)
Готовий до всього	<i>In omnia paratus</i> (ін о-мнія пара-тус)
Готовність скоїти правопорушення	<i>Animus iniurandi</i> (а-німус ін-юра-нді)
Готуй війну	<i>Para bellum</i> (па-ра бе-лліум)
Грабувати і розкрадати	<i>Trahere et rapere</i> (тра-гере ет ра-пере)
Граматичні помилки не роблять документ недійсним	<i>Mala grammatica non vitiat chartam</i> (ма-ля грамма-тіка нон ві-ціат ха-ртам)
Грамотний завжди має хліб і готовий одяг	<i>Littera semper habet panem vestemque paratum</i> (лі-ттера се-мпер га-бет па-нем весте-мкве пара-тум)
Гра природи, потвора	<i>Lusus naturae</i> (лю-зус нату-ре)
Грецька вірність (тобто віроломство, нещирість)	<i>Graeca fides</i> (гре-ка фі-дес)
Грішать царі, а страждають ахейці (греки)	<i>Peccant reges, plectuntur Achivi</i> (пе-ккант ре-гес, плектунтур ахі-ві)
Грішити нікому не дозволено	<i>Peccare licet nemini</i> (пекка-ре лі-цет не-міні)
Гріш (копійку) маєш, гроша й вартий	<i>Assem habeas, assem valeas</i> (а-ссем га-беас, а-ссем ва-леас), <i>Петроній</i>
Грішний лише той, хто усвідомлює свій гріх	<i>Non est peccatum nisi contra conscientiam</i> (нон ест пекка-тум ні-зі ко-нтра консціє-нціам)
Громадська думка	<i>Rumor publicus</i> (ру-мор пу-блікус)
Громадське життя	<i>Civilis vita</i> (ціві-ліс ві-та)
Громадський позов	<i>Commune placitum</i> (комму-не пля-цітум)

Громадяни з обмеженими правами (без права голосування)	Cives sine suffragio (ці□вес сі□не суффра□rio)
Громадянська війна	Bellum civile (бе□ллюом ціві□ле)
Громадянська смерть (позбавлення усіх прав)	Mors civilis (морс ціві□ліс)
Грошам усе підкоряється	Pecuniae omnia oboediunt (пеку□ніе о□мнія обе□діунт)
Гроші бувають царем або рабом для того, хто їх накопичив	Imperat aut servit collecta pecunia cuique (і□мпе□рат а□ут се□рвіт колле□кта пеку□нія куі□кве)
Гроші взяв – посаду продав	Argentum accepi, imperium vendidi (арге□нтум акце□пі, імпе□ріум ве□ндіді)
Гроші все можуть зробити	Pecunia omnia effici possunt (пеку□нія о□мнія е□ффіці по□ссунт)
Гроші є справедливим посередником і мірою придатних для торгівлі товарів	Moneta est iustum medium et mensura rerum commutabilium (монета ест ю□стум ме□діум ет мензу□ра ре□рум коммутабі□лліум)
Гроші, здобуті злочином, звичайно приносять десятикратні збитки	Aes partum scelere solet aera decem remove (ес па□ртум сце□лере со□лет е□ра де□цем ремове□ре)
Гроші не пахнуть	Pecunia non olet (пеку□нія нон о□лет)
Гроші нікому не дають щастя	Neminem pecunia divitem fecit (не□мінем пеку□нія ді□вітем фе□ціт)
Гроші породжують гроші	Nummus nummum parit (ну□ммус ну□ммум па□ріт)
Гроші – це нерв війни	Pecunia est nervus belli (пеку□нія ест не□рвус бе□ллі)
Грошовий штраф	Poenā pecuniaria (пе□на пекуніа□ріа)
Груба необережність	Crassa negligentia (кра□сса негліге□нція)
Груба помилка рівнозначна злочину наміру	Culpa lata dolo aequiparatur (ку□льпа ля□та до□льо еквіпера□тур)
Грубе неучтво	Crassa ignorantia (кра□сса ігнора□нція)
Груди для ворога, серце для друга	Hosti pectus, cor amico (го□сті пе□ктум, кор амі□ко)

D

Давати відповіді, оформляти документи, виступати в суді (три види діяльності юриста)	Respondere, cavere, agere (респонде□ре, каве□ре, а□гере)
Давати поживу ненависті	Materiam dare invidiae (мате□ріам да□ре інві□діе)
Давати, робити, виконувати (формула, зобов'язання)	Dare, facere, praestare (да□ре, фа□цере, преста□ре)
Давнє право	Ius antiquum (ю□с анти□квум)

**Давнина нічого не робила без
мудрої причини**

Давній звичай

**Давність і право власності, що з неї
виходить**

Далеко від справ

**Далеко втікай від мула, млина і
ріки**

Дамоклів меч (постійна небезпека)

Дарами перемагають навіть богів

**Даремна влада, яка ніколи не
застосовується**

Даремна сила нікчемна

**Даремно видавати закони, якщо
ніхто не піклуватиметься про їх
виконання**

**Даремно видаються закони, якщо
їм не підкоряються**

**Даремному страху немає законного
виправдання**

Даремно сказано, бездоказово

Дармоїд

Дарована безвідплатно благодать

**Дарованому коню в зуби не
дивляться**

**Даром мови наділені всі, душевною
мудрістю - небагато**

**Дар слова; природне
красномовство**

**Дарування відбулося, коли
дарунок перейшов у власність
дароприймача**

Дарування з боку чоловіка

Дарування між зарученими

Даю руки (тобто ручаюся)

Даю, щоб ти дав, роблю, щоб ти

Nil sine prudentia fecit ratione vetustas
(ні□ль сі□не пруде□нція фе□ціт раціо□не
вету□стас)

Antiqua consuetudo (анти□ква консвету□до)

Usus et auctoritas (у□зус ет аукто□ритас),
Цицерон

Procul negotiis (про□куль него□цііс)

Mulum, pistrinum, flumen fugito procul
(му□люм пістрі□нум флю□мен фу□гіто
про□куль)

Damocleus ensis (дамо□клеус е□нзіс)

Muneribus etiam dei vincuntur
(муне□рібус е□ціам де□і вінку□нтур)

Frustra est potentia quae nunquam venit in
actum (фру□стра ест поте□нція кве ну□нквам
ве□ніт ін а□ктум)

Potentia inutilis frustra est
(поте□нція іну□тіліс фру□стра ест)

Supervacuum esset leges condere, nisi esset
qui leges tueretur (суперва□куум е□ссет
ле□гес ко□ндере, ні□зі е□ссет кві ле□гес
туере□тур)

Frustra ferentur leges nisi subditis et
obedientibus (фру□стра фере□нтур ле□гес
ні□зі су□бдітіс ет обедіе□нтібус)

Vani timoris iusta excusatio non est (ва□ні
тімо□ріс ю□ста ексуза□ціо нон ест), *Цельс*

Gratis dictum (гра□тіс ді□ктум)

Cibicida (цібіці□да)

Gratia gratis data (гра□ція гра□тіс да□та)

Equi donati dentes non sunt inscipiendi
(е□кві дона□ті де□нтес нон сунт інсціпіе□нді)

Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis
(се□рмо да□тур ку□нктіс, а□німі сапіе□нція
па□уціс), *Катон Старший*

Facundia (факу□ндія)

Donatio perficitur possessione accipientis
(дона□ціо перфі□цітур поссессіо□не
акціпіе□нтіс)

Donatio propter nuptias (дона□ціо про□птер
ну□пціас)

Donatio ante nuptias (дона□ціо а□нте
ну□пціас)

Do manus (до ма□нус)

Do, ut des, facio, ut facias (до, ут дес,

зробив (формула ділової угоди)
Дві речі штовхають людей до злочину: пристрасть і жадібність

Дві справи є особливо важкими – це писати словник і граматику

Двічі грішить той, хто потурає грішному

**Двічі спіткнутись в один і той же камінь
Двоє – військо для одного**

**Двозначне формулювання закону
Двозначними словами ми кажемо не все, а тільки те, що бажаємо**

**Дволикий Янус
Де багатство, там морока
Де вигода, там і тягар**

Де говорять діла, там не потрібні слова

Де грішить старше покоління, там молодше вчиться поганому

Де дим, там і вогонь

Де добре, там і батьківщина (кредо космополітизму)

Де друзі, там і багатство

Де є вина, там (повинно бути) покарання

Де є право, там є захист

Де закон нечіткий, там його немає

Де закон, там і покарання

Де згода, там і перемога

фаціо, ут фаціас)

Duae res homines ad maleficio implerunt luxuria et avaritia (дуже речі гоїмінес ад малефіціум імплент люксурія ет аваріція)

Duae res longe sunt difficillimae – lexicon scribere et grammaticam (дуже речі льонге сунт діффіціліме – лексікоґнскрібере ет граммаіікаґм)

Bis peccas, quum peccanti obsequium accomodas (біс пекас, квум пеккаґнті обсекуіум аккомодас)

Bis ad eundem lapidem offendere (біс ад еумдем ляпідем оффендере)

Duo sunt exercitus uni (дво сунт екзерсітус уні)

Ambigua vox legis (амбігуа вокс леґіс)

In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id dumtaxat, quod volumus (ін амбігуо сермоґне нон утрумкве діцімус, сед ід думтаіікзат, квод волюіімус)

Bifrons Ianus (біфронс янус)

Ubi uber, ibi tuber (убі убер, ібі тубер)

Ubi emolumentum, ibi onus (убі емолюмеіінтум, ібі онус)

Ubi facta loquuntur, non opus est verbis (убі факта локвунтур, нон опус ест вербіс)

Ubi peccat aetas maior, male discit minor (убі пекаат еіітас маііор, мале діісііт мііор), *Cip*

Flamma fumo est proxima (фляма фуґмо ест проіісіма), *Плавет*

Ubi bene, ibi patria (убі бене, ібі патріа)

Ubi amici, ibidem sunt opes (убі аміці, ібіідем сунт опес)

Ubi culpa (est), ibi poena (убі куііпа /ест/, ібі пеііна)

Ubi ius, ibi remedium (убі іус, ібі ремеіііум)

Ubi ius incertum, ibi nullum (убі іус інцеііртум, ібі нуііііум)

Ubi lex, ibi poena (убі лекс, ібі пеііна)

Ubi concordia, ibi victoria (убі конкоіірдіа, ібі віктоііріа)

Де злочин, там має бути і кара

Ibi esse poenam, ubi et noxa est

(ібі ессе пенам, убі ет ноха ест)

**Де знаходжу свою річ, там я її
віндикую(заявляю позов про її
витребування)**

Ubi meam rem invenio, ibi eam vindico

(убі меам рем інвеніо, ібі еам
віндіко)

**Демон проти демона не свідчить,
вовк вовчого м'яса не їсть**

Daemon in daemona non suadet, lupus
lupinam non est (демон ін демона нон
свадет, люпус люпінам нон ест)

Де небезпека, там і закон

Ubi periculum, ibi lex

(убі перікулом, ібі лекс)

Де не було наміру, там немає і вини

Unde consilium afuerit, culpa abest

(унде консіліум афуеріт, кульпа абест)

**Де немає жінки, там немає
справжньої радості**

Ubi deest peplum, non est perfectum

gaudium (убі деест пеплюм, нон ест
перфектум гаудіум)

**Де немає права карати, там немає
необхідності і підкорятися**

Ubi non est condendi auctoritas, ibi non est

panendi necessitas (убі нон ест конденді
аукторітас, ібі нон ест паненді
нецеccітас)

**Де неминуча поразка, там варто
відступити**

Ubi vinci necesse est, expedit cedo

(убі вінци нецеccе ест, експедіт цедо)

**Денна норма, робота за день,
порція**

Diaeta (діета)

**День закінчення строку
зобов'язання**

Dies ad quem (діес ад квем)

День зменшує горе

Dies levat luctum (діес леват люктум)

День, з якого (відлічується строк)

Dies a quo (діес а кво)

День милості

Dies amoris (діес аморіс)

День народження

Dies natalis (діес наталіс)

День учить день

Dies diem docet (діес діем доцет)

**Де обвинувач є суддею, там
править не закон, а сила**

Ubi iudicat qui accusat, vis, non lex valet

(убі іудікат кві аккузат, віс, нон лекс
валет), *Cip*

**Де особа скоїла злочин, там вона
має бути і покарана**

Ubi quis delinquit, ibi punientur (убі квіс
делінквіт, ібі пуніентур)

**Депозитом є те, що дано комусь на
зберігання**

Depositum est, quod gustodiendum aliqui
datum est (депозітум ест, квод густодіендум
алікві дадум ест)

Де право, там і захист

Ubi ius, ibi remedium (убі юс, ібі
ремедіум)

Де правопорушення, там і шкода

Ubi iniuria, ibi damnum
(убі ін'юріа, ібі дамнум)

Дерево розпізнається по плоду

Fructu arbor cognoscitur
(фрукту арбор когноscітур)

**Держава; громадянство; народ
Держава в державі**

Civitas (цівітас)

Status in statu = Imperium in imperio

Держави (в праві) розглядаються як приватні особи
Державна зрада
Державне звинувачення виключає приватний позов

Державне майно
Державний земельний фонд
Державний переворот
Державний процес
Державні доходи
Державні таємниці
Де ризик, там має бути і прибуток

Де справа сама за себе говорить, для чого слова?

Де суспільство, там і право
Десятикратно (покарання підкупленого присяжного по відношенню до суми підкупу)
Детальне обстеження

Де-факто (фактично)
Дешевше від болота
Де-юре (юридично)
Деякі бувають людьми тільки за назвою
Джерела права
Дзьобом і кігтями (всіма можливими і доступними засобами)
Диспозитивна норма права
Диспут перед судом
Дитина матері-одиначки
Дитинство завжди дороге

Дійсний позов
Дійсний стан речей
Дійсність заповіту (юридична)
Діла, а не слова
Діла розходяться зі словами

Діла тягнуть за собою слова

(ста^ттус ін ста^тту= імпе^ріум ін імпе^ріо)
Civitates privatorum loco habentur (цівіта^тес прівато^рум льо^ко габе^нтур)
Crimen publicum (крі^мен пу^блікум)
Si actum sit publico iudicio, denegandum est privatum (сі а^ктум сіт пу^бліко юді^ціо, денег^андум ест пріва^ттум)
Publicum (пу^блікум)
Ager publicus (а^гер пу^блікус)
Res novae (рес но^ве)
Iudicium publicum (юді^ціум пу^блікум)
Vectigalia (вектіга^лія)
Arcana imperii (арка^на імпе^ріі)
Ubi periculum, ibi est lucrum collocatur (убі пері^кулом, і^бі ест лю^крум колльока^тур)
Ubi rerum testimonia absunt, quid opus verbis? (убі ре^рум тестімо^нія абсунт, квід о^пус ве^рбіс)
Ubi societas, ibi ius (убі соціе^тас, і^бі юс)
Decies tantum (де^ціес та^нтум)

Examinatio scrupulosa (екзаміна^ціо скрупульо^за)
De facto (де фа^кто)
Pro luto haberi (про лю^то габе^рі)
De iure (де ю^ре)
Sunt quidam homines non re, sed nomine (сунт кві^дам го^мінес нон ре, сед но^міне)
Fontes iuris (фо^нтес ю^ріс)
Unguibus et rostro (унгвібус ет ро^стро)

Ius dispositivum (юс діспозіт^івум)
Disputatio fori (діспута^ціо фо^рі)
Vulgo quaesitus (ву^лго кве^зітус)
Pueritia semper amabilis (пуері^ція се^мпер ама^біліс)
Actio legis (а^кціо ле^гіс)
Status praesens (ста^ттус пре^зенс)
Vis testamenti (віс теста^менті)
Res, non verba (рес, нон ве^рба)
Discrepant facta cum dictis (діскре^пант фа^кта кум ді^ктіс)
Ipsae res verba rapiunt (і^псе рес ве^рба)

Дім (житло) людини має бути найнадійнішим сховищем

Діти до 7 років

Діюча особа

Діюча причина

Дія, встановлена законом

Дія, здійснена мною проти моєї волі, не моя дія

Дія не робить винним, якщо не винен розум

Дія, несумісна з метою угоди, не породжує наслідків

Діяння закінчується, якщо річ принесена (на визначене місце)

Дія однієї особи не повинна шкодити іншій

Дія повернеться результатом

Дія судді, яка не входить до його компетенції, є марною

Діяти законним чином

Діяти по праву, а не силою

Дія, що відбулася раніше

Для багатьох – останній (час)

Для бажаного нічого немає важкого

Для блага (спасіння) душі

Для використання і вигоди

Для власного використання

Для загального добра

Для задоволення

Для захисту

Для кожного настане свій день

Для людей немає нічого недосяжного

Для людини немає нічого жаданішого за спокій

рапіунт)

Debet sua cuique domus esse perfugium tutissimum (дебет суа куїкве домум ессе перфугіум тутіссімум)

Infantes (інфантес)

Persona dramatis (персона драмаіс)

Causa activa (кауза актіва)

Legis actio (легіс акціо)

Actus me invito factus, non est meus actus (актус ме інвіто фактус, нон ест меус актус)

Actus non facit ream, nisi mens sit rea (актус нон фаціт реам, нізі менс сіт реа)

Actus repugnans non potest in esse produci (актус репуганс нон потест ін ессе продуці)

Faciendi finis est cum perlatum est, quo ferri coeperat (фацієнді фініс ест кум перлятум ест, кво феррі цеперат)

Factum unius alteri nocere non debet (фактум уніус альтері ноцере нон дебет)

Exitus acta probat (екзітус акта пробат),
Овідій

Factum a iudice quod ad eius officium non spectat non ratum est (фактум а юдіце квод ад еіус оффіціум нон спектат нон ратум ест)

Per legis actiones (пер легіс акціоінес)

Grassari iure, non vi (грассаірі юре, нон ві)

Ante factum (анте фактум)

Ultima multis (ультіма мултіс)

Volenti nihil difficile est (воленті нігіль діффіціле ест)

Pro salute animae (про салюте аніме)

Ad usum et commodum (ад узум ет коммодум)

Ad usum proprium (ад узум пропріум)

Pro publico bono (про публіко боно)

Ad delectandum (ад делектандум)

Ad defendendum (ад дефендендум)

Stat sua cuique dies (стат суа куїкве діес)

Nil mortalibus arduum est

(ніль морталібус ардуум ест), *Горацій*

Tranquillitate optabilius homini est nihil (транквіллітате оптабіліус гоміні ест)

Для людини немає нічого кращого за людину

Для мене достатньо того, що у мене було бажання

Для мислення і діяння народжена людина

Для множини достатньо двох

Для навчання, а не для повчання

Для неосвічених

Для непорочного все непорочне

Для нещастя вистачить будь-якого поголосу

Для обговорення

Для особистого використання

Для очей, а не для рук (тобто не доторкатись)

Для подальшого розгляду (відкласти)

Для принципів немає причини

Для розповіді, а не для доказу

Для спільного добра

Для старанного немає неможливого

Для страху

Для судового засідання

Для суспільного блага

Для тебе добродієність – слово, а гай- дрова

Для того, хто звинувачує, найбільш бажаним є зізнання

звинувачуваного

Для усної співбесіди (запросити)

Для цього (випадку)

Для чистого все здається чистим

Для чого глумитись над бідою (досл. бідами), що може статись і з тобою

Для чого мені багатство, якщо я не

ні□гіль)

Homini homine nihil pulchrius videtur
(го□міні го□міне ні□гіль пу□льхріус віде□тур)

Est nobis voluisse satis
(ест но□біс волюі□ссе са□тіс)

Ad cogitandum et agendum homo natus est
(ад когіта□ндум ет аге□ндум го□мо на□тус ест)

Pluralis numerus est duobus contentus
(плюра□ліс ну□мерус ест дуо□бус конте□нтус)

Ad discendum, non ad docendum
(ад дісце□ндум, нон ад доце□ндум)

In usum profanorum (ін у□зум профа□норум)

Castis omnia casta (ка□стіс о□мнія ка□ста)

Ad calamitatem quilibet rumor valet (ад каляміта□тем кві□лібет ру□мор ва□лет)

Ad disputandum (ад діспута□ндум)

Ad usum proprium (ад у□зум про□пріум)

Oculis non manibus (о□куліс нон ма□нібус)

Ad deliberandum (ад делібера□ндум)

Principio non est ratio
(прінці□піо нон ест ра□ціо)

Ad narrandum, non ad probandum (ад narra□ндум, нон ад проба□ндум)□

In commune bonum (ін комму□не бо□нум)

Industriae nil impossibile (інду□стріє ніль імпоссі□біле)

In terrorem (ін терро□рум)

Pro tribunali (про трибуна□лі)

Pro bono publico (про бо□но пу□бліко)

Virtutem verba putas et lucum ligna
(вірту□тем ве□рба пу□тас ет лю□кум лі□гна)

Quod est accusatori maxime optandum
confitentem reum (квод ест аккузато□рі ма□ксіме опта□ндум конфіте□нтем ре□ум)

Ad verbum audiendum (ад ве□рбум аудіе□ндум)

Ad hoc (ад гок)

Castis omnia casta (ка□стіс о□мнія ка□ста)

Curve casibus insultas, quos potes ipse pati
(ку□рве ка□зібус інсу□льтас, квос по□тес і□псе па□ті), *Овідій*

Quo mihi fortunam, si non conceditur uti?

можу ним скористатись?

Для шкільного вжитку

(з цензурною чисткою)

Дні судових засідань

До абсурду

Добра (чесна) людина завжди залишається новачком (її легко обдурити)

Добра думка людей надійніша за гроші

Добра порада дається прислів'ям

Добра слава – це друга спадщина

Добра справа – викорчовувати злочини, а не злочинців

Добра справа торжествує

Добре вино веселить серце людське

Добре висловити загальновідомі істини важко

Добре здоров'я краще, ніж найбільше багатство

Добре ім'я, віра і зір не терплять обману

Добре обдумаєш – краще зробиш

Добре прожите життя

Добре розпізнається – добре лікується

Добрий намір в поганих справах зменшує зло вдвічі

Добрий початок – половина справи

Добрий сусід – велике добро

Добрим шкодить той, хто потурає злим

(кво мі□гі форту□нам, сі нон конце□дітур у□ті)

Ad usum delphinorum (ад у□зум дельфіно□рум)

Dies fasti (ді□ес фа□сті)

Ad absurdum (ад абсу□рдум)

Bonus vir semper tiro est (бо□нус вір се□мпер ті□ро ест)

Bona opinio hominum tutior pecunia est (бо□на опі□ніо го□мінум ту□тіор пеку□нія ест), *Cip*

Bene proverbio praecipitur (бе□не прове□рбіо преціпі□тур), *Цицерон*

Honestus rumor alterum est patrimonium (hone□стус ру□мор а□льтерум ест патримо□ніум), *Cip*

Res bona est non exstirpare sceleratos, sed scelera (рес бо□на ест нон ексстірпа□ре сцелера□тос, сед сцеле□ра)

Bona causa triumphat (бо□на ка□уза триу□мфат)

Bonum vinum lactificat cor hominis (бо□нум ві□нум лякті□фікат кор го□мініс)

Difficile est proprie communia dicere (діффі□ціле ест про□пріе комму□нія ді□цере)

Bona valetudo melior est quam maxime divitiae (бо□на валету□до ме□ліор ест квам ма□ксіме діві□ціе)

Fama, fides et oculus non patiuntur ludam (фа□ма, фі□дес ет о□кулус нон паціу□нтур лю□дам)

Pulchre sedens melius agens (пу□льхре се□денс ме□ліус а□генс)

Bene reddita vita (бе□не ре□ддіта ві□та)

Bene dignoscitur, bene curatur (бе□не дігно□сцітур, бе□не кура□тур)

Bonus animus in mala re, dimidium est mali (бо□нус а□німус ін ма□ля ре, дімі□діум ест ма□лі), *Плавт*

Bonum initium est dimidium facti (бо□нум іні□ціум ест дімі□діум фа□кті)

Vicinus bonus ingens bonum (віці□нус бо□нус і□нгенс бо□нум)

Bonis nocet, qui malis parcit (бо□ніс но□цет, кві ма□ліс па□рціт), *Сенека*

Добрі задуми, якщо і загасають, не пропадають	Bene cogitata si excidunt, non occidunt (бе□не когіта□та сі е□ксцидунт, нон о□кцидунт)
Добрі закони виникають з поганих звичаїв	Leges bonae ex malis moribus procreantur (ле□гес бо□не екс ма□ліс мо□рібус прокреа□нтур)
Добрі судові рішення зміцнюють правосуддя	Boni iudicis est ampliare iustitiam (бо□ні ю□діціс ест ампліа□ре юсті□ціам)
Добро і зло змішані одне з іншим	Subtexta malis bona suit (субте□кта ма□ліс бо□на су□іт)
Добробут держави	Salus rei publicae (са□люс ре□і пу□бліце)
Добробут народу – вищий закон	Salus populi suprema lex est (са□люс по□пулі супре□ма лекс ест)
Добровільне право	Ius voluntarium (юс вольонта□ріум)
Добровільні спадкоємці	Heredes voluntarii (герес волонता□рії)
Добровільно	Ex voluntate (екс волонता□те)
Добровільно, без примусу закону	Sponte sua, sine lege (спо□нте су□а, сі□не ле□ге)
Доброзичлива людина – найближчий родич	Benevoli concunctio animi maxima est cognatio (бенево□лі конку□нкціо а□німі ма□ксіма ест когна□ціо), <i>Cip</i>
Добросовісне володіння	Possessio bonae fidei (поссе□ссіо бо□не фі□деі)
Добросовісність	Bona fides (бо□на фі□дес)
Добросовісність протилежна обману та хитрощам	Bona fides contraria est fraudi et dolo (бо□на фі□дес контра□ріа ест фрауді ет до□льо)
Добросовісно	Bona fide (бо□на фі□де)
Доброчесність є ніщо інше, як доведена до довершеності природа	Est virtus nihil aliud, quam ad summum perducta natura (ест ві□ртус ні□гіль а□ліуд, квам ад су□ммум перду□кта нату□ра), <i>Цицерон</i>
Доброчесність схвалюється, але вона мерзне	Probitas laudatur et alget (про□бітас ляуда□тур ет а□льгет)
Довгий шлях через повчання, короткий і успішний за допомогою прикладів	Longum iter est per praeccepta, breve et efficax per exempla (льо□нгум і□тер ест пер преце□пта, бре□ве ет е□ффікакс пер ексе□мпля)
Довготерпіння торжествує	Gaudet patientia duris (гаудет паціє□нціа ду□ріс)
Довготривалий відпочинок живить пороки	Diuturna quies vitiis alimenta ministrat (діутурна кві□ес ві□тііс аліме□нта міні□страт)
Довгочасне володіння перетворюється на право	Longa possessio ius parit (льо□нга поссе□ссіо юс па□ріт)
Довгою рукою (тобто обхідним шляхом)	Manu longa (ма□ну льо□нга)
Доведення до абсурду	Reductio ad absurdum (реду□кціо ад абсу□рдум)

Доведення є виклад наших аргументів та їх ствердження

Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione (конфірмація єostroorum аргументоorum експозицією кум ассевераціою)

Доведення має бути закінченим

Probatio concludens debet esse (проба конклюденс дебет ессе)

Доведено до абсурду

Docitur in absurdum (доцитуm ін абсурдум)

Довести когось до самогубства

Compellere aliquem ad mortem (компеллере аліквем ад мортем)

До виправлення

Ad corrigenda (ад корригєнда)

До відома

Ad notam (ад нотам)

До відома судді

Ad informandum conscientiam iudicis (ад інформандум консцієнціам юдіціс)

Довірена особа

Fac totum (фак тотум)

Довіряй, але знай (дивись) кому

Fide, sed cui vide (фіде, сед куї віде)

До власних рук

Ad manus proprias (ад манус проприас)

До Геркулесових стовпів

Ad Herculis columnas (ад геркуліс колюмнас)

(тобто до крайності)

Договір доручення, якщо не безплатний, то він нікчемний

Mandatum nisi gratuitum nullum est (мандатум нізі гратуїтум нулліум ест)

Договір зберігає силу, якщо загальні умови залишаються без змін

Clausula rebus sic stantibus (кляузуля ребус сік стантібус)

Договір найму

Locatio conductio (льокаціо кондукціо)

Договір найму послуг

Locatio conductio operarum (льокаціо кондукціо операрум)

Договір найму речей

Locatio conductio rerum

Договір не може ґрунтуватися на правопорушенні

(льокаціо кондукціо рерум)

Договірний випадок

Ex maleficio non oritur contractus (екс малефіціо нон орітур контрактус)

Договір підряду

Casus foederis (казус фєдеріс)

Договір про те, чого не існує, недійсний

Locatio conductio operis (льокаціо кондукціо оперіс)

Договір створює право

Charta de non este non valet (харта де нон есте нон валет)

Договір товариства

Legem enim contractus dat (лем енім контрактус дат)

Договір – це ніби дія проти дії

Societas (соцієтас)

Contractus est quasi actus contra actum (контрактус ест квазі актус контраактум)

Договір, що вимагає найвищої сумлінності

Uberrime fidei contractus

(убєррїме фідеї контрактус)

Договори консенсуальні

Contractus consensuales (контрактус консенсуалес)

Договори мають виконуватися

Pacta sunt servanda (пакта сунт серванда)

Договори на третіх осіб не поширюються	<i>Pacta tertiis nec nocet nec prosunt</i> (па́кта те́рцііс нек но́цет нек про́сунт)
Договори писемні	<i>Contractus litterales</i> (контра́ктус літтера́лес)
Договори, укладені з ганебною метою, не повинні виконуватися	<i>Pacta, quae turpem causam continent non sunt conservanda</i> (па́кта, кве ту́рпем ка́узам конті́неннт нон сунт консерва́нда), <i>Ульпіан</i>
До грецьких календ (тобто ніколи)	<i>Ad Calendas (Kalendas) Graecas</i> (ад кале́ндас гре́кас)
Додаткові положення юридичного акта	<i>Accidentalia negotii</i> (акцідента́ліа него́ціі)
Додаток до заповіту, грамота	<i>Codicillus</i> (кодичі́лліус)
До доброчесності веде крута дорога	<i>Ad virtutem via arduus est</i> (ад вірту́тем ві́а а́рдус ест)
До другого розслідування	<i>Ad aliud examen</i> (ад а́ліуд екза́мен)
Дозволене і не дозволене	<i>Fas atque nefas</i> (фас а́ткве не́фас)
Дозволено	<i>Approbatur</i> (аппроба́тур)
Доказ від неможливого	<i>Argumentum ab impossibili</i> (аргуме́нтум аб імпо́ссібілі)
Доказ від протилежного	<i>Argumentum ex contrario</i> (аргуме́нтум екс контра́ріо)
Доказ за допомогою простого перелічення (фактів)	<i>Inductio per enumerationem simplicem</i> (інду́кціо пер енумераці́о́нем сі́мпліцем)
Докази і висновки	<i>Argumenta et rationes</i> (аргуме́нта ет раціо́нес)
Докази мають бути повними	<i>Probatio concludens debet esse</i> (проба́ціо конклю́денс де́бет е́ссе)
Докази треба не рахувати, а зважувати	<i>Argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt</i> (аргуме́нта нон нумера́нда, сед пондера́нда сунт)
Доказ істинності	<i>Si gillum veri</i> (сі́гілло́м ве́рі)
Доказові факти	<i>Facta concludentia</i> (фа́кта конклюде́нціа)
Доказ, розрахований на милосердя	<i>Argumentum ad misericordiam</i> (аргуме́нтум ад мізерико́рдіам)
Доказ, розрахований на невігластво	<i>Argumentum ad ignorantiam</i> (аргуме́нтум ад ігно́ра́нціам)
Доказувати має той, хто стверджує, а не той, хто заперечує, оскільки за природою речей не може бути доказів для заперечення	<i>Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat; cum per rerum naturam factum, negantis probatio nulla sint</i> (е́і інку́мбіт проба́ціо, кві ді́ціт, нон кві не́гат; кум пер ре́рум нату́рам фа́ктум, нега́нтіс проба́ціо ну́лля сінт)
Доказ, що виводиться із замовчування	<i>Argumentum ex silentio</i> (аргуме́нтум екс сіле́нціо)
Доки непорочна; доки зберігає	<i>Dum casta</i> (дум ка́ста)

вірність покійному чоловікові

(юр. формула римського права)

Докори сумління є карою, хоч і без суду (дослівно: навіть заліковані рани залишають шрами)

Докорінно, у корені

До кращих часів

Доктор обох прав (тобто канонічного і цивільного)

Доктор права

Документи необхідно тлумачити вільніше, щоб вони зберігали смисл, а не втрачали його

Документ слідства

Документ, що детально обґрунтовує позов

Доля дає для користування багато, а у власність - нічого

Доля наша залежить від наших звичаїв

Доля нічого не дає навечно

Доля робить дурним того, кого хоче знищити

Доля – це ряд причин

Доля швидко відбирає те, що дала

Домашнє господарство

Домашній арешт

До молодій людині слід ставитися поблажливо, бо молодість легко помиляється

До народження Христа

До нескінченності

До однієї біди приєднується ще й купа бід

Etiam sanato vulnere cicatrix manet (еціам сана̀то ву̀льнере ціка̀трікс ма̀нет), *Cip*

Toto genere (то̀то генѐре)

Ad meliora tempora (ад меліо̀ра тѐмпора)

Juris utrius doctor (ю̀ріс утрі̀ус до̀ктор)

Legum doctor = Iuris doctor

(лѐгум до̀ктор = ю̀ріс до̀ктор)

Benigne faciente sunt interpretationes

chartarum, ut res magis valeat quam pereat

(бені̀гне фаціє̀нде сунт інтерпретаціо̀нес харта̀рум, ут рес ма̀гіс ва̀леат квам пѐреат)

Tabella quaestionis (та̀белля квесціо̀ніс)

Breve nominatum (брѐве номіна̀тум)

Fortuna usu dat multa, mancipio nihil

(форту̀на у̀зу дат му̀льта, манці̀піо ні̀гіль), *Cip*

Mores cuique sui fingit fortunam (мо̀рес куї̀кве суї̀ фі̀нгіт форту̀нам), *Непом*

Nihil dat fortuna mancipio

(ні̀гіль дат форту̀на манці̀пію), *Сенека*

Stultum facit fortuna, quem vult perdere

(сту̀льтум фа̀ціт форту̀на, квем ву́льт пѐрдере), *Cip*

Fatum est series causarum

(фа̀тум ест сѐріес кауза̀рум)

Fortuna cito repossit, quod dedit (форту̀на

ці̀то репо̀сціт, квод дѐдіт), *Cip*

Res familiares (рес фаміліа̀рес)

Custodia honesta (кусто̀діа гонѐста)

Succurritur minori, facilis est lapsus

iuventutis (сукку̀ррітур міно̀рі, фа̀ціліс ест ля̀пус ювенту̀тіс)

Ante Christum natum (а̀нте Хрі̀стум на̀тум)

Ad finem saeculorum (ад фі̀нем секульо̀рум)

Ad malum malae res plurimae se agglutinant

(ад ма̀люм ма̀ле рес плю̀ріме се агглю̀тінант)

До першоджерел	Ad fontes (ад фо ^н тес)
Допитувати свідків	Testes interrogare (те ^с тес інтеррога ^{ре})
Доповідна записка	Libella (лі ^б елля)
До поганих вчинків тягне товариша поганий товариш	Ad mala facta malus socius socium trahit (ад ма ^л я фа ^к та ма ^л юс со ^ц іус со ^ц іум тра ^{гі} т)
Допустимо, що це правда	Sit hoc verum (сіт гок ве ^р ум)
Допущений до адвокатської практики	Ad barram evocatus (ад ба ^р рам евока ^т ус)
Дорога до чесного життя ніколи не буває пізньою	Sera nunquam est ad bonos mores via (се ^р а ну ^н квaм ест ад бо ^н ос мо ^р ес ві ^а)
До розгляду (суду)	Ad litem (ад лі ^т ем)
Доручення на ведення судового процесу	Testantibus actis (теста ^н тібус а ^к тіс)
Доручення, договір, наказ	Mandatum (манда ^т ум)
До самого кінця строків	Ad ultimam vim terminorum (ад ульті ^м ам вім терміно ^р ум)
Досвід з роками приходить	Seris venit usus ab annis (се ^р іс ве ^н іт у ^з ус аб а ^н ніс)
Досвід – найкращий учитель	Usus magister optimus est (у ^з ус магі ^с тер о ^п тімус ест)
Досвід робить людей обережними	Facit experientia cautos (фа ^к ціт експеріє ^н ція ка ^у тос)
Досвідчений бережеться	Expertus metuit (експе ^р тус ме ^т туіт)
Досконалі закони	Leges perfectae (ле ^г ес перфе ^к те)
Дослівно і буквально	Verbatim et litteratim (верба ^т ім ет літтера ^т ім)
Досліджувати як факти, так і обставини	Ut res, ita tempora rerum quaerere (ут рес, і ^т а те ^м пора ре ^р ум кве ^р ере), <i>Овідій</i>
До справ (в архів)	Ad acta (ад а ^к та)
До справи (за суттю)	Ad rem (ад рем)
Достатньо і більш ніж достатньо	Satis superque (са ^т іс супе ^р кве)
Достатня причина	Causa sufficiens (ка ^у за суффі ^ц ієнс)
Достаток ніколи не завадить	Facile remedium est ubertatis (фа ^к ціле реме ^д іум ест уберта ^т іс), <i>Квінтіліан</i>
Достойно співчуття	Miserabile dictu (мізера ^б іле ді ^к ту)
Доступне дешево ціниться	Vile est, quod licet (ві ^л е ест, квод лі ^ц ет), <i>Петроній</i>
До того, як щось сталося	Ante factum (а ^н те фа ^к тум)
Дотримуватися середини речей (золотої середини)	Stare in dimidium rerum (ста ^р е ін дімі ^д іум ре ^р ум)
Дотримуватися традиції	Fama rerum stare (фа ^м а ре ^р ум ста ^р е), <i>Лівій</i>
Дотримуйся попередніх рішень	Stare decisis (ста ^р е деці ^з іс)
До уваги береться найближча, а не	Causa proxima, non remota spectatur

віддалена причина	(ка <u>у</u> за про <u>к</u> сіма, нон ремо <u>т</u> а спекта <u>т</u> ур)
Доходи, отримані за використання чужого майна	Fructus rei alienae (фру <u>к</u> тус ре <u>і</u> аліе <u>н</u> е)
Дочекатися здійснення своїх надій	Potiri sperata (поті <u>р</u> і спера <u>т</u> а), <i>Лівій</i>
До чесності одна дорога, до пороків багато	Simplex honesti, multiplex vitiі est via (сі <u>м</u> плекс гоне <u>с</u> ті, мул <u>т</u> і <u>п</u> лекс ві <u>ц</u> іі ест ві <u>а</u>)
Дрижати (тремтіти) всім тілом від страху перед кимось	Contremiscere toto corpore metu alicuius rei (контрем <u>і</u> сцере то <u>т</u> о ко <u>р</u> поре ме <u>т</u> у ал <u>і</u> ку <u>ю</u> с ре <u>і</u>)
Дрібниці не турбують закон	De minimis non curat lex (де мі <u>н</u> іміс нон ку <u>р</u> ат лекс)
Дрібниці приваблюють легковажних	Parva leves capiunt animos (па <u>р</u> ва ле <u>в</u> ес ка <u>п</u> іунт а <u>н</u> імос), <i>Овідій</i>
Другий я	Alter ego (а <u>л</u> тер е <u>г</u> о)
Друг пізнається через любов, вдачу(характер), мову, вчинки	Amicus cognoscitur amore, more, ore, re (амі <u>к</u> ус когно <u>с</u> цітур амо <u>р</u> е, мо <u>р</u> е, о <u>р</u> е, ре)
Друг суду	Amicus curiae (амі <u>к</u> ус ку <u>р</u> іе)
Друг у небезпеках цінніший, ніж гроші	Nummis potior amicus in peri <u>к</u> ulis (ну <u>м</u> міс по <u>т</u> іор амі <u>к</u> ус ін пері <u>к</u> уліс)
Дружба завжди корисна, а любов може і зашкодити	Amicitia semper prodest, amor et nocet (амі <u>ц</u> і <u>а</u> се <u>м</u> пер про <u>д</u> ест, а <u>м</u> ор ет но <u>ц</u> ет)
Дружба на все життя	Consortium omnis vitae (консо <u>р</u> ціум о <u>м</u> ніс ві <u>т</u> е)
Дружба повинна бути безсмертною, а ворожнеча - смертною	Amicitiae immortales, mortales inimicitiae esse debent (амі <u>ц</u> і <u>а</u> е іморта <u>л</u> ес, морта <u>л</u> ес інімі <u>ц</u> і <u>а</u> е е <u>с</u> се де <u>б</u> ент), <i>Лівій</i>
Дружба прикрашає життя	Amicitia vitam ornat (амі <u>ц</u> і <u>а</u> ві <u>т</u> ам о <u>р</u> нат)
Дружба – сіль життя	Vitae sal amicitia (ві <u>т</u> е саль амі <u>ц</u> і <u>а</u>)
Дружбу створила сама природа	Amicitiam ipsa natura reperit (амі <u>ц</u> і <u>а</u> м і <u>п</u> са нату <u>р</u> а пе <u>р</u> епіт)
Дружина підвладна чоловікові	Uxor in manu (у <u>к</u> зор ін ма <u>н</u> у)
Дружина сина вважалася дочкою	Filii uxor loco filiae habebatur (фі <u>л</u> іі у <u>к</u> зор льо <u>к</u> о фі <u>л</u> іе га <u>б</u> еба <u>т</u> ур)
Дружні побажання	Amicalia desideria (амі <u>к</u> аліа дезіде <u>р</u> іа)
Друзі – злодії часу	Amici fures temporis (амі <u>к</u> і <u>ц</u> і фу <u>р</u> ес те <u>м</u> поріс)
Друзі пізнаються в біді	In angustiis amici apparent (ін ангу <u>с</u> тііс амі <u>к</u> і <u>ц</u> і аппа <u>р</u> ент)
Друзі по нещастю	Socii malorum (со <u>ц</u> іі мальо <u>р</u> ум)
Дуб рубають не одним ударом	Multis ictibus deicitur quercus (му <u>л</u> тьіс і <u>к</u> тібус де <u>і</u> ці <u>т</u> ур кве <u>р</u> кус)
Думай про майбутнє!	Futura cogita!(футу <u>р</u> а ко <u>г</u> іта)
Думати можна що завгодно	Liberae sunt cogitationes

Думка того, хто говорить, важливіша за його слова

Думок багато, батьківщина - одна

Дурень говорить усе, що йому спаде на думку

Дурість – мати всіх пороків

Дурість не знає ні миру, ні спокою

Дурні пишуть свої імена скрізь

Дурні погляди одного передаються багатьом

Дурні, уникаючи одних хиб, впадають в інші

Дурно жалітись на долю, якщо сам винен

Дурної слави (не заслуговує довір'я)

Дурня пізнають по словах, а горщик по удару

Дух закону, намір законодавця

Душевнохворий покараний уже своїм безумством (він не підлягає покаранню)

Душевнохворий (схильний до насильства)

Душі в лисячих шкурах (тобто лицеміри)

(лі□бере сунт когітаціо□нес)
 Prior atque potentior est quam vox mens dicentis (при□ор а□ткве поте□нціор ест квам вокс менс діце□нтіс)
 Opinio multiplex, patria una (опі□ніо му□льтіплекс, па□тріа у□на)
 Quidquid in buccam venerit, stultus loquitur (кві□дквід ін бу□ккам ве□неріт, сту□льтус льо□квітур)
 Omnium malorum stultitia est mater (о□мніум малъо□рум стульті□ція ест ма□тер)
 Stultitia pacatum et quietum habet nihil (стульті□ція пака□тум ет квіе□тум га□бет ні□гіль)
 Nomina stultorum ubique sunt locorum (но□міна стульто□рум у□бікве сунт льоко□рум)
 Unius dementia efficit multos (у□ніус деме□нція е□ффіціт му□льтос)
 Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt (дум ві□тант сту□льті ві□ція, ін контра□ріа ку□ррунт), *Горацій*
 Stultum est queri de adversis, ubi culpa est tua (сту□льтум ест кве□рі де адве□рсіс, у□бі ку□льпа ест ту□а), *Cip*
 Male famatae (ма□ле фама□те)
 Ex verbis fatuus, pulsu cognoscitur olla (екс ве□рбіс фа□туус, пу□льсу когно□сцітур о□лля)
 Mens legis (менс ле□гіс)
 Furiosus furore solo punitur (фуріо□зус фуρο□ре со□льо пуні□тур)
 Furiosus (фуріо□зус)
 Animi sub volpe latentes (а□німі суб во□льпе лате□нтес), *Горацій*

Езопівська мова (інакомовна , алегорична)

Екзаменаційна сесія

Aesopeus logos (езо□пеус льо□гос)
 Examina sessio (екза□міна се□ссіо)

Експромтом
Екстраординарний процес

Ексцепція (застереження) злого
умислу
Ефективність закону полягає в
його застосуванні

In promptu (ін промпту)
Extraordinaria cognitio
(екстраординарія когніцію)
Exceptio doli (ексцепція долі)

Juris effectus in executione consistit
(юрис ефектус ін екзекуціоне конзістіт)

Є два засоби для підтвердження чи
спростування усіх речей – розум і
авторитет

Duo sunt instrumenta ad omnes res aut
confirmandas aut impugnandas – ratio et
auctoritas (дуо сунт інструмента ад омноес
рес аут конфірмандас аут імпугнандас –
раціо ет аукторітас)

Єдиний порятунок - у боротьбі

Unum in armis salutem (унум ін арміс
салютем)

Є й такі помилки, які ми
вбачаємо

Sunt delicta tamen quibus ignovisse velimus
(сунт делікта тамен квібус ігновіссе
велітус)

Є міра в речах, і в усьому є свої
межі

Est modus in rebus, sunt certae dinique
fines (ест модус ін ребус, сунт цертє
дінікве фінес), *Горацій*

Є міра для страждання, але немає її
для тривоги

Est dolendi modus, non est timendi
(ест долєнді модус, нон ест тімєнді)

Є різниця між ошадливим і скупим

Discordat parcus avaro
(діскордат паркус аваро), *Горацій*

Є слова і звуки, і нічого більше

Sunt verba et voces, praeterea que nihil
(сунт верба ет воцес, претереа кве нігіль)

Є три нещастя дому: дощ, погана
жінка і вогонь

Sunt tria damna domus: imber, mala femina,
fumus (сунт тріа дамна домус: імбер,
малєфіміна, футус)

Ж

Жадність (скупість) – мати усіх вад (пороків)	<i>Avaritia prima scelerum mater</i> (аваріція пріма сцелєрум матер)
Жадність не зменшується ні статками, ні нестатками	<i>Avaritia neque copia, neque inopia minuitur</i> (аваріція некве копіа, некве інопіа мінуітур), <i>Саллюстій</i>
Жадного гроші збуджують, а не насичують	<i>Avarum irritat, non satiat pecunia</i> (аварум іррітат, нон саціат пекуніа), <i>Сір</i>
Жалюгідне рабство називають миром	<i>Miserrimam servitutem pacem appellant</i> (мізеppімам сервітутем пацем аппеллянт)
Жалюгідний податний народ	<i>Misera contribuens plebs</i> (мізера контрібуенс плебс)
Жартома, у жарт	<i>Iocī causa</i> (йоці кауза)
Жереб кинуте	<i>Alea iacta est</i> (алеа якта ест)
Живе слово краще виховує	<i>Viva vox alit plenius</i> (віва вокс аліт плєніус)
Живи в міру, як дозволяють твої статки	<i>Vivas frugalis ut res est materialis</i> (вівас фругаліс ут рес ест матеріаліс), <i>Стацій</i>
Живи і будь здоровим	<i>Vive valeque</i> (віве валекве)
Живи і уникай дружби з царями	<i>Vive et amicitias regum fuge</i> (віве ет аміціціас регум фуге)
Живий голос громадянського права	<i>Viva vox iuris civilis</i> (віва вокс юріс цівіліс), <i>Марціан</i>
Живий голос, усна мова	<i>Viva vox</i> (віва вокс)
Живий доказ	<i>Probatio viva</i> (пробаціо віта)
Живі гроші (худоба і т.ін.)	<i>Viva pecunia</i> (віва пекуніа)
Живіт не має вух	<i>Venter caret auribus</i> (вентер карет аурібус)
Жити в безпеці	<i>Vitam tutam vivere</i> (вітам тутам вівере)
Жити за одним зразком	<i>Uno exemplo vitam vivere</i> (уно екземпльо вітам вівере)
Жити згідно із законами природи	<i>E natura vivere</i> (е натура вівере)
Жити – значить боротись	<i>Vivere est militare</i> (вівере ест мілітаре), <i>Сенека</i>
Жити - значить мислити	<i>Vivere est cogitare</i> (вівере ест когітаре), <i>Цицерон</i>
Жити, не маючи законів	<i>Agere sine legibus</i> (агере сіне легібус)
Жити одним днем	<i>Vivere in diem</i> (вівере ін діем)
Жити своїм вечором (сам собі пан)	<i>De vesperi suo vivere</i> (де веспері суо вівере)

Жити серед вічних троянд
(тобто в розкошах)

Жити у крайній нужді

Жити чесно

**Жити чесно, не шкодити іншому,
кожному віддати належне – такі
приписи права**

Жити чужим куском

Життєвий шлях

Життя без науки - смерть

Життя без свободи – ніщо

Життя на широку ногу

**Життя нічого не дало людям без
наполегливої праці**

Життя прикрашається друзями

**Життям править щастя, а не
мудрість**

Життя – це короткий сон

**Жінка більш мінлива, ніж порив
вітру**

Жінка завжди непостійна і хитка

**Жінка схильна до шаленості
Жінки є усуненими від усіх
громадських та державних
обов'язків**

**Жіноча сльоза – приправа до
лукавства**

**Жоден злочин не має законної
підстави**

**Жоден приклад не придатний для
всіх (випадків)**

**Жодна користолюбність не
залишається без покарання, хоч**

Vivere vere in aeterna rosa
(вівере ін етерна роза)

Vitam in egestate degere
(вітам ін егеста те дегере)

Vitam honeste agere (вітам гонесте
агере)

**Honeste vivere, alteri non laedere, suum
cuique tribuere – iuris praecepta sunt**
(гонесте вівере, альтері нон ледере,
сuum куікве трибуере – юріс прецепта
сунт), *Ульпіан*

Aliena vivere quadra (аліена вівере
квадра)

Aevum vitale (евум вітале)

Vita sine litteris mors est
(віта сіне літтеріс морс ест)

Vita sine libertate nihil est
(віта сіне ліберта те нігіль ест)

Cultus magnae fortunae
(култус магне фортуне)

Nil sine magno vita labore dedit mortalibus
(ніль сіне магно віта ляборе дедіт
морталібус)

Vita ab amicis ornatur (віта аб аміціс
орнатур)

Vitam regit fortuna, non sapientia (вітам
регіт фортуна, нон сапіенція)

Vita somnium breve est
(віта сомніум бреве ест)

Mobilior ventis est femina
(мобіліор вентіс ест феміна)

Varium et mutabile semper femina
(варіум ет мутабіле семпер феміна)

Muliebre est furere (муліебре ест фуере)
**Feminae ab omnibus officiis civilibus vel
publicis remotae sunt** (феміне аб омнобус
оффіцііс цивілібус вель публікус ремо
те сунт)

Muliebris lacrima condimentum malitiae
(муліебріс лякріма кондіментум маліціе)

Nullum scelus rationem habet
(нуллум скелюс раціо нем габет)

Nullum exemplum est idem omnibus
(нуллум екземплум ест ідем омнобус)

**Nulla avaritia sine poena est, quamvis satis
sit ipsa poenarum** (нулля аваріціа сіне

сама вже є достатньою карою

**Жодне місце (на землі) не повинно
бути тобі миліше за твою
батьківщину**

Жорстока необхідність

Жорстоке право

pena est, quamvis satius sit ipsa

pena (рум), *Сенека*

Nullus locus tibi dulcior esse debet patria
tua (ну́ллюс льо́кус ті́бі ду́льціор е́ссе
де́бет па́тріа ту́а)

Dura necessitas (ду́ра не́це́ссітас)

Ius durum (юс ду́рум)

3

За аналогією

За аналогією, аналогічно

**За багатьма приписами нашого
права становище жінки гірше
становища чоловіка**

За бажанням, на свій розсуд

За батьківщину і свободу

Забезпечення виконання рішення

За божественним правом

**Заборгувати душу (тобто бути по
вуха у боргах)**

**Заборона; заперечення; відмова;
інтердикт**

Заборона згадувати

**Заборона на вогонь і воду (вигнання
з батьківщини)**

Забороняю

**Забороняю застосовувати силу
(формула преторського інтердикту)**

За буквою закону

**Завдання тюрем полягає не в тому,
щоб карати людей, а в тому, щоб
утримувати їх під сторожею**

**Завдяки розсудливості часто
уникаємо небезпек**

Завдяки щасливому випадку

**Завжди безпечніше помилятися у
бік виправдання, а не покарання; у**

Per analogium (пер анальо́гіум)

A simile (а сі́міле)

In multis iuris nostri articulis deterior est
condicio feminarum quam masculorum (ін
му́льтіс ю́ріс арті́куліс дете́ріор ест
конді́ціо феміна́рум квам маску́льо́рум)

Ad libitum (ад лі́бітум)

Pro patria et libertate (про па́тріа ет
ліберта́те)

Cautio iudicatum solvi

(ка́уціо юді́катум со́льві)

Iure divino (ю́ре діві́но)

Animam debere (а́німам де́бе́ре)

Interdictum (інтерді́кту́м)

Damnatio memoriae (дамна́ціо мемо́ріе)

Ignis et aquae interdictio

(і́гніс ет а́кве інтерді́кціо)

Veto (ве́то)

Veto vim fieri (ве́то ві́м фіе́рі)

In summo iure (ін су́mmo ю́ре)

Carcer ad homines custodiendos, non ad
puniendos dari debet (ка́рцер ад го́мінес
кусто́діе́ндос, нон ад пуніе́ндос да́рі
де́бет)

Prudentia saepe vitantur pericula

(пруде́нція се́пе віта́нтур пері́куля)

Casu aut forte fortuna

(ка́зу а́ут фо́рте форту́на)

Tutius semper est errare in acquietando,
quam in puniendo; ex parte misericordiae,

бік милосердя, а не правосуддя

quam ex parte iustitiae (ту□тіус се□мпер ест ерра□ре ін аквіета□ндю, квам ін пуніе□ндю; екс па□рте мізеріко□рдіе, квам екс па□рте юсті□ціе)

Завжди готовий

Semper paratus (се□мпер пара□тус)

Завжди не вистачає доброї поради тоді, коли вона найбільш потрібна

Semper consiliū tunc deest, cum opus maxime est (се□мпер консіліум тунк де□ест, кум о□пус ма□ксіме ест)

Завжди шануй сліди минулого

Vestigia semper adora

(вести□гіа сёмпер адо□ра), *Стації*

За вимогою обставин

Rebus dictantibus (ре□бус дікта□нтібус)

Завинив собака – карають свиню

Canis peccatum, sus dependit (ка□ніс пекка□тум, сус депе□ндіт)

За вину предків розплачуються потомки

Culpa maiorum posterius luunt

(ку□льпам майо□рум по□стері лю□унт)

За винятком тебе

Te remoto (те ремо□то)

За випадок ніхто не відповідає

Casus a nullo praestantur

(ка□зус а ну□лльо преста□нтур)

За вівтарі та вогнища (за найдорожче, за основи свого існування)

Pro aris et focus

(про а□ріс ет фо□ціс)

За відсутності відповідача

Reo absente (ре□о абсе□нте)

За відсутності грошей відсутнє все

Deficiente pecunia deficit omne

(дефіціє□нте пеку□нія дефі□ціт о□мне)

За власним бажанням, без закону

Sponte sua, sine lege (спо□нте су□а, сі□не ле□ге)

За власним правом

Proprio iure (про□пріо ю□ре)

За власним спонуканням

Motu propria (мо□ту про□пріа)

За власною ініціативою

Ex private industria (екс пріва□те інду□стріа)

За всіма правилами мистецтва

Lege artis (ле□ге а□ртіс)

Загальна безпека держави

Summa salus rei publicae (су□мма са□люс ре□і пу□бліце)

Загальна думка

Communis opinio (комму□ніс опі□ніо)

Загальна згода, згода всіх

Consensus omnium (консе□нсус о□мніум)

Загальна помилка створює право

Communis error facit ius

(комму□ніс е□ррор фа□ціт юс)

Загальне положення не стосується того, що особливо застережене

Clausula generalis non refertur ad expressa (кля□зуля генера□ліс нон рефе□ктур ад експре□сса)

Загальне право

Ius commune (юс комму□не)

Загальне, суспільне благо

Commune bonum (комму□не бо□нум)

Загальний позов проти образи

Actio iniuriarum (а□кціо ін'юріа□рум)

Загальний стан справ

Summa rerum

(основні моменти)

(су□мма ре□рум)

Загальні вирази спричиняють помилки

In generalibus versatur error

(ін генера□лібус верса□тур е□ррор)

Загальні положення

Principia universalia (прінці□піа)

Загальновідомий факт
Загального схвалення досяг той,
хто поєднав приємне з корисним
Загальнообов'язковий закон
Загинули навіть руїни
Загинути з власної вини
За гуманним (людським) законом
Задля наживи, з користі
Задля суворості закону
За добро відплатиться добром,
а за зло – злом
Задоволення вимог кредитора
За допомогою свідків
За дорученням
Задуми і наміри
За думку нікого не карають
За законом
За законом і звичаєм
За законом науки
За законом необхідності
За зачиненими дверима
За звичаєм
За звичаєм
(за неписаними законами)
За згодою
Заздалегідь, до досвіду
Заздрий чахне від чужих успіхів
Заздрість – ворог честі
Заздрість гнівається мовчазно,
але вороже
Заздрість гризе і сама гризеться
Заздрість не знає свят
За злим наміром

універсальна)
 Factum notorium (фактум ноторіум)
 Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci
 (оменне туліт пунктум, кві мішкує утіле
 дуліці)
 Ius omnibus latum (юс омноібус латум),
Сенека
 Etiam periere ruine (етіам перієре руіне)
 Sua culpa perire (супа кульпа періре)
 Iure humano (юре гумаіно)
 Lucri causa; lucri gratia
 (люкрі кауза; люкрі граціа)
 Pro rigore iustitiae (про рігоре юстіціє)
 Bene merenti bene profuerit, male merenti
 par erit (беіне мереінті беіне профуєріт,
 маіле мереінті пар еріт), *Плавт*
 Satisfactio (сатісфакціо)
 Per testes (пер тестес)
 In fidem (ін фідем)
 Cogita et visa (когіта ет віза)
 Cogitationis poenam nemo patitur
 (когітаціоініс пенам неіімо патітур)
 Ad legem (ад леігем)
 Lege et consuetudine (леіге ет
 консветудіне)
 Lege artis (леіге артіс)
 Lege necessitatis (леіге неісесітатіс)
 Januis clausis (яінуіс кляузіс)
 Ex consuetudine (екс консветудіне)
 Ex more (екс моіре)
 Ex consensu (екс консенсу)
 A priori (а пріорі)
 Invidus alterius macrescit rebus optimis
 (інвідус альтеріус макресціт ребус
 оптіміс)
 Hostis honori invidia (гостіс гоноірі
 інвідіа)
 Invidia tacite sed inimice irascitur
 (інвідіа таціте сед ініміце ірасцітур)
 Invidia carpit et carpitur una
 (інвідіа карпіт ет карпітур уна)
 Invidia festos dies non agit
 (інвідіа фестос діес нон агіт)
 De dolo malo (де дольо малльо)

За змістом самих слів	<i>Ipsissimis verbis</i> (іпсі□ссіміс ве□рбіс)
Зазнавати всіх лих	<i>Omnibus miseriis praefulciri</i> (о□мнібус мізе□рііс префульці□рі)
Зазнавши нещастя, я навчилась допомагати страждальцям	<i>Non ignara mali, miseris succurrere disco</i> (нон ігна□ра ма□лі, мі□зеріс сукку□рре ді□ско)
Зазнати кари за злочини	<i>Expendere scelus</i> (експе□ндере сце□люс)
За зовнішнім виглядом документа	<i>Ex visu scriptiois</i> (екс ві□зу скріпціо□ніс)
За зразком	<i>Ad exemplum</i> (ад екзе□мплюм)
За ініціативою суду; без клопотання з певної сторони	<i>Ex mero motu</i> (екс ме□ро мо□ту)
За інших рівних умов	<i>Ceteris paribus</i> (це□теріс па□рібус)
За і проти	<i>Pro et contra</i> (про ет ко□нтра)
За його здатністю	<i>Pro posse suo</i> (про по□ссе су□о)
За келихом вина	<i>Inter pocula</i> (і□нтер по□куля)
За (чийось) клопотанням	<i>Ad sectam</i> (ад се□ктам)
Закінчена справа	<i>Causa finita</i> (ка□уза фіні□та)
Закінчити життя самогубством	<i>Sponte mortem sumprise</i> (спо□нте мо□ртом сумпрі□ссе)
Закликати у свідки небо	<i>Caelum testari</i> (це□люм теста□рі), <i>Tantum</i>
Заключний пункт (застереження)	<i>Clausula</i> (кля□зуля)
Заколот було придушено без особливих зусиль	<i>Tumultus haud magno conatu opossus est</i> (туму□льтус га□уд ма□гно кона□ту опоре□сус ест)
Законам ми підкоряємось для того, щоб бути вільними	<i>Legibus omnes servimus, ut liberi esse possimus</i> (ле□гібус о□мнес серві□мус, ут лі□бері е□ссе по□ссімус)
Закон бачить розгніваного, розгніваний не бачить закону	<i>Lex videt iratum, iratus legem non videt</i> (лекс ві□дет іра□тум, іра□тус ле□гем нон ві□дет), <i>Cip</i>
Закон виключення третього	<i>Principium exclusi tertii</i> (прінці□піум ексклю□зі те□рціі)
Закон вирішує більш справедливо, ніж людина	<i>Aequior est dispositio legis quam hominis</i> (е□квіор ест діспозі□ціо ле□гіс квам го□мініс)
Закон владний над всіма	<i>Lex valet in omnes</i> (лекс ва□лет ін о□мнес)
Закон в руках (кулачне право)	<i>Lex in manibus</i> (лекс ін ма□нібус)
Закон, в якому є потреба	<i>Lex ferenda aut praescriptio</i> (лекс фере□нда а□ут прескрі□пціо)
Закон говорить з усіма однаково	<i>Lex uno ore omnes alloquitur</i> (лекс у□но о□ре о□мнес алльо□квітур)
Закон головний (загальний)	<i>Lex generalis</i> (лекс генера□ліс)
Закон дивиться вперед, а не назад	<i>Lex prospicit, non respicit</i> (лекс про□спіціт, нон ре□спіціт)
Закон диктується розумом	<i>Lex est dictatem rationis</i> (лекс ест дікта□тем раціо□ніс)

Закон діє на майбутнє – суддя розглядає минуле

Закон долі

Закон допомагає неповнолітнім

Закон достатньої підстави

Закон є цар, а не цар є законом

Закони варварів

Закони відповідають звичаям

Закони XII таблиць (перший запис римських законів, зроблений в 450 р. до н.е.)

Закони для того й дані, щоб сильніший не став всемогутнім

Закони дозволяють застосовувати зброю проти тих, хто озброєний

Закони допомагають обманути, а не тим, хто обманює

Закони допомагають тим, хто про них турбується

Закони, запропоновані народними трибунами

Закони з усіма говорять одним і тим же голосом

Закони і правила природи

Закони інколи сплять, але ніколи не помирають

Закони існують не для того, щоб їх читати, а для того, щоб їх розуміти

Закони людські (природне право)

Закони людські народжуються, живуть і помирають

Закони писані для тих, хто не спить

Закони підносять всезагальне благо над благом окремих осіб

Lex de futuro – iudex de praeterito

(лекс де футуро – юдекс де претеріто)

Lex fati (лекс фати)

Lex succurrit minoribus

(лекс суккурріт мінорібус)

Principium rationis sufficientis

(прінціпіум раціоніс суффіцієнтіс)

Lex est rex, sed rex est lex

(лекс ест рекс, сед рекс ест лекс)

Leges barbarorum (лекс рес барбарорум)

Leges mori serviunt (лекс рес мори сервіунт)

Leges duodecim tabularum

(лекс рес дуодецім табуларум)

Inde datae leges, ne firmior omnia posset

(інде даіте лекс рес, не фірміор омна поссет)

Arma in armatos iura sinunt

(арма ін арматос юра сіунт)

Deceptis, non decipientibus, iura subveniunt

(децептіс, нон деціпієнтібус, юра субвеніунт)

Curantes iura iuvant (курантес юра ювант)

Leges tribuniciae (лекс рес трибуніціє)

Leges cum omnibus semper una atque

eadem voce loquuntur (лекс рес кум омноібус семпер уна аткве еадем воце локвунтур)

Naturae leges et regulae

(натуре лекс рес ет регуле)

Dormiunt aliquando leges, nunquam

moriuntur (дорміунт алікваңдо лекс рес, нуңквам моруңтур)

Non in legendo, sed in intelligendo leges

consistunt (нон ін легендо, сед ін інтеллігендо лекс рес консістунт)

Leges legum (лекс рес лекс гум)

Leges humanae nascuntur, vivunt et

moriuntur (лекс рес гумаңне наскуңтур, вівунт ет моруңтур)

Iura scripta vigilantibus sunt

(юра скріпта вігілянтібус сунт)

Leges omnium salutem singulorum saluti

anteponunt (лекс рес омноіум салютем

Закони повинні зобов'язувати тих, хто їх пропонує
Закони природи найбільш досконалі і незмінні, але стан людських законів завжди породжує їх чисельність, і ніщо в них не може бути постійним

Закони природи незмінні

Закони скасовуються таким самим способом, яким вони вводяться в дію

Закони створені для справ, а не для слів

Закони створені для тих, хто пильнує, а не для сплячих

Закони, що регулюють проведення виборів

Закон існує споконвіку

Закон карає неправду

Закон країни

Закон місця правопорушення

Законна влада

Закон наказує діяти правильно та забороняє протиправні дії

Законна правооснова

Законна причина

Законна фікція

Закон небесний і людський

Закон не вимагає неможливого

Законне володіння

Закон не займається дріб'язковим

Закон не зобов'язує, якщо він не обнародований

Закон не має зворотної сили

сінгульо-рум салю-ті антепо-нунт), Цицерон

Leges suum ligent latorem

(ле-гес су-ум лі-гент лято-рем)

Leges naturae perfectissimae sunt et

immutabiles, humani vero iuris conditio

semper in infinitum decurrit, et nihil est in

eo quod perpetuo stare possit (ле-гес

нату-ре перфекті-ссіме сунт ет іммута-білес,

гума-ні ве-ро ю-ріс конді-ціо се-мпер ін

інфіні-тум деку-ррит, ет ні-гіль ест ін е-о

квод перпе-туо ста-ре по-ссіт)

Iura naturae immutabilia sunt

(ю-ра нату-ре іммутабі-ліа сунт)

Iura eodem modo destinguuntur quo

constinguuntur (ю-ра ео-дем мо-до

дестінуу-нтур кво констінуу-нтур)

Leges non verbis, sed rebus sunt impositae

(ле-гес нон ве-рбіс, сед ре-бус сунт

імпози-те)

Leges vigilantibus, non dormientibus factae

sunt (ле-гес вігіля-нтібус, нон дорміє-нтібус

фа-кте сунт)

Leges tabellariae (ле-гес табелля-ріе)

Lex est ab aeterno (лекс ест аб ете-рно)

Lex punit mendicium (лекс пу-ніт

менді-ціум)

Lex terrae (лекс те-рре)

Lex loci delicti (лекс льо-ці делі-кті)

Legitima potestas (легі-тіма поте-стас)

Lex recte facere iubet, vetat delinquere

(лекс ре-кте фа-цере ю-бет, ве-тат

делі-нквере)

Iustus titulus (ю-стус ті-тулюс)

Causa iusta (ка-уза ю-ста)

Fictio legis (фі-кціо ле-гіс)

Lex divina et humana (лекс діві-на ет

гума-на)

Ad impossibilia lex non cogit (ад

імпоссібі-ліа лекс нон ко-гіт)

Possessio iusta (поссе-ссіо ю-ста)

De minimis non curat lex

(де мі-німіс нон ку-рат ле-кс)

Non obligat lex nisi promulgata

(нон облі-гат лекс ні-зі промульга-та)

Lex retro non agit (лекс ре-тро нон а-гіт)

Закон не схвалює зволікання	Mora reprobatur in lege (мо́ра репроба́тур ін ле́ге)
Законний аргумент	Argumentum legis (аргуме́нтум ле́гіс)
Законний шлюб	Matrimonium iustus = Nuptiae iuste (матрімо́ніум ю́стус = ну́пціє ю́сте)
Законним шляхом	In via iuris (ін ві́а ю́ріс)
Законні накази тлумачаться обмежувально, а незаконні – широко і гнучко	Mandata licita strictam recípium interpretationem, sed illicita latam et extensam (манда́та лі́ціта стрі́ктам реці́піум інтерпретаці́о́нем, сед іллі́ціта ля́там ет ексте́нзам)
Законні па́кти	Pacta legitima (па́кта легі́тіма)
Законні позови	Legis actiones (ле́гіс акціо́нес)
Законність – основа держав	Legalitas regnorum fundamentum (лега́літас регно́рум фундаме́нтум)
Законодавець	Scriptor legum (скрі́птор ле́гум)
Законодавець у ділянці вишуканого, витонченого	Arbiter elegantiae (арбі́тер елега́нціє)
Законопроект	Lex ferenda aut praescriptio (лекс фере́нда а́ут прескри́пціо)
Закон повинен бути короткий	Legem brevem esse oportet (ле́гем бре́вем е́ссе опо́ртет), <i>Сенека</i>
Закон помсти (рівної відплати)	Ius talionis (юс таліо́ніс)
Закон працює на майбутнє, суддя розглядає минуле	Lex de futuro, iudex de praeterito (лекс де футу́ро, ю́декс де прете́ріто)
Закон природи	Foedus naturae (фе́дус нату́ре)
Закон про витрати на розкіш	Lex sumptuarius (лекс сумптуа́ріус)
Закон проголошує	Ait lex (а́йт лекс)
Закон про заборону перелюбів	Lex de adulteris prohibendis (лекс де аду́льте́ріс прогібе́ндіс)
Закон про образу величності	Lex maiestatis (лекс маєста́тіс)
Закон про порядок прийняття або відхилення законів	Lex de iubendis legibus ac vetandis (лекс де юбе́ндіс ле́гібус ак вета́ндіс), <i>Цицерон</i>
Закон про таврування за наклеп у карних справах	Lex Remmia de calumniatoribus (лекс ре́ммія де калю́ніато́рібус)
Закон проти азартних ігор	Lex aliatoria (лекс аліато́рія)
Закон протиріччя	Principium contradictionis (прінці́піум контрадікціо́ніс)
Закон про торгівлю	Lex venditio (лекс венді́ціо)
Закон про хабарництво	Lex de pecuniis repetundis (лекс де пеку́нііс репету́ндіс), <i>Цицерон</i>
Закон розмовляє з усіма однаково	Lex uno ore omnes alloquitur (лекс у́но о́ре о́мнес алльо́квітур)
Закон – світоч народів	Lex – lux gentium (лекс – люкс ге́нтіум)
Закон суворий, але він так писаний	Dura lex scripta tamen

Закон суворого змісту
Закон сумління
Закон схвалює те, що належить робити, і забороняє протилежне
Закон схиляється на бік доброго, а не злого
Закон таліона (рівної відплати)
Закон тотожності
Закон - це те, що народ наказує і ухвалює
Закон червоніє від сорому, коли чує докори дітей батькам
Закон швидше допустить втрату для приватної особи, ніж суспільне зло
Закон, що визначає устрій і діяльність судів
Закон, що допускає двояке тлумачення
Закон, що зобов'язує сенаторів до обов'язкового одруження
Закон, що скасовує
Закоханий у себе суперника не має
Закохані – шалені
Залежна особа
Залишається тільки тінь імені
Залишити злочин безкарним
Залишатися безкарним
Залишатися без права на громадянство
Залишення підсудного під підозрою
Залізом виліковується і вогнем
Залік, взаємне погашення
Зал судових засідань
За людським правом
За малі злочини карають, а за

(дура лекс скріпта тамен)
Lex duri carminis (лекс дури кармініс)
Lex mentis (лекс ментіс)
Lex iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria (лекс юбет еа, кве фациенда сунт, прогібе ткве контрарія)
Magis de bono quam de malo lex intendit (магіс де боно квам де мальо лекс інтендіт)
Lex talionis (лекс таліоніс)
Principium identitatis (прінціпіум ідентітатіс)
Lex est quod populus iubet atque constituit (лекс ест квод популюс юбет атке а ткве констітуіт)
Erubescit lex filios castigare parentis (ерубесціт лекс філіос кастігаре парентіс)
Lex citius tolerare vult privatum damnum quam publicum malum (лекс цітіус толера ре вульт пріва тум дамнум квам публікум малюм)
Ius iudicarium (юс юдіціаріум)

Ius anceps (юс анцепс)

Lex de maritandis ordinibus (лекс де марітандіс ордінібус)
Lex abrogans (лекс аброганс)
Sui amans sine rivali (суі аманс сіне рівалі)
Amantes-amentes (амантес – аментес)
Persona alieni iuris (персона алієні юріс)
Stat nominis umbra (стат номініс умбра)
Omittere scelus impunitum (оміттере скелюс імпунітум)
Extra poenam esse (екстра пенам ессе)
Amittere civitatem (аміттере цівітатем)

Absolutio ab instantia (абсолюціо аб інстанція)
Ferro sanantur et igni (фепро санантур ет ігні)
Compensatio (компенсаціо)
Sacrarium (сакраріум)
Iure humano (юре гумано)
Sacrilegia minuta puniuntur, magna in

великі прославляють

За межами закону

За межами повноважень

За межами права

Замилювати очі

За міжнародним правом

Заміна боржника, заміна кредитора

Заміна землі (країни) не міняє звичаї

Заміна спадкоємця

Заміна старого зобов'язання новим

Замінити речі

Замінити багатство швидкістю ніг (тобто хочеш жити – умій вертітись)

Замість покарання

За мовчазною згодою (всіх)

За мовчанням іде безпечна нагорода

За небесним правом

Занедбане майно

За необхідністю

За неофіційних умов

Занести до протоколу

Заняття накладають (свій) відбиток на характер

За один і той же злочин той був розіп'ятий на хресті, а цей отримав діадему

За одним допущеним безглуздям простує безліч інших

За одним злочином пізнай всі інші

Заочно (про судові рішення)

Заочно звинувачувати

Запах прибутку приємний, з чого б він не йшов

Запах смерті

Заперечення злого наміру

triumphis feruntur (сакріле□gia міну□та пуніе□нтур, ма□гна ін триу□мфіс феру□нтур),
Сенека

Extra legem (е□кстра ле□гем)

Ultra vires (у□льтра ві□рес)

Extra ius (е□кстра юс)

Vendere fumum (ве□ндере фу□мум)

In iure gentium (ін ю□ре ге□нтіум)

Expromissio et delegatio
(експромі□ссіо ет делега□ціо)

Terra mutata non mutat mores
(те□пра мута□те нон му□тат мо□рес)

Substitutum (субстіту□тум)

Novatio (нова□ціо)

Res fungibilis (рес фунгі□біліс)

Pecuniam pedibus compensare
(пеку□ніам пе□дібус компенса□пре)

Pro poena (про пе□на)

Tacito consensu (та□ціто консе□нсу)

Tutum silentii praemium (ту□тум сіле□нціі пре□міум)

Iure divino (ю□ре діві□но)

Res derelicta (рес дере□лікта)

Inopie causa (іно□піе ка□уза)

Sub rosa (суб ро□за)

In tabellas referre (ін табе□лляс ре□ферре)

Abeunt studia in mores (а□беунт сту□діа ін мо□рес)

Ille crumen sceleris pretium tulit, hic diadema (і□лле кру□мен сце□леріс пре□ціум ту□літ, гік діаде□ма)

Dato uno absurdo plurima absurda sequuntur

(да□то у□но абсу□рдо плю□ріма абсу□рда секву□нтур)

Crimine ab uno disce omnes

(крі□міне аб у□но ді□сце о□мнес)

In contumaciam (ін контума□ціам)

Aliquem absentem aggredior

(а□ліквем абсе□нтем аггре□діор)

Lucri bonus est odor ex re qualibet

(лю□крі бо□нус ест о□дор екс ре ква□лібет),
Ювенал

Odor mortis (о□дор мо□ртіс)

Exceptio doli (ексце□пціо до□лі)

Заперечення не треба доводити	Negantis probatio nulla est (нега ^н тіс проба ^н ціо ну ^н лля ест)
Заперечення присяги на основі її неправдивості	Retractatio iuramenti (ретракта ^н ціо юраме ^н ті)
Заперечення про непідсудність даному суду	Praescriptio fori (прескри ^н пціо фо ^н рі)
Заперечення про несумлінність	Exceptio doli generalis (ексце ^н пціо до ^н лі генера ^н ліс)
Заперечення чого-небудь під присягою	Iurata renuntiatio (юра ^н та ренунція ^н ціо)
Заперечливе не доводиться	Negativa non probantur (негати ^н ва нон проба ^н тур)
Заперечую застосовувати силу	Vim fieri veto (вім фі ^н ері ве ^н то)
Заперечую наслідок	Nego consequentiam (не ^н го консекве ^н нціам)
За печаткою	Sub sigillo (суб сирі ^н лліо)
За письмовими свідченнями	Actis testantibus (а ^н ктіс теста ^н тібус)
Заплатити життям за що-небудь	Aliquid spiritu luere (а ^н ліквід спі ^н риту лю ^н ере), <i>Паніній</i>
Заплутано	Implicite (імплі ^н ціте)
Заплутатися у злочинах	In criminibus haerere (ін кріміні ^н бус гере ^н ре)
Заповіт	Testamentum (тестаме ^н тум)
Заповіт на користь третьої особи	Fideicommissum (фідеікоммі ^н ссум)
Заповітний довічний запис	Advitalitium (адвіталі ^н ціум)
Заповітні мрії	Pia desiderata (пі ^н а дезідера ^н та)
За помилки відповідає хазяїн	Casum sentit dominus (ка ^н зум се ^н ттіт до ^н мінус)
За порадою	Ex consilio (екс консі ^н ліо)
За правом	De cursu (де ку ^н рсу)
За правом війни	Iure belli (ю ^н ре бе ^н ллі)
За правом давності	Ratione praescriptionis (раціо ^н не прескрипціо ^н ніс)
За правопорушення і шкоду відповідає особисто правопорушник	Et delicta et noxae caput sequuntur (ет делі ^н кта ет но ^н ксе ка ^н пут секву ^н тур)
За природним правилом те, що є нічийним, віддається тому, хто ним заволодів	Quod nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur (квод ну ^н лліус ест, ід раціо ^н не натура ^н лі оккупа ^н ті конце ^н дітур)
За природним правом	Iure naturae (ю ^н ре нату ^н ре)
За проступком наступає розплата	Culpa poena premit comes (ку ^н льпам пе ^н на пре ^н міт ко ^н мес)
Запрягати лисиць (тобто затівати марну справу)	Iungere vulpes (ю ^н нгере ву ^н льпес), <i>Вергілій</i>
Заради батьківщини слід жертвувати навіть славою	Famae etiam iactura facienda est pro patria (фа ^н ме е ^н ціам якту ^н ра фаціе ^н нда ест про

Заради відволікання	па́тріа)
Заради життя втрачати смисл життя	Per aversionem (пер аверсіо́нем) Et propter vitam vivendi perdere causas (ет про́птер ві́там віве́нді пе́рде́ре ка́уза́с)
Заради корисної мети	Animo lucrandi = Lucri causa (а́німо лю́кра́нді = лю́крі ка́уза)
Заради користі	De lucro captando (де лю́кро ка́пта́ндо)
Заради пошани	Honoris causa (гоно́ріс ка́уза)
Заради форми	Pro forma (про фо́рма)
За рівних прав	In aequali iure (ін еква́лі ю́ре)
Заробити на ринку допомагає присутність дурнів	Lucrificare forum solet adventus fatuorum (лю́кріфіка́ре фо́рум со́лет адве́нтус фатуо́рум)
За розсудом	Ex commodo (екс ко́ммо́до)
Зарозумілість – обманлива надія на повагу	Spes falsa dignitatis insolentia est (спес фа́льса ді́гніта́тіс інсоле́нція е́ст)
Засвідчення спору	Litis contestatio (лі́тіс конте́стаціо́)
За своїм характером	Sua natura (су́а нату́ра)
За скороспілим рішенням слідує каяття	Velox consilium sequitur poenitentia (ве́льокс консі́ліум се́квітур пені́тенція)
Заслужене право на відпочинок	Otium cum dignitate (о́ціум кум ді́гніта́те)
За справедливість, а не за формальним законом	Ex aequo et bono (екс е́кво е́т бо́но)
Застава	Pignus (пі́гнус)
Застава, передана (кредитору)	Pignus datum (пі́гнус да́тум)
Застава – це якщо річ переходить до кредитора, іпотека – це якщо річ не переходить до кредитора навіть у володіння	Pignus proprie dicimus, quod ad creditorem transit hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem (пі́гнус про́пріе ді́цімус, квод ад креді́то́рем тра́нзіт гіпоте́кам, кум нон тра́нзіт нек posséссіо ад креді́то́рем)
За старим звичаєм	Antiquo more (анті́кво мо́ре)
Застерегти краще , ніж виправити	Praestat cautela quam medela (пре́стат ка́утеля́ квам ме́деля́)
Застосувати до кого-небудь силу	Vim facere in aliquem (ві́м фа́цере́ ін а́ліквем)
За суворим правом	Stricto iure (стрі́кто ю́ре)
Засуджений до смертної кари	Servus poenae (се́рвус пе́не)
Засуджений за злочин	Malefactor (малефа́ктор)
Засуджений за насильство	De vi condemnatus (де ві конде́мна́тус)
Засудити до сплати певної суми	Condemnare certam pecuniam (конде́мна́ре це́ртам пе́ку́ніам)
За такого стану справ	Rebus sic stantibus (ре́бус сі́к ста́нтібус)
Затребування речі (віндикація)	Rei vindicatio (ре́і віндіка́ціо)
Затриманий під час скоєння	In fragranti crimine comprehensi

злочину	(ін фрагменти кримінале компрегенси)
Затягування справ слід уникати	Circuitus est evitandus (ціркуїтус ест евітантус)
За умови	Sub conditione (суб кондіціоне)
За умови незмінної сутності речей	Salva rerum substantia (сальва рерум субстанція)
За установленим звичаєм	More instituto (мопре інституто)
За формальною підставою	De nomine (де номіне)
Захисник; адвокат; покровитель	Patronus (патронус)
Захищати права і благополуччя	Iura fortunasque defendere (юра фортунаскве дефендере)
Захищати в суді	Dicere causam (діцере каузам)
Захищатися від звинувачень	Criminibus respondere (крімінібус респондере)
Захищатися із застосуванням сили від насильства дозволяють усі закони і всі права	Vim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt (вім ві дефендере омнес легес омніакве юра перміттунт), <i>Павло</i>
Захопити державну владу	Res potiri (рес потірі)
За це встановлено найсуворіше покарання	Gravissimum supplicium ei rei constitutum est (гравіссімум суппліціум еі реі констітутум ест), <i>Цезар</i>
За цивільним правом	Iure civile (юре цівілі)
Зачароване коло	Circulus vitiosus (ціркулюс віціозус)
Зачата дитина приймається за народжену, оскільки мова йде про її вигоду	Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur (насцітурус про ям нато габетур, квотіенс де коммодіс еіус агітур)
За щасливого випадку	Forte fortuna (форте фортуна)
Заява без конкретної мети	Gratis dictum (графіс діктум)
Заява про позов	Libellus conventionis (лібеллюс конвенціоніс)
Заяви спростувальні	Libelli refutatorii (лібеллі рефутаторіі)
З багатьох єдине (девіз США)	E pluribus unum (е плюрібус унум)
Збереження честі	Reservatio honoris (резерваціо гоноріс)
Збиток і правопорушення (тобто дві умови, необхідні для обґрунтування позову)	Damnum et iniuria (дамнум ет ін'юріа)
Збиток (лише) можливий	Damnum infectum (дамнум інфектум)
Збірники правил	Regulae (регуле)
З боргового зобов'язання	Ex commodato (екс коммодато)
Звалити вину на когось	Transferre culpam in aliquem (трансферре кульпам ін аліквем), <i>Цицерон</i>
З вашого дозволу	Salva venia (сальва венія)
Зведення до абсурду	Reductio ad absurdum (редукціо ад

З великим ризиком оберігається те, що багатьом подобається

Звернення до суду по гарячих слідах

Зверни увагу!

Звертатися до померлого (тобто даремно витратити слова)

Звернутися до суду

Звинувачення

Звинувачення в брехні

Звинувачення вірне (формула затвердження звинувачення колегією присяжних)

Звинувачення передбачає наявність злочину

Звинувачувати когось у вбивстві

Звинувачувати когось у кримінальному злочині

Звинувачувати когось у насильстві

Звичаєве право

Звичай нагадують закони

Звичай предків

Звичай, звичка; джерело

звичаєвого права

Звичай є вид (джерело) права

Звичай є найкращим тлумачем законів

Звичай – це і закон, і норма мовлення

Звичай замість закону

Звичай не може ні виникнути з неправильної дії, ні бути відмінений нею

Звичайний злочин

Звичайною, простою мовою

Звичай править законом

абсурдум)

Magno cum periculo custoditur, quod multis placet (магно кум перікульо кустодітур, квод мультіс пляцет)

Recens secta (реценс секта)

Nota bene! (нота бене)

Verba facere mortuo (верба факере мортую)

Ad iudicium provocare (ад юдіціум провокаре)

Delatio (деляціо)= Accusatio (аккузаціо)

Crimen falsi (крімен фальсі)

Billa vera (білля вера)

Accusatio desiderat crimen

(аккузаціо дезідерат крімен), Цицерон

Accusare aliquem inter sicarios

(аккузааре аліквем інтер сікаріос)

Accusare aliquem capitis (аккузааре аліквем капітіс)

Accusare aliquem de vi

(аккузааре аліквем де ві)

Ius consuetudinis (юс консветудініс)

Mores leges imitantur (морес легес імітантур)

Mores maiorum (морес майорум)

Consuetudo (консветудо)

Consuetudo est altera lex

(консветудо ест альтера лекс)

Consuetudo est optimum interpret legum

(консветудо ест оптімум інтепрес легум), Павло

Usus et ius et norma loquendi (узус ет юс ет норма локвенді)

Mos pro lege (мос про леге)

Consuetudo neque iniuria oriti, neque tolli potest (консветудо некве ін'юріа оріті, некве толлі потест)

Crimen ordinarium (крімен ордінаріум)

Verbis indisciplinatis (вербіс індісціплінатіс)

Mos legem regit (мос легем регіт)

Звичай – тиран мови

Usus est tyrannus linguae

(у□зус ест тіра□ннус лі□нгве)

Звичай – це мовчазна згода народу, що протягом тривалого часу стала звичкою

Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus (мо□рес сунт та□цітус консе□нсус по□пулі льо□нга консвету□діне інветера□тус), *Ульпіан*

Звичка - деспот

Usus tyrannus (у□зус тіра□ннус), *Горацій*

Звичка (звичай) веде бажаних, закон тягне небажаних

Consuetudo volentes ducit, lex nolentes trahit (консвету□до волє□нтес ду□ціт, лекс нолє□нтес тра□гіт)

Звичка встановлювати і потім переробляти закони є найнебезпечнішою

Leges figendi et refigendi consuetudo periculosissima est (лє□гес фіге□нді ет рефіге□нді консвету□до перікульозі□ссіма ест)

Звичка і звичай мають силу закону

Consuetudo et mos vim legis habere videntur (консвету□до ет мос вім лє□гіс габе□ре віде□нтур)

Звичка – це друга натура

Consuetudo est altera natura

(консвету□до ест а□льтера нату□ра), *Цицерон*

Звід законів

Iura legesque (ю□ра легє□скве)

Звід законів – кодекс

Corpus iuris – codex (ко□рпус ю□ріс – ко□декс)

Звід канонічного права

Corpus iuris canonici (ко□рпус ю□ріс кано□ніці)

**Звідки йдеш і куди прямуєш?
(Яка мета твого життя?)**

Unde venis et quo tendis?

(у□нде ве□ніс ет кво те□ндіс)

Звід права народів

Corpus iuris gentium (ко□рпус ю□ріс ге□нціум)

Звід римського права

Corpus iuris Romani (ко□рпус ю□ріс рома□ні)

Звідси гнів і сльози

Inde irae et lacrimae (і□нде і□ре ет лякри□ме)

Звід цивільних законів (назва „Кодексу Юстиніана”)

Corpus iuris civilis (ко□рпус ю□ріс ціві□ліс)

Звільнення з-під влади батька

Emancipatio (еманціпа□ціо)

Звільнення від безпосереднього засудження (тобто із залишенням підозри)

Absolutio ab instantia

(абсолю□ціо аб інста□нція)

Звільнення під заставу

Manucapio (манука□піо)

Звільнення умовне

Absolutio ad cautelam (абсолю□ціо ад каутє□лям)

Звільнити з посади

Remove officio (рємове□ре оффі□ціо)

Звільнитись від чужої опіки

In suam tutelam venire

(ін су□ам тутє□лям вені□ре)

Звір звіра пізнає

Bestia bestiam novit (бе□стіа бе□стіам но□віт)

З власної ініціативи

Ex privata industria (екс пріва□та інду□стріа)

Зводити брехливі звинувачення

Crimina subdere (крі□міна су□бдєре), *Тацит*

Зводити наклеп слід нахабно, тоді що-небудь завжди прилипне	Calumniare audacter, semper aliquid haeret (калюмнія □ ре ауда □ ктер, се □ мпер а □ ліквід ге □ рет)
Зволікання (відкладання) – вид відмови	Dilatio est quaedam negatio (діля □ ціо ест кве □ дам нега □ ціо)
Зв'яжи (прикуси) язик, бо він тебе зв'яже	Vincula da linguae vel tibi vincla dabit (вінку □ ля да лі □ нгве вель ті □ бі ві □ нкля да □ біт)
Зв'язати себе клятвою	Adiurare (ад'юра □ ре)
З ганебних мотивів	Causa turpis (ка □ уза ту □ рпіс)
Згиньте з очей!	Abite ab oculis! (а □ біте аб о □ куліс)
Згідно з актами	Actis testantibus (а □ ктіс теста □ нтібус)
Згідно з буквою закону	De rigore iuris (де ріго □ ре ю □ ріс)
Згідно з доказами	Secundum probata (секу □ ндум проба □ та)
Згідно із законами	Verbum ex legibus (ве □ рбум екс ле □ гібус)
Згода веде до шлюбу	Consensus facit nuptias (консе □ нсус фа □ ціт ну □ пціас)
Згода творить право	Consensus facit legem (консе □ нсус фа □ ціт ле □ гем)
З громадського обов'язку і дружби	Ex officio atque amici □ tia (екс оффі □ ціо а □ ткве аміці □ тіа)
Згубне те тлумачення, яке знищує і суть тексту	Glossa viperino est, quae corrodit viscera textus (гльо □ сса віпері □ но ест, кве корро □ діт ві □ сцера те □ кстус)
З давніх-давен, споконвіку	Ab antiquo (аб анти □ кво) = Post hominum memoriam (пост го □ мінум мемо □ ріам)
Здичавіла людина	Homo sapiens feras (го □ мо са □ пієнс фе □ рус)
З дня на день (щоденно)	Diarium (діа □ ріум)
З добрим наміром	Bona mente (бо □ на ме □ нте)
Здобувати прихильність	Captatio benevolentiae (капта □ ціо беневоле □ нціє)
З дозволу (когось)	Sub consensu (суб консе □ нсу)
З дозволу сказати	Sit venia verbo (сіт ве □ ніа ве □ рбо)
Здоровий глузд цінніший за випадок	Fato maior prudentia (фа □ то ма □ йор пруде □ нціа)
Здоровий тілом і душею	Corpore et mente sanus (ко □ рпоре ет ме □ нте са □ нус)
Здоров'я – найвище благо	Valetudo est bonum optimum (валету □ до ест бо □ нум о □ птімум)
Здоров'я хворого – найвищий закон для лікарів	Salus aegroti suprema lex medicorum (са □ люс егро □ ті супре □ ма лекс медіко □ рум)
З досвіду та спостережень	De actu et visu (де а □ кту ет ві □ зу)
З дрібкою солі	Cum grano salis (кум гра □ но са □ ліс), <i>Пліній Старший</i>
Земельний закон	Lex agraria (лекс агра □ ріа)
Земля, що залишилась нічиєю, стає	Terra manens vacua occupanti conceditur

власністю того, хто її захопив

(те[рра ма[ненс ва[куа оккупа[нті
конце[дітур)

Зі збереженням усіх прав

Salvo iure (са[льво ю[ре)

Зі злим наміром, навмисно

De dolo malo (де до[льо ма[льо)

Зі злості

Ab irato (аб іра[то)

Зі злочинним наміром

Animo felonico (а[німо вельо[ніко)

Зі змінами, із застереженнями

Mutatis mutandis (мута[тіс мута[ндіс)

**Зізнання звинувачуваного –
найкращий свідок**

Optimus testis confitens reus (о[птімус
те[стіс ко[нфітенс ре[ус)

Зізнаюсь (сповідаюсь) тільки тобі

Confiteor solum hoc tibi (конфі[теор
со[люм хок ті[бі)

З іншого боку

Ex altera parte (екс а[льтера па[рте)

З іншої точки зору

Alio intuitu (а[ліо інтуї[ту)

**Зіпсоване яблуко швидко псує
сусіднє**

Pomum compunctum cito corrumpit sibi
iunctum (по[мум компу[нктум ці[то
корру[мпіт сі[бі ю[нктум)

З кафедри (повчально)

Ex cathedra (екс ка[тедра)

**З ким поведешся, від того й
наберешся**

Sumuntur a conversantibus mores

(суму[нтур а конверса[нтібус мо[рес), *Сенека*

З кожним днем зростає заздрість

In dies maior fit invi[diā

(ін ді[ес ма[йор фіт інві[діа)

З колиски (з пелюшок)

Ab incunabulis (аб інкуна[буліс)

З коней в осли

Ab equis ad asinos (аб е[квіс ад а[зінос)

Зла доля

Adversa fortuna (адве[рса форту[на)

Злий намір

Dolus malus (до[люс ма[люс)

З лихим наміром

Malo animo (ма[льо а[німо)

Злість огидна:

Malitia est acida: est mali animi affectus

(малі[ціа ест а[ціда: ест ма[лі а[німі
аффе[ктус)

**Злобливість одного швидко веде до
лихослів'я багатьох**

Mali[tiā unius cito fit maledictum omnium
(малі[ціа у[ніус ці[то фіт маледі[ктум
о[мніум)

Зловживання вином

Abusus in Baccho (абу[зус ін ба[кхо)

Зловживанням не можна потурати

Malitiis non est indulgendum (малі[цііс нон
ест індульге[ндум)

**Зловживання не відміняє
уживання**

Abusum non tollit usum

(абу[зум нон то[лліт у[зум)

**Зловживання при використанні –
не доказ проти самого
використання**

Ab abusu ad usum non valet consequentia
(аб абу[зу ад у[зум нон ва[лет
консекве[нціа)

Зловживання становищем

Colore officii (кольо[ре о[ффіці)

Зловити когось на брехні

Prehendere aliquem mendacii

(преге[ндере а[ліквем менда[ціі)

Злодію завжди здається, що він

Fur semper facere moram videtur

надто повільний	(фур се́мпер фа́цере мо́рам віде́тур)
Злочин	Crimen (крі́мен). Facinus (фа́цінус)
Злочинами ніхто не здобуде	Felix criminibus nullus erit dius
тривалого життя	(фе́лікс креміні́бус ну́ллюс е́ріт ді́ус)
Злочини проти природи – найтяжчі	Peccata contra naturam sunt gravíssima
	(пекка́та ко́нтра нату́рам сунт граві́ссіма)
Злочини розрізняються за наміром і метою	Voluntas et propositum distinguunt maleficia
	(волю́нтас ет пропо́зітум дісті́нгвунт малефі́ціа)
Злочинна людина	Homo delinquens (го́мо делі́нквенс)
Злочинна пристрасть до володіння	Amor sceleratus habendi
	(а́мор сцелера́тус габе́нді), <i>Овідій</i>
Злочинний намір	Animus iniurandi (а́німус ін'юра́нді)
Злочинно брати гроші за винесені вироки, ще злочинніше засудити того, з кого візьмеш гроші за виправдання	Est flagitiosum ob rem iudicandam pecuniam accipere, flagitiosus eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare
	(ест флягіціо́зум об рем юдіка́ндам пеку́ніам акці́пере, флягіціо́зус е́ум, а кво пеку́ніам об абсо́льве́ндум акце́періс, конде́мна́ре)
Злочин проти богів і людей	Divinum et humanum scelus
	(діві́нум ет гума́нум сце́люс), <i>Лівій</i>
Злочин проти величності	Crimen laesae maiestatis
	(крі́мен ле́зе маєста́тіс)
Злочин проти людства	Scelus humanum (сце́люс гума́нум)
З людьми живи в мирі, а з вадами воюй	Pacem cum hominibus, bella cum vitiiis habe
	(па́цем кум гомі́нібус, бе́лля кум ві́цііс га́бе)
З метою доказу	Quoad probationem (кво́ад пробаціо́нем)
З метою обману, для обману	Ex dolo malo (екс до́льо ма́льо)
Зменшує (свою) провину той, хто швидко виправляє (скоєне)	Peccatum extenuat, qui celeriter corrigit
	(пекка́тум ексте́нуат, кві́целе́рітер ко́ррігіт), <i>Сір</i>
Зміна до гіршого	Reformatio in peius (реформа́ціо ін пе́юс)
Змінивши те, що підлягає зміні	Mutatis mutandis (мута́тіс мута́ндіс)
Зміни правового статусу; обмеження прав	Capitis deminutio (ка́пітіс деміну́ціо)
Змія не народжує мотузку	Columbra restem non parit
	(колю́мбра ре́стем нон па́ріт)
Змова, зговір	Sponsalia (спонса́ліа)
Змовчавши, зробиш злочин тяжчим	Iactum tacendo crimen facies acrius
	(я́ктум таце́ндо крі́мен фа́ціес а́кріус)
З моєї точки зору	Pro captu meo (про ка́пту ме́о)
З найбільшою повагою	Summa cum pietate (су́мма кум піета́те)
Знайдення майна	Inveniendo (інвеніе́ндо)

Знайся з тим, хто хоче зробити тебе кращим	Cum hic versare, qui te meliorem facturi sunt (кум гік верса□ре, кві те меліо□рем факту□рі сунт)
З наміром заволодіти	Animo possidendi (а□німо поссіде□нді)
З наміром зганьбити	Animo defamandi (а□німо дефама□нді)
З наміром, навмисно	Ex proposito (екс пропо□зіто)
Знання законів полягає не в тому, щоб пам'ятати їх слова, а в тому, щоб зрозуміти їх смисл	Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem (сці□ре ле□гес нон гок ест ве□рба еа□рум тене□ре, сед вім ак потеста□тем), <i>Цельс</i>
Знання поверхово освічених людей є зібране звідусіль невігластво	Scientia sciorum est mixta ignorantia (сціє□нція сціольо□рум ест мі□кта ігнора□нція)
Знання права гідне найвищої поваги, проте грішми його не можна ні оцінити, ні зганьбити	Est quidem res sanctissima civilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonesta (ест кві□дем рес санкті□ссіма ціві□ліс сапіє□нція, сед кве пре□ціо нумма□ріо нон сит естіма□нда нек дегонеста□нда)
Знання – це сила	Scientia potentia est (сціє□нція поте□нція ест)
Знання - це сяючий факел людського розуму	Splendida humane mentis fax est scientia (спле□ндіда гума□не ме□нтіс факс ест сціє□нція)
Знаряддя, що вмiє говорити (раб)	Instrumentum vocale (інструме□нтум вока□ле)
Знати закони – це сприймати не одні лише їх слова, а й їх силу і могутність	Scire leges non hoc est verba carum tenere, sed vim et potestatem (сці□ре ле□гес нон гок ест ве□рба ка□рум тене□ре, сед вім ет потеста□тем)
Знати (не знати) по- латинськи	Scire /nescire/Latine (сці□ре /несці□ре/ ляті□не)
Знаходитись в безпеці	In portu esse (ін по□рту е□ссе)
Значення слів є душею закону	Sensus verborum est anima legis (се□нсус вербо□рум ест а□німа ле□гіс)
Знаю тебе ззовні і під шкірою	Ego te intus et in cute novi (е□го те і□нтус ет ін ку□те но□ві)
Знаю, що нічого не знаю	Scio me nihil scire (сці□о ме ні□гіль сці□ре)
З неба в грязюку	De caelo in caenum (де це□льо ін це□нум)
З незапам'ятних часів	Post hominum memoriam (пост го□мінум мемо□ріам)
З несправедливості не народжується право	Ex iniuria non oritur ius (екс ін'ю□ріа нон о□рітур юс)
Знехтувати своїм правом	Ius suum replingere (юс су□ум реплі□нгере)
Знімати з голого одяг (тобто починати марну справу)	Nudo vestimenta detrahere (ну□до вестімента детра□гере), <i>Плавт</i>
З нічого не народжується нічого	Ex nihilo nihil fit (екс ні□гільо ні□гіль фіт)

З обману не виникає права на позов

Зобов'язальний позов із зобов'язання

Зобов'язання

Зобов'язання є правовими ланцюгами, що зв'язують нас необхідністю щось виконувати відповідно до законів нашої держави

Зобов'язання з договору

Зобов'язання з правопорушення

Зобов'язання під слово честі

Зобов'язання цивільні, преторські, природні

Зобов'язання, що виникали письмово

З обов'язку

Зобов'язувати з'явитись в суд

З обох сторін

Зовнішній світ, природа

Зовнішність речей обманлива

Зовнішності не вір

Зовнішня і внутрішня політика

З одного (прикладу) зрозумій все

З одного тіста

З одного цвіту добувається заодно мед і отрута

Золота вуздечка не робить коня кращим

Золота середина

Золото відкриває всі двері

З особливою похвалою

З переважним правом

Ex dolo malo non oritur actio (екс до□льо ма□льо нон о□рітур а□кціо)

Actio in personam (а□кціо ін персо□нам)

Obligatio (обліга□ціо)

Obligatio est vinculum iuris, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura (обліга□ціо ест ві□нку-люм ю□ріс, кво нецессита□те адстрі□нгімур алі□куюс сольве□нде ре□і секу□ндум но□стре цівіта□тіс ю□ра)

Obligatio ex contractu (обліга□ціо екс контра□кту)

Obligatio ex delicto (обліга□ціо екс делі□кто)

Obligatio sub fide nobili

(обліга□ціо суб фі□де но□білі)

Obligatioes civiles, honorariae, naturales (облігаціо□нес ціві□лес, гонора□ріе, натура□лес), *Марціал*

Litteris fit obligatio (лі□ттеріс фіт обліга□ціо)

Ex officio (екс оффі□ціо)

Vadari (вада□рі)

Ex utraque parte (екс утра□кве па□рте)

Mundus sensibilis (му□ндус сенсі□біліс)

Fallax species rerum (фа□ллякс спе□ціес ре□рум)

Fronti nulla fides (фронті ну□лля фі□дес)

Belli pacisque consilia (бе□лли паці□скве консі□ліа)

Ex uno disce omnes (екс у□но ді□сце о□мнес)

Eiusdem farrinae (ею□сдем фа□ррине), *Сенека*

Ex uno flore trahitur bene melque venenum (екс у□но фльо□ре тра□гітур бе□не ме□лькве вене□нум)

Non faciunt equum meliorem aurei freni (нон фа□ціунт е□квум меліо□рем а□уреі фре□ні)

Aurea mediocritas

(а□уреа медіо□крітас), *Горацій*

Auro quaeque ianua panditur

(а□уро кве□кве я□нуа па□ндітур)

Cum eximia laude (кум екзі□міа ля□уде)

Cum privilegio (кум привіле□гіо)

З першого до останнього пункту закону	<i>A primo capite legis usque ad extremum</i> (а при□мо ка□пїте ле□гїс у□скве ад екстре□мум)
З першого погляду	<i>Prima facie</i> (при□ма фа□ціє)
З повним правом	<i>Pleno iure</i> (плє□но ю□ре)
З повною довірою	<i>Optima fide</i> (о□птїма фі□де)
З поганих звичаїв народжуються хороші закони	<i>Ex malis moribus bonae leges natae sunt</i> (екс ма□ліс мо□рібус бо□не ле□гес на□те сунт)
З поганого корення родяться погані плоди	<i>Ex radice mala nascuntur pessima mala</i> (екс ра□діце ма□ля наску□нтур пе□ссїма ма□ля)
З погляду вічності	<i>Sub specie aeterna</i> (суб спе□ціє ете□рна)
З погляду на юридичну фікцію	<i>Ex fictione iuris</i> (екс фікціо□не ю□ріс)
З погляду суспільної користі перевагу мають вигоди приватних осіб	<i>Contemplatione publicae utilitatis privatorum commoda praeferebantur</i> (контемпляціо□не пу□бліце утіліта□тіс прївато□рум ко□мода префере□нтур), <i>Павло</i>
З погляду цивільного права раби є ніщо	<i>Quod attinet ad ius civile servi pro nullius habentur</i> (квод а□тїнет ад юс ціві□ле се□рві про ну□лліус габе□нтур)
З правом дорадчого голосу	<i>Cum vota consultiva</i> (кум во□та консульті□ва)
З привілеєм	<i>Cum privilegio</i> (кум прївілє□гіо)
З приводу смерті	<i>Mortis causa</i> (мо□ртіс ка□уза)
З протилежного боку	<i>Ex adverso</i> (екс адве□рсо)
Зразу, одним махом	<i>Per saltum</i> (пер са□льтум)
Зразу (з порога) щось відхилити	<i>A limine</i> (а лі□міне)
З ранньої молодості	<i>De tenero ungui</i> (де те□неро у□нгві), <i>Горацій</i>
Зречення	<i>Abiuratio</i> (аб'юра□ціо)
Зробив той, кому вигідно	<i>Is fecit cui prodest</i> (їс фе□ціт ку□ї про□дест)
Зроблено і обговорено	<i>Actum atque tractatum</i> (а□ктум а□ткве тракта□тум)
Зрозумілими словами (недвозначно)	<i>Claris verbis</i> (кля□ріс ве□рбіс)
З роками ми стаємо розумнішими	<i>Aetate sapimus rectius</i> (ета□те сапі□мус ре□ктіус), <i>Теренцій</i>
З ростом багатства ростуть і клопоти	<i>Crescentem sequitur cura pecuniam</i> (кресце□нтем секві□тур ку□ра пеку□ніам), <i>Горацій</i>
З ростом злочину повинно зростати і покарання	<i>Crescente malitia crescere debet et poena</i> (кресце□нте малї□ціа кре□спере де□бет ет пе□на)
Зруйную і зведу заново	<i>Destruam et aedificabo</i> (де□струам ет едіфіка□бо)
З самого початку	<i>Ab iníitio</i> (аб іні□ціо)
З того самого борошна (тіста)	<i>Eiusdem farinae</i> (єю□сдем фарї□не)

З того часу, з якого пам'ять людська не зберегла іншого

З точки зору вічності

З точки зору держави

З точки зору діючого закону

З точки зору законодавчого припущення

З усіх сил

Зустрічний позов

З утратою поваги до суддів руйнується держава

З факту виникає право

З чим покінчено, до того, говорять, не повертайся

З чим суд погодився

De tempore cuius contrarium memoria hominum non existat (де те[m]мпоре ку[ ]юс контра[ ]ріум мемо[ ]рія го[ ]мінум нон екзі[ ]стат)

Sub specie aeternitatis (суб спе[ ]ціє етерніта[ ]тіс)

Sub specie rei publicae (суб спе[ ]ціє ре[ ]і пу[ ]бліце)

De lege lata (де ле[ ]ге ля[ ]та)

De lege ferenda (де ле[ ]ге фере[ ]нда)

Vi et armis (ві ет а[ ]рміс)

Actio contraria (а[ ]кціо контра[ ]рія)

Sublata veneratione magistratum, res publica ruit (субля[ ]та венераціо[ ]не магістра[ ]тум, рес пу[ ]бліка ру[ ]іт)

Ex facto oritur ius (екс фа[ ]кто орі[ ]тур юс)

Actum, aiunt, ne agas (а[ ]ктум, а[ ]юнт, не а[ ]гас)

Ad quod curia concordavit (ад квод ку[ ]рія конкорда[ ]віт)

I

І благо чим загальніше, тим краще	Et bonum quo communius, eo melius (ет бо нум кво коммуніус, ео меліус)
І вздовж і в поперек	Per longum et latum (пер льонгум ет лятум)
І вигода і збиток мають бути спільними (принцип товариства)	Sicuti lucrum ita damnum commune esse oportet (сікуті люкрум іта дамнум коммунене ессе опортет)
І в казці є частка правди	Et fabula partem veri habet (ет фабуля партем вері габет)
Іди з миром	Abi (vade) in pacem (абі /ваде/ ін пацем)
І дим батьківщини солодкий	Et fumus patriae dulcis (ет фумус патріе дульціс)
І ділом і словом	Coniuncte re verboque (кон'юнкте ре вербоке), Цицерон
І звільни нас від зла	Et libera nos a malo (ет лібера нос а мально)
Із вказаної вище причини	Causa qua supra (кауза ква супра)
Із внутрішнього джерела	Ex principio interno (екс принціпіо інтерно)
Із глибин	De profundis (де профундіс)
Із глибини душі; від усього серця	Ab imo pectore (аб імо пекторе), Лукрецій
Із двох лих слід обирати менше	De duobus malis minus est eligendum (де дуобус маліс мінус ест елігендум), Цицерон
Із дійсного робити висновок про можливе	Ab esse ad posse valet consequentia (аб есе ад поссе валет консеквенція)
Із дня на день	De die in diem (де діе ін діем)
Із досвіду та спостереження	De actu et visu (де акту ет візу)
Із-за боязні пустоти	Ex fuga vacui (екс фуґа вакуї)
Із-за вагання часто пропадає добра нагода	Deliberando saepe perit occasio (делібераңдо сепе періт окказіо)
Із-за ганебної причини	Ob turpem causam (об турпем каузам)
Із замовчування	Ex silentio (екс сіленціо)
Із-за поваги до пристойності	Salvo pudore (салво пудо́ре)
Із-за смерті	Mortis causa (мортіс кауза)
Із збереженням недоторканості суті речей	Salva rerum substantia (салва рерум субстанція)
Із збереженням необхідного	Reservatis reservandis (резерватіс резервандіс)
Із звичайної угоди позов не виникає	Pacta nuda obligationem non pariunt (пакта ну́да облігаціо́нем нон паріунт)
Із злого наміру позов не виникає	Ex dolo malo actio non oritur

Із змінами, із застереженнями

(екс до□льо ма□льо а□кцію нон орі□тур)
Mutatis mutandis (мута□тіс мута□ндіс)

Із зникненням підстав для існування закону має перестати існувати й сам закон

Cessante ratione legis cessat et ipsa lex
(цесса□нте раціо□не ле□гіс це□сат ет і□пса лекс)

Із зникненням причини зникає й наслідок

Cessante causa, cessat effectus (цесса□нте ка□уза, це□сат еффе□ктус)

Із люб'язності

Ex gratia (екс гра□ція)

Із малих (дитячих) уст правда

Ex ore parvulorum veritas (екс о□ре парвультум ве□рітас)

Із неправдивого (припущення) – все, що завгодно

Ex falso quod libet (екс фа□льсо квод лі□бет)

Із нічого нічого не виникає

Ex nihilo nihil fit (екс ні□гільо ні□гіль фіт),
Лукрецій

Із протиріччя

Ex contrario (екс контра□ріо)

Із рук в руки

Per manus (пер ма□нус)

Із самого джерела

Ex ipso fonte (екс і□псо фо□нте)

Із страху

Ex fuga (екс фу□га)

Із усього на світі материнська любов найцінніша

Amor matris carissimus omnium rerum est
(а□мор ма□тріс карі□ссімус о□мніум ре□рум ест)

Із факта виникає право

Ex facto oritur ius (екс фа□кто орі□тур юс)

Із чистого джерела чиста вода витікає

A fonte puro pura defluit aqua
(а фо□нте пу□ро пу□ра де□флюіт а□ква)

Імена ненависні

Nomina sunt odiosa (но□міна сунт одіо□за)

Імені не знаю; особа невідома

Nomen nescio (но□мен не□сціо)

Імперативна норма

Ius cogens (юс ко□генс)

Ім'я – це ознака

Nomen est omen (но□мен ест о□мен), *Плавт*

Ім'я цієї хвороби - жадібність

Ei morbo nomen est avaritia
(е□і мо□рбо но□мен ест аварі□ція)

І навпаки

Et vice versa (ет ві□це ве□рса)

І найдовший день проходить швидко

Longissimus dies cito conditur
(льонгі□ссімус ді□ес ці□то конді□тур), *Пліній Молодший*

І найлегшим доходом і найпочеснішим є ощадливість

Et facillimum vectigal est, et honestissimum parsimonia
(ет фаціллі□мум векті□галь ест, ет гонесті□ссімум парсімо□нія)

І не введи нас у спокусу

Et ne nos inducas in tentationem
(ет не нос інду□кас ін тентаціо□нем)

І не далі; і не більше; до крайньої межі

Nec plus ultra (нек плюс у□льтра)

Інколи спотикається чотириногий

Errat interdum quadrupes
(е□ррат інте□рдум ква□друпес)

Інтенція, звинувачення (одна з

Intentio (інте□нціо)

головних частин позовної формули)

Інтердикт про захист володіння нерухомими речами

Інтердикт (преторське заперечення) про захист володіння рухомим майном

Інтердикт про повернення утраченого володіння

Інтердикт про поновлення в попередній стан або про відшкодування збитків

Інтердикт про придбання власності

Інтердикт про утримання володіння

Інтриган

Інше відсутнє, іншого немає

Іншим прощай часто, собі – ніколи

І один раз сказане слово відлітає безповоротно

І після неврожаю треба сіяти

Іпотечне право

І радість, і втіха в науці

І серед тернин ростуть троянди

Існуючий стан

Істина дорожче дружби

Істина не боїться нічого, крім приховування

Істина понад усе

Істина посередині

Істина – це дочка часу

Істина – це пробний камінь для самої себе і для неправди

І так далі (решта)

І так і сяк

І ти, Бруте, проти мене!

Interdictum uti possidetis

(інтердіктум уті поссідетіс)

Interdictum utrobi (інтердіктум утрубі)

Interdictum recuperandae possessionis

(інтердіктум рекуперанде поссессіоніс)

Interdictum quod vi aut clam

(інтердіктум квод ві аут клям)

Interdictum adipiscendae possessionis

(інтердіктум адіпісценде поссессіоніс)

Interdictum retinendae possessionis

(інтердіктум ретіненде поссессіоніс)

Scelus artificis (селе артіфіціс), *Вергілій*

Cetera desunt (цетера дезунт)

Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi

(ігносціто сепе альтері, нунквам тібі),

Сір

Et semel emissum volat irrevocabile verbum

(ет семель еміссум волят ірревокабіле вербум)

Et post malum segetem serendum est (ет пост малюм сегетем серендум ест)

Ius praediatricum (іус предіаторіум)

Et gaudium et solatium in litteris

(ет гаудіум ет соляціум ін літтеріс)

Inter vepres rosae nascuntur

(інтер вепрес розе наскунтур)

Status quo (статус кво)

Veritas magis amicitiae (верітас магіс аміцітіе)

Veritas nihil veretur nisi abscondi

(верітас нігіль веретур нізі абсконді)

Super omnia veritas (супер омна верітас)

In medio veritas (ін медіо верітас)

Temporis filia veritas (темпоріс філіа верітас)

Verum est index sui et falsi (верум ест індекс суї ет фальсі)

Et cetera (ет цетера)

Ab hoc et ab hac (аб хок ет аб гак)

Et tu, Brute, contra me! (ет ту, Бруте, контра ме)

Et tu, Brute, contra me!

Et tu, Brute, contra me!

Et tu, Brute, contra me!

Et tu, Brute, contra me!

Et tu, Brute, contra me!

І тому подібне

Et símilis (ет сі□міліс)

**Їжа, питво, сон, кохання – хай усе
буде помірним**

Cibus, potus, somnus, venus – omnia mode-
rata sint (ці□бус, по□тус, со□мнус, ве□нус –
о□мнія модера□та сінт)

Їсти сіно (тобто бути дурнем)

Foenum esse (фе□нум е□ссе)

К

Кабальне зобов'язання, купча	Nexum (не□кzum)
Камінь спотикання і скала спокуси	Lapis offensionis et petra scandali (ля□піс оффензіо□ніс ет пе□тра сканда□лі)
Канонічне право	Ius canonicum (юс кано□нікум)
Карати кого-небудь	Repetere poenas ab aliquo (репе□тере пе□нас аб а□лікво), <i>Цицерон</i>
Караю тебе не тому, що ненавиджу, а тому, що люблю	Castigo te non quod odio habeat, sed quod amem (касті□го те нон квод о□діо га□беат, сед квод а□мем)
Карний позов	Actio poenalis (а□кціо пена□ліс)
Квадратна людина (тобто „обтесана”, приемна)	Homo quadratus (го□мо квадра□тус)
Квазіделікт (уявний делікт)	Quasi ex delicto (ква□зі екс делі□кто)
Квазіконтракт (уявний контракт)	Quasi ex contractu (ква□зі екс контра□кту)
Квапити правосуддя значить накликати нещастя	Festinatio iustitiae est noverca infortunii (фестіна□ціо юстіціа□ле ест нове□рка інфорту□нії)
Кворум	Quorum (кво□рум)
Келих хмари (тобто вигадки)	Cyathus nebulae (ція□тус небу□ле)
Керівник товариства	Magister societatis (магі□стер соціета□тіс)
Керуй своїм настроєм, бо він, якщо не кориться, то наказує	Animum rege, qui nisi paret, imperat (а□німум ре□ге, кві ні□зі па□рет, імпе□рат), <i>Горацій</i>
Кидати слова на вітер	Dare verba in ventos (да□ре ве□рба ін ве□нтос), <i>Горацій</i>
Кишеньковий злодій	Sector zonarius (се□ктор зона□ріус), <i>Плавт</i>
Кінець залежить від початку	Finis ab origine pendet (фі□ніс аб орігі□не пе□ндет)
Кінець увінчує справу	Finis coronat opus (фі□ніс коро□нат о□пус)
Кінцевий момент строку	Dies ad quem (ді□ес ад квем)
Кінцевий підсумок	Summa summarum (су□мма сумма□рум)
Класичний свідок	Classicus testis (кля□ссікус те□стіс)
Класти край чийсь злочинним намірам	Reprimere nefarios conatus alicuius (репрі□мере нефа□ріос кона□тус алі□куіус)
Клин клином вибивають	Clavus clavo pellitur (кля□вус кля□во пе□ллітур)
Клянусь життям	Ita vivam (і□та ві□вам)
Клянусь життям, що говорю не інакше, ніж думаю	Ita salvus sim, ut non aliter loquor ac sentio (і□та са□львус сім, ут нон а□літер льо□квор ак се□нціо)
Клятва (присяга)	Iurandum (юра□ндум)

Клятва коханця не підлягає покаранню

Клятвoporушення

Коваль сам носить окуви, які робить

Когнатами називають родичів з материнського боку

Кого бог хоче знищити, того він перш за все позбавляє розуму

Кого слова не зцілюють, зцілює карцер

Кого-небудь ретельно розшукувати

Кожен виняток сам є правилом

Кожен відповідає за все

Кожен вільний вирішувати для себе, чи потребує він поради

**Кожен грішить собі на шкоду
Кожен день – це крок життя**

Кожен є вершитель і господар власних справ

Кожен має свою думку

Кожен має терпіти свої власні незручності, а не відбирати зручності в іншого

Кожен у своєму домі цар

Кожен хоче свого

Кожна лисиця свій хвіст хвалить

Кожна людина від природи прагне до свободи

Amantis ius iurandum poenam non habet
(ама^нтіс юс юра^ндум пе^ннам нон га^нбет)

Testimonium falsus (тестімо^ніум фа^лльсус)

Faber compedes, quas facit, ipse gestat
(фа^бер компе^дес, квас фа^ціт, і^псе ге^стат)

Qui per feminas coniunguntur, cognati tantur nominantur
(кві пер фе^мінас кон'юнгунтур, когна^ті та^нтур номіна^нтур)

Quos deus perdere vult, dementat prius
(квос де^ус пе^рдере вульт, деме^нтат прі^ус)

Quos verba non sanat, carcer sanat
(квос ве^рба нон са^нат, ка^рцер са^нат)

Aliquem unguibus quaerere
(а^ліквем унгу^ібус кве^рере)

Omnis exceptio est ipsa quoque regula
(о^мніс ексе^пціо ест і^пса кво^кве ре^гуля)

Singuli in solidum tenentur
(сі^нгулі ін со^лідум тене^нтур)

Liberum est cui^куе apud se explorare an expediat sibi consilium
(лі^берум ест ку^ікве а^пуд се експлора^ре ан експе^діат сі^бі консі^ліум)

Sibi quisque peccat
(сі^бі кві^кскве пе^ккат)

Unus dies gradus est vitae
(у^нус ді^с гра^дус ест ві^те)

Rerum suarum quilibet est moderator et arbiter
(ре^рум суа^рум кві^лібет ест модера^тор ет арбі^тер)

Suum quisque iudicium habet
(су^ум кві^кскве юді^ціум га^бет)

Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum
(су^ум ку^ікве інко^ммодум фере^ндум ест по^тіус, квам де альте^ріус ко^ммодіс детраге^ндум)

Quilibet in sua domo rex
(кві^лібет ін су^а до^мо рекс)

Velle suum cuique est
(ве^лле су^ум ку^ікве ест)

Quaelibet vulpes caudam suam laudat
(кве^лібет ву^льпес ка^удам су^ам ля^удат)

Omnes homines natura libertati student
(о^мнес го^мінес нату^ра ліберта^ті сту^дент)

Кожна людина уявляє себе чесною, поки не буде доведено протилежне

Кожна людина хоче, щоб її хвалили

Кожна розумна людина карає не тому, що було вчинено помилку, а для того, щоб вона не повторилась
Кожний вік має свої вади

Кожний із співвласників має часткове право власності на річ у цілому
Кожний коваль своєї долі

Кожний може відмовитись від права, встановленого в його інтересах

Кожний позов є скаргою

Кожний потребує допомоги від іншої людини

Кожний, хто може звинуватити, може й виправдати

Кожним керує власна пристрасть

Кожній людині властиво помилятися, та уперто триматися своїх поглядів нерозумно

Кожній людині долю створює її характер

Кожній справі свій час

Кожному подобається своє
Кожному приходить розплачуватись за свої гріхи
Кожному своє
Кожному свою честь віддасть потомство

Колегія присяжних
Колегія присяжних із 12 осіб

Quivis praesumitur bonus, donec probetur contrarium (квіс віс презумітер бо нус, до нек пробе тур контра ріум)

Omnes mortales sese laudari optant (о мнес морталес се зе ляуда рі о птант)

Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur (не мо пруденс пу ніт, кві а пекка тум ест, сед не пекце тур)

Malitia supplet aetatem (малі ціа су пплет ета тем)

Totius corporis pro indiviso pro parte dominium habet (то тіус корпоріс про індіві зо про па рте домініум га бет)

Faber est suae quisque fortune (фа бер ест су е кві скве форту не)

Quilibet potest renutare iuri pro se introducto (кві лібет по тест ренута ре ю рі про се інтроду кто)

Omnis actio est querella (о мніс а кціо ест кверелля)

Alter alterius auxilii eget (а льтер альте ріус ауксі ліі е гет)

Nemo qui condemnare potest, absolvere non potest (не мо кві кондемна ре по тест, абсо львере нон по тест)

Trahit quemque sua voluptas (тра гіт кве мкве су а волю птас)

Cuiusvis hominis est errare, nullius, nisi insipientis, in errore perseverare (ку юсвіс го мініс ест ерра ре, ну лліус, ні зі інсіпіе нтіс, ін ерро ре персевера ре),

Цицерон

Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus (су і куі кве морес фі нгунт форту нам гомі нібус), *Ненот*

Suum cuiusque rei tempus (су ум кую скве ре і те мпус)

Suum cuique placet (су ум куі кве пля цет)

Sibi quisque peccato (сі бі кві скве пекка то)

Suum cuique (су ум куі кве)

Suum cuique decus posteritas rependit (су ум куі кве де кус посте рітас репе ндіт)

Bona patria (бо на па трія)

Duodena (дуоде на)

Коли в біду попав, радитися пізно

**Коли гріх в честі, тоді той грішний,
хто правий (справедливий)**

**Коли грішать старший вік, тоді
поганому вчиться молодший**

**Коли двоє сперечаються, третій
тішиться**

**Коли доля щось ламає, то нищить
дотла**

**Коли законна мета, законні і
засоби (її досягнення)**

**Коли йдеться про смерть людини,
жодна відстрочка не є довгою**

Коли мул родить (тобто ніколи)

**Коли навчаєш, не будь
багатослівним**

**Коли наявні докази фактів, яка
потреба у словах?**

**Коли обрано одну дорогу, не
звертають на іншу**

**Коли переповнюється серце –
говорять уста**

**Коли позов не доведено, відповідач
звільняється**

**Коли помирає ворог, сльози не
течуть**

Коли потрібно

**Коли права сторін не ясні,
необхідно підтримувати
відповідача, а не позивача**

**Коли скажеш те, що хочеш, то
почуєш те, чого не хочеш**

**Коли справа зроблена, порада не
потрібна**

**Коли справа похитнулася – друзів
як не бувало**

Sero in periculis consilium quaerere

(се□ро ін пері□куліс консі□ліум кве□репе)

Cum vi□tia prosunt, peccat qui recte facit
(кум ві□ція про□сунт, пе□ккат кві ре□кте
фа□ціт)

Ubi peccat aetas maior, male discit minor
(у□бі пе□ккат е□тас ма□йор, ма□ле ді□сціт
мі□нор)

Duobus litigantibus tertius gaudet
(дуо□бус літіга□нтібус те□рціус га□удет)

Fortuna unde aliquid fregit, penitus est
(форту□на у□нде а□ліквід фре□гіт, пе□нітус
ест)

Cum finis est licitus, etiam remedium sunt
licita (кум фі□ніс ест лі□цітус, е□ціам
реме□діум сунт лі□ціта)

De morte hominis nulla est cunctatio longa
(де мо□рте го□мініс ну□лля ест кункта□ціо
льо□нга)

Cum mula peperit (кум му□ля пепе□ріт)

Quidquid praecipies, esto brevis
(кві□дквід преці□пієс, е□сто брєвіс)

Cum adsunt testimonia rerum, quid opus est
verbis? (кум а□бсунт тестімо□нія ре□рум, квід
о□пус ест ве□рбіс)

Electa una via non datur recursus ad alteram
(еле□кта у□на ві□а нон да□тур реку□рсус ад
а□льтерам)

Ex abundantia enim cordis os loquitur
(екс абунда□нція е□нім ко□рдіс ос льо□квітур)

Actore non probante reus absolvitur
(акто□ре нон проба□нте ре□ус абсо□львітур)

Inimico extincto exi□tium lacrimae non
habent (інімі□ко ексті□нкто екзі□ціум
ля□кріме нон га□бент)

Ex tempore (екс те□мпоре)

Cum sunt partium iura obscura, reo
favendum est potius quam actori (кум сунт
па□ртіум ю□ра обску□ра, ре□о фаве□ндум ест
по□тіус квам акто□рі)

Cum dixeris quae vis, quae non vis, audies
(кум діксе□ріс кве віс, кве нон віс, ауді□єс)

Consultatione, re peracta, nihil opus
(консультаціо□не, ре пера□кта, ні□гіль о□пус)

Ubi res semel inclinata est, amici de medio
(у□бі рес се□мель інкліна□та ест, амі□ці де
ме□діо)

Коли справу починаєш, на кінець поглядай

Колись-то і лисиця попаде в тенета

Коли чесно живеш, то не звертай увагу на слова підлих людей

Коли чесно поступаєш, то страху не знаєш

Коло в доказах (логічна помилка)

Коментарі магістратів

Кому боляче, той і пам'ятає

Кому вигідним був злочин, той його і вчинив

Кому вигідно? В чиїх інтересах?

Конституторний, оснований на домовленості

Конституція республіки

Контракт – це взаємне зобов'язання (тобто угода сторін)

Конфіскація майна

Конфіскація речі, яка не має господаря

Копія вірна

Корисне з приємним

Користуватися бездоганною репутацією

Користуватися безмежною свободою

Користуйся своїм правом

Користуйся своїм (майном) так, щоб не нашкодити іншому

Користуйся та використовуй

Користуйтеся життям, бо пливе воно швидкоплинною течією

Коріння науки гірке, а плоди солодкі

Корона не звільняє від головного болю

Cum res incipies, finem perpendere debes
(кум рес інціпієс, фінем перпендере дебес)

Semel in laqueum vulpes
(семель ін ляквеум вульпес)

Cum recte vivas, ne cures verba malorum
(кум ректе вівас, не курес верба мальорум)

Recte faciendo neminem time
(ректе фациєндо немінем тіме)

Circulus in probando (ціркулюс ін пробаңдо)

Commentarii magistratuum
(комментарії магістратуум)

Cui dolet meminit (куї долет мемініт)

Cui prodest scelus, is fecit
(куї продест сцелюс, іс феціт)

Cui bono? Cui prodest?

(куї боно, куї продест)

Constitutorius (конституторіус)

Leges libertasque (лєгес лібертаскве)

Contractus est ultro citroque obligatio
(контрактус ест ультро цитрокве облігаціо)

Publicatio bonorum (публікаціо бонорум)

Occupatio rei nullius (оккупаціо реї нулліус)

Copia vera (копіа вера)

Utile dulci (утіле дульці)

Sine fabula esse (сіне фабуля ессе)

Vivere et regnare (вівере ет регнаре),
Горацій

Uti iure suo (уті іуре суо)

Ita utere tuo, ut alienum non laedas
(іта утере тво, ут алієнум нон лєдас)

Uttere et abutere (утере ет абутере)

Aetate fruere, mobili cursu fugit
(ета́те фру́ере, мо́білі ку́рсу фу́гіт)

Radies litterarum amarae, fructus dulces sunt
(ра́дієс літтера́рум ама́ре, фру́ктус ду́льцес сунт)

Non liberat diadema capitis dolore
(нон ліберат діадема капітіс дольо́ре)

Короткий вислів, напис на надмогильному пам'ятнику
Короткий нарис основних положень

Коротко (в двох словах)
Коротко, але змістовно
Коротко, без формальностей
Кохання - легковірне

Крадіжка
Крадіжка є зловмисним відчуженням речі з метою нажитися самою річчю, користування нею, володіння нею

Крадіжка з речовим доказом (розкрита)
Кража (коли злодій не спійманий на місці)

Крайній строк
Крайня міра
Крапля точить камінь не силою, а частим падінням

Крапля щастя краща за бочку мудрості
Краса – марність
Краса – не тривале благо

Краса рідко поєднується з мудрістю

Красива зовнішність – німа рекомендація

Красивий одяг – не доказ мудрості

Красти це означає брати те, що не можеш віддати

Краще бути без грошей, ніж без друзів
Краще бути обманутим, ніж обманути іншого
Краще бути чесним бідняком, ніж

Elogium (ельоґіум)

Compendium (компеґндіум)

In nuce (ін нуґце)
Multum non multa (муґльтум нон муґльта)
Brevi manu (бреґві маґну)
Credula res amor est (креґдуля рес аґмор ест), *Овідій*
Crimen furti (криґмен фуґрті)
Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve (фуґртум ест контректаґціо реґі фраудульоґза люґкри фациєґнді граґція вель іґпсиус реґі вель еґціам уґзус еґюс поссессіоніґсве)
Furtum manifestum (фуґртум манифеґstum)

Furtum nec manifestum (фуґртум нек манифеґstum)
Ultimus terminus (уґльтімус теґрмінус)
Nec plus ultra (нек плус уґльтра)
Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo (гуґтта каґват ляґпідем нон ві, сед сеґпе кадеґндо), *Овідій*
Gutta fortunae prae dolio sapientiae (гуґтта фортуґне пре доґліо сапієґнціе)
Vanitas pulchritudo (ваґнітас пуґльхритуґдо)
Forma bonum fragile est (фоґрма боґнум фраґгіле ест)
Raram fecit mixturam cum sapientia forma (раґрам феґціт мікстуґрам кум сапієґнціа фоґрма), *Петроній*

Formosa facies muta commendatio est (формоґза фаґціес муґта коммендаґціо ест), *Сір*

In vestimentis non est sapientia mentis (ін вестімеґнтіс нон ест сапієґнціа меґнтіс)
Rapere est accipere, quod non possis reddere (раґпере ест акціґпере, квод нон поґссіс реґддере)

Nummis praestat carere quam amicis (нуґмміс преґстат кареґре квам аміґціс)

Decipi quam fallere est tutius (деґціпі квам фаґллере ест туґтіус)

Honeste pauperem esse melius est, quam

нечесним багатцем

Краще вивчити зайве, ніж нічого не вивчити

Краще відійти від установлених законів, ніж допустити, щоб правопорушення і злочин залишилися безкарними

Краще зазнати кривди, ніж її завдавати

Краще мудро мовчати, ніж даремно базікати

Краще не починати, ніж зупинитися на півдорозі

Краще не робити, ніж робити погано

Краще один очевидець, ніж десять тих, що чули

Краще пізно, ніж ніколи

Краще плакати в дитинстві, ніж в старості

Краще прийняти образу, ніж нанести її

Краще розсудлива повільність, ніж безрозсудна швидкість

Краще своєчасно зустріти подію, ніж потім шукати засоби для її нейтралізації

Краще смерть, ніж безчестя

Краще те правосуддя, що дійсно запобігає, ніж те, що суворо карає

Кращий свідок – зізнання звинувачуваного

Кращим є те правосуддя, що істинно попереджає, ніж те,

iniuste divitem (гоне□сте па□уперем е□ссе ме□ліус ест, квам ін'ю□сте діві□тем)

Satius est supervacua discere quam nihil (са□тіус ест суперва□куа ді□сцере квам ні□гіль)

Receditur a placitis iuris potius, quam iniuriae et delicta maneat impunita (реце□дітур а пля□цітіс ю□ріс по□тіус, квам ін'ю□ріе ет делі□кта ма□неант імпу□ніта)

Ferenda potius, quam inferenda iniuria est (фере□нда по□тіус, квам інфере□нда ін'ю□ріа ест)

Melius est prudenter tacere, quam inaniter loqui (ме□ліус ест пруде□нтер та□цере, квам іна□нітер льо□кві)

Melius non incipient, quam desinent (ме□ліус нон інці□піент, квам дезі□нент),
Сенека

Praestat otiosum esse quam male agere (пре□стат оціо□зум е□ссе квам ма□ле а□гере)

Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem (плю□ріс ест окуля□тус те□стіс у□нус, квам аурі□ті де□цем)

Potius sero, quam nunquam (по□тіус се□ро, квам ну□нквам), *Лівій*

Melius est pueros flere, quam senes (ме□ліус ест пуе□рос фле□ре, квам се□нес)

Accipere quam facere praestat iniuriam (акці□пере квам фа□цере пре□стат ін'ю□ріам)

Melior est consulta tarditas, quam temeraria celeritas (ме□ліор ест консу□льта та□рдітас, квам темера□ріа целе□рітас)

Melius est in tempore occurrere, quam post causam vulneratum remedium quaerere (ме□ліус ест ін те□мпоре окку□ррере, квам пост ка□узам вульнера□тум реме□діум кве□рере)

Potius mori quam foedari (по□тіус мо□рі квам феда□рі)

Melior est iustitia praeveniens, quam severe puniens (ме□ліор ест юсті□ція преве□ніенс, квам севе□ре пу□ніенс)

Optimus testis confitens reus (оптїмус те□стіс конфї□тенс ре□ус)

Melior est iustitia vere praeveniens, quam severe puniens (мелїор ест юсті□ція вере

що суворо карає
Кращим і безпечнішим є певний
мир, ніж можлива перемога

Кривда руйнує кохання

Кримінальне і цивільне
судочинство

Кримінальне право

Кримінальний злочин

Кримінальний позов

Крізь тернії до зірок

Круг земний (весь відомий світ)

Крук крукові очі не виклює

Купівля і продаж (один з консе-
суальних договорів за римським
правом)

Купувати кошеня в мішку

превєнієнс, квам севєре пуїнієнс)

Melior tutiorque est certa pax, quam
sperata victoria (меїліор тутіоркве ест
цеїрта пакс, квам спєраїта віктоїріа)

Iniuria solvit amorem

(ін'юїріа соїльвіт амоїрем)

Utraque subsellia (утраїкве субсеїлліа)

Jus criminale (юс крімїнаїле)

Crimen capitale (крїмен капїтаїле)

Actio criminalis (аїкціо крімїнаїліс)

Per aspera ad astra (пер аїспєра ад аїстра)

Orbis terrarum (орбіс тєрраїрум)

Corvus corvo oculos non effodit

(коїрвус коїрво оїкульос нон еффоїдіт)

Emptio et venditio (емпціо ет вендіїціо)

Emere catullum in sacco

(емєре катуїлліум ін саїкко)

Лагідність – засіб від жорстокості	Atrocitati mansuetudo est remedium (атроціта□ті мансвету□до ест реме□діум)
Латинською мовою, по-латинськи	Latine (ляті□не)
Легітимація для участі в справі	Legitimatіo ad causam (легітіма□ціо ад ка□узам)
Легка вина	Culpa levis (ку□льпа ле□віс)
Легковажність властива молодості, розсудливість - старості	Temeritas est florentis aetatis, prudentia – senescentis (теме□рітас ест фльоре□нтіс ета□тіс, пруде□нція – сенесце□нтіс)
Легковажно лежати, якщо можеш піднятись	Ignavia est iacere, dum possis surgere (ігна□віа ест я□цере, дум по□ссіс су□рере)
Легко виносити те, що не можна виправити	Levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas (ле□віус фіт паціе□нція, кві□□дквід коррі□gere ест не□фас), <i>Горацій</i>
Легко нести те, що несеш добровільно	Portatur leviter, quod portat quisque libenter (порта□тур ле□вітер, квод по□ртат кві□скве лібе□нтер)
Легко образити, важче витерпіти	Iniuriam facilius facias quam feras (ін'ю□ріам фаці□ліус фа□ціас квам фе□рас), <i>Cip</i>
Легко перемагати тих, котрі не чинять опору	Facile est vincere non repugnantes (фа□ціле ест ві□нцере нон репugna□нтес)
Легко скривдити, важче стерпіти	Iniuriam facilius, facias quam feras (ін'ю□ріам фаці□ліус, фа□ціас квам фе□рас)
Легко утискати невинного	Facile est opprimere innocentem (фа□ціле ест оппрі□мере інноце□нтем)
Легше говорити, ніж робити	Facilius est dicere, quam agere (фаці□ліус ест ді□цере, квам а□gere)
Легше зробити більше, ніж те саме	Facilius est plus facere, quam idem (фаці□ліус ест плюс фа□цере, квам і□дем), <i>Квінтіліан</i>
Легше розпорошити складене, ніж скласти розірване	Facilius est dissipare parta quam divulsa componere (фаці□ліус ест діссіпа□ре па□рта квам діву□льса компо□нере)
Лежача спадщина	Hereditas iacens (гере□дітас я□ценс)
Лизати сіль (лишитися ні з чим)	Delingere salem (делі□нгере са□лем)
Лисина не вада, а свідчення мудрості	Calvitium non est vitium sed prudentiae iudicium (кальві□ціум нон ест ві□ціум сед пруде□нціе юді□ціум)
Лисиця міняє шерсть, а не вдачу	Vulpes pilum mutat, non mores (ву□льпес пі□люм му□тат нон мо□рес)
Лист про розлучення	Libellus repudii (лібе□ллюс репу□діі)
Лити воду в решето	Imbrem in cribrum gerere (і□мбрем ін крі□брум ге□рере)

Лиха доля, рок	Adversa fortuna (адвеꝛса фортуꝛна)
Лихе не угадується, не передбачається	Malum non praesumitur (маꝛлюм нон презуꝛмітур)
Лихий намір проти того й повертається, хто його замислив	Malum consilium consultori pessimum est (маꝛлюм консіꝛліум консультоꝛі пеꝛссімум ест)
Лиходійство розпізнається за його метою	Maleficia propositis distinguuntur (малефіꝛція пропоꝛзітіс дістінгуꝛнтур)
Лихо швидше приходить, ніж відходить	Citius venit malum quam revertitur (ціꝛтіус веꝛніт маꝛлюм квам ревеꝛтітур)
Лише тимчасово буває безкарність	Poenam moratur improbus, non praeterit (пеꝛнам мораꝛтур імпроꝛбус, нон претеꝛіт)
Лише той вчиняє шкоду, хто робить що-небудь, не маючи на це права	Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet (неꝛмо даꝛмнум фаꝛціт, ніꝛзі кві ід феꝛціт, квод фаꝛцере юс нон гаꝛбет)
Лівою рукою (невміло)	Manu sinistra (маꝛну сініꝛстра)
Ліками від кривд є забуття	Iniuriarum remedium est oblivio (інꝛюріаꝛум ремеꝛдіум ест обліꝛвіо)
Лікар радіє хворобі, священник – смерті	De morbo medicus gaudet, de morte sacerdos (де моꝛбо меꝛдікус гаꝛудет, де моꝛте саꝛеꝛдос)
Лікуй розумом, а не ліками	Medica mente, non medicamentis (меꝛдіка меꝛнте, нон меꝛдікамеꝛнтіс)
Лінивим завжди свято	Ignavis semper feriae (ігнаꝛвіс сеꝛмпер феꝛіе)
Ліс росте довго, а попелом стає миттєво	Momento fit cinis, diu silva (момеꝛнто фіт ціꝛніс, діꝛу сіꝛльва)
Любов відданої дружини залишається вічною	Amor perennis castae coniugis manet (аꝛмор переꝛнніс каꝛсте конꝛюꝛгіс маꝛнет)
Любов до грошей зростає настільки, наскільки зростають самі гроші	Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit (креꝛсціт аꝛмор нуꝛммі кваꝛнтум іꝛпса пеꝛкуꝛнія креꝛсціт)
Любов і вірада роду людського	Amor et deliciae humani generis (аꝛмор ет деліꝛціе гумаꝛні генеꝛіс)
Любов не знає порядку	Amor ordinem nescit (аꝛмор оꝛдінем неꝛсціт)
Любов не може поєднуватися зі страхом	Amor misceri cum timore non potest (аꝛмор місчеꝛі кум тімоꝛе нон поꝛтест)
Любовні рани заліковує той, хто їх робить	Amoris vulnus sanat idem, qui facit (амоꝛіс вуꝛльнус саꝛнат іꝛдем, кві фаꝛціт)
Любов перемагає все	Omnia vincit amor (оꝛмнія віꝛнціт аꝛмор), <i>Вергілій</i>
Любов сліпа	Amor caecus (аꝛмор цеꝛкус)
Любов та кашель не приховаєш	Amor tussisque non celatur (аꝛмор туссіꝛскве нон целатуꝛ)

Людей робить сліпими жадоба

Homines caecos reddit cupiditas

(го□мінес це□кос ре□ддіт купі□дітас)

**Люди більше вірять очам,
ніж вухам**

Homines amplius oculis, quam auribus credunt

(го□мінес а□мпліус о□куліс, квам а□урібус
кре□дунт)

Люди доброї волі

Homines bonae voluntatis (го□мінес бо□не
волюнта□тіс)

**Людина без батьківщини –
мрець без поховання**

Exul is, cui nusquam domus est, sine
sepulcro est mortuus (е□кзуль іс, ку□і
ну□сквам до□мус ест, сі□не сепу□лькро ест
мо□ртуус)

Людина дурна, але яка повчає

Homo insipiens didacticus

(го□мо інсі□пієнс діда□ктікус)

Людина з поганою репутацією

Persona turpis (персо□на ту□рпіс)

**Людина з трьома буквами
(тобто fur – злодій)**

Homo trium litterarum (го□мо трі□ум
літтера□рум), *Плавт*

**Людина з чистим сумлінням
спокійно йде спати**

Conscia mens recti scandit bene stramina
lecti (ко□нсція менс ре□кті ска□ндіт бе□не
страмі□на ле□кті)

Людина - істота суспільна

Homo est animal sociale

(го□мо ест а□німаль соція□ле)

Людина людині вовк

Homo homini lupus est

(го□мо го□міні лю□пус ест), *Плавт*

**Людина не може бути покарана
іншим способом, ніж це
передбачено вироком суду**

Non alio modo puniatur aliquis,quam
secundum quod se habet condemnatio (нон
а□ліо мо□до пуніа□тур а□ліквіс, квам
секу□ндум квод се га□бет кондемна□ціо)

**Людина нічого не знає без
навчання**

Homo nihil scit sine doctrina

(го□мо ні□гіль сціт сі□не доктрі□на)

Людина однієї книжки (телепень)

Homo unius libri (го□мо у□ніус лі□бри)

**Людина передбачає, а бог
розпоряджається**

Homo proponit, sed deus disponit

(го□мо пропо□ніт, сед де□ус діспо□ніт)

Людина поза законом

Bannitus (ба□ннітус)

**Людина прикрашає місце, а не
місце людину**

Homo locum ornat, non hominem locus
(го□мо льо□кум о□рнат, нон го□мінем
льо□кус)

**Людина (корисна) при різних
життєвих обставинах (тобто
майстер на всі руки)**

Homo omnium horarum

(го□мо о□мніум гора□рум)

**Людина, яка не володіє мовою
Людині властиво помиляться**

Homo alalus (го□мо аля□люс)

Errare humanum est

(ерра□ре гума□нум ест), *Сенека Старший*

**Люди порушують закон навмисно,
в пориві почуттів або випадково**

Delinquitur aut proposito, aut impetu, aut
casu (делі□нквітур а□ут пропози□то, аут
імпе□ту, аут ка□зу)

Людське право

Ius humanum (юс гума□нум)

Людська помилка заслуговує
пробачення
Людське щастя ніколи не буває
постійним

Людські вуха втішаються
новинами

Venia dignus est humanus error
(ве́нія ді́гнус ест гума́нус е́рро́р)
Felicitas humana nunquam in eodem statu
permanet (фелі́цітас гума́на ну́нквам ін
ео́дем ста́ту перма́нет)
Aures hominum novitate laetantur
(а́урес го́мінум новіта́те лета́нтур)

М

Магістер права
Магістрат є правом, що говорить,
а право - німим магістратом

Маємо відповідача, що сам зізнався;
маємо незаперечне свідчення
Майбутнє в руках богів

Майно без господаря
Майновий позов
Майно, що належить злочинцю
Майно, що належить особам, які
ховаються від правосуддя
Майстер випивки
Майстром стає людина завдяки
практиці
Маленькі провини караються, а
великі прославляються

Малий сум красномовний, великий -
безмовний

Малі злочини відкривають дорогу
великим.

Мало, зате добре
Мало хто достатньо береже своє
благополуччя

Манера висловлюватися
Манія величності
Манципація є формальною
передачею, продажем власності, яка

Magister iuris (магі́стер ю́ріс)
Magistratum legem esse loquentem,
legem autem mutum magistratum
(магі́стра́тум ле́гем е́ссе льокве́нтем,
ле́гем а́утем му́тум магі́стра́тум)
Habemus confitentem reum
(габе́мус конфі́тентем ре́ум), Цицерон
Futura sunt in manibus deorum
(футу́ра сунт ін ма́нібус део́рум)
Bona vacantia (бо́на вака́нція)
Actio in rem (а́кціо ін рем)
Bona felonum (бо́на фельо́нум)
Bona fugitivorum (бо́на фугі́тиво́рум)
Magister bibendi (магі́стер бібе́нді)
Fit fabricando faber
(фіт фабрі́ка́ндо фа́бер)
Sacrilegia minuta puniuntur, magna in
triumphis feruntur (сакрі́ле́гіа міну́та
пуніу́нтур, ма́гна ін триу́мфіс
феру́нтур), Сенека
Curae leves loquuntur, ingentes stupent
(ку́ре ле́вес льокву́нтур, інге́нтес
сту́пент)
Parva delicta aperiunt viam ad maiora
(па́рва делі́кта апе́ріунт ві́ам ад
майо́ра)
Pauca, sed bona (па́ука, сед бо́на)
Raro quisquam erga bona sua satis cautus
est (ра́ро кві́сквам е́рга бо́на су́а
са́тіс ка́утіс ест)
Modus dicendi (мо́дус ді́ценді)
Mania grandiosa (ма́нія грандіо́за)
Mancipatio imaginaria quaedam venditio,
quod ad ipsum ius proprium civium

стосується самого права римських громадян

Манципні речі (основні засоби виробництва: земельні ділянки, худоба, будинки, раби і сільські сервітути)

Маска зривається, суть залишається

Матеріальна причина

Матеріальні (тілесні) речі

Мати владу – це справа випадкова, а передати її (добровільно) іншому - доблесть

Мати–годувальниця (стара студентська назва університету)

Мати завжди достеменно відома

Мати майно

Мати силу закону

Мати у своєму майні

Мед на устах, молоко на словах, жовч у серці, підступність у вчинках

Меморіальна дошка

Мені від цього ні посіву, ні жнив
(тобто ні холодно ні жарко)

Мене це не стосується

Мені не відомо

Мені потрібно з тобою переговорити

Мені це непідсудно

Менше обманюють того, кому швидко відмовляють

Менш за все треба карати у гніві

Месник за неправду

Месник з'явиться!

Меч вражає тіло, а слово - душі

Мешканець утворює доміцилій (право місцеперебування)

Romanorum est (манципаціо імагінарія кведам вендіціо, квод ад іпсум юс пропріум цівіум романорум ест)

Res mancipi (рес манціпі)

Eripitur persona, manet res

(еріпітур персона, манет рес)

Causa materialis (кауза матеріаліс)

Res corporalis (рес корпораліс)

Habere regnum casus est, virtus dare

(габе ре регнум казус ест, віртус да ре)

Alma mater (а́лма ма́тер)

Mater semper est certa

(ма́тер се́мпер ест це́рта)

In bonis esse (ін бо́ніс е́ссе)

Ut lex valere (ут лекс валє́ре)

In bonis habere (ін бо́ніс габе́ре)

Mel in ore, verba lactis, fel in corde, fraus

in factis (мель ін о́ре, ве́рба ля́ктіс, фель ін ко́рде, фра́ус ін фа́ктіс)

Tabula votiva (та́буля во́тіва)

Mihi istic nec seritur, nec metitur

(мі́гі і́стік нек се́рітур, нек меті́тур),

Плавт

Nulla mihi religio est

(ну́лля мі́гі релі́гіо ест)

Mihi ignotum est (мі́гі і́гно́тум ест)

Tecum mihi instituenda est oratio

(те́кум мі́гі інстітує́нда ест ора́ціо)

Partium mearum non est

(па́рціум меа́рум нон ест)

Minus decipitur, cui negatur celeriter

(мі́нус деці́пітур, ку́і нега́тур це́ле́рітер)

Nihil minus quam irasci punientem decet

(ні́гіль мі́нус квам іра́сці пуніє́нтем де́цет)

Vindex iniuriarum (ві́ндекс ін'ю́ріа́рум)

Exorior ultor! (екзо́ріор у́льтор)

Gladius ferit corpus, animos oratio

(гля́діус фе́ріт ко́рпус, а́німос ора́ціо)

Incola domicilium facit

(і́нколя домі́ці́ліум фа́ціт)

Ми всі служимо законам, щоб бути вільними

Ми живемо більше прикладом, ніж розумом

Ми живемо не для себе, а для батьківщини

Ми живемо не як хочемо, а як можемо

Ми завжди збираємось жити, але не живемо ніколи

Ми завжди прагнемо до забороненого і бажаємо недозволеного

Ми захоплюємось давниною, але живемо сучасністю

Ми знаємо стільки, скільки пам'ятаємо

Ми маємо незаперечне свідчення

Ми можемо робити те, що можемо робити законно

Ми не знаємо багато речей, які не були б для нас такими темними, якби нам були знайомі роз'яснення древніх

Ми не знаємо і ніколи не узнаємо

Ми нічого не зробили великого, тільки те, що вважалось великим, зробили малим

Ми нічого не можемо зробити супроти істини

Минуле легше осуджувати, ніж виправити

Минулі правопорушення

Ми обманюємось видимістю правильного

Legibus omnes servimus, ut liberi esse possimus (леґібус оґмес сервіґмус, ут ліґбері еґссе поґссімус), Цицерон

Exemplo plus quam ratione vivimus (екзеґмпльо пліус квам раціоґне віґвімус)

Non nobis vivimus sed patriae (нон ноґбіс віґвімус сед паґтріе)

Vivimus non ut volumus, sed ut possumus (віґвімус нон ут волюґмус, сед ут поґссумус)

Victuros agimus semper, nec vivimus nunquam (віґктурос аґгімус сеґмпер, нек віґвімус нуґнквам)

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negare (нітіґмур ін веґтітум сеґмпер, купімуґскве негаґте)

Laudamus veteres, sed nostris utimus annis (ляудаґмус ветеґрес, сед ноґстріс утіґмус аґнніс)

Tantum scimus, quantum memoria tenemus (таґнтум сціґмус, кваґнтум мемоґріа тенеґмус)

Habemus confitentem reus (габеґмус конфітеґнтем реґус)

Id possumus quod de iure possumus (ід поґссумус квод де юґре поґссумус)

Multa ignoramus, quae nobis non laterent et veterum lectio nobis fuit familiaris (муґльта ігнораґмус, кве ноґбіс нон лятеґрент ет ветеґрум леґкціо ноґбіс фуґіт фаміліаґріс)

Ignoramus et semper ignorabimus (ігнораґмус ет сеґмпер ігнораґбімус)

Nos nihil magni fecisse, sed tantum ea, quae pro magnis habentur, minoris fecisse (нос ніґгіль маґгні феґціссе, сед таґнтум еґа, кве про маґгніс габеґнтур, міноґріс феґціссе)

Nihil possumus contra veritatem (ніґгіль поґссумус коґнтра верітаґтем)

Praeterita magis reprehendi possunt, quam corrigi (претеґріта маґгіс репрегеґнді поґссунт, квам коґпрірі), Лівій
Praeterita facta (претеґріта фаґкта)

Decipimur specie recti (деціґпімур спеґціе реґкті)

Місце найменшого опору	Locus minoris resistentiae (льо□кус міно□ріс резісте□нціє)
Місце печатки	Locus sígilli (льо□кус сі□гілли)
Місце правопорушення (злочину)	Forum delicti (фо□рум делі□кті)
Місце проживання	Forum domicilii (фо□рум доміці□ліі)
Міський суддя	Praetor urbanus (пре□тор урба□нус)
Місяць не боїться собачого гавкання	Luna latranem canem non timet (лю□на лятра□нем ка□нем нон ті□мет)
Міцним батогом швидше навчиш уму-розуму	Duro flagello mens docetur rectius (ду□ро фляге□лльо менс доце□тур ре□ктіус)
Мова – дзеркало розуму, душі, характеру	Sermo index animi (се□рмо і□ндекс а□німі)
Мова дитини – у згоді з правдою	Est phrasis in puero bene consentanea vero (ест фра□зіс ін пуе□ро бе□не консента□неа ве□ро)
Мова людини така, яке її життя	Talis hominibus fuit oratio, qualis vita (та□ліс гомі□нібус фу□іт ора□ціо, ква□ліс ві□та)
Мова правди проста	Veritatis simplex oratio (веріта□тіс сі□мплекс ора□ціо)
Мовчазна згода	Tacitus consensus (та□цітус консе□нсус)
Мовчання – знак згоди	Qui tacet – consentire videtur (кві та□цет консенті□ре віде□тур)
Мовчанням не уникнеш небезпеки	Tacendo non irritatur periculum (та□цендо нон ірріта□тур пері□кульом)
Мовчання - приборкувач гніву	Silentium est domitor iracundie (сіле□нціум ест до□мітор іраку□ндіє)
Мовчання рівнозначне визнанню	Silentium videtur confessio (сіле□нціум віде□тур конфе□ссіо), <i>Сенека</i> Sub silentio (суб сіле□нціо)
Мовчки	Aequat omnes cinis, impares nascimur, pares morimur (е□кват о□мнес ці□ніс, імпа□рес на□сцімур, па□рес мо□рімур), <i>Сенека</i>
Моє зауваження залишається в силі	Nota mea manet (но□та ме□а ма□нет)
Може бути збиток без правопорушення	Damnum sine iniuria esse potest (да□мнум сі□не ін'ю□ріа е□ссе по□тест)
Можливість доведення не повинна бути обмежена	Facultas probationis non est angustanda (факу□льтас пробаціо□ніс нон ест ангуста□нда)
Можна померти тому, кому не хочеться жити	Mori licet, cui vivere non placet (мо□рі лі□ціт, ку□і ві□вере нон пля□цет)
Можна сплакнути, але потопати в сльозах не слід	Lacrimandum est, non plorandum (лякріма□ндум ест, нон плора□ндум)

Молись і трудись	Ora et labora (о̀ра ет лябо̀ра)
Молодий віл учитись орати в старого	A bove maiore discit arare minor (а бо̀ве майо̀ре ді̀сцит ара̀ре мі̀нор)
Молодість дорожча від золота	Carior est auro iuvenis (ка̀ріор ест а̀уро ю̀веніс)
Молодість легко помиляється	Facilis est lapsus iuventutis (фа̀ціліс ест ля̀пус ю̀венту̀тіс)
Молодість не знає спокою	Quiescere iuventus nescit (квіє̀сцере ю̀вентус нѐсцит)
Молодому потрібно накопичувати, а старому - користуватися	Iuveni parandum, seni utendum est (ю̀вені пара̀ндум, сѐні утѐндум ест), <i>Сенека</i>
Молодший вік, неповноліття	Minor aetas (мі̀нор ѐтас)
Монополією називається, коли хтось один скуповує весь товар певного виду, встановлюючи ціни на свій розсуд	Monopolia dicitur cum unus solus aliquod genus mercaturae universam emit pretium ad suum libitum statuens (монопо̀ліа ді̀цітур кум у̀нус со̀люс а̀ліквод гѐнус меркату̀ре унівѐрсам ѐміт прѐціум ад су̀ум лі̀бітум ста̀туенс)
Море слів – крапля справ	Mare verborum, gutta rerum (ма̀ре вербо̀рум, гу̀тта рѐрум)
Морський розбійник є ворогом людського роду	Pirata est hostis humani generis (піра̀та ест го̀стіс гума̀ні генѐріс)
Моряк оповідає про вітри, а орач про воли	Navita de ventis, de tauris narrat arator (наві̀та де вѐнтіс, де та̀уріс на̀ррат ара̀тор)
Мотив є душа закону, коли міняється мотив закону, міняється і сам закон	Ratio est legis anima, mutata legis ratione, mutatur et lex (ра̀ціо ест лѐгіс а̀німа, мута̀та лѐгіс ра̀ціо̀не, мута̀тур ет лекс)
Мотив (підстава) закону	Ratio legis (ра̀ціо лѐгіс)
Моя вина	Mea culpa (мѐа ку̀льпа)
Мстити кому-небудь	Ex aliquo petere (екс а̀лікво пѐтере)
Мудрий все робить з обережністю	Sapiens omnia agit cum consilio (са̀пієнс о̀мнія а̀гіт кум консі̀ліо)
Мудрий дотримується міри і в достойних справах	Imponit finem sapiens et rebus honestis (імпо̀ніт фі̀нем са̀пієнс ет рѐбус гонѐстіс)
Мудрий завжди щасливий	Sapiens semper beatus est (са̀пієнс сѐмпер беа̀тус ест), <i>Плавт</i>
Мудрий не соромиться міняти (свою) думку	Sapientis est mutare consilium (са̀піє̀нтіс ест мута̀ре консі̀ліум)
Мудрий нічого не стверджує без доказів	Sapiens nil affirmat, quod non probet (са̀пієнс ніль аффі̀рмат, квод нон про̀бет)
Мудрий розпочинає з кінця, і те, що було першим у намірі, є останнім у	Sapiens incipit a fine, et quod primum est intentione, ultimum est in executione

виконанні

Мудрий сам собі створює долю

Мудрий той, хто передбачає

Мудрий той, хто промовчить, а не відмовить

Мудрість звільняє голови (уми) від марнославства

Мудрість – цариця неба і землі

**Мудрість – це щастя
Мудрому досить (зрозуміло)**

Муза увінчує славу, а слава – музу

**М'яке право
М'яко стелить, твердо спати**

М'якою рукою

(сапіенс інціпіт а фіне, ет квод примум ест інтенціо, ультімум ест ін екзекуціо)

Sapiens ipse fingit fortunam sibi
(сапіенс іпсе фінгіт фортунам сібі),
Плавт

Sapiens, qui prospicit
(сапіенс, кві проспіціт)
Sapiens, quod petitur ubi tacet, breviter negat
(сапіенс, квод петітур убі тацет, бревітер негат)

Sapientia vanitatem exuit mentibus
(сапієнція ванітатем екуїт ментібус),
Сенека

Mens caeli terraeque regina
(менс цеїлі терреке регіна)
Sapientia felicitas (сапієнція феліцітас)
Sapienti sat (сапієнті сат)

Musa gloriam coronat, gloriaque musam
(муза глоріам королат, глоріаке музам)

Jus mite (юс міте)
Suaviter in modo, fortiter in re
(свавітер ін мо, фортітер ін ре)
Molliter manu (моллітер мау)

Н

Набагато важчим здається те покарання, яке призначається людиною м'якою

На благо і щастя!
(формула, з якої починались укази)

Набувальна давність є набуттям права власності безперервним володінням протягом певного часу, встановленого законом

**Набуття у власність (за давністю)
Наважуйся (дерзай) бути мудрим
На весь голос
На вимогу сторони**

Gravior multo poena videtur, quae a miti viro constituitur (гравіор мульто пеена відетур, кве а міті віро констітуітур)
Bonum factum! (бонум фактум)

Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti (узкапіо ест ад'єкціо домінії пер контінуаціоном посессіоніс темпоріс леге дефініті)

Usucapio (узкапіо)
Sapere aude (сапере ауде)
Ora rotundo (ора ротундо)
Ad instantiam partis (ад інстанціам)

На вирішення (судді)

На війні закони мовчать

На війні помиляються один раз

На віки вічні

Навіть маленькі змії шкодять

Навіть одна волосина має свою тінь

Навіть розбійники мають свої закони

Навіть сам Юпітер не догодить усім

Навіть тверде серце м'якне від ласкавих слів

Навіть якщо всі, то я - ні

На вічну пам'ять про подію

На власний розсуд, без примусу закону

На власній землі

Навмисне вбивство

Навмисне незнання

Наводити докази належить тому, хто стверджує, а не тому, хто заперечує

Навпаки (букв. протилежним способом)

Навряд чи можна створити закон, який був би зручний для кожного, але якщо він передбачений для більшості, то він корисний

На все життя або до того, як провиниться

На кожен випадок

Навчаючи інших, вчимося самі

Навчений досвідом обережеться

па̀ртіс)

Ad arbitrum (ад арбі̀трум)

Silent leges inter arma

(сі̀лент леґес і̀нтер а̀рма)

Bis peccare in bello non licet

(біс пекка̀ре і̀н бѐлльо нон лі̀цет)

In perpetuum (ін перпѐтуум)

Etiam parvulae serpentes nocent

(ѐціам па̀рвуле серпѐнтес но̀цент)

Etiam capillus unus habet umbram suam

(ѐціам ка̀піллюс у̀нус га̀бет у̀мбрам су̀ум)

Etiam latrones suis legibus parent (ѐціам

лятро̀нес су̀іс леґібус па̀рент), Цицерон

Ne Iuppiter quidem omnibus placet

(не ю̀ппітер кві̀дем о̀мнібус пля̀цет)

Vincuntur molli pectora dura prece

(вінку̀нтур мо̀ллі пѐктора ду̀ра прѐце)

Si etiam omnes, ego non

(сі ѐціам о̀мнес, ѐго нон)

Ad perpetuam rei memoriam (ад

перпѐтуам реї мемо̀ріам)

Sponte sua, sine lege (спо̀нте су̀а, сі̀не

леґе)

In solo proprio (ін со̀льо про̀пріо)

Homicidium voluntarium

(гоміці̀діум волонта̀ріум)

Ignorantia supina (ігно́ра́нція супі̀на)

Affirmanti, non neganti, incumbit

probatio (аффірма́нті, нон нега́нті,

інку́мбіт проба́ціо)

Vice versa (ві̀це вѐрса)

Vix ulla lex fieri potest quae omnibus

commoda sit, sed si maiori parti

prospiciat, utilis est (вікс у̀лля леґе

фі̀єрі по̀тест кве о̀мнібус ко̀мода сіт,

сед сі майо̀рі па̀рті проспі́ціат, у̀тіліс

ест)

Ad vitam aut culpam (ад ві̀там а̀ут

ку̀льпам)

In omnem eventum (ін о̀мнем еве́нтум)

Docendo discimus

(доце́ндо ді́сцімус), Сенека

Expertus metuit (експе́ртус ме́туїт)

Нав'язлива, невідступна ідея	Idea fixa (ідеа фікса)
Нагода робить злодієм	Occasio facit furem (окказіо фаціт фурем)
Нагорода за мовчання гарантована	Silentii tutum praemium (сіленції тутум преіум)
Надзвичайне судочинство	Cognitio extraordinaria (когніціо екстраордінарія)
Надзвичайний закон	Lex irrogata (лекс іррогата), Цицерон
Надію за гроші я не купую	Spem pretio non emo (спем преціо нон емо), Теренцій
Надія на безкарність постійно спонукає до правопорушень	Spes impunitatis continuum affectum tribuit delinquendi (спес імпунітатіс контінуум аффекутум трібуйт делінквенді)
Надія на повернення (майна)	Spes recuperandi (спес рекуперанді)
Надія незмінно стверджує, що завтра буде краще	Spes fore cras semper ait melius (спес форе крас семпер айт меліус)
Надія-остання втіха в нещасті	Spes est ultimum adversarum rerum solatium (спес ест ультімум адверсарум рерум реум соляціум)
Надіятись на краще	Sperare meliora (сперапре меліора)
Надмір їжі послаблює гостроту розуму	Copia ciborum subtilitas animi impeditur (копіа ціборум субтілітас анімі імпедітур)
Надмірна воля заводить у безмірне рабство	Nimia libertas in nimiam servitutem cadit (німіа лібертас ін німіам сервітутем кадіт)
Надмірне вживання вина зводить розумних з ума	Facit insanire sanas copia vini (фаціт інсаніпре санас копіа віні)
Надмірність не завадить	Superflua non nocent (суперфлюа нон ноцент)
Надмірність та зловживання годують лікарів	Intemperentia est medicorum nutrix (інтемперенція ест медікорум нутрікс)
Надмірні тонкощі не схвалюються в праві	Nimia subtilitas in iure reprobatur (німіа субтілітас ін юре репробатур)
Надмірно ввічливі (часто) нікчемні	Nimium civiles viles (німіум цивілес вілес)
На добро і на лихо	Pro bono et malo (про боно ет мальо)
На добро, щастя, успіх та щасливу долю (формула, якою розпочинали своє правління консули у Римі)	Quod bonum, felix, faustum fortunatumque sit (квод бонум, фелікс, фаустум фортуатумкве сіт)
На довгу пам'ять	Ad futuram memoriam (ад футурам мемоіам)
На угоду черні	Ad captandum vulgus (ад каптандум вульгус)
На дослідження	A melius inquirendum

Надра, нерухомість
Наживати гроші всіма способами

Нажити яку-небудь біду

На законній підставі
На захист свого дому
На зберігання (передати)
На звороті (листа)
На згадку про події

Називається так у точному значенні слова

На зразок
Найбільша бідність – це скупість

Найбільша протилежність миру – це насильство та беззаконня

Найбільша радість у житті людини – бути коханим, однак не менша самому кохати

Найбільша спокуса злочину міститься у сподіванні на безкарність

Найбільше має той, хто найменше всього бажає
Найбільше покарання (вища міра)
Найбільше право у правді

Найбільший порядок – найбільша несправедливість

Найбільшим майстром робити помилки є народ
Найбільш кориснем є те, що найбільш справедливе

Найбільшу владу має той, хто має владу над собою

Найближчі родичі
Найвагоміший доказ

Найважливіше у праві

(а ме□ліус інквіре□ндум)
Res soli (рес со□лі)
Aut flare aut conflare pecuniam
(а□ут фля□ре а□ут конфля□ре пеку□ніам)
Aliquid suo capite suere
(а□ліквід су□о ка□пите суе□ре), *Теренцій*
Ex iusta causa (екс ю□ста ка□уза)
Pro domo sua (про до□мо су□а)
In deposito (ін депо□зіто)
In dorso (ін до□рсо)
Ad futuram rei memoriam
(ад футу□рам ре□і мемо□ріам)
Stricte sic dicta (стрі□кте сік ді□кта)

Ad exemplum (ад екзе□мплюм)
Maxima egestas avaritia est
(ма□ксіма еге□стас авари□ція ест)
Paci sunt maxime contraria vis et iniuria
(па□ці сунт ма□ксіме контра□рія віс ет ін'ю□рія)
Iucundissimus est in rebus humanis amari, sed non minus amare
(юкунді□ссімум ест ін ре□бус гума□ніс ама□рі, сед нон мі□нус ама□ре)
Maxima illecebra est peccandi impunitatis spes
(ма□ксіма іллеце□бра ест пекка□нді імпуніта□тіс спес)
Plurimum habet, qui minimum cupit
(плю□рімум га□бет, кві мі□німум ку□піт)
Poena ultima (пе□на у□льтіма)
Maximum ius in veritate est
(ма□ксімум юс ін веріта□те ест)
Summum ordo – summa iniuria (су□ммум о□рдо – су□мма ін'ю□рія)
Maximus erroris populus magister
(ма□ксімум ерро□ріс по□пулюс магі□стер)
Ea maxime conducunt, quae sunt rectissima
(е□а ма□ксіме конду□кунт, кве сунт ректі□ссіма), *Цицерон*
Potentissimus est qui se habet in potestate
(потенті□ссімум ест кві се га□бет ін потеста□те)
Heredes proximi (герес про□ксімі)
Argumentum primum
(аргуме□нтум пріма□ріум)
Maxime in iure aequitas spectanda est

дотримуватись справедливості

Найважчою є влада звички

Найвища довіра

Найвище (формальне) право – це найвища несправедливість

Найвище право часто є найвищим злом

Найвище становище не терпить (одночасно) двох осіб

Найвірніший доказ

Найдавніший приятель - найкращий

Найістинніші слова

Найкоротший шлях є найдовшим

Найкращий дарунок – це намір (тобто дорогий не дарунок, а любов)

Найкращі ліки - спокій

Найлегша вина

Найманець, бандит, пірат

Найменше із зол (лих)

Найнебезпечніший ворог той, хто прикидається другом

Найочевидніший доказ

Найсекретніша стаття

Найсуворіший ультиматум

Найчастіше трапляється

Наказ про звільнення

Наказ римського сенату

Наказ судового магістрата

Наказувати собі – найбільша влада

Наказ щодо призупинки виконання

Наказ щодо скоєння аморального вчинку є недійсним

На кару

Накласти на себе руки

(максиме ін юре еквітас спектанда ест)

Gravissimum est imperium consuetudinis
(гравіссімум ест імперіум консветудиніс)

Uberrima fides (уберрїма фідес)

Summum ius, summa iniuria

(суммум юс, сума ін'юріа), Цицерон

Ius summum saepe summa malitia est
(юс суммум сепе сума малїціа ест)

Summa sedes non capit duos

(сума седеc нон капїт дуос)

Probatio liquidissima

(пробаціо лїквідїссїма)

Veterrimus homini optimus amicus est

(ветеррїмус гоміні оптїмус амїкус ест)

Ipsissima verba (їпсїссїма верба)

Compendia sunt dispendia

(компеңдіа сунт діспеңдіа)

Munerum animus optimus est

(мунерум анімус оптїмус ест)

Optimum medicamentum quies est

(оптїмум медїкамеңтум квїес ест),

Корнелїй Цельс

Levissima culpa (левїссїма кульпа)

Latro (лятро)

Minima de malis (мінїма де малїс)

Simulans amicum inimicus inimicissimus

(сімулянс амїкум їнімікус

їніміціссїмус)

Probatio liquidissima

(пробаціо лїквідїссїма)

Articulus secretissimus

(артїкулюс секретїссїмус)

Ultimatissimum (ультїматїссїмум)

Plerumque fit (плерумкве фіт)

Mandatum inhibitorium

(манда́тум їнгібіто́ріум)

Dogma (догма)

Interdictum (їнтерді́ктум)

Imperare sibi maximum imperium est

(їмпера́ре сі́бі ма́ксїмум їмпе́ріум ест),

Сенека

Cesset executio (цесет екзеку́ціо)

Rei turpis nullum mandatum est

(ре́ї ту́рпіс ну́ллу́м ма́нда́тум ест)

In merito (їн ме́ріто)

A corpore vitam secludere

Наклеп

Наклепник – вовк серед людей

Наклепницька публікація

На користь державі, щоб ніхто не зловживав своєю власністю

На користь свободи волає всяке право, але в усьому є міра

На крайнє зло – крайні заходи

На крайній випадок

На лаві захисту

Належність

Намагатися здобути для себе вигоду з чужої біди

Намір (одна з головних частин позовної формули)

Намір вважати дану річ своєю

Намір вчинити злочин дорівнює злочинові

Намір заволодіти, захопити

Намір, з яким було вчинено дію

Наміри того, хто говорить, більше важать, ніж його слова

Намір не має значення, якщо відсутній результат

Намір обвинуваченого

Намір обдарувати кого-небудь

Намір підписати

Намір пригрозити

Намір скривдити

На місці злочину

На місці знаходження

На мою думку

На нараду не приходь, поки тебе

(а ко̀рпоре ві̀там секлю̀дере)

Calumnia (калю̀мнія)

Calumniator inter homines est lupus

(калю̀мнія̀тор і̀нтер го̀мінес ест лю̀пус)

Libellum famosus (лібѐлліом фамо̀зус)

Expedit res publicae ne sua re quis male

utatur (експѐдіт рес пу̀бліце не су̀а ре

квіс ма̀ле ута̀тур)

In favorem libertatis omnia iura clamant,

sed est modus in rebus (ін фаво̀рем

ліберта̀тіс о̀мнія ю̀ра кля̀мант, сед ест

мо̀дус ін рѐбус)

Extremis malis extrema remedia

(екстрѐміс ма̀ліс екстрѐма ремѐдіа)

Pro re nata (про ре на̀та)

Ad barram (ад ба̀ррам)

Res accessoria (рес акцессо̀рія)

Ex incommodo alieno suum occasionem

petere (екс інко̀мmodo аліѐно су̀ум

окказіо̀нем пѐтере), *Лівій*

Intentio (інтѐнціо)

Corpus possessionis animus possidendi

(ко̀рпус посессіо̀ніс а̀німус

поссідѐнді)

Iniuriam qui facturus est, iam fecit

(ін'ю̀ріам кві факту̀рус ест, ям фѐціт),

Сенека

Animus possidendi (а̀німус поссідѐнді)

Animus quo (а̀німус кво)

Prior atque potentior est quam vox mens

dicentis (прі̀ор а̀ткве потѐнціор ест

квaм вокс менс діцѐнтіс)

Non efficit affectus nisi sequatur effectus

(нон ѐффіціт аффѐктус ні̀зі секва̀тур

еффѐктус)

Mens rei (менс рѐі)

Animus donandi (а̀німус дона̀нді)

Animus signandi (а̀німус сігна̀нді)

Animus denuntiandi (а̀німус

денунціа̀нді)

Animus iniuriandi (а̀німус ін'ю̀ріа̀нді)

In loco delicti (ін льо̀ко делі̀кті)

In situ (ін сі̀ту)

Meo voto (мѐо во̀то)

Ad consilium ne accesseris, antequam

не запросять

На наступній сторінці

На невизначений строк

На нове розслідування

На основі громадської думки

На основі досвіду

**На основі того, що може статися
випадково або одноразово, право
не встановлюється**

На очах у всіх

На очах усього світу

Наочні докази

На пам'ять

Наперекір прикметам

На перший погляд

Написане залишається

Написане рукою

На письмі, письмово

На підставі досвіду

**На підставі закону, судового чи
адміністративного прецеденту**

**На підставі простої обіцянки жоден
позов не виникає**

Наполегливість – мати науки

На практиці

Наприклад

На прикладах ми вчимося

**На прикладі інших для залякування
злочинців**

**На протизаконних підставах
позов не виникає**

**Напрямок думок міняється
зі зміною положення**

Нарада, рада; план, намір

Народжений бути суддею

vocaris (ад консіліум не акце́ссеріт,
анте́квам вока́ріс)

Folio verso (фо́ліо ве́рсо)

In indefinitum (ін індефіні́тум)

Ad aliud examen (ад а́ліуд екза́мен)

Ex opinione hominum

(екс опініо́не го́мінум)

A posteriori (а постеріо́рі)

Ex his, quae forte uno aliquo casu
accidere possunt, iura non constituuntur

(екс гіс, кве по́рте у́но а́лікво ка́зу
акці́дере по́ссунт, ю́ра нон
конституу́нтур)

Spectantibus omnibus

(спекта́нтібус о́мнібус)

In theatro orbis terrarum

(ін теа́тро о́рбіс терра́рум)

Argumentum ad oculos

(аргуме́нтум ад о́кульос)

Ex memoria (екс мемо́рія)

Contra omnia (ко́нтра о́міна)

A prima facie (а прі́ма фа́ціє)

Scripta manet (скрі́пта ма́нет)

Manu scriptum (ма́ну скрі́птум)

Per litteras (пер лі́ттерас)

A posteriori (а постеріо́рі)

Ab auctoritate (аб ау́кторіта́те)

Ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur
(екс ну́да поліцітаціо́не ну́лля а́кціо
на́сцітур)

Instantia est mater doctrinae

(інста́нція ест ма́тер доктрі́не)

Per usum (пер у́зум)

Exempli gratia (екзе́мплі гра́ція)

Exemplis discimus

(екзе́мпліс ді́сцімус), *Федр*

Exemplo aliis ad deterrenda maleficia

(екзе́мпльо а́лііс ад детерре́нда
малефі́ція)

Ex turpi causa non oritur actio

(екс ту́рпі ка́уза нон о́рі́тур а́кціо)

Mens vertitur cum fortuna

(менс верті́тур кум форту́на)

Consilium (консі́ліум)

Iudex natus (ю́декс на́тус)

Народжений поза шлюбом	Quaesitus vulgo (кве□зітус ву□льго)
Народ мене обсвистує, проте я сам собі плещу	Populus me sibilat, at mihi plaudo (по□пулюс ме сі□білят, ат мі□гі пля□удо)
Насильно або зі страху	Ex vi aut metu (екс ві а□ут ме□ту)
Насильно, самовільно	Via facti (ві□а фа□кті)
Насильство над послами суперечить міжнародному праву	Legatos violare contra ius gentium est (лега□тос віоля□ре ко□нтра юс ге□нтіум ест)
Насильство також може маскуватись під право	Est autem vis legem símulans (ест а□утем віс ле□гем сі□мулянс)
Насильство – це ворог права	Vis legibus est inimica (віс ле□гібус ест інімі□ка)
Наслідок рівний причині	Aequat causa effectum (е□кват ка□уза еффе□ктум)
Наслідок справи – наставник нерозумних	Eventus stultorum magister est (еве□нтус стульта□рум магі□стер ест)
Наслідувати приклад	Coepo exemplo (це□пто ексе□мпльо)
На словах	Verbo tenus (ве□рбо те□нус)
На словах і на ділі	Nomine et re (но□міне ет ре)
На слух	Ex auditu (екс ауді□ту)
На смертному одрі	In articulo mortis (ін арті□кульо мо□ртіс)
Наспих, недбало	Currente calamo (курре□нте каля□мо)
Насправді	Re vera (ре ве□ра)
Наставниця життя	Vitae magistra (ві□те магі□стра)
Настанови права такі : жити чесно, не кривдити іншого, кожному віддати належне (норма античного права)	Iuris praecepta sunt haec : honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere (ю□ріс преце□пта сунт гек: гоне□сте ві□вере, а□льтерум нон ле□дере, су□ум куі□кве трібу□ере)
Наступний закон відмінняє попередній	Lex posterior derogat priori (лекс посте□ріор деро□гат пріо□рі)
Наступний заповіт руйнує попередній	Posteriore testamento superius rumpitur (постеріо□ре тестаменто супе□ріус ру□мпітур), <i>Гай</i>
Наступного року	Anni futuri (а□нні футу□рі)
На сьогодні	Pro nunc (про нунк)
На твій розсуд; коли тобі зручно	Tuo commodo (ту□о ко□мmodo)
На тих самих умовах	Ad eosdem terminos (ад ео□сдем те□рмінос)
На тій же підставі	Pari causa (па□рі ка□уза)
Натовп – найгірший суддя	Vulgus pessimus rerum interpres (ву□льгус пе□ссімус ре□рум інте□рпрес)
На той світ	Ad patres (ад па□трес)
Наука важка, але плідна	Scientia difficilis sed fructuosa (сціє□нція діффі□ціліс сед фруктуо□за)
Наука і правила пояснення природи	Ars et norma interpretandi naturam

Наука права (юриспруденція)

**Наука – це солодкий плід
гіркого кореня**

Наук багато, істина одна

Наукою переможеш

На цей час (тимчасово)

Наше зауваження залишається в силі

**Наші біди примножуємо лише
пам'яттю**

Наявне становище

Небажана особа

**Небажаючому подарунок (привілей)
не дається**

Небезпека в затримці

Небезпека для життя

Небезпечний кримінальний злочин

Небезпечно довіряти і не довіряти

Не без підстав і не випадково

Не без причини

**Не бий камінь, щоб не залишитись
без руки**

**Не бійся останнього дня,
але і не клич його**

**Небо, а не душу міняє той,
хто мандрує за море**

**Не бреш, брехня ніколи не
приносить користь**

**Не було століть (віків) без недоліків
(гріхів)**

**Не бути жадібним – уже багатство,
не бути марнотратним - прибуток**

**Не вважай когось другом,
поки його не випробував**

(арс ет ноґрма інтерпретаґнді натуґрам)

Iurisprudencia (юріспрудеґнція)

Doctrina est fructus dulcis radicis amarae
(доктріґна ест фруґктус дуґльціс раґдіціс
амаґре)

Doctrina multiplex, veritas una

(доктріґна муґльтіплекс, веґрітас уґна)

Scientia vinces (сґієґнція віґнцес)

Ex tempore (екс теґмпоре)

Nota nostra manet (ноґта ноґстра маґнет)

**Post calamitatem memoria alia est calami-
tas** (пост калямітаґтем мемоґріа аґліа ест
каляґмітас)

Status quo (стаґтус кво)

Persona non grata (персоґна нон граґта)

Invito beneficium non datur

(інвіґто бенефіґціум нон даґтур), *Павло*

Periculum est in mora

(періґкульом ест ін моґра), *Лівій*

Periculum vite (періґкульом віґте)

Crimen capitale (кріґмен капітаґле)

Periculosum est credere et non credere

(перікульоґзум ест креґдере ет нон
креґдере)

Non temere nec casu (нон теґмере нек
каґзу)

Non sine causa (нон сіґне каґуза)

Noli verberare lapidem, ne perdas manum

(ноґлі вербераґре ляґпідем, не пеґрдас
маґнум), *Плавт*

Summum nec metuas diem, nec optes
(суґммум нек меґтуас діґем, нек оґптес)

Coelum, non animum mutant, qui trans

mare currant (цеґлюм, нон аґнімум

муґтант, кві транс маґре куґррант)

Mentiri noli, nunquam mendacia prosunt

(ментіґрі ноґлі, нуґнквам мендаґція
проґсунт)

Nulla aetas vacavit a culpa

(нуґлля еґтас вакаґвіт а куґльпа), *Сенека*

Non esse cupidum pecunia est, non esse

emacem vectigal est (нон еґссе куґпідум

пекуґнія ест, нон еґссе емаґцем вектіґгаль
ест), *Цицерон*

Cave amicum credas, nisi quem probave-

ris (каґве аміґкус креґдас, ніґзі квем

Невеликі гроші роблять людину боржником, а великі – ворогом.

Не вживається, не діє

Невизначений строк

Невиліковний випадок

Невинний

Не виносячи на засідання

Невігластво судді – біда для невинного

Не відкладай на завтра

Невідома земля (непізнана)

Невідоме лихо завжди більше лякає

Невідоме не приваблює

Не відступати ні на волос

Не вірити поспішно – основа мудрості

Невміння прирівнюється до провини

Не володіти знаннями – це ознака тварини, а не людини

Неволя – це найбільше з усіх нещасть

Не все ми всі можемо

Не все, що дозволено, почесно

Не всі, хто має кіфару, кіфаристи

Не встрявай у чужі справи

Не втішайся з чужого нещастя

Негативне не доказується

проба□веріс)

Aes debitorem leve, grave inimicum facit
(ес дебіто□рем ле□ве, гра□ве інімі□кум фа□ціт)

Non videtur (нон віде□тур)

Dies incerta (ді□ес інце□рта)

Casus incurabilis (ка□зус інкура□біліс)

Non culpabilis (нон кульпа□біліс)

De plano (де пля□но)

Ignorantia iudicia est calamitas innocentis
(ігнора□нція юді□ція ест каля□мітас інноце□нтіс)

Ne differas in crastinum

(не ді□фферас ін кра□стіnum)

Terra incognita (те□рра інко□гніта)

Semper plus metuit animus ignotum malum
(се□мпер плус ме□туїт а□німус ігно□тум ма□люм)

Ignoti nulla cupido

(ігно□ті ну□лля ку□підо), *Овідій*

Traversum unguem non discedere

(траве□рсум у□нгвем нон дісце□дере)

Non temere credere est nervus sapientiae
(нон те□мере кре□дере ест не□рвус сапіе□нціе)

Imperitia pro culpa habetur

(імпері□ція про ку□льпа габе□тур)

Pecudis, non hominis est nescire

(пе□кудіс, нон го□мініс ест несці□ре)

Servitus est postremum malorum omnium
(серві□тус ест постре□мум мальо□рум о□мніум)

Non omnia possumus omnes (нон о□мнія по□ссуmus о□мнес)

Non omne quod licet honestum est

(нон о□мне квод лі□цет гоне□стум ест),
Павло

Non omnes, qui habent citharam, sunt

citharoedi (нон о□мнес, кві га□бент ціта□рам, сунт цітаре□ді)

Ne depugnes in alieno negotio (не депу□гнес ін аліе□но него□ціо)

Alterius damnum gaudium haud facias tuum (альте□ріус да□мнум га□удіум га□уд фа□ціас ту□ум)

Negativa non probantur

(негаті□ва нон проба□нтур)

Негаторний позов	Actio negatoria (а□кцію негато□pia)
Негідно живе той, через кого не живе інший	Indigne vivit, per quem non vivit alter (інді□гне ві□віт, пер квем нон ві□віт а□льтер)
Не говори погано про недруга, а думай	De amico ne loquaris male, sed cogites (де анімі□ко не льяква□ріс ма□ле, сед ко□гітес)
Не дає радості втіха, куплена ціною страждання	Nocet empti dolore voluptas (но□цет е□мпта дольо□ре волю□птас)
Недбалість, неухважність	Neglegentia (неглегє□нція)
Не для школи, а для життя ми вчимося	Non scholae, sed vitae discimus (нон scho□ле, сед ві□те ді□сцімус)
Недобре пахне той, хто завжди пахучий	Non bene olet, qui bene semper olet (нон бе□не о□лет, кві бе□не се□мпер о□лет), <i>Марціал</i>
Недобросовісно	Mala fide (ма□ля фі□де)
Не довіряй підлеснику (лестуну)	Ne fidem habueris homini blandienti (не фі□дем габує□ріс го□міні бландіє□нти)
Не довіряти кому-небудь	Abrogare alicui fidem (аброга□ре алі□куї фі□дем)
Не дозволено, недопустимо	Non licet (нон лі□цет)
Недоліки можна прикрашувати словами	Nominibus mollire licet mala (номіні□бус моллі□ре лі□цет ма□ля)
Недосконалі закони	Leges imperfectae (лє□гес імперфе□кте)
Недостатній доказ	Semiplena probatio (семіпле□на проба□ціо)
Не дотримувати своїх обіцянок	Linquere promissa procellae (лі□нкверє промі□сса проце□ллє)
Не дуже грамотний	Minus sufficiens in litteratura (мі□нус суффі□цієнс ін літтерату□ра)
Не заарештуємо нікого, чия провина не доведена судом	Neminem captivabimus nisi iure victim (не□мінем каптіва□бімус ні□зі ю□ре ві□ктім)
Не завжди поголос буває хибним	Haud semper errat fama (га□уд се□мпер е□ррат фа□ма)
Незайнятий спадок	Iacens hereditas (я□ценс герє□дітас)
Не закон виникає з правила, а правило із закону	Non ius ex regula, sed regula ex iure (нон юс екс ре□гуля, сед ре□гуля екс ю□ре)
Незаконна умова не зобов'язує	Conditio illicita habetur pro non adiicta (конді□ціо ілли□ціта габе□тур про нон ад'ї□кта)
Незаконне заволодіння	Vitiosae possessionis (віціо□зе поссєссіо□ніс)
Незаконні акти відповідно до права народів	Delicta iuris gentium (делі□кта ю□ріс ге□нтіум)
Незалежна людина	Homo sui iuris (го□мо су□і ю□ріс)

Незалежно від вердикту	Veredicto non obstante (вереді□кто нон обста□нте)
Не занепадай духом в нещасті	Ne cede malis (не це□де ма□ліс)
Незаперечна презумпція	Praesumptio iuris et de iure (презу□мпціо ю□ріс ет де ю□ре)
Незаслужене страждання	Quae venit indigne poena, dolenda venit
особливо болюче	(кве ве□ніт інді□гне пе□на, доле□нда ве□ніт), <i>Овідій</i>
Незважаючи на	Non obstante (нон обста□нте)
Незвичне і оманливе тлумачення	Curiosa et captiosa interpretatio in lege
відкидається правом	reprobatur (куріо□за ет каптіо□за інтерпрета□ціо ін ле□ге репроба□тур)
Незвичні умови завжди	Clausulae inconsuetae semper inducunt
викликають підозру	suspicionem (кля□зуле інконсве□те се□мпер інду□кунт суспіціо□нем)
Незгода робить дорожчою згоду	Discordia fit carior concordia (діско□рдіа фіт ка□ріор конко□рдіа), <i>Сір</i>
Незмінність стану речей	Rebus sic stantibus (ре□бус сіт ста□нтібус)
Не змінювати!	Ne varietur! (не варіе□тур)
Не знаємо і не знаємо	Ignoramus et ignorabimus (ігнора□мус ет ігнора□бімус)
Незнання закону шкодить, незнання	Ignorantia iuris nocet, ignorantia facti non
факту не шкодить	nocet (ігнора□нція ю□ріс но□цет, ігнора□нція фа□кті нон но□цет)
Незнання закону нікому не	Ignorantia legis neminem excusat
прощається	(ігнора□нція ле□гіс не□мінем ексу□зат)
Незнання (законів) не є доказом	Ignorantia non est argumentum (ігнора□нція нон ест аргумен□тум)
Незнання ставиться в провину	Imperitia pro culpa habetur (імпері□ція про ку□льпа габе□тур), <i>Гай</i>
Не знати історію – значить завжди	Historiam nescire, id est semper puerum
лишатись дитиною	esse (гісто□ріам несці□ре, ід ест се□мпер пуе□рум е□ссе), <i>Цицерон</i>
Не знати почуття міри	Non sentire quid sit satis (нон сенті□ре квід сіт са□тіс)
Незначна провина	Levis notae macula (ле□віс но□те ма□куля)
Незрозуміле	Non liquet (нон лі□квет)
(утримання судді при голосуванні)	
Неімущий	Homo sine re (го□мо сі□не ре)
Не кількість, а якість	Non quantitas, sed qualitas (нон ква□нтітас, сед ква□літас)
Не люблять грішити чесні люди через	Oderunt peccare boni, virtutis amore;
їх любов до доброчесності; не	oderunt peccare mali, formidine poenae
люблять грішити лихі люди через	(оде□рунт пекка□ре бо□ні, вірту□тіс)

страх перед покаранням

Не людину ненавиджу, а її вади

Нема вини на тому, хто змушений підкорятися

Немає більшої сили, ніж воля народу

Немає блага у війні

Немає важчої кари, ніж розкаяння

Немає вини, якщо немає злого наміру

Немає віку, запізного для навчання

Немає гіршої кари за погану жінку

Немає диму без вогню

Немає для людей більшої кари, як постійне невезіння

Немає закону, котрий був би зручним для всіх

Немає злочину без покарання, немає покарання без закону, немає злочину без законного покарання

Немає злочину без закону

Немає значення, що відомо судді, якщо йому це стало відомим не в установленому порядку

Немає кращого лікаря ніж вірний друг

Немає лиха без якогось добра

Немає мистецтва плодотворнішого за медицину

amo□ре; оде□рунт пекка□ре ма□лі, форміді□не пе□не)

Nominem non odi, sed eius vitia
(го□мінем нон о□ді, сед е□юс ві□ція)

Eius nulla culpa est, qui parere necesse est (е□юс ну□лля ку□льпа ест, кві паре□ре неце□ссе ест)

Nulla vis est maior populi voluntate
(ну□лля віс ест ма□йор по□пулі волюнта□те)

Nulla salus bello est (ну□лля са□люс бе□лльо ест)

Gravis animi poena est quem post facti paenitet (гра□віс а□німі пе□на ест квем пост фа□кті пе□нітет), *Cip*

Non est reus nisi mens sit rea
(нон ест ре□ус ні□зі менс сит ре□а)

Nulla aetas ad discendum sera
(ну□лля е□тас ад дісце□ндум се□ра)

Malae uxoris poena nulla acerbior
(ма□ле укзо□ріс пе□на ну□лля аце□рбіор)

Non est fumus absque igni
(нон ест фу□мус а□бскве і□гні)

Nulla hominum maior poena est, quam infelicitas (ну□лля го□мінум ма□йор пе□на ест, квам інфелі□цітас)

Nulla lex satis commoda omnibus est (ну□лля лекс са□тіс ко□ммода о□мнібус ест), *Ульпіан*

Nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege, nullum crimen sine poena legali
(ну□лльом крі□мен сі□не пе□на, ну□лля пе□на сі□не ле□ге, ну□лльом крі□мен сі□не пе□на лега□лі)

Nullum crimen sine lege
(ну□лльом крі□мен сі□не ле□ге)

Non refert quid notum sit iudici, si notum, non sit in forma iudicii (нон ре□ферт квід но□тум сит ю□діці, сі но□тум, нон сит ін фо□рма юді□ції)

Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus (нек кві□сквам ме□ліор ме□дікус квам фі□дус амі□кус)

Malum nullum est sine aliquo bono (ма□лльом ну□лльом ест сі□не а□лікво бо□но), *Пліній Старший*

Medicina fructosior ars nulla
(медіці□на фрукто□зіор арс ну□лля)

**Немає місця лікам там, де те, що
вважалось пороком, стає звичаєм**

Немає місця милішого за рідний дім

Немає нікого без вад

**Немає нічого більш жалюгідного і
більш прекрасного, ніж людина**

**Немає нічого гіршого, ніж любов до
грошей**

**Немає нічого дорожчого для
людського роду, ніж діти**

**Немає нічого милішого від власного
житла**

**Немає нічого недоречнішого від
недоречного сміху**

**Немає нічого недоступного для
смертних**

**Немає нічого нестерпнішого, ніж
багата жінка**

**Немає нічого темнішого, ніж людські
наміри**

**Немає нічого у свідомості, чого б не
було раніше у відчуттях**

Немає нічого швидшого від років

Немає нічого швидшого за поголос

Немає ніяких ознак те, що не існує

**Немає ніякої необхідності жити під
насильством (примусом)**

**Немає образи тому, хто сам цього
захотів**

**Немає окремих законів для великого і
для малого**

Deest remedii locum, ubi, quae vitia
fuerunt, mores fiunt (де єст реме́дії
льо́кум, у́бі, кве ві́ція фуе́рунт, мо́рес
фі́унт)

Nullus locus est domestica sede iucundior
(ну́ллюс льо́кус ест доме́стика се́де
юку́ндіор)

Nemo sine vitiis est
(не́мо сі́не ві́цііс ест), *Сенека*

Nihil homine est miserius aut superbius
(ні́гіль го́міне ест мізе́ріус а́ут
супе́рбіус)

Nihil est iniquius, quam amare pecuniam
(ні́гіль ест іні́квіус, квам ама́ре
пеку́ніам)

Liberis nihil carius humano generi est
(лі́беріс ні́гіль ка́ріус гума́но гене́рі
ест)

Nihil est iucundius lectulo domestico
(ні́гіль ест юку́ндіус ле́ктульо
доме́стіко)

Risu inepto res ineptior nulla est (рі́зу
іне́пто рес іне́птіор ну́лля ест), *Катулл*

Nil mortalibus ardui est
(ні́ль морта́лібус а́рдуї ест), *Горацій*

Intolerabilius nihil est, quam femina dives
(інтолерабі́ліус ні́гіль ест, квам фе́міна
ді́вес)

Nihil obscurius voluntate humanum
(ні́гіль обску́ріус волюнта́те гума́нум)

Nihil est in intellectu, quod non prius
fuerit in sensu (ні́гіль ест ін інтелле́кту,
квод нон прі́ус фуе́ріт ін се́нсу)

Nihil est annis velocius
(ні́гіль ест а́нніс вельо́ціус)

Fama nihil est celerius
(фа́ма ні́гіль ест целе́ріус)

Nullius nulla sunt praedicata
(ну́лліус ну́лля сунт предіка́та)

In necessitate vivere necessitas nulla est
(ін нецессіта́те ві́вере неце́ссітас ну́лля
ест)

Volenti non fit iniuria
(воле́нті нон фіт ін'ю́рія)

De maiori et minori non variant iura
(де майо́рі ет міно́рі нон ва́ріант ю́ра)

Немає повного щастя	Nihil est ab omni parte beatum (ні□гіль ест аб о□мні па□рте беа□тум)
Немає покарання без закону	Nulla poena sine lege (ну□лля пе□на сі□не ле□ге)
Немає потреби в словах	Nihil opus verbis (ні□гіль о□пус ве□рбіс)
Немає правила без винятку	Nulla regula sine exceptione (ну□лля ре□гуля сі□не ексцепціо□не), <i>Сенека</i>
Немає пророка в своїй батьківщині	In patria natus non est propheta vocatus (ін па□тріа на□тус нон ест профе□та вока□тус)
Немає сенсу видавати закони, якщо вони не будуть виконуватись	Supervacuum esset leges condere, nisi esset, qui leges tueretur (суперва□куум е□ссет ле□гес ко□ндере, ні□зі е□ссет, кві ле□гес туере□тур)
Немає сенсу дискутувати з тим, хто заперечує принципи	Contra negantem principia non est disputandum (ко□нтра нега□нтем прінці□піа нон ест діспута□ндум)
Немає сім'ї без плями	Nulla familia sine macula est (ну□лля фамі□ліа сі□не ма□куля ест)
Немає сумніву	Non dubitandum est (нон дубіта□ндум ест)
Немає такої справи, в якій жінка не вчинила би сварки	Nulla causa est, in qua femina litem non moverit (ну□лля ка□уза ест, ін ква фе□міна лі□тем нон мо□веріт)
Немає шляху в медицині без латинської мови	Invia est in medicina via sine lingua latina (і□нвіа ест ін медіці□на ві□а сі□не лі□нгва ляті□на)
Неманципні речі	Res nec mancipi (рес нек манці□пі)
Нематеріальні права не здобуваються в результаті війни	Incorporalia bello non adquiruntur (інкорпора□ліа бе□лльо нон адквіру□нтур)
Нематеріальні речі	Res incorporales (рес інкорпора□лес)
Не мати ні початку, ні кінця (про важку справу)	Nec caput nec pedes habere (нек ка□пут нек пе□дес габе□ре)
Не мати судимості	Constitutum nunquam habere (констіту□тум ну□нквам габе□ре)
Неминуче зло – не мине	Malum necessarium – necessarium (ма□люм нецесса□ріум – нецесса□ріум)
Не міняти!	Ne varietur! (не варієтур)
Немов скотина	Velut pecora (ве□лют пеко□ра)
Не могло бути місця навіть для підозри	Ne suspicio quidem potuit consistere (не суспі□ціо кві□дем по□туіт консі□стере)
Не може бути душа одного кольору, а розум іншого	Non est alius ingenio, alius animo color (нон ест а□ліус інге□ніо, а□ліус а□німо ко□льор), <i>Сенека</i>
Не може бути сервітуту на власну річ	Nulli res sua servit (ну□лли рес су□а

Неможливе зобов'язання

Неможливе не може ставитись в обов'язок

Неможливо доводити (звинувачувати, викривати) інакше, ніж за допомогою письмових документів або свідків

Не можна двічі порушувати одну й ту саму справу

Не можна двічі притягувати до відповідальності за одне і теж

Не можна лікувати нерозпізнану хворобу

Не можна навчитись хотіти

Не можна очікувати на випадкову подію і нікого не можна зобов'язати її передбачувати

Не можна посилатись на відмінений звичай

Не можна торгувати забороненим товаром

Ненавиджу і люблю

Незалежний привілей

Независть до роду людського

Независть на ґрунті вірування

Независть, яка не зупиниться перед вбивством

Независне вбивство

Не навіки зайшло сонце

Не на всі питання слід відповідати

Незачепа і п'яниця

Не на словах, а на ділі

се□рвіт)

Obligatio impossibilium

(обліга□ціо імпоссібі□ліум)

Impossibilium nulla est obligatio

(імпоссібі□ліум ну□лля ест обліга□ціо),

Цельс

Convinci non nisi scriptura aut testibus potest (конві□нці нон ні□зі скрипту□ра а□ут те□стібус по□тест), *Павло*

Non bis ad eadem rem sit actio (нон біс ад еа□дем рем сіт а□кціо) = Non bis de eadem re (нон біс де еа□дем ре)

Non bis in idem (нон біс ін і□дем)

Ignoti nulla curatio morbi

(ігно□ті ну□ля кура□ціо мо□рбі)

Velle non discitur (ве□лле нон ді□сцитур)

Casus fortuitus non est sperandus, et

nemo tenetur divinare (ка□зус форту□ітус нон ест спера□ндус, ет не□мо тене□тур дівіна□ре)

Consuetudo semel reprobata non potest amplius (консвету□до се□мель репроба□та нон по□тест а□мпліус)

In mercibus illicitis non sit commercium

(ін ме□рцібус ілліці□тіс нон сіт комме□рціум)

Odi et amo (о□ді ет а□мо), *Катулл*

Privilegium odiosum (прівіле□гіум одіо□зум)

Odium generis humani

(о□діум гене□ріс гума□ні)

Odium theologium (о□діум теольо□гіум)

Ad caedem duratura odia

(ад це□дем дурату□ра о□діа), *Тацит*

Laesio enormis (ле□зіо ено□рміс)

Non omnium dierum sol occidit

(нон о□мніум діе□рум соль о□кцідіт)

Non est omnium rerum reddenda ratio

(нон ест о□мніум ре□рум редде□нда ра□ціо)

Cibi vinique capacissimus (ці□бі віні□кве капаці□ссімус)

Non verbis, sed actis (нон ве□рбіс, сед а□ктіс)

Не нашкодъ, якщо не можеш допомогти	Ne noceas, si iuvare non potes (не но□цеас, сі юва□ре нон по□тес)
Необмежене повноваження	Mandatum cum libera (манда□тум кум лі□бера)
Не обурюватися, не дивуватися, але розуміти	Non indignare, non admirari, sed intelligere (нон індігна□ре, нон адміра□рі, сед інтеллі□гере)
Необхідна умова	Conditio sine qua non (конді□ціо сі□не ква нон)
Необхідність доведення тяжіє над позивачем	Necessitas probandi incumbit ei, qui agit (неце□ссітас проба□нді інку□мбіт е□і, кві а□гіт)
Необхідність ламає закон	Necessitas legem frangit (неце□ссітас ле□гем фра□нгіт)
Необхідність не визнає закон	Necessitas non est legem (неце□ссітас нон ест ле□гем)
Необхідність не знає відпочинку	Necessitas feriis caret (неце□ссітас фе□рііс ка□рет)
Необхідність робить дозволеним те, що було недозволеним за інших умов	Quod alias non fuit licitum necessitas licitum facit (квод а□ліас нон фу□іт лі□цітум неце□ссітас лі□цітум фа□ціт)
Необхідність – страшна зброя	Ingens telum necessitas (і□нгенс те□люм неце□ссітас)
Необхідно дотримуватись законів	Exercendae sunt leges (екзерце□нде сунт ле□гес)
Необхідності слід підкорятися	Necessitati parendum est (нецессіта□ті паре□ндум ест), Цицерон
Неосвічені нехай навчаться, а знаючі згадають ще раз	Indocti discant et ament meminisse periti (індо□кті ді□скант ет а□мент меміні□ссе пері□ті)
Неосудний, несамовитий	Mente captus (ме□нте ка□птус)
Неофіційна думка	Obiter dictum (о□бітер ді□ктум)
Не падай духом у нещасті	Ne cede malis (не це□де ма□ліс)
Не пам'ятаю	Non retineo (нон реті□нео)
Непереборна сила (форс- мажор)	Vis maior (віс ма□йор)
Непередбачений випадок	Casus fortuitus (ка□зус фортуі□тус)
Непередбачена (несподівана) причина	Casus improvisus (ка□зус імпрові□зус)
Не переставай навчатись!	Ne discere cessa! (не ді□сцере це□сса)
Неписане право	Ius non scriptum (ю□с нон скрі□птум)
Не писаний, а природний закон	Non scripta, sed nata lex (нон скрі□пта, сед на□та лекс), Цицерон
Неписаний закон	Lex non scripta (лекс нон скрі□пта)
Неплатоспроможний	Homo unius assi (го□мо у□ніус а□ссі)
Не повинно бути ніякої сили вище закону	Nulla potentia supra leges debet esse (ну□лля поте□нція су□пра ле□гес де□бет е□ссе)

**Не повинно бути пороків у мові тих,
хто виховує**

Не повірю, поки не прочитаю

Неповний закон (тобто такий, що не повністю поширюється на дипломатичного представника)

**Неповнолітні, діючи без опікуна,
нічого не знають і нічого не можуть**

Неповнолітній

Неповнолітній не може приймати присягу

Неповнолітні повинні стримуватись від усіх громадянських обов'язків

Не повторювати!

Не погодитися з думкою судді

Неподільне право

Неподільні речі

Не покарання робить мучениками, а причина

Непокора (неявка до суду) посилює провину

Непоміркованість – годувальниця лікарів

Непорозуміння, плутанина

Непорушний закон; найсуворіша постанова

Не порушувати традицій

Непотрібне запитання звільняється від відповіді

Неправда заради спасіння стає правдою

Неправдиве звинувачення

Неправдивий доказ; виверт, пастка

Неправдиво

Неправоздатна людина

Неправоздатний (без права)

Неправомірне пошкодження або

Ne sit vitiosus sermo matriculis (не сит віціо □ зус се □ рмо матрі □ куліс)

Non credam, nisi legero

(нон кре □ дам, ні □ зі ле □ геро)

Lex imperfecta (лекс імперфе □ кта)

Impubes sine tutore nihil posse vel scire intelleguntur (імпу □ бес сі □ не тудо □ ре ні □ гіль по □ ссе вель сці □ ре інтеллегу □ нтур), *Панініан*

Minor aetas (мі □ нор е □ тас)

Minor iurare non potest

(мі □ нор юра □ ре нон по □ тест)

Impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere (імпу □ бес о □ мнібус оффі □ цііс циві □ лібус де □ бет абстїне □ ре), *Ульпіан*

Ne repetatur! (не репета □ тур)

Sententiam decernentis non tulisse

(сенте □ нціам децерне □ нтіс нон ту □ ліссе)

Ius individuum (юс індіві □ дуум)

Res indivisae (рес індіві □ зе)

Martyres non facit poena, sed causa

(ма □ ртірес нон фа □ ціт пе □ на, сед ка □ уза)

Contumacia poenam cumulat

(контума □ ціа пе □ нам куму □ лят)

Intemperantia est medicorum nutritrix

(інтемпера □ нціа ест медіко □ рум ну □ трікс)

Qui pro quo (кві про кво)

Sanctio (са □ нкціо)

Quieta non movere (квіе □ та нон мо □ вере)

Inutilis quaestio solvitur silentio (їну □ тіліс кве □ сціо со □ львітур сіле □ нціо)

Verum est, quod pro salute fit mendacium

(ве □ рум ест, квод про салю □ те фіт менда □ ціум), *Cip*

Falsa accusatio (фа □ льса аккуза □ ціо)

Captio (ка □ пціо)

Mala fide (ма □ ля фі □ де)

Homo alieni iuris (но □ мо алїе □ ні ю □ ріс)

Ab agendo (аб аге □ ндо)

Damnum iniuria datum

знищення чужого майна	(да□мнум ін'ю□ріа да□тум)
Неприємне слід пом'якшувати словами	Nominibus mollire licet mala (номіні□бус моллі□ре лі□цет ма□ля)
Неприпустимо заради своєї користі шкодити іншому	Non licet sui commodi causa nocere alteri (нон лі□цет су□і ко□моді ка□уза ноце□ре а□льтері)
Нерв (суть) доказів	Nervus probandi (не□рвус проба□нді)
Нерв (суть) справи	Nervus rerum (не□рвус ре□рум)
Не роби того, в чому сумніваєшся	Quod dubitas, ne feceris (квод ду□бітас, не фе□церіс)
Нерозглянута судова справа	Indicta causa (інді□кта ка□уза)
Нерозкрита крадіжка	Furtum non manifestum (фу□ртум нон маніфе□стум)
Не рухай те, що спочиває (не порушуй існуючі традиції)	Quieta non movere (квіє□та нон мове□ре)
Нерухоме майно	Res immobiles (рес іммо□білес)
Нерухоме майно	Bona immobilia (бо□на іммобі□ліа)
Нерухомий спадок	Hereditas iacens (герє□дітас я□ценс)
Не силою, а умінням	Non vi, sed arte (нон ві, сед а□рте)
Не силою, а частим падінням	Non vi, sed saepe cadendo (нон ві, сед се□пе каде□ндо)
Не слід відкладувати вирішену справу	Tardum est differe quod placet (та□рдум ест ді□ффере квод пля□цет), <i>Петроній</i>
Не слід змінювати природний напрям течії води	Fluminis naturalem cursum non avertere (флю□мініс натура□лем ку□рсум нон аве□ртере)
Не слід нам погано користуватись своїми правами	Male iure nostro uti non debemus (ма□ле ю□ре но□стро у□ті нон дебе□мус)
Не слід потурати зловживанню	Malitiis non est indulgendum (малі□цііс нон ест індульге□ндум)
Не слід сумніватись	Non dubitandum est (нон дубіта□ндум ест)
Не слід торгувати забороненим товаром	In mercibus illicitis non sit commercium (ін мерці□бус іллі□цітіс нон сіт комме□рціум)
Не (годуї) словами замість хліба	Ne verba pro frumine (не ве□рба про фру□міне)
Неслужбові дні	Dies nefasti (ді□ес нефа□сті)

Не согрішиш – не покаєшся

Peccando promeremur

(пекка□ндо промере□мур)

Не співай тріумфу до перемоги

Ante victoriam ne canas triumphum

(а□нте вікто□ріам не ка□нас триу□мфум)

**Не сплата ціни, а угода здійснює
купівлю - продаж**

Non pretii numeratio, sed conventio
perficit emptionem venditionem (нон
пре□ції нумера□ціо, сед конве□нціо
пе□рфіціт емпціо□нем вендіціо□нем)

**Несподіване трапляється частіше від
очікуваного**

Insuperata accidunt magis saepe quam
quae speres (інспера□та а□кцідунт ма□гіс
се□пе квам кве спе□рес)

Несправедлива влада недовговічна

Inqua nunquam imperia retinentur diu
(і□нква ну□нквам імпе□ріа ретіне□нтур
ді□у)

**Несправедливість не підлягає
презупції**

Iniuria non praesumitur
(ін'ю□ріа нон презу□мітур)

**Несправедливість протилежної
сторони викликає справедливу війну**

Iniquitas partis adversae iustum bellum
ingerit (іні□квітас па□ртіс адве□рсе ю□stum
бе□лліум і□нгеріт)

Несправедливо; протиправно

Per iniuriam (пер ін'ю□ріам)

**Несправедливо, не розглянувши
закон у цілому, робити судження або
висновки за будь-якою частиною
закону**

Incivile est nisi tota lege perspecta, una
aliqua particula eius proposita iudicare
vel respondere (інціві□ле ест ні□зі то□та
ле□ге перспе□кта, у□на а□ліква парті□куля
е□юс пропо□зіта юдіка□ре вель
респо□ндере)

**Нестійка, але непотоплювана (девіз
на гербі Парижа)**

Fluctuat nec mergitur

(флю□ктуат нек ме□ргітур)

Не суди про те, чого не знаєш

Nec sutor ultra crepidam

(нек су□тор у□льтра кре□підам)

**Не так легко виправдати
братовбивство, як його здійснити**

Non tam facile parricidium excusari
potest, quam fieri (нон там фа□ціле
парріці□діум ексуза□рі по□тест, квам
фіе□рі)

**Не те, що сказано, а те, що зроблено,
береться до уваги**

Non dictum, sed quod factum est
inspicitur (нон ді□ктум, сед квод фа□ктум
ест інспі□цітур)

**Не треба зберігати вірність тому, хто
перший її порушив**

Fides non est servanda ei qui prior fidem
fugit (фі□дес нон ест серва□нда е□і кві
прі□ор фі□дем фу□гіт)

**Не тривожити того, що встановилося
Не уміти відрізнити підроблене від
справжнього**

Non quieta movere (нон квіе□та мове□ре)
Ignorare, quid distent aera lupinis
(ігнора□ре, квід ді□стент е□ра люпі□ніс)

Нехай буде виправданим

Se fraude esto (се фра□уде е□сто)

Нехай буде вислухана й інша сторона

Audiat et altera pars

(аудіа□тур ет а□льтера парс)

Нехай буде за правило відповідність між злочином і покаранням

Нехай буде ніч зі сном, а день без сварки

Нехай живе, росте, процвітає

Нехай здійсниться правосуддя, хоча б і світ загинув

Нехай назвуть мене брехуном, якщо не...(формула клятви)

Нехай п'є, або йде!

Нехай покупець буде обережним

Нехай собі володіє

Нехтуй багатством

Нечесним все здається нечесним

Нечесні заздять славі чесних

Нечесність

Нечесно здобує підє нанівець

Не чіпай мене

Нечуваний злочин

Не чутка, а факт

Не шкодити іншому

Нещасний - святиня

Нещасні заздять славі чесних

Нещастя з безумним – урок для розумного

Нещирий в одному, нещирий у всьому

Нещиро, нечесно

Нижче гідності суду

Нижче моєї гідності

Нині в ціні лише ціна (тобто багатство)

Нині і навіки

Absit regula, peccatis quae poenas irroget aequas (а□бсїт ре□гуля, пекка□тіс кве пе□нас ірро□гет е□квас)

Sit nox cum somno, sit sine lite dies (сїт нокс кум со□мно, сїт сї□не лі□те ді□ес),
Марціал

Vivat, crescat, floreat (ві□ват, кре□скат, фльо□реат)

Fiat iustitia, pereat mundus (фі□ат юсті□ція, пе□реат му□ндус)

Mentiar nisi ...(ме□нтиар ні□зі)

Aut bibat, aut abeat!(а□ут бі□бат, а□ут а□beat)

Caveat emptor (ка□веат е□мптор)

Habeat sibi (га□beat сї□бі)

Despice divitias (деспї□це діві□ціас)

Incastis omnia incasta

(інка□стіс о□мнія інка□ста)

Improbi invident laudi proborum

(імпро□бі інві□дент ля□удї пробо□рум)

Mala fides (ма□ля фідес)

Male parta male dilabuntur

(ма□ле па□рта ма□ле ділябу□нтур)

Noli me tangere (но□лі ме та□нгере)

Facinus sine more (фа□цінус сї□не мо□ре)

Factum, non fabula (фа□ктум, нон фа□буля)

Alterum non laedere (а□льтерум нон ле□дере)

Res sacra miser (рес са□кра мі□зер)

Improbi invident laudi proborum

(імпро□бі інві□дент ля□удї пробо□рум)

Casus dementis correctio, fit sapientis

(ка□зус деме□нтїс корре□кціо, фіт сапіе□нтїс)

Falsus in uno, falsus in omnibus

(фа□льсус ін у□но, фа□льсус ін о□мнібус)

Mala vide (ма□ле ві□де)

Infra dignitatem curiae (і□нфра дігніта□тем

ку□ріе)

Infra dignitatem mea (і□нфра дігніта□тем ме□а)

In pretio pretium nunc est (ін пре□ціо пре□ціум нунк ест)

Nunc et in saecula (нунк ет ін се□куля)

Нисхідна лінія родичів
Ні власність, ні повне володіння не може належати двом особам

Ні вночі, ні вдень

Ні голови, ні ніг (так римляни говорили про те, що не має ні початку, ні кінця)
Ніким не перевершений
Нікого за думку не карають

Нікого не звинувачуй і не хвали поспішно

Нікого не карають за чужу провину

Нікого не можна змушувати продавати своє майно, навіть за справедливу ціну
Нікого не можна зобов'язати понад його можливості
Нікого не можна силою витягувати із свого дому
Нікого не ображає той, хто користується своїм правом
Нікого не слід міняти поспіхом

Нікого не слід утримувати в компанії проти його волі

Ніколи довго не радіє той, хто розв'язав несправедливу війну

Ніколи і ніде без книги

Ніколи не буває пізньою дорога до чесного способу життя

Ніколи чесний чоловік не став швидко багатим
Нікому занадто не довіряй

Нікому не забороняється захищатися різними способами

Linea descendens (лі^неа десце^ндес)
Duorum in solidum dominium vel possessionem esse non posse (дуо^рум ін со^лідум домі^ніум вель поссессіо^нем е^ссе нон по^ссе)
Neque noctu, neque diu (не^кве но^кту, не^кве ді^у)
Nec caput, nec pedes (не^к ка^пут, не^к пе^дес)
Nulli secundus (ну^ллі секу^ндус)
Cogitationis poenam nemo patitur (когітаціо^ніс пе^нам не^мо па^тітур)
Ульпіан
Neminem nec accusaveris, nec laudaveris cito (не^мінем не^к аккуза^веріс, не^к ляуда^веріс ці^то)
Nemo punitur pro alieno delicto (не^мо пуні^тур про аліе^но делі^кто)
Nemo cogitur rem suam vendere, etiam iusto pretio (не^мо ко^гітур рем су^ам ве^ндере, е^тіам ю^сто пре^тціо)
Ultra posse nemo obligatur (у^лтра по^ссе не^мо обліга^тур)
Nemo de domo sua extrahi debet (не^мо де до^мо су^а е^кстрагі де^бет)
Neminem laedit qui suo iure utitur (не^мінем ле^діт кві су^о ю^ре уті^тур)
Nil temere novandum (ніль те^мере нова^ндум)
Nemo debet in communione invitus teneri (не^мо де^бет ін коммуніо^не інві^тус тене^рі)
Nemo diu gaudet, qui bellum incepit iniquam (не^мо ді^у га^удет, кві бе^ллюм інце^піт іні^квам)
Nunquam et nusquam sine libro (ну^нквам ет ну^сквам сі^не лі^бро)
Sera nunquam est ad bonos mores via (се^ра ну^нквам ест ад бо^нос мо^рес ві^а)
Nunquam vir aequus dives evasit cito (ну^нквам вір е^квус ді^вес ева^сіт ці^то)
Nulli nimium credite (ну^ллі ні^міум кре^діте)
Nemo prohibetur pluribus defensionibus uti (не^мо прогібе^тур плю^рібус

Нікому не зашкодить те, що він промовчав, але може зашкодити те, що він сказав

Нікому не можна відмовляти у правосудді

Нікому не роби шкоду

Нікому не шкодить той, хто користується своїм правом

Ні кроку назад, завжди вперед

Німі свідки; речові докази

Ні риба, ні м'ясо (ні те, ні се)

Ні силою, ні таємно, ні з мовчазної згоди (формула трьох видів незаконного заволодіння)

Ні собі, ні іншим

Ніхто із смертних не буває мудрим повсякденно

Ніхто не бере на себе зобов'язання, даючи пораду

Ніхто не вільний, хто служить тілу (тобто той, чий смисл життя - це тілесні задоволення)

Ніхто не грішить мовчанням

Ніхто не діє проти себе

Ніхто не живе повітрям

Ніхто не звільняється від відповідальності за правопорушення

Ніхто не знає своїх небезпек

Ніхто не зобов'язаний бути розумнішим за закони

Ніхто не зобов'язаний використовувати своє право

Ніхто не зобов'язаний звинувачувати самого себе, хіба тільки перед Богом

Ніхто не зобов'язаний передбачати

дефензіо нібус у ті)

Nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum (ну ллі такуі ссе но цет, но цет е ссе льоку тум), *Катон*

Iustitia nemini neganda est (юсті ціа не міні нега нда ест)

Neminem laede (не мінем ле де)

Neminem laedit, qui iure suo utitur (не мінем ле діт, кві ю ре су о у тітур)

Nunquam petrorsum, semper ingrediendum (ну нквам петро рсум, се мпер інгредіе ндум)

Testes muti (те стес му ті)

Neque caro, neque piscis (не кве ка ро, не кве пі сціс)

Nec vi, nec clam, nec precario (нек ві, нек клям, нек прека ріо)

Nec sibi, nec alteri

(нек сі бі, нек а льтері), *Цицерон*

Nemo mortalium omnibus horis sapit (не мо морта ліум о мнібус го ріс са піт)

Nemo ex consilio obligatur (не мо екс консі ліо обліга тур)

Nemo liber est, qui corpori servit (не мо лі бер ест, кві ко рпорі се рвіт), *Сенека*

Silendo nemo peccato (сіле ндо не мо пекка то)

Nemo agit in se ipsum (не мо а гіт ін се і псум)

De vento nemo vivit (де ве нто не мо ві віт)

Nemo delictis exiit (не мо делі ктіс ексу ітур)

Sua quisque pericula nescit (су а кві скве пері куля не сціт)

Neminem oportet esse sapientio rem (не мінем опортет е ссе сапіенці рем ле рібус)

Nemo iure suo uti cogitur (не мо ю ре су о у ті ко гітур)

Accusare nemo se debet, nisi coram deo (аккуза ре не мо се де бет, ні зі ко рам де о)

Nemo tenetur divinare

майбутнє

Ніхто не зобов'язаний подавати позов або звинувачувати (когось) проти своєї волі

Ніхто не зобов'язаний робити неможливе

Ніхто не карається за злочин іншого

Ніхто не любить тих, кого боїться

Ніхто не може бути свідком у власній справі

Ніхто не може змушуватись до ганебного вчинку

Ніхто не може боргувати самому собі

Ніхто не може бути вигнаний із власного дому

Ніхто не може бути суддею у власній справі

Ніхто не може встановлювати закони для самого себе

Ніхто не може довго носити маску

Ніхто не може змінити своє рішення на шкоду іншому

Ніхто не може змінити суворі закони природи

Ніхто не може знати все

Ніхто не може одночасно успадковувати ту саму спадщину і по заповіту, і по закону

Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж міг би мати сам

Ніхто не може сам змінити собі підставу володіння

(не□мо тене□тур дівіна□ре)

Invitus agere vel accusare non cogitur
(інві□тус а□гере вель аккуза□ре нон ко□гітур)

Impossibilium nulla obligatio
(імпоссібі□ліум ну□лля обліга□ціо)

Nemo punitur pro alieno delicto
(не□мо пуні□тур про аліе□но делі□кто)

Nemo amat, quos timet
(не□мо а□мат, квос ті□мет)

Testis nemo in sua causa esse
(те□стіс не□мо ін су□а ка□уза е□ссе)

Ad turpia nemo obligatur
(ад ту□рпіа не□мо обліга□тур)

Nemo potest sibi debere
(не□мо по□тест сі□бі дебе□ре)

De domo sua nemo extrahi debet
(де до□мо су□а не□мо екстра□гі де□бет),
Павло

Nemo iudex in propria causa est
(не□мо ю□декс ін про□пріа ка□уза ест)

Nemo ius sibi dicere potest
(не□мо юс сі□бі ді□цере по□тест)

Nemo potest personam diu ferre
(не□мо по□тест персо□нам ді□у фе□рре)

Nemo potest mutare consilium suum in
(alter) iniuria (не□мо по□тест мута□ре
консі□ліум су□ум ін (а□льтер) ін'ю□ріа),
Паніан

Nemo potest dura naturae solvere iura
(не□мо по□тест ду□ра нату□ре со□львере ю□ра)

Nemo omnia potest scire (не□мо о□мніа по□тест сці□ре)

Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest
(не□мо про па□рте теста□тус, про па□рте інтеста□тус деце□дере по□тест)

Nemo plus iuris ad alienum transferre potest quam se ipse habet
(не□мо плюс ю□ріс ад аліе□ум тра□нсферре по□тест квам се і□псе га□бет), *Ульпіан*

Nemo sibi causam possessionis mutare potest
(не□мо сі□бі ка□узам поссессіо□ніс мута□ре по□тест)

Ніхто не мудрий, якщо він не терпеливий (той мудрець, в кого терпець)

Ніхто не народжується без вад

Ніхто не народжується мудрим, лише ним стає

Ніхто не підлягає покаранню за свої думки

Ніхто не повинен каратись двічі за одну провину

Ніхто не повинен мати вигоду від скоєного ним правопорушення

Ніхто не подібний більше на божевільного, ніж п'яний

Ніхто не примушується до спільної власності проти його волі

Ніхто не присутній, якщо не розуміє

Ніхто не стає хорошою людиною випадково

Ніхто не стоїть вище законів

Ніхто не суддя у власній справі

Ніхто ніколи нічим не задовольняється

Ніхто чесний не став раптом багатим

Нічиє (безгосподарне) майно

Нічия дитина (син)

Нічия річ належить першому, хто заволодіє нею

Ніч – мати думок

Нічого, крім доброго

Нічого надмірного

Нічого не виникає без причини

Нічого не виникає з нічого

Нічого не домагається той, кому

Nemo sapiens, nisi patiens
(не□мо са□пієнс, ні□зі па□цієнс)

Vitiis sine nemo nascitur (ві□цііс сі□не не□мо на□сцітур)

Nemo nascitur sapiens, sed fit
(не□мо на□сцітур са□пієнс, сед фіт)

Cogitationis poenam nemo patitur
(когітаціо□ніс пе□нам не□мо па□тітур),
Ульпіан

Nemo debet bis puniri pro uno delicto
(не□мо де□бет біс пуні□рі про у□но делі□кто)

Commodum ex iniuria sua non habere debet
(ко□модум екс ін'ю□ріа су□а нон габе□ре де□бет)

Nihil similia insano quam ebrius
(ні□гіль сімі□ліас інса□но квам е□бріус)

Nemo invitus compellitur ad communionem
(не□мо інві□тус компе□ллітур ад коммуніо□нем)

Nemo praesens nisi intellegat
(не□мо пре□зенс ні□зі інте□ллегат)

Nemo fit casu bonus
(не□мо фіт ка□зу бо□нус)

Nemo est supra leges (не□мо ест су□пра ле□рес)

Nemo iudex in causa sua
(не□мо ю□декс ін ка□уза су□а)

Nemini nihil satis est
(не□міні ні□гіль са□тіс ест), *Петроній*

Repente dives nemo factus est bonus
(репе□нте ді□вес не□мо фа□ктус ест бо□нус)

Bona vacantia (бо□на вака□нція)

Nullus filius (ну□лліус фі□ліус)

Res nullius cedit primo occupanti
(рес ну□лліус це□діт прі□мо оккупа□нті)

Nox cogitationum mater
(нокс когітаціо□нум ма□тер)

Nil nisi bene (ніль ні□зі бе□не)

Ne quid nimis (не квід ні□міс), *Теренцій*

Nihil fit sine causa (ні□гіль фіт сі□не ка□уза)

Nil de nihilo fit (ніль де ні□гільо фіт)

Friget quem, petere piget

тяжко просити

Нічого немає ганебного для того, хто нічим не задоволений

Нічого немає для людського роду дорожчого за дітей

Нічого не маю – нічого не боюся

Нічого не робити приємно

Нічого спільного не має власність із володінням

Нічому не дивуйся

Ніч приносить пораду

Ні шляхом угоди, ні встановленням умов, ні домовленістю ніхто не може обумовлювати права для іншого

Ніщо не висихає швидше за сльози

Ніщо не вічне під сонцем

Ніщо не є законним, що суперечить розуму

Ніщо не є таким необхідним для всього людського роду, як медицина

Ніщо не залишиться безкарним

Ніщо не залишається в тому самому стані

Ніщо не старіє швидше від вдячності

Ніщо не цвіте вічно

Ніщо так не суперечить згоді, як сила і страх

Ніщо так не суперечить здоровому глузду і порядку, як випадковість

(фрігет квем, пете пігет)

Ei nihil turpe est, qui nihil satis

(еї нігіль туспе ест, кві нігіль сатіс)

Liberis nihil carius humano generi est
(ліберіс нігіль каріус гумаано генері ест)

Nihil habeo, nihil timeo

(нігіль габео, нігіль тімео)

Nil agere delectat (ніль агеде делектат)

Nihil commune habet proprietas cum possessione (нігіль коммуне габет пропріетас кум поссессіоне)

Nil admirari (ніль адмірарі)

De nocte consilium (де нокте консіліум)

Nec paciscendo nec legem dicendo nec stipulando quisquam alteri cavere potest
(нек пацісцендо нек легем діцендо нек стіпуляндо квісквам альтері кавепре потест)

Nihil lacrima citius arescit

(нігіль лякріма цітіус аресціт)

Nil permanet sub sole

(ніль перманет суб соле)

Nihil quod est contra rationem est licitum
(нігіль квод ест контра раціоном ест ліцітум)

Nulla res tam necessaria est omni generi hominum, quam medicina (нулля рес там нецессаріа ест омноі генері гомінум, квам медіціна)

Nil inultum remanebit

(ніль інультум реманебіт)

Nihil semper suo statu manet

(нігіль семпер суо стауту манет)

Nihil citius senescit quam gratia

(нігіль цітіус сенеціт квам граціа)

Nihil semper floret

(нігіль семпер фльорет), *Цицерон*

Nihil consensui tam contrarium est, quam vis atque metus (нігіль консенсуі там контраріум ест, квам віс аткве метус), *Ульпіан*

Nihil est tam contrarium rationi et constantiae, quam fortuna

(нігіль ест там контраріум раціоні ет констанціе, квам фортуна)

Ніяка удаваність (лицемірність) не може довго продовжуватись

Ніяке місце не має бути тобі дорожчим, ніж твоя батьківщина

Ніякої довіри до зовнішнього вигляду Нова, а не стара дорога часто обманює подорожнього

Нове право

Новий цар - новий закон

Ноксальний позов

Норма права, що дає право сторонам визначати їхні права й обов'язки за згодою

Норми права

Нужда схиляє до ганебного

Nec simulatum quidquam potest esse diurnum (нек сімулятум квідквум потест ессє діурнум), *Цицерон*

Nullus locus tibi dulcior esse debet patria tua (нуллус льокус тібі дульціор ессє дебет патріа туа) *Цицерон*

Nulla fides fronti (нулля фідес фронті)
Saepe viatorem nova, non vetus orbita fallit (сепе віаторем нова, нон ветус орбіта фалліт)

Ius novum (юс новум)

Novus rex – nova lex

(новус рекс – нова лекс)

Actio noxalis (акціо ноксальс)

Ius dispositium (юс діспозіціум)

Regulae iuris (регуле юріс)

Necessitas cogit ad turpia (нецєссітас когіт ад турпіа)

Обачливість у словесному формулюванні

Обачна повільність не шкодить

Обвинувальний вирок

Обдумувати треба часто, а приймати рішення – раз і назавжди

Об'єднання адвокатів

Обидва злодії: і той, хто бере, і той, хто краде

Обидві руки стають чистими, коли рука руку миє

Обіцянка стає обов'язком

Обіцянки, коли їх надто багато, підривають довіру

Обіцяти золоті гори

Religio dicendi (релігіо діценді)

Tarditas circumspecta non nocet

(тардітас ціркумспекта нон нощет)

Libellus accusatorius

(лібеллус аккузаторіус)

Deliberandum est saepe, statuendum semel (деліберандум ест сепе, статуендум семель), *Cip*

Hospitia curiae (госпіція куріє)

Utrique sunt fures et qui accipit et qui furatur (утрікве сунт фурес ет кві акціпіт ет кві фуратур)

Utraque mundatur, dum palma lavatur (утракве мундатур, дум палма ляватур)

Promissum cadit in debitum (проміссум кадіт ін дебітум)

Multa fidem promissa levant (мульта фідем промісса лєвант)

Montes auri polliceri

Обіцяти моря і гори (тобто неможливе)
Обіцяю (обрядова і юрид. формула)
Облеслива мова має свою отруту

Обличчя є відображенням душі

Обман і брехня не повинні нікому служити виправданням

Обман необхідно встановлювати беззаперечними доказами

Обман породжує обман

Обман усе руйнує

Обманути кого-небудь

Обман і правосуддя ніколи не сумісні

Обман – це хитрість, оскільки говорить одне, а робить інше

Обман, що зумовив укладання договору

Обмеження правоздатності

Обмін (речі на речі); зміна

Обмовка

Обмовку не слід залюбки піддавати покаранню

Обов’язковий (кондикційний) **позов**

Обов’язкові спадкоємці

Обов’язок доказу лежить на позивачеві

Обов’язок кличе

Обов’язок судді – допомагати невинності

Обов’язок судді завжди шукати істину

Обов’язок хорошого судді приймати рішення, що сприяють розвитку

(мо^нтес а^урі полліце^{рі})
 Maria montesque polliceri
 (ма^{рі}а монте^{ске} полліце^{ре})
 Spondeo (спо^{ндео})
 Habet suum venenum blanda oratio
 (га^{бет} су^{ум} вене^{нум} бля^{нда} ора^{ціо})
 Imago animi vultus est
 (іма^{го} а^{німі} ву^{льтус} ест)
 Fraus et dolus nemini patrocinarī debent
 (фра^{ус} ет до^{люс} не^{міні} патроціна^{рі} де^{бент})
 Dolum ex indiciis perspicuis probari
 convenit (до^{люм} екс інді^{цііс} перспі^{куіс}
 проба^{рі} конве^{ніт})
 Fraus meretur fraudem
 (фра^{ус} мере^{тур} фра^{удем})
 Fraus omnia corrumpit
 (фра^{ус} о^{мнія} корру^{мпіт})
 Linere alicui labra (лі^{нере} алі^{куі}
 ля^{бра})
 Fraus et ius nunquam cohabitāt
 (фра^{ус} ет юс ну^{нквам} кога^{бітант})
 Dolus est machinatio, cum aliud
 dissimulat, aliud agit (до^{люс} ест
 махіна^{ціо}, кум а^{ліуд} діссі^{мулят}, а^{ліуд}
 а^{гіт})
 Dolus dans locum contractui (до^{люс} данс
 льо^{кум} контра^{ктуі})
 Capitis deminutio (ка^{пітіс} деміну^{ціо})
 Permutatio (пермута^{ціо})
 Lapsus linguae (ля^{пус} лі^{нгве})
 Lubricum linguae non facile trahendum
 est in roenam (лю^{брікум} лі^{нгве} нон
 фа^{ціле} траге^{ндум} ест ін ро^{нам})
 Condictio (конді^{кціо})
 Heredes necessarii (гере^{дес} нецесса^{ріі})
 Actori incumbit probatio (акто^{рі}
 інку^{мбіт} проба^{ціо})
 Officium vocat (оффі^{ціум} во^{кат})
 Iudicis est innocentiae subvenire (ю^{діціс}
 ест інноце^{нтіе} субвені^{ре})
 Iudicis est semper in causis verum sequi
 (ю^{діціс} ест се^{мпер} ін ка^{узіс} ве^{рум}
 се^{кві}), Цицерон
 Boni iudicis est ampliare iustitiam
 (бо^{ні} ю^{діціс} ест ампліа^{ре} юсті^{ціам})

правосуддя	<i>Vestigia semper adora</i> (вести́ria се́мпер адо́ра)
Обожнюй завжди сліди (минулого)	<i>Argumenta ambigua</i> (аргуме́нта амбі́гуа)
Обоюдогострі доводи	<i>Ignem formidat adusta manus</i> (і́гнем форми́дат аду́ста ма́нус)
Обпiкший руку, вогню боїться	<i>Laesio maiestatis</i> (ле́зіо маєста́тіс)
Образа величності	<i>Iniuria realis</i> (ін'ю́рія реа́ліс)
Образа дією	<i>Iniuria ex affecta facientis consistit</i> (ін'ю́рія екс аффе́кта фаціє́нтіс консі́стіт)
Образа корiниться в душевному стані того, хто ображає	<i>Iniuria solvit amorem</i> (ін'ю́рія со́лвіт амо́рем)
Образа руйнує любов	<i>Iniuria verbalis</i> (ін'ю́рія верба́ліс)
Образа словом	<i>Iniuriarum causa</i> (ін'ю́ріярум ка́уза)
Образа честі	<i>Casus conscientiae</i> (ка́зус конспе́нціє)
Обставини обізнаності	<i>Species facti</i> (спе́цієс фа́кті)
Обставини справи	<i>Translativa constitutio</i> (трансляті́ва констіту́ціо)
Обставини, що вимагають перенесення розгляду справи	<i>Indignatio facit poëtam</i> (індігна́ціо фа́ціт пое́там)
Обурення робить поетом	<i>Occupatio nullius</i> (окупа́ціо ну́лліус)
Оволодіння нічиєю річчю	<i>Taedium vitae</i> (те́діум ві́те)
Огида до життя, пересиченість	<i>Monstrum hominis</i> (мо́нструм го́мініс)
Огидна (бридка) людина	<i>Sententiam pronuntiare</i> (сенте́нціам пронунціа́ре)
Оголосити рішення	<i>Iudicatio</i> (юдіка́ціо)
Оголошення вироку	<i>Vim dicere</i> (вім ді́цере)
Оголошення про застосування сили	<i>Testimonium recitare</i> (тестімо́ніум реціта́ре)
Оголошувати свідчення	<i>Flagiti principium est nudare inter cives corpora</i> (фля́гіті прінці́піум ест нуда́ре і́нтер ці́вес ко́рпора)
Оголювати тіло на очах громадян – це початок розпусти	<i>Vox unius, vox nullius</i> (вокс у́ніус, вокс ну́лліус)
Один голос – жодного голосу	<i>Unus dies gradus est vitae</i> (у́нус ді́єс гра́дус ест ві́те)
Один день – це крок життя	<i>Unus pro omnibus et omnes pro uno</i> (у́нус про о́мнібус ет о́мнес про у́но)
Один за всіх і всі за одного	<i>Qui pro quo</i> (кві про кво)
Один замість одного, плутанина	<i>Unus multorum</i> (у́нус мульто́рум)
Один із багатьох	<i>Ambo meliores</i> (а́мбо меліо́рес)
Один одного вартий	<i>Plus valent unus oculatus testis, quam auriti decem</i> (плюс ва́лент у́нус окуля́тус те́стіс, квам ау́ріті де́цем)
Один очевидець вартує більше, ніж десять свідків по слуху	<i>Alter frenis eget, alter calcaribus</i>
Один потребує вуздечку, а інший -	

шпори

**Один раз ми теж буваємо
божевільними (шаленими)**

**Один раз спадкоємець – завжди
спадкоємець**

Один свідок – не свідок

Один чоловік - не чоловік

Одна біда породжує другу

**Одна і та ж особа не може бути
водночас суб'єктом і об'єктом дії**

**Однакова кара і для того, хто стриже
вовну, і хто тримає за ноги**

**Одна лише смерть показує, яке
мізерне людське тіло**

**Одна людина не може бути по-
справжньому мудрою**

**Одна справа – злословити, інша -
звинувачувати**

**Одна справа – мовчати, інша -
замовчувати**

Одне замість іншого (плутанина)

Одне і те саме

Одного голос – не голос

Одноголосно (досл. одним ротом)

Одноголосно, ніхто не заперечує

Одного покараєш, сотню виправиш

**Одному дістаються троянди,
другому – самі колючки**

Одностайність допомагає

Одяг видає людину

Око за око , зуб за зуб

Окрема думка

О, марна людська надіє!

Опіка є влада для захисту

(а□льтер фре□ніс е□гет, а□льтер
калька□рібус)

Sed semel insanivimus omnes
(сед се□мель інсані□вімус о□мнес)

Semel heres, semper heres
(се□мель ге□рес, се□мпер ге□рес)

Unus testis, nullus testis
(у□нус те□стис, ну□ллюс те□стис)

Unus vir – nullus vir
(у□нус вір – ну□ллюс вір)

Aliud ex alio malum nascitur
(а□ліуд екс а□ліо ма□люм на□сцітур)

Idem agens et patiens esse non potest
(і□дем а□генс ет па□цієнс е□ссе нон
по□тест)

Pellem tondenti par poena pedemque
tenenti (пе□ллем тонде□нті пар пе□на
педе□мкве тене□нті)

Mors sola fatetur, quantula sint hominum
corpuscula (морс со□ля фате□тур,
ква□нтуля сінт го□мінум корпу□скуля)

Nemo solus satis sapit
(не□мо со□люс са□тіс са□піт), *Плавт*

Aliud est maledicere, aliud accusare
(а□ліуд ест маледі□цере, а□ліуд аккуза□ре)

Aliud est tacere, aliud celare
(а□ліуд ест таце□ре, а□ліуд цяля□ре)

Qui pro quo (кві про кво)

Unum et idem (у□нум ет і□дем)

Vox unius, vox nullus
(вокс у□ніус, вокс ну□ллюс)

Ore uno (о□ре у□но)

Nemine contradicente (не□міне
контрадіце□нте)

Unum castigabis, centum emendabis
(у□нум кастіга□біс, це□нтум еменда□біс)

Hic spinas colligit, ille rosas
(гік спі□нас ко□ллігіт, і□лле ро□зас)

Iuncta iuvant (ю□нкта ю□вант)

Vestis virum reddit (ве□стіс ві□рум
ре□ддіт)

Par pari refertum (пар па□рі рефе□ртум)

Votum separatum (во□тум сепара□тум)

O, fallacem hominum spem!

(о, фалля□цем го□мінум спем)

Tutela est potestas ad tuendum

Опіка за законом

Опіка за заповітом

Опіка за призначенням

Опiкун майна

Оприлюднення (законопроекту)

Опускаючи титули

Орати небо плугом

(тобто робити неможливе)

Орати пісок на пляжі (займатися марною працею)

Ораторське мистецтво

Орендна плата, винагорода, підкуп, дохід, відплата, покарання

Орфографічні чи граматичні помилки не роблять дарунок недійсним

Освистаний доказ

Освічена людина

Осел з лірою (тупа, бездарна людина)

Осел може більше заперечувати, ніж філософ доказати

Осідлати корову (бика), тобто зробити щось неможливе

Осквернення могили

О, скільки на світі пустого!

Оскільки це неможливо і не доведено

Ослу потрібні їжа, ноша і батіг

Основа держави в законах

Основний пункт питання

Основою справедливості (правосуддя) є довір'я (чесність)

Особа без громадянства

Особа, звинувачувана чи підозрювана у скоєнні злочину

Особа має підлягати дії закону місця

(туте□ля ест поте□стас ад тве□ндум)

Tutela legitima (туте□ля легі□тіма)

Tutela testamentaria (туте□ля тестамента□рія)

Tutela dativa (туте□ля дати□ва)

Curator bonis (кура□тор бо□ніс)

Promulgatio (промульга□цію)

Praetermisso título (претермі□ссо ті□туло)

Findere caelum aratro

(фі□ндере це□люм ара□тро)

Arare fundere arenas in litus

(ара□ре фу□ндере аре□нас ін лі□тус)

Ars oratoria (арс орато□рія)

Merces (ме□рцес)

Falsa orthographia, sive falsa grammatica, non vitiat concessionem (фа□льса ортогра□фіа, сі□ве фа□льса грамма□тіка, нон ві□ціат концессіо□нем)

Argumentum fistulatorium

(аргуме□нтум фістулято□ріум)

Vir eruditus (вір еруді□тус)

Asinus ad lyram (а□зінус ад лі□рам)

Plus potest negare asinus, quam probare philosophus (плюс по□тест нега□ре а□зінус, квам проба□ре фільзо□фус)

Bovi clitellas imponere

(бо□ві кліте□лляс імпо□нере)

Sepulcri violatio (сепу□лькрі віоля□цію)

O, quantum est in rebus inane!

(о, ква□нтум ест ін ре□бус іна□не)

Quia impossibile et non probatum

(кві□а імпоссі□біле ет нон проба□тум)

Cibus, onus et virga asino

(ці□бус, о□нус ет ві□рга а□зіно)

In legibus fundamentum rei publicae

(ін ле□гібус фундаме□нтум ре□і пу□бліце)

Punctum quaestionis (пу□нктум квестіо□ніс)

Fundamentum iustitiae est fides

(фундаме□нтум юсті□ціе ест фі□дес),

Цицерон

Persona de facto (персо□на де фа□кто)

Rectatus (ректа□тус)

Debet quis iuri subiacere ubi delinquit

скосння злочину	(де□бет квїс ю□рі суб'яце□ре у□бі делї□нквіт)
Особа, підлегла чужому праву	Persona alieno iuri subiecta (персо□на алїе□но ю□рі суб'є□кта)
Особа свого права	Persona sui iuris (персо□на су□ї ю□ріс)
Особа – це людина, яка розглядається у її відношенні до певного статусу	Persona est homo, cum statu quodam consideratus (персо□на ест го□мо, кум ста□ту кво□дам консїдера□тус)
Особа, яка дала згоду на дію, не вважається такою, що постраждала від неї	Volenti, non fit iniuria (воле□нтї нон фіт ін'ю□ріа)
Особа, яка дарує, дарувальник	Donator (дона□тор)
Особа, яка отримує дар	Donatarius (доната□ріус)
Особа, яка порушила закон, даремно шукає допомоги в законі	Frustra legis auxilium quaerit qui legem committit (фру□стра ле□гіс ауксі□ліум кве□ріт кві ле□гем коммі□ттіт)
Особа, яка представляє інтереси іншого (відповідає за іншого)	Responsalis (респонза□ліс)
Особистий позов	Actio in personam (а□кціо ін персо□нам)
Особлива думка	Votum separatum (во□тум сепара□тум)
Особлива турбота	Diligentia exactissima (діліге□нція екзакті□ссїма)
Особливий (спеціальний) закон	Lex propria (лекс про□прїа)
Останнє попередження	Ultimatum (ультіма□тум)
Останній доказ (засїб)	Ultima ratio (у□льтїма ра□ціо)
Останній доказ королїв (війна)	Ultima ratio regum (у□льтїма ра□ціо ре□рум)
Останній закон скасовує попередній	Lex posterior derogat priori (лекс постє□ріор деро□гат прїо□рі)
Останній притулок	Ultimum refugium (у□льтїмум рефу□ріум)
Останній строк	Ultimus terminus (у□льтїмум те□рмінус)
Останні слова	Ultima verba (у□льтїма ве□рба)
Остання воля; заповіт	Suprema voluntas (супре□ма волю□нтас)
Остання година робить нас усіх рівними	Ultima nos omnes efficit hora pares (у□льтїма нос о□мнес е□ффіціт го□ра па□рес)
Остання можливість	Ultima forsan (у□льтїма фо□рсан)
Остання надїя	Spes ultima (спес у□льтїма)
Остаточна угода сторїн	Finalis concordia (фіна□ліс конко□рдїа)
Остаточний підсумок	Summa summarum (су□мма сумма□рум)
Осуджують те, що не розуміють	Damnant quod non intellegunt (да□мнант квод нон інтелле□гунт), <i>Квінтіліан</i>
Ось звїдки ці сльози	Hinc illae lacrimae (гїнк і□лле ля□крїме)
Ось такі справи	Rebus hic stantibus (ре□бус гїк)

Ось чого я хочу
Отримати владу – це справа випадкова, а передати її іншому - доблесть
Отримати достатню кількість голосів
Отруїти кого-небудь
Отці – сенатори (тобто законодавці)
Отче, я согрішив (формула покаяння)
Офіційні консультації
Охоронець моралі
Оціночний договір
О часи, о звичаї!
Очевидні факти не потребують доказів
Очевидність зменшується доказами
Очима дивись, а руками не чіпай
Очима очевидця і слухом співрозмовника
Очі бачать більше, ніж око
Ошукати когось
Ощадливий – не означає скупий
О, як би так все
О, як важко не виказати на обличчі свою провину

ста[□]нтібус)
 Hoc est in votis (гoк ест ін во[□]тіс)
 Habere regnum – casus est, virtus – dare (га[□]бере ре[□]гнум – ка[□]зус ест, ві[□]ртус – да[□]ре)
 Explere tribus (експле[□]ре три[□]бус)
 Veneno aliquem interficere (венéно а[□]ліквем інтерфі[□]цере)
 Patres- conscripti (па[□]трес конскрі[□]пті)
 Pater, peccavi (па[□]тер, пéка[□]ві)
 Ius publici respondere (юс пу[□]бліці респо[□]ндере)
 Custos morum (ку[□]стос мо[□]рум)
 Contractus aestimatorius (контра[□]ктус естимато[□]ріус)
 O tempora, o mores!
 (о те[□]мпора, о мо[□]рес), Цицерон
 Manifesta non indigent probatione (маніфе[□]ста нон інді[□]гент пробаціо[□]не)
 Perspicuitas argumentatione elevatur (перспіку[□]ітас аргумен[□]таціо[□]не елева[□]тур), Цицерон
 Oculis, non manibus (о[□]куліс, нон ма[□]нібус)
 De visu et auditu (де ві[□]зу ет ауді[□]ту)
 Plus valent oculi, quam oculus (плюс ва[□]лент о[□]кулі, квам о[□]кулюс)
 Alicui manum adire (алі[□]куі ма[□]нум аді[□]ре)
 Parcus discordat avaro (па[□]ркус діско[□]рдат ава[□]ро)
 O, si sic omnia (о, сі сік о[□]мнія)
 Neque, quam difficil est crimen non prodere vultu (ге[□]у, квам діффі[□]ціл ест крі[□]мен нон про[□]дере ву[□]льту)

☞ П ☜

Пакт (договір)
Пакт є згодою, а також угодою двох сторін
Палиці й каміння не включаються в поняття зброї
Паличний аргумент

Pactio= Pactum (па[□]кціо, па[□]ктум)
 Pactum est duorum consensus atque conventio (па[□]ктум ест дуо[□]рум консе[□]нсус а[□]ткве конве[□]нціо)
 Ligna et lapides sub armorum appellatione non continentur (лі[□]гна ет ля[□]підес суб армо[□]рум апелляціо[□]не нон контіне[□]нтур)
 Argumentum baculinum (аргуме[□]нтум)

Пам'ятай	бакулі□нум)
Пам'ятай про смерть	Memento (меме□нто)
Пам'ятай, що ти людина	Memento mori (меме□нто мо□рі)
	Hominem te esse memento
	(го□мінем те е□ссе мемє□нто)
Пам'ятна записка	Memorandum (мемора□ндум)
Пам'ятники, які ми називаємо записами, є знаки істини й старовини	Monumenta, quae nos recorda vocamus, sunt veritatis et vetustatis vestigia
	(монуме□нта, кве нос реко□рда вока□мус, сунт веріта□тіс ет ветуста□тіс вєсті□гіа)
Пам'ять – це слід речей, закріплених у думці	Memoria est signatarum rerum in mente vestigium
	(мемо□рія ест сігната□рум ре□рум ін ме□нте вєсті□гіум)
Пануюча земельна ділянка	Praedium dominans (пре□діум до□мінанс)
Папір не червоніє (із сорому)	Charta non erubescit (ха□рта нон ерубє□сціт)
Певна (встановлена) особа	Persona certa ((персо□на це□рта)
Певна річ, звичайно	De cursu (де ку□рсу)
Передавати у повну власність	Dare ad remanentiam (да□ре ет реманє□нціам)
Передати спір на вирішення арбітра	Deferre controversiam ad arbitrum
	(де□ферре контровє□рсіам ад арбі□трум)
Передача ключів	Traditio clavium (траді□ціо кля□віум)
Передача майна довірєній особі	Cessio bonorum (це□ссіо боно□рум)
Передача спадщини	Transmissio hereditatis
	(трансмї□ссіо герєдіта□тіс)
Передача у власність	Mancipatio (манціпа□ціо)
Передбачай закінчення (справи)	Respice finem (ре□спїце фі□нем)
Передбачене законом	Legitimum vadium (лєгіті□мум ва□діум)
Передбачені удари менше шкодять	Tela praevisa minus nocent
	(те□ля прєві□за мі□нус но□цент)
Перед законом усі рівні	Pari iure sunt (па□рі ю□ре сунт)
Перед нами звинувачуваний, який зізнався (ми маємо незаперечні докази)	Habemus confitentem reum
	(габе□мус конфїте□нтем ре□ум)
Перед смертю	Ante mortem (а□нте мо□ртем)
Перед судом	In facie curiae (ін фа□ціє ку□ріє)
Перед судом (до суду)	Ad curiam (ад ку□ріам)
Перед судом власної совісті	Se iudice (се ю□діце)
Перед судом совісті	In foro conscientia (ін фо□ро консціє□нціа)
Передчасно померти	Annis festinatis rari (а□ннїс фестїна□тіс ра□пі)
Перекладати на латинську мову	Convertere in linguam Latinam (конвє□ртере ін лі□нгвам лятї□нам)
Перекласти вину на кого-небудь	Transferre culpam in aliquem (тра□нсферре ку□льпам ін а□ліквєм)
Перекувати серпи на мечі	Falces conflare in enses (фа□льцєс

Перелік зразків, проб

Перелік помилок (список, що додається в книзі)

Перемагає назавжди той, хто виявляє милосердя (поблажливість)

Перемагати або померти

Перемагати і користуватись перемогою – це не одне і те саме

Перемога в судових справах

Перемога завжди там, де є згода

Перемога любить старання

Переможений (у судовому процесі) присуджується до сплати судових витрат переможця

Переможи свій гнів!

Переноси без скарг те, що не можна змінити

Переносні значення (метафори)

Перетворювати чорне у біле

Персонально (особисто)

Перша доброчесність – це уникати помилок

Перше видання

Перш за все - діяти

Перш за все - жити

Перший закон історії - не говорити неправди

Перший за часом – перший за правом

Перший принцип правосуддя – не допустити неправди

Перший серед рівних (так називав себе імператор Август)

Перший щабель до мудрості – розуміння помилкового

Першим покаранням для винного

конфля□ре ін е□нзес)

Specimen-prospectus (спе□цімен – проспе□ктус)

Errata (ерра□та)

Perpetuo vincit, qui utitur clementia

(перпе□туо ві□нціт, кві у□тітур клеме□нція),
Cip

Vincere aut mori (ві□нцере а□ут мо□рі)

Vincere et victoria uti non idem est
(ві□нцере ет вікто□рія у□ті нон і□дем ест)

Victoria litium (віктóрія лі□тіум)

Ibi semper est victoria, ubi concordia est
(і□бі се□мпер ест вікто□рія, у□бі конко□рдія ест)

Amat victoria curam (а□мат вікто□рія ку□рам), *Катулл*

Victus victori in expensis condemnandus est
(ві□ктус вікто□рі ін експе□нзіс кондемна□ндус ест)

Vince iram tuam! (ві□нце і□рам ту□ам)

Feras, non culpes, quod mutari non potest
(фе□-рас, нон ку□льпес, квод мута□рі нон пóтест), *Cip*

Verba translata (ве□рба трансля□та)

Nigra in candida vertere
(ні□гра ін ка□ндіда ве□ртере)

Ad personam (ад персо□нам)

Prima virtus est vitio carere
(прі□ма ві□ртус ест ві□ціо каре□ре)

Editio princeps (еді□ціо прі□нцепс)

Primum agere (прі□мум а□гере)

Primum vivere (прі□мум ві□вере)

Prima lex historiae, ne quid falsi dicat
(прі□ма лекс гісто□ріе, не квід фа□льсі ді□кат), *Цицерон*

Prior tempore – potior iure
(прі□ор те□мпоре – по□тіор ю□ре)

Prima lex iustítiae, ne quid falsi dicat
(прі□ма лекс юсті□ціе, не квід фа□льсі ді□кат)

Primus inter pares (прі□мус і□нтер па□рес)

Primus sapientiae gradus est falsa intellegeri
(прі□мус сапіе□нціе гра□дус ест фа□льса інтелле□гері)

Prima est haec ultio, quod se iudice nemo

є те, що він не може виправдатися перед власним судом	<i>pocens absolvitur</i> (при□ма ест гек у□льціо, квод се ю□діце не□мо но□ценс абсо□львітур)
Перших у світі богів створив страх	<i>Primus in orbe deos fecit timor</i> (при□мус ін о□рбе де□ос фе□ціт ті□мор), <i>Стації Паніній</i>
Перш ніж почати, обдумай	<i>Prius quam incipias, consulto</i> (при□ус квам інці□піас, консу□льто)
Першопричина	<i>Causa prima</i> (ка□уза при□ма)
Писане, а також неписане право	<i>Ius ac fas</i> (юс ак фас)
Писаний закон	<i>Ius scriptum</i> (юс скрі□птум)
Писати – значить діяти	<i>Scribere est agere</i> (скрі□бере ест а□гере)
Писати на воді	<i>In aqua scribere</i> (ін а□ква скрі□бере), <i>Катулл</i>
Письмове звинувачення	<i>Inscriptio</i> (інскрі□пціо)
Письмово звинувачувати	<i>Subscribere</i> (субскрі□бере)
Питання знімається	<i>Cadit quaestio</i> (ка□діт кве□сціо)
Питання незрозуміле, не ясно	<i>Non liquet</i> (нон лі□квет)
Питання, передане на розгляд сенату	<i>Res ad patres relata</i> (рес ад па□трес реля□та)
Питання права	<i>Quaestio iuris</i> (кве□сціо ю□ріс)
Питання факту	<i>Quaestio facti</i> (кве□сціо фа□кті)
Питання, що мучить (тобто питання, що ставить суд у скрутне становище)	<i>Quaestio vexata</i> (кве□ста векза□та)
Пити з однієї і тієї ж чаші (тобто зазнати того ж горя)	<i>Eodem poculo bibere</i> (ео□дем по□кульо бі□бере)
Пишуть для того, щоб розповісти, а не для того, щоб доказати	<i>Scribitur ad narrandum, non ad probandum</i> (скрі□бітур ад нарра□ндум, нон ад проба□ндум)
Пияцтво нищить більше людей, ніж меч	<i>Plures scapula quam gladius perdit</i> (плю□рес кра□пуля квам гля□діус пе□рдіт)
Пияцтво нищить все, що здобула мудрість	<i>Ebrietas frangit quidquid sapientia tangit</i> (ебріє□тас фра□нгіт кві□дквід сапіє□нція та□нгіт)
Пияцтво нищить честь, майно і почесь	<i>Ebrietas mores aufert tibi res et honores</i> (ебріє□тас мо□рес а□уферт ті□бі рес ет гоно□рес)
Пияцтво – столиця всіх вад	<i>Ebrietas est metropolis omnium vitiorum</i> (ебріє□тас ест метро□поліс о□мніум віціо□рум)
Півень весильний тільки на своїй купі гною	<i>Gallus in suo sterquilino plurimum potest</i> (га□ллюс ін су□о стерквілі□но плю□рімум по□тест)
Під батьківським захистом	<i>Sub potestate parentis</i> (суб потеста□те паре□нтіс)
Підбивати підсумки	<i>Summam facere</i> (су□ммам фа□цере)
Під благочинною маскою зло страшніше	<i>Gravis est malum omne, amoeno quod sub aspectu latet</i> (гра□віс ест ма□люм о□мне, аме□но квод суб аспе□кту ля□тет), <i>Cip</i>

Підбурювач винен більше, ніж виконавець	Plus peccat auctor, quam actor (плюс пе́ккат а́уктор, квам а́ктор)
Під відповідальність	Sub auspiciis (суб ауспі́цііс)
Під вінком	Sub corona (суб коро́на)
Під впливом обставин	Rebus dictantibus (ре́бус дікта́нтібус)
Підганяти правосуддя – все одно, що накликати нещастя	Festinatio iustitiae est noverca infortunii (фестіна́ціо юсті́ціє ест нове́рка інфорту́нії)
Під гарним виглядом часто приховується обман	Sub pulchra specie latitat deceptio saepe (суб пу́льхра спе́ціє ля́титат деце́пціо се́пе)
Під гарячу руку, розгнівавшись	Ab irato (аб іра́то)
Під гнітом, під владою	Sub ferula (суб феру́ля)
Підготовка до дослідницької роботи	Apparatus criticus (аппара́тус крі́тікус)
Під іншим іменем (назвою)	Mutato nomine (мута́то но́міне)
Під іншою точкою зору	Sub alia specie (суб а́ліа спе́ціє)
Підкуп виборців	Ambitus (а́мбітус)
Підкуп, хабар	Argumentum argentarium (аргуме́нтум аргента́ріум)
Підливати оливи у вогонь	Oleum camino addere (о́леум камі́но а́ддере)
Під назвою (під рубрикою)	Sub voce (суб во́це)
Піднімись і дій!	Surge et age! (су́рге ет а́ге)
Підозра	Suspicio (суспі́ціо)
Підозріла особа	Persona suspecta (персо́на суспе́кта)
Підозрювана у злочині особа	Rectatus (ректа́тус)
Підпис	Subscriptio (субскрі́пціо)
Підписувати смертельний вирок	De supplicio capite damnati subscribere (де супплі́ціо ка́піте дамна́ті субскрі́бере), <i>Светоній</i>
Під погрозою покарання	Sub poena (суб пе́на)
Підрізати кому-небудь крила	Incidere pennas alicui (інці́дере пе́ннас алі́куі)
Підробляти гроші	Vitiare pecunias (віціа́ре пеку́ніас)
Під рукою	Ad manum (ад ма́нум)
Під слово честі	Sub fide nobili (суб фі́де но́білі)
Під солодким медом часто криється згубна отрута	Impia sub dulci melle venena latet (і́мпіа суб ду́льці ме́ллє вене́на ля́тет)
Підстава (привід) для війни	Casus belli (ка́зус бе́ллі)
Підстава рішення	Ratio dicendi (ра́ціо діце́нді)
Під страхом звинувачення в порушенні клятви	Sub crimine falsi (суб крі́міне фа́льсі)
Під сумнів може ставитись не чесність і сумлінність судді, а його	De fide et officio iudicis non recipitur quaestio sed de scientia, sive sit error iuris,

знання права чи фактів

Підтвердження боргу

Підтвердження рішення нижчої інстанції у вищій інстанції

Під тиском необхідності

Під цим стягом переможеш

Під час засідання суду

Під час огляду знайдено

Пізнається по товаришах

Пізнай вади друга, а не ненавидь їх

Пізнай самого себе

Пізнє каяття рідко буває щирим

Пізніше складений заповіт відміняє попередній

Пізніші думки часто кращі від попередніх

Пізно, але правда нарешті виявляється

Пізно відмовляється нести ярмо той, хто вже взяв його на себе

Пізно шукати поради в небезпеках

Пірат є ворог роду людського

Після вина – слова, після дощу - трава

Після вчинку порада ні до чого

Після завершення події, постфактум

Після заснування міста (Рима); римське літочислення

Після моєї смерті

Після написаного (постскриптум)

Після ознайомлення з обставинами справи

Після радості - плач

Після свята (тобто із запізненням)

Після смерті (посмертно)

sive facti (де фі□де ет оффі□ціо ю□діціс нон реці□пітур кве□сціо сед де сціе□нціа, сі□ве сіт е□ррор ю□ріс, сі□ве фа□кті)

Constitutum debiti (конститу□тум де□біті)

In durius (ін ду□ріус)

Cogente necessitate (коге□нте нецессита□те)

In hoc signo vinces (ін гок сі□гно ві□нцес)

Sedente curia (седе□нте ку□рія)

Visum repertum (ві□зум репе□ртум)

Noscitur ex sociis (но□сцітур екс со□цііс)

Amici vi□cia noveris, non oderis (амі□ці ві□ція но□веріс, нон о□деріс)

Nosce te ipsum (но□сце те і□псум)

Poenitentia sera raro est vera

(пеніте□нціа се□ра ра□ро ест ве□ра)

Testamentum posterior derogat testamenti

priori (тестаме□нтум посте□ріор деро□гат тестаме□нті пріо□рі)

Cogitationes posteriores saepe sunt meliores (когітаціо□нес постеріо□рес се□пе сунт меліо□рес)

Sero, verum aliquando tamen

(се□ро, ве□рум аліква□ндо та□мен)

Sero recusat ferre, qui subiit, iugum (се□ро реку□зат фе□рре, кві су□б'їт, ю□гум)

Sero est in peri□culis consi□lium quaerere (се□ро ест ін пері□куліс консі□ліум кве□репе)

Pirata est hostis humani generis

(піра□та ест го□стіс гума□ні ге□неріс)

Post vinum verba, post imbrem nascitur

herba (пост ві□нум ве□рба, пост і□мбрем на□сцітур ге□рба)

Post factum nullum consilium

(пост фа□ктум ну□ллюм консі□ліум)

Post factum (пост фа□ктум)

Post urbem conditam (пост у□рбем конді□там)

Post cinerem (пост ціне□рем)

Post scriptum (пост скрі□птум)

Causa cognita (ка□уза ко□гніта)

Post gaudia luctus (пост га□удіа лю□ктус)

Post festum (пост фе□стум)

Post mortem (пост мо□ртем)

Після смерті немає ніякої утіхи	Post mortem nulla voluptas (пост мо[р]тем ну[л]ля волю[п]тас)
Після темряви світло	Post nubila sol (пост ну[б]іля соль)
Після цього, але не внаслідок цього	Post hoc non est propter hoc (пост гок нон ест про[п]тер гок)
Після цього – значить внаслідок цього (розповсюджена логічна помилка)	Post hoc, ergo propter hoc (пост гок, е[р]го про[п]тер гок)
Пішов, зник, вислизнув, вирвався	Abiit, excessit, evasit, erupit (а[б]ііт, ексце[с]сіт, ева[з]іт, еру[п]іт), <i>Цицерон</i>
Плата по роботі	Post numerando (пост нумера[н]до)
Платон друг, але істина дорожча	Amicus Plato, sed magis amica veritas (амі[к]ус Пля[т]о, сед ма[г]іс амі[к]а ве[р]ітас)
Плід часу	Fructus temporum (фру[к]тус темпо[р]ум)
Плотські жадання	Desideria carnis (дезіде[р]іа ка[р]ніс)
Плутано говорити	Confuse loqui (конфу[з]е льо[к]ві)
По аналогії	Per analogiam (пер анальо[г]іам)
Повага до законів	Verecundia legum (верекундіа ле[г]ум)
Поважати чесність і справедливість	Fidem rectumque colere (фі[д]ем ректу[м]кве ко[л]ере)
Поважна особа	Persona grata (персо[н]а гра[т]а)
Поважна причина	Causa iusta (ка[у]за ю[с]та)
Повертати кому-небудь свободу	Aliquem in libertatem respondere (а[л]іквем ін ліберта[т]ем респонде[р]е), <i>Лівій</i>
По відношенню до важливіших пунктів (статей)	In puncto puncti (ін пу[н]кто пу[н]кті)
По відношенню до ворога дозволено все	In hostem omnia licita (ін го[с]тем о[м]нія лі[ц]іта)
Повірений у справах	Gestor negotiorum (ге[с]тор негоціо[р]ум)
Повне відпущення гріхів	Indulgentia plenaria (індульге[н]ція плена[р]іа)
Повне володіння	Dominium plenum (домі[н]іум плє[н]ум)
Повний доказ (доказ за допомогою двох свідків або документа, виданого державною установою)	Plena probatio (плє[н]а проба[ці]о)
Повністю дієдатний	Sui iuris (су[і] ю[р]іс)
Повністю, детально, без скорочень	In extenso (ін ексте[н]зо)
Повноліття	Pubertas (пубе[р]тас)
Повноправні громадяни Риму	Cives optimo iure (ці[в]ес о[п]тімо ю[р]е)
Поводити себе як спадкоємець	Gerere pro herede (ге[р]ере про ге[р]еде)
Погане зілля швидко росте	Mala herba cito crescit (ма[л]я ге[р]ба ці[т]о кре[с]ціт)
Погане те правління, де народ	Male imperatur, cum regit vulgus duces

керує вождями

(ма^ле імпера^тур, кум ре^гіт ву^лгус ду^цес), *Сенека*

**Погане те рішення,
яке не можна змінити**

Malum consilium est, quod mutari non potest (ма^люм консі^ліум ест, квод мута^рі нон по^тест), *Cip*

Погане товариство псує і найкращі звичаї

Bonos mores corrumpunt congressus mali (бо^нос мо^рес корру^пмпунт конгре^ссус ма^лі)

Поганий звичай

Consuetudo prava (консвету^до пра^ва)

**Поганий намір проти того повертається, хто його задумав
Поганий початок – поганий кінець**

Malum consilium consultori possimum (ма^люм консі^ліум консульто^рі по^ссіум)

Mali principii, malus finis (ма^лі прінці^пії. ма^люс фі^ніс)

Поганий сусід – велике лихо

Vicinus malus ingens malum (віці^нус ма^люс і^нгенс ма^люм)

Погані звичаї необхідно скасовувати

Malus usus est abolendus (ма^люс у^сус ест аболє^ндус)

Погані розмови нищать добрі звичаї

Corrumpunt bonos mores colloquia mala (корру^пмпунт бо^нос мо^рес колльо^квіа ма^ля)

Погані справи там, де закон мінливий і непевний

Res est misera, ubi ius est vagum et incertum (рес ест мізе^ра, у^бі юс ест ва^гум ет інце^ртум)

Погано розпочате, погано кінчається (прийшло махом, пішло прахом)

Male parta male dilabuntur (ма^ля^т па^рта ма^ле ділябу^нтур)

Погляди міняються з успіхами (із зміною положення)

Mens vertitur cum fortuna (менс ве^ртітур кум форту^на)

Погляньте на легковажність людей!

Videte levitatem hominem! (віде^те лєвіта^тем го^мінем)

Погрожувати помстою

Se ultorem promittere (се ульто^рем промі^ттере)

Погрозливе галасування – ослів ричання

Minarum strepitus, asinorum crepitus (міна^рум стрє^пітус, азіно^рум кре^пітус)

Подавати апеляційну скаргу на вирок

Appellare adversus sententiam (аппелля^ре адве^рсус сенте^нціам)

Подавати (допускати) апеляцію

Appellationem interponere (аппелляціо^нем інтерпо^нере)

Подавати позов

Convenire (конвені^ре)

Подарованим вважається те, що віддане без будь-якого юридичного примусу

Donari videtur quod nulli iure cogente conceditur (дона^рі віде^тур квод ну^ллі ю^ре коге^нте конче^дітур)

Подарунки ворогів – не подарунки

Hostium munera non munera (го^стіум муне^ра нон муне^ра)

Подарунки приваблюють людей і богів

Munera capiunt homines deosque (муне^ра ка^піунт го^смінес де^оскве)

Подати заяву начальнику	Libello adire praefectum (лібе□лльо аді□ре префе□ктум)
Подати скаргу на кого-небудь	Constituere crimen in aliquo (конститу□ере крі□мен ін а□лікво)
Податок, данина	Vectigal (векті□галь)
Подвійний смисл (двозначність)	Equivocum (еквіво□кум)
Подвійно дає той, хто дає швидко	Bis dat, qui cito dat (біс дат, кві ці□то дат), <i>Cip</i>
Подвоєю провину той, хто не соромиться злочину	Geminat peccatum, quem delicti non pudet (гемі□нат пекка□тум, квем делі□кті нон пу□дет), <i>Cip</i>
Подібне руйнується подібним	Similia similibus destruantur (сімі□ліа сімі□лібус деструа□нтур)
Подібний подібному радий	Símilis símili gaudet (сі□міліс сі□мілі га□удет)
Подібні з подібними дуже легко сходяться	Pares cum paribus facillime congregantur (па□рес кум па□рібус фасі□лліме конгрега□нтур)
Подільні речі	Res divisae (рес діві□зе)
По добрій волі	Bene placito (бе□не пля□ціто)
По добру і справедливості (судити)	Ex bono et aequo (екс бо□но ет е□кво)
По довгій стежині легкий тягар тяжіє на спині	Per callem grandem pondus leve vit grave tandem (пер ка□ллем гра□ндем по□ндус ле□ве віт гра□ве та□ндем)
Подушний податок	Tributum capitis (трібу□тум ка□пітіс)
Поетам вигадки дозволені	Poëtis mentiri licet (пое□тіс менті□рі лі□цет)
Поетична вільність (перебільшення)	Licentia poëtica (ліце□нція пое□тіка)
Поетичний звід законів	Corpus iuris poëticus (ко□рпус ю□ріс пое□тікус)
Поєднувати приємне з корисним	Utile dulce miscere (у□тіле ду□льце місце□ре), <i>Горацій</i>
По заповіту предків	Ex providentia maiorum (екс провіде□нція майо□рум)
Поза правом	Extra ius (е□кстра юс)
Позасудові зізнання самі по собі нічого не варті, а те, що нічого не варто, не може бути підтримкою	Confessio extrajudicialis in se nulla est, et quod nullum est, non potest adminiculari (конфе□ссіо екстраюдіціа□ліс ін се ну□лля ест, ет квод ну□лліом ест, нон по□тест адмінікуля□рі)
Поза судом	In plano (ін пля□но)
Поза торговим оборотом	Extra commercium (е□кстра комме□рціум)
Позашлюбне співжиття, статеві зносини	Concubinatus (конкубіна□тус)
Позашлюбні діти	Spurii (спу□рії)
Позбавити води і вогню (відправити у заслання)	Aqua et igni interdícere (а□ква ет і□гні інтерді□цере)

Позбавити когось всього майна	Evertere aliquem bonis omnibus (еве□ртере а□ліквем бо□ніс о□мнібус)
Позбавлений громадянських прав	Civiliter mortuus (ціві□літер мо□ртуус)
Позбавлення всіх громадянських прав	Capitis deminutio maxima (ка□пітіс деміну□ціо ма□ксіма)
Позбавлення спадщини	Exhereditatio (ексхереда□ціо)
Позбавляти опіки	Removeere tutela (ремове□ре туге□ля)
Позивача, який висловлюється проти норм права, не слід слухати	Actor qui contra regulam quid adduxit, non est audiendus (а□ктор кві ко□нтра ре□гулям квід адду□кзіт, нон ест аудіе□ндус)
Позивач звертається в суд за місцем проживання відповідача	Actor sequitur forum rei (а□ктор се□квітур фо□рум ре□і)
Позика	Mutuum (му□туум)
Позика є передачею речей, які можна зважити, поррахувати, зміряти	Mutuum est datio rerum, quae pondere, numero, mensura constat (му□туум ест да□ціо ре□рум, кве по□ндере, ну□меро, мензу□ра ко□нстат)
Позитивна норма права	Ius positivum (іус позіті□вум)
Позичати комусь гроші під великі проценти	Pecuniam occupare grandi fenore (пеку□ніам оккупа□ре гра□нді фено□ре)
Позичена річ; ломбард	Commodatum (коммода□тум)
Позов	Actio (а□кціо)
Позов, ганебний для відповідача	Actio famosa (а□кціо фамо□за)
Позов для того, щоб виграти час; зустрічний позов	Exceptio dilatoria (ексче□пціо ділято□ріа)
Позов є не що інше, як право вимагати належне в судовому порядку	Nihil aliud est actio, quam ius quod sibi debeat, iudicio persequendi (ні□гіль а□ліуд ест а□кціо, квам іус квод сі□бі дебеа□тур, юді□ціо персекве□нді)
Позов за аналогією	Actio in utilis (а□кціо ін у□тіліс)
Позов з нанесеної шкоди	Actio ex delicto (а□кціо екс делі□кто)
Позов з приводу відшкодування збитків	Actio bonae fidei (а□кціо бо□не фі□деі)
Позов з приводу несплати обіцяної суми	Constitutoria actio (конституто□ріа а□кціо)
Позовна заява	Libellus conventionis (лібе□ллюс конвенціо□ніс)
Позов, на основі діючого законодавства	Actio in ius concepta (а□кціо ін іус конце□пта)
Позов, на основі цивільного права	Actio civilis (а□кціо ціві□ліс)
Позов незаконний, якщо немає прямого волевиявлення	Actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas (а□кціо ре□кта нон е□ріт, ні□зі ре□кта фуге□ріт волю□нтас)
Позов по суворому праву (припис судді судити за буквою закону)	Actio stricti iuris (а□кціо стрі□кті ю□ріс)

Позов продавця до покупця	Actio venditi (а□кціо ве□ндіті)
Позов про повернення виконаного безпідставно	Condictio ob causam datorum (кондікціо об ка□узам дато□рум)
Позов про повернення заплаченого без підстави	Condictio indebiti (конді□кціо інде□біті)
Позов про повернення збагачення, одержаного без правової підстави	Condictio sine causa (конді□кціо сі□не ка□уза)
Позов про повернення краденого	Condictio ex causa furtum (конді□кціо екс ка□уза фу□ртум)
Позов про повернення одержаного безпідставно	Condictio ex causa iniusta (конді□кціо екс ка□уза ін'ю□ста)
Позов проти крадіжки	Actio furti (а□кціо фу□рті)
Позов проти обману	Actio doli (а□кціо до□лі)
Позов проти погрози	Actio quod metus causa (а□кціо квод ме□тус ка□уза)
Позов щодо відносин застави	Actio pignoratitia (а□кціо пігнораті□ція)
Позов, що ґрунтується на угоді	Actio ex contractu (а□кціо екс контра□кту)
Поіменно, ясно і визначено	Nominatim (номіна□тім)
Покарання без закону	Poena sine lege (пе□на сі□не ле□ге)
Покарання за державну зраду перевищує покарання за будь-який інший злочин	Crimen laesae maiestatis omnia alio crimina excedit quoad poenam (крі□мен ле□зе маєста□тіс о□мнія а□ліо крі□міна ексце□діт кво□ад пе□нам)
Покарання за злочини	Sceleratae poenae (сцелєра□те пе□не), <i>Вергілій</i>
Покарання мовчанням (забороною публічних виступів)	Exsilio vocis puniri (екссі□ліо во□ціс пуні□рі)
Покарання накладається не тільки тому, що є провина, а для того, щоб надалі провини не було	Punitur non solum quia peccatur, sed ne peccatur (пуні□тур нон со□люм кві□а пекка□тур, сед не пекка□тур)
Покарання не може бути вічним, але провина залишається навіки	Poena non potest, culpa perennis erit (пе□на нон по□тест, ку□льпа пере□нніс е□ріт)
Покарання не підлягає оскарженню	Poena sine provocatione (пе□на сі□не провокаціо□не)
Покарання слід обмежувати	Poenae sint restringendae (пе□не сінт рєстрінге□нде)
Покарання слід пом'якшувати, а не посилювати	Poenae potius molliendae, quam exasperandae sunt (пе□не по□тіус молліє□нде, квам ексаспера□нде сунт)
Покарання – це оцінка правопорушення	Poena est aestimatio delicti (пе□на ест естіма□ціо делі□кті)
Поки апеляція розглядається	Pendente appellatione (пенде□нте апелляціо□не)
Поки дозволяють сили і роки, трудіться	Dum vires annique sinunt, tolerate labores (дум ві□рес анні□кве сі□нунт, толєра□те лябо□рес)

Поки доля дозволяє, живіть весело	Dum fata sinunt, vivite laeti (дум фа□та сі□нунт, віві□те ле□ті)
Поки не грішна (юр. формула)	Dum casta (дум ка□ста)
Поки обставини є такими	Rebus sic stantibus (ре□бус сік станті□бус)
Поки справа розглядається	Pendente lite (пенде□нте лі□те)
Поки що, тимчасово	Pro tempore (про те□мпоре)
По кігтю (лапі) лева,	Ex ungue leonem, auribus asinum
по вухах – осла (пізнаємо)	(екс у□нгве лео□нем, а□урибус а□зінум)
Покупець	Emptor (е□мптор)
Покупець купує за якомога	Emptor emit quam minimo potest, venditor
нижчими цінами, продавець продає	vendit quam maximo potest (е□мптор е□міт
за якомога вищими	квaм мі□німо по□тест, ве□ндітор ве□ндіт квaм
	ма□ксімо по□тест)
Політика має узгоджуватись із	Polítiae legibus, non leges polítiiis
законами, а не закони з політикою	adaptandae (полі□ціє ле□гібус, нон ле□гес
	полі□цііс адапта□нде)
Політичне значення обставин	Vis in re publica temporum
	(віс ін ре пу□бліка темпо□рум), <i>Цицерон</i>
Політичні і судові справи	Fori iudiciiique ratio (фо□рі юдіції□кве
	ра□ціо)
Положення власника краще	Melior est causa possidentis
	(ме□ліор ест ка□уза поссіде□нтіс)
Помилка в особі	Error in persona (е□ррор ін персо□на)
Помилка в праві	Error iuris (е□ррор ю□ріс)
Помилка в праві шкодить	Error iuris nocet (е□ррор ю□ріс но□цет)
Помилка в предметі, речі	Error in corpore (е□ррор ін ко□рпоре)
„Помилка пера” (описка)	Lapsus calami (ля□псус ка□лямі)
Помилка по суті	Error in re (е□ррор ін ре)
Помилка при скоєні злочину	Aberratio criminis (аберра□ціо крі□мініс)
(тобто невідповідність результату	
злочину намірам)	
Помилка у пам'яті	Lapsus memoriae (ля□псус мемо□ріє)
Помилка у факті	Error facti (е□ррор фа□кті)
Помилка у формі	Error in forma (е□ррор ін фо□рма)
Помилка через неухважність	Error lapsus (е□ррор ля□псус)
Помилки, властиві віку, з віком і	Quod aetas vitium posuit, aetas auferet (квод
проходять	е□тас ві□ціум по□суіт, е□тас ауфéрет),
	<i>Петроній</i>
Помилки межі не мають	Terminus nullus falso est
	(те□рмінус ну□ллюс фа□льсо ест), <i>Сенека</i>
Помилки юності	Errata aetatis (ерра□та ета□тіс)
Помилково	Erronice (ерро□ніце)
Помирити кого-небудь з кимось	Restituere aliquem in bonam gratiam
	alicuius (рестіту□ере а□ліквем ін бо□нам
	гра□ціам алі□куюс)
Поміркване щастя – найкраще	Temperata fortuna optima

Поміркуваний у їжі – сам собі лікар	(темпера□та форту□на о□птіма) Modicus cibi – medicus sibi (мо□дікус ці□бі – ме□дікус сі□бі)
Поміркуваність – охорона життя	Temperantia est custos vitae (темпера□нція ест ку□стос ві□те)
Поміркуваність – це влада розуму над пристрастю	Temperantia est rationis in libidinem dominatio (темпера□нція ест раціо□ніс ін лібі□дінем доміна□ціо), <i>Цицерон</i>
Помста колись наздожене злочинця	Vindicta hominem sceleratum aliquando consequetur (вінді□кта го□мініем сцелера□тум аліква□ндо консекве□тур)
Понад міру	Supra modum (су□пра мо□дум)
Понад силу	Ultra vires (у□льтра ві□рес)
Понад усе істина	Super omnia veritas (су□пер о□мнія ве□рїтас)
По-новому, але не нове	Nove, sed non nova (но□ве, сед нон но□ва)
По одному злочину узнай їх усіх	Crimine ab uno disce omnes (крї□міне аб у□но ді□сце о□мнес)
По одному можна зрозуміти все	Ex uno disces omnes (екс у□но ді□сцес о□мнес)
Попасти під підозру	In suspicionem cadere (ін суспїціо□нем ка□дере), <i>Цицерон</i>
Попастися на гачок	Hamum vorare (га□мум вора□ре)
Попередження про відповідальність за лжесвідчення	Avisatio de periurio (авїза□ціо де пер'ю□рїо)
Попередити краще, ніж виправляти	Praestat cautela quam medela (пре□стат кауте□ля квам меде□ля)
Попереднє рішення	Praeiudicium (преюді□ціум)
Попередній допит свідків	Initialia testimonii (ініціа□ліа тестїмо□нії)
Попередній стан (стан без змін)	Status quo (ста□тус кво)
Попередня ухвала	Interlocutio (інтерльоку□ціо)
Поплатитися за свою дурість	Pretium ob stulti□tiam ferre (пре□ціум об стулті□ціам фе□рре)
По потребі, при необхідності	Inopiae causa (іно□піе ка□уза)
Поправка; компенсація	Emendatio (еменда□ціо)
Поради розумного дурню не допомагають	Nisi per te sapias, frustra sapientem audias (ні□зі пер те са□піас, фру□стра сапіє□нтем а□удїас), <i>Cip</i>
Поранені вороги – наші брати	Hostes vulnerati – fratres (го□стес вульнера□ті – фра□трес)
Пора поставити крапку (кінчати)	Manum de tabula (ма□нум де та□буля)
Порівну	Ex aequo (екс е□кво)
Пороки бездіяльності необхідно переборювати працею	Vitia otii negotio discutienda sunt (ві□ція о□ції него□ціо діскутіє□нда сунт)
Пороки будуть, поки люди будуть	Vitia erunt, donec homines (ві□ція е□рунт, до□нек го□мінес)

Пороки епохи, а не людини	Saeculi vitiosa, non hominis (секулі віція, нон гомініс)
Порочне володіння	Possessio vitiosa (поссеіссіо віціоза)
Порочний товариш псує і добру людину	Ex vili socio fit vitiosus homo (екс вільі соціо фіт віціозус гоґмо)
Поручителем заможного громадянина нехай буде заможний громадянин	Assiduo vindicis assiduus esto (ассідуо віндіціс ассідуус есто)
Порушення суспільного порядку	Nocumentum (нокумементум)
Порушити умови і договір	Condictum atque pactum cum aliquo rumpere (кондіктум аґткве паґктум кум аґлікво румпере)
Порушувати вірність	Confringere tessaram (конфріґнґере теіссарам)
Порушувати закони	Apostare legis (апостаґре леґіс)
Порушувати клятву	Peierare (песраґре)
Порушувати порядок судового засідання	Iudicium disturbare (юдіціум дістурбаґре)
Порядна жінка	Honestissima femina (ґонестііссіма феміна)
Порядна людина завжди в дурнях	Semper homo bonus tiro est (сеґмпер гоґмо боґнус тіро ест), <i>Марціал</i>
Порядок – основа (всіх) справ	Ordo anima rerum est (ордо аніма реґрум ест)
Посилання на закінчення строку як засіб захисту проти позову	Temporis exceptio (теґмпоріс ексцеґпціо)
Посилення санкцій у гірший бік	Reformatio in peius (реформаґціо ін пеіус)
Послаблення закону (у виняткових обставинах)	Relaxatio iuris (реляксаґціо юріс)
Послуга за послугу	Officium officio provocatur (оффіціум оффіціо провокаґтур)
Послухає ката той, хто не хоче слухати батьків	Audiet carnificem spernens audire parentes (аудіет карніфіґцем спененс аудіре парентес)
Послушність є суттю права	Oboedientia est legis essentia (обедієнціа ест леґіс ессеґнціа)
Посмертне досліджування	Post mortem examinatio (пост моґртем екзамінаґціо)
Посол, легат (імператорський намісник у провінції)	Legatus (леґаґтус)
Посольське право	Ius legationis (іус леґаціоніс)
Поспішай повільно	Festina lente (фестіна ленте)
Поспішне рішення – швидке каяття	Ad poenitendam praeperat, cito iudicat (ад пенітендам праеґрат, ціто юдікат), <i>Сір</i>
Поспішні поради рідко бувають	Praepropera consilia raro sunt prospera

слушними	(препропе□ра консі□ліа ра□ро сунт про□спера)
Поспішність затримує	Festinatio tarda est (фестіна□ціо та□рда ест)
Поспішність необачна і сліпа	Festinatio improvida est et caeca (фестіна□ціо імпро□віда ест ет це□ка), <i>Лівій</i>
Поспішність під час суду злочинна	In iudicando criminosa est celeritas (ін юдіка□ндо кріміно□за ест целе□рітас), <i>Cip</i>
Поспішність сама собі заважає	Ipsa se velocitas implicat (і□пса се вельо□цітас і□мплікат), <i>Сенека</i>
По справедливості і добрій совісті	Ex aequo et bono (екс е□кво ет бо□но)
Поставати перед судом	Stare in iudicio (ста□ре ін юді□ціо)
Поставити себе в небезпечне положення	Sibi causam periculi facere (сі□бі ка□узам пері□кулі фа□цере)
Поставити що-небудь на карту (ризикнути)	Experiri aliquid (експері□рі а□ліквід)
Постанова, указ	Constitutio (конститу□ціо)
Постати перед судом	Comparare (компара□ре)
Постійне місце проживання	Sedes stabilis (се□дес ста□біліс)
Постійно діючий едикт	Edictum perpetuum (еді□ктум перпе□туум)
Постраждати у зв'язку із засудженням іншої людини	Incendio alieni iudicii conflagrare (інце□ндіо аліе□ні юді□ції конфлягра□ре)
Поступай так, як велить тобі обов'язок людини	Fac id, quod est humanitatis tuae (фак ід, квод ест гуманіта□тіс ту□е)
Поступатися буквою (послаблювати дію) закону	Laxamentum dare legi (лякза□ментум да□ре ле□гі)
Поступися старшому	Maiori cede (майо□рі це□де)
Поступка у праві (законна передача прав, обов'язків)	In iure cessio (ін ю□ре це□ссіо)
Посудина довго буде зберігати запах	Servabit odorem testa diu (серва□біт одо□рем те□ста ді□у)
Потенціально	In potentia (ін поте□нція)
Потерпіла сторона	Pars gravata (па□рс грава□та)
Потом і кров'ю (важкою працею)	Sudore et sanguine (су□доре ет са□нгвіне)
Потрібно гнути дерево, а не стовбур	Est arbuscula, non truncus curvandus in unum (ест арбу□скуля, нон тру□нкус курва□ндус ін у□нкус)
Потрібно жити для інших, якщо хочеш жити для себе	Alteri vivas oportet, si tibi vis vivere (а□льтері ві□вас опо□ртет, сі ті□бі віс ві□вере), <i>Сенека</i>
Потрясти весь світ; поставити все вверх дном	Mare caelo confundere (ма□ре це□льо конфу□ндере)
Похвально робити те, що личить, а не те, що дозволяється	Id facere laus est, quod decet, non quod licet (ід фа□цере ля□ус ест, квод де□цет, нон квод лі□цет)
Початковий момент строку	Dies a quo (ді□ес а кво)
Початок виправдовування є	Initium est salutis notitia peccati

визнанням вини	(ініціум ест салютіс нотіція пеккаті)
Початок є найважливіша частина всіх речей	Principium est potissima pars cuiusque rei (прінціпіум ест потіссіма парс куюскве реі), <i>Гай</i>
Початок промови, вступ	Exordium orationis (екзордіум ораціоніс)
Початок суду	Lis mota (ліс мота)
Почесні посади (державні) дають прибутки	Dat census honores (дат цензус гонорес), <i>Овідій</i>
Почесті міняють звичаї, але рідко на краще	Honores mutant mores, sed raro in meliores (гонорес мутант морес, сед raro ін меліорес)
Починай від свого дому	A tuo lare incipe (а туюо ляре інціпе)
По чужій землі не ходи	Tuam ipse terram calsa (туам іпсе террам калса)
Пояснювати комусь стан справи	Docere aliquam causam (доцере аліквам каузам)
Права на речі	Iura rerum (юра рерум)
Права особи	Iura personarum (юра персонарум)
Права стосовно нерухомості	Iura praediorum (юра предіорум)
Правда – дочка часу	Temporis filia veritas (темпоріс філіа верітас)
Правда має належати присяжному, а правосуддя і судові рішення – судді	Veritas habenda est in iuratore, iustitia et iudicium in iudice (верітас габенда ест ін юраторе, юстіція ет юдіціум ін юдіце)
Правда наверх виходить, ніщо їй не шкодить	Emergit verum, licet exstant schismata rerum (емегіт верум, ліцет екстант схізмата рерум)
Правда не шукає закутків	Veritas non querit angulos (верітас нон кверіт ангульос)
Правда породжує ненависть	Veritas odium parit (верітас одіум паріт), <i>Теренцій</i>
Правда породжує ненависть, а лестощі – друзів	Veritas odium parit, obsequium amicos (верітас одіум паріт, обсекуіум амікос), <i>Теренцій</i>
Правда посередині	In medio est virtus (ін медіо ест віртус)
Правда поступається перед силою	Cedit viribus aequum (цедіт вірібус еквум)
Правда – пробний камінь самої себе і брехні	Verum index sui et falsi (верум індекс суї ет фальсі), <i>Сенека</i>
Правда сама себе захищає	Veritas se ipsa defendit (верітас се іпса дефендіт)
Правда утискується, але не знищується	Veritas premitur, non opprimitur (верітас премітур, нон оппрімітур)
Правдоподібні біографічні дані	Probabile ex vita (пробабіле екс віта)
Правило красномовства	Docere docendi officium (доцере

Правильно, законно	доце□нді оффі□ціум)
Правова норма	Ius est (юс ест)
Правова підстава володіння	Regula iuris (ре□гуля ю□ріс)
	Causa iusta possessionis
	(ка□уза ю□ста поссессіо□ніс)
Правова точність	Elegatia iuris (елега□нція ю□ріс)
Правове поняття	Nomen iuris (но□мен ю□ріс)
(юридичний термін)	
Право вживання і зловживання	Ius utendi et abutendi (юс уте□нді ет абуते□нді)
	Ius edicendi (юс едіце□нді)
Право видавати едикти	Remedium (реме□діум)
Правовий вихід із становища	Vulgo dicitur (ву□льго ді□цітур)
Правовий принцип	Forma iuris (фо□рма ю□ріс)
Правовий режим	Petitorium (петіто□ріум)
Правовий спір	Conditio peregrina (конді□ціо перепрі□на)
Правовий стан іноземця	Venia docendi (ве□нія досе□нді)
Право викладати в університеті	Ex facto ius oritur (екс фа□кто юс орі□тур)
Право виникає з факту	Sollemnitates iures sunt servanda
Правових формальностей слід дотримуватись	(соллемніта□тес ю□рес сунт серва□нда)
Право відводити нечистоти	Servitus cloacae (се□рвітус кльоа□це)
Право відплати (помсти)	Ius retorsionis (юс реторсіо□ніс)
Право влади батька або чоловіка	Mundium (му□ндіум)
Право власності	Ius proprietatis (юс пропрієта□тіс)
Право водопроводу	Ius aquae ducende (юс а□кве дуче□нде)
Право володіння (річчю)	Ius possidendi (юс поссіде□нді)
Право „голе”	Ius nudum (юс ну□дум)
(без можливості його реалізації)	
Право голосування	Ius suffragii (юс суффра□гії)
Право громадянства	Ius civitatis (юс цивіта□тіс)
Право ґрунту	Ius soli (юс со□лі)
Право домагання або повернення речі	Ius quaesitum (юс кве□зітум)
Право є найвищий розум, вкладений у нас природою, який вимагає те, що має бути зроблене, і забороняє те, що суперечить цьому	Lex est summa ratio a natura quae iubet ea, quae facienda sunt prohibet que contraria
	(лекс ест су□мма ра□ціо а нату□ра кве ю□бет е□а, кве фаціє□нда сунт прогібет кве контра□ріа)
Право життя і смерті	Ius vitae necisque (юс ві□те неці□скве)
Право захисту	Ius vindicandi (юс віндіка□нді)
Право здійснювати релігійні обряди	Ius sacrum (юс са□крум)
Правознавець	Iurisprudens (юріспру□денс)
Право зобов'язання	Ius obligationis (юс облігаціо□ніс)
Право карати і милувати	Licentia necis et vitae (ліце□нція не□ціс ет

Право користування (річчю)	vi te)
Право користування і використання	Ius utendi (юс утенді)
Право користування чужою річчю, плодами і доходами від них	Ius utendi et abutendi (юс утенді ет абуतेнді)
Право користуватися послугами рабів або тваринами для задоволення власних потреб	Ususfructus (узусфруктус)
Право користуватись чужим приміщенням	Operae servorum vel animalium (опере серворум вель анималіум)
Право користуватись чужою землею для забудови	Ius habitandi (юс габітанді)
Право крові	Superficies (суперфіціес)
Право має застосовуватись до тих випадків, які зустрічаються часто	Ius sanguinis (юс сангвініс)
Право мати прибутки	Ad ea debeat adaptari ius, quae frequenter eveniunt (ад еа деbeat адаптапі юс, кве фреквентер евеніунт)
Право меча	Ius fruendi (юс фруенді)
Право місця народження	Ius gladii (юс гляді)
Правомочна людина	Ius soli (юс солі)
Право на володіння майном	Homo sui iuris (гомо суї юріс)
Право навчати	Ius habendi (юс габенді)
Право над життям і смертю	Licentia docendi (лиценція доценді)
Право на користування чужою міською землею	Ius vitae necisque (юс вітенеціске)
Право на надання доказів не може обмежуватись	Ius praediorum urbanorum (юс предіорум урбанорум)
Право на річ	Facultas probationum non est angustanda (факультас пробаціонум нон ест ангустанда)
Право наступництва (спадкоємства)	Ius ad rem (юс ад рем)
Право не виникає з правопорушення	Ius successionis (юс сукцесіоніс)
Право не може існувати, якщо не буде правознавців	Ius ex iniuria non oritur (юс ек ін'юріа нон орітур)
Право обіймати посади; преторське право	Constare non potest ius, nisi sit aliquis iuris peritur (констапре нон потест юс, нізі сит аліквіс юріс перітур)
Право обмеженого розпорядження (своєю власністю)	Ius honorarium (юс гонораріум)
Право обрання	Ius abutendi (юс абуतेнді)
Право орендатора на землю	Ius optionis (юс опціоніс)
Право пасовища	Firmaratio (фірмараціо)
Право передбачає	Ius pascendi (юс пасценді)
	Inest de iure (інест де юре)

Право першого власника

Ius primi possidentis (юс при́мі
поссіде́нтіс)

Право першого захоплення

Ius primae occupationis
(юс при́ме оккупаціо́ніс)

Право першої ночі

Ius primae noctis (юс при́ме но́ктіс)

Право повинно бути пристосовано до тих випадків, які зустрічаються часто

Ad ea debeat adaptari ius, quae frequenter
eveniunt (ад е́а де́беат адапта́рі юс, кве
фрекве́нтер еве́ніунт)

Право позбавлення волі належить судовій владі

Neminem captivabimus
(не́мінем каптіва́бімус)

Право позову не надається позивачу, який не зазнав збитку

Actio non datur non damnificato (а́кціо нон
да́тур нон дамніфіка́то)

Право покарання

Ius puniendi (юс пуніе́нді)

Право покинення дітей

Ius expositionis (юс експозиціо́ніс)

Право полягає в силі

Ius est in armis (юс ест ін а́рміс)

Право помилування

Ius aggratiandi (юс агграція́нді)

Право помсти (рівної відплати)

Ius talionis (юс таліо́ніс)

Правопорушення без причинення шкоди

Iniuria absque damno
(ін'ю́ріа а́бскве да́мно)

Правопорушення (безправ'я) не підлягає презумпції

Iniuria non praesumitur
(ін'ю́ріа нон презу́мітур)

Правопорушення, пов'язане з тілесним ушкодженням

Delicta carnis (делі́кта ка́рніс)

Правопорушення, що залишають сліди

Delicta facti permanentis
(делі́кта фа́кті пермане́нтіс)

Правопорушення, що не залишають слідів

Delicta facti transeuntis
(делі́кта фа́кті трансей́нтіс)

Правопорушення, що полягає у бездіяльності

Delictum omissionis
(делі́ктум оміссіо́ніс)

Правопорядок Римської держави опирається на закони, рішення народних зборів, постанови сенату, укази імператорів, на едикти тих, хто має право їх видавати, на висновки юристів

Constat iura populi Romani ex legibus,
plebiscitis, senatusconsultis, constitutionibus
principium, edictis eorum, qui ius edicendi
habent, responsis prudentium (ко́нстат
ю́ра по́пулі рома́ні екс ле́гібус,
плебісці́тіс, сенатуско́нсульта́с,
конституціо́нібус прінці́піум, еді́ктіс
ео́рум, кві юс едіце́нді га́бент, респо́нзіс
пруде́нціум)

Право поховання

Ius inferendi (юс інфере́нді)

Право представництва

Ius representationis (юс репрезентаціо́ніс)

Право приєднання (майна)

Ius applicationis (юс апплікаціо́ніс)

Право прогону худоби на водопій

Pecoris ad aquam apulsus (пе́коріс ад
а́квам апу́льсус)

Право (батька) продажу дітей
Право проходу і проїзду
Право публічних консультацій
Право „роду людського” (природнє)
Право розпоряджатися
Право скликання зборів

Право старшинства
Правосуддя двоєдине: воно суворо карає й постійно попереджує

Правосуддя є постійне і вічне бажання забезпечити кожному його права

Правосуддя зміцнює суверенну владу

Правосуддя має бути вільним, бо немає нічого більш несправедливого, ніж продажне правосуддя; повним, бо правосуддя не повинно зупинятися на півдорозі; швидким, бо зволікання є вид відмови

Правосуддя не знає ні батька, ні матері: правосуддя бачить тільки істину

Правосуддя – основа держави

Правосуддя (юстиція) – це підлягання писаним законам

Право судноплавства

Право судового слідства

Право торгувати

Право третьої особи

Право узяти шлюб

Право утримання

Право участі в засіданні сенату

Право – це мистецтво добра і справедливості

Правочини доброї совісті

Правочини суворого права

Ius vendendi (юс венде□нді)

Ius eundi (юс еу□нді)

Ius respondendi (юс респонде□нді)

Ius generis humani (юс гене□ріс гума□ні)

Ius abutendi (юс абуте□нді)

Ius agendi cum plebe (юс аге□нді кум пле□бе)

Ius primo geniture (юс при□мо геніту□ре)

Iustitia est duplex: severe puniens et vere praeveniens (юсті□ція ест ду□плекс: севе□ре пу□ніенс ет ве□ре преве□ніенс)

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi (юсті□ція ест ко□нстанс ет перпе□туа волю□нтас юс су□ум куі□кве трибуе□нді)

Iustitia firmatur solium

(юсті□ція фірма□тур со□ліум)

Iustitia debet esse libera, quia nihil iniquius venali iustitia; plena, quia iustitia non debet claudicare; et celeris, quia dilatio est quaedam negatio (юсті□ція де□бет е□ссе лі□бера, кві□а ні□гіль іні□квіус вена□лі юсті□ція; пле□на. кві□а юсті□ція нон де□бет кляудіка□ре; ет целе□ріс, кві□а діля□ціо ест кве□дам нега□ціо)

Iustitia non novit patrem nec matrem: solum veritatem spectat iustitia (юсті□ція нон но□віт па□трем нек ма□трем: со□льом веріта□тем спе□ктат юсті□ція)

Iustitia regnorum fundamentum

(юсті□ція регно□рум фундаме□нтум)

Iustitia est obtemperatio scriptis legibus

(юсті□ція ест обтемпера□ціо скрі□птис ле□гібус)

Ius navigandi (юс навіга□нді)

Ius quaestionis (юс квесціо□ніс)

Ius commercii (юс комме□рціі)

Ius tertii (юс те□рціі)

Ius conubii (юс кону□біі)

Ius retentionis (юс ретенціо□ніс)

Ius senatus habendi (юс сена□тус габе□нді)

Ius est ars boni et aequi

(юс ест арс бо□ні ет е□кві), *Цельс*

Negotia bonae fidei (него□ція бо□не фі□деі)

Negotia stricti iuris (него□ція стрі□кті ю□ріс)

Практика без теорії цінніша, ніж теорія без практики	Plus usus sine doctrina, quam citra usum doctrina valet (плюс узус сіне доктріна, квам цітра узум доктріна валет)
Практика суду	Usus fori (узус форі)
Працею й старанням	Opera et studio (опера ет студіо)
Працею всеношно і денно, немає легкої дороги до зірок	Nocte dieque labora non datur e terris mollis ad astra via (нокте дієкве лябора нон датур е теппіс молліс ад астра віа)
Працюйте поки дозволяють сили і роки	Dum vires annique sinunt, tolerate labores (дум вірес аннікве сінунт, толера те ляборес)
Праця для людини є хвалою	Labor homini laudi est (лябор гоміні ляуді ест)
Праця живить благородні серця	Generosos animos labor nutrit (генерозос анімос лябор нутріт)
Праця заставляє забути про турботи	Labor fallit curas (лябор фалліт курас)
Праця не тягар, а добродійність	Labor non onus, sed beneficium (лябор нон онус сед бенефіціум)
Праця – пожива душі	Animos labor nutrit (анімос лябор нутріт)
Праця породжує почесні	Labores pariunt honores (ляборес паріунт гонорес)
Праця притуплює біль	Labor callum abducit dolori (лябор каллюм абдуціт дольорі)
Праця сама по собі є насолодою	Labor est etiam ipse voluptas (лябор ест еціам іпсе волюптас)
Предмет для обговорення	Materia tractanda (матеріа трактанда)
Предмет розгляду	Obiectum quaestionis (об'єктум квестіоніс)
Предмет суперечки	Res controversa (рес контровеrsa)
Представити підробний заповіт	Subdere testamentum (субдере тестаментум), <i>Тацит</i>
Презумпція діє, поки не буде доведено протилежне	Stabit praesumptio donec probetur in contrarium (стабіт преzumпціо до нек пробетур ін контраріум)
Презумпції є припущеннями (суду) з імовірних відомостей, застосованих з метою доведення	Praesumptiones sunt coniecturae ex signo veri simili ad probandum assumptae (преzumпціо нес сунт кон'ектуре екс сігно вері сімілі ад пробадум асsumпте)
Презумпція приймається за істину	Stabit praesumptio pro veritate (стабіт преzumпціо про веріта те)
Прекрасне створіння людина, якщо вона людина	Pulchra res homo est, si homo est (пульхра рес го мо ест, сі го мо ест)
Прекрасно все давати і	Pulchrum est praestare cuncta, nil exigere (пульхрум ест преста ре ку нкта, ніль

нічого не вимагати	екзі□тере)
Претор не може творити право	Praetor ius facere non potest (пре□тор юс фа□цере нон по□тест)
Преторська або бонітарна власність	Dominium in bonis habere (домі□ніум ін бо□ніс габе□ре)
Преторське право	Ius praetorium (юс прето□ріум)
Претор творив суд над громадянами	Praetor ius inter cives dicebat (пре□тор юс і□нтер ці□вес діце□бат)
Претор у справах іноземців	Praetor peregrinus (пре□тор переґрі□нус)
Претор у справах римських громадян	Praetor urbanus (пре□тор урба□нус)
Прецедентне право	Ius praecedendi (юс прецеде□нді)
Прецедент судового рішення	Auctoritas rei iudicatae (аукто□рітас реі юдіка□те)
Прибуток (нажива) одного – це втрата для іншого	Lucrum unius est alterius damnum (лю□крум у□ніус ест альте□ріус да□мнум)
Прибуток розуміється тільки з відрахуванням усіх витрат, витрати – з урахуванням усіх прибутків	Neque lucrum intellegitur nisi omni damno deducto, neque damnum nisi omni lucro damno (не□кве лю□крум інтелле□гітур ні□зі о□мні да□мно деду□кто, не□кве да□мнум ні□зі о□мні лю□кро да□мно)
Приватна власність	Domínium ex iure privatum (домі□ніум екс ю□ре пріва□тум)
Приватна власність	Res privatae (рес пріва□те)
Приватна судова справа	Causa privata (ка□уза пріва□та)
Приватна угода аж ніяк не скасовує публічне право	Privata conventio iuri publico nihil derogat (пріва□та конве□нцію ю□рі пу□бліко ні□гіль деро□гат), Павло
Приватне право	Ius privatum (юс пріва□тум)
Приватне правопорушення	Delictum privatum (делі□ктум пріва□тум)
Приватний закон	Privata lex (пріва□та лекс)
Приватні акти римського права	Senatus decreta (сена□тус декре□та)
Приватні делікти (правопорушення)	Delictum privatum (делі□ктум пріва□тум)
Приватні угоди, що суперечать принципам цивільного права, недійсні	Contra iuris civilis regulas pacta conventa rata non habentur (ко□нтра ю□ріс ціві□ліс ре□гулас па□кта конве□нта ра□та нон габе□нтур), Ульпіан
Приведення до абсурду	Reductio ad absurdum (реду□кцію ад абсу□рдум)
Привід для випивки	Causa bibendi (ка□уза бібе□нді)
Привілей є ніби приватний закон	Privilegium est quasi privata lex (прівіле□гіум ест ква□зі пріва□та лекс)
Привілей не діє проти держави	Privilegium contra republicam non valet (прівіле□гіум ко□нтра репу□блікам нон ва□лет)
Привілей утримання (від невігідної спадщини)	Benefi□cium abstinendi (бенефі□ціум абстине□нді)

Привіт доброзичливому читачеві ! (вжив. в старих книгах, скороч.L.b.s.)	Lectori benevolo salutem! (лекторі беневолю салютем)
Придане; багатство	Dos (дос)
Придаток поділяє долю головного	Accessio cedit rem principali (акцессіо цедіт рем принципалі), <i>Ульпіан</i>
Придбання (приховування) украденого	Furtum oblatum (фуртум облатум)
Приєднані пакти	Pacta adiecta (пакта ад'єкта)
Приємне з корисним	Utile cum dulci (утіле кум дульці)
Приємно зватись чесною людиною	Vir bonum dici delector (вір бонум діці делектор), <i>Горацій</i>
При зачинених дверях	Ianuis clausis (януіс кляузіс)
При здоровому глузді	Compos mentis (компос ментіс)
При злочинах береться до уваги воля, а не результат	In maleficiis voluntas spectatur, non exitus (ін малефіцііс волюнтас спектатур, нон екзітус)
Призначати кого-небудь опікуном своїх дітей	Tutorem aliquem liberis suis scribere (туторем аліквем ліберіс суіс скрібере)
Призначати слідство по якій- небудь справі	Instituere quaestionem de aliqua re (інституєре квесціоном де аліква ре)
Призначати термін явки до суду	Di cere diem (діцере дієм)
Призначення закону полягає в тому, щоб наказувати, забороняти, дозволяти, карати	Legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire (легіс віртус гек ест: імпераєре, ветаєре, перміттере, пунієре)
Призначення спадкоємця	Institutio heredis (інституціо гередіс)
Призупинка діяльності суддів	Iustitium (юстіціум)
Приймати добродійство – це значить продавати свою свободу	Beneficium accipere, libertatem est vendere (бенефіціум акцієре, лібертатем ест вендере)
Прийняти рішення відповідно до обставин	Consilium capere ex re ex tempore (консіліум капєре екс ре екс темпоре)
Прийняття спадщини	Hereditatis aditio (гередітатіс адіціо)
Прийшов, побачив, переміг	Veni, vidi, vici (вені, віді, віці), <i>Ю.Цезар</i>
Приклади ілюструють закон, але не обмежують його	Exempla illustrent, non restringunt legem (екземпля іллюстрант, нон рестрінгунт легем)
Приклади корисніші від настанов	Exempla praecipis utiliora (екземпля преціпіс утіліора)
Приклади краще не наводити; прикладі ненависні	Exempla sunt odiosa (екземпля сунт одіоза)
Приклади повчають	Exempla docent (екземпля доцент)
Прикриваючись посиленням на право	Sub colore officii (суб кольоре оффіціі)
Примирення непримиримого	Concordia discors (конкордіа діскорс), <i>Горацій</i>

При мовчазній згоді	Tacio consensu (таціо консенсу)
Примусовий захід	Sanctio legis (санкціо легіс)
Примусові норми права	Ius cogens (юс когенс)
Примушувати когось бляяти (тобто давати ляпаса)	Alii cui balatum ducere (алікуї балятум дуцере)
Примха випадку править світом	Fortunae libido gentibus moderatur (фортуне лібідо гентібус модератур)
При нагоді, принагідно	Dextro tempore (декстро темпоре)
При недоказовості позову	Actore non probante reus absolvitur (акторе нон пробанте реус абсолвitur)
відповідач звільняється	
При необхідності - об'єднання, при сумніві - свобода, в усіх справах - терпимість (любов, шана)	In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas (ін нецессарііс унітас, ін дубііс лібертас, ін омноібус карітас)
Принцип виключення третього	Exclusi tertii principium (ексклюзі терціі прінціпіум)
Принцип ділення	Principium divisionis (прінціпіум дівізіоніс)
Принципи доказують, а не доказуються	Principia probant, non probantur (прінціпіа пробант, нон пробантур)
При особливих обставинах	In propria causa (ін пропріа кауза)
Припиненням волі довірителя доручення припиняється	Extinctum est mandatum finita voluntate (екстінктум ест мандадум фінітата волюнтате)
Припини правити, якщо не бажаєш вершити суд	Cessa regnare, si non vis iudicare (цесса регнаре, сі нон віс юдікаре)
Приписувати кому-небудь усі злочини	Transferre cuncta flagitia in aliquem (трансферре кункта флягіціа ін аліквем), <i>Тацит</i>
При повній свідомості	Compos sui (компос суі)
При простроченні зобов'язання увічнюється	Mora obligatio perpetuatur (мора облігаціо перпетуатур)
Припускається, що кожний є чесним, доки не доведено протилежне	Quivis praesumitur bonus, donec probetur contrarium (квівіс презумітур боіус, доінек пробетур контраріум)
Припустимо, що це правда	Sit hoc verum (сіт хок верум)
При рівності голосів (думок суддів) звинувачений вважається виправданим	Paribus sententiis reus absolvitur (парібус сентенцііс реус абсолвitur)
Природа наділила людину прагненням виявляти істину	Natura ingenuit homini cupiditatem veri vivendi (натура інгенуіт гоміні купідітатем вері вівенді), <i>Цицерон</i>
Природа не робить стрибків, так само й закон	Natura non facit saltum: ita nec lex (натура нон факіт сальтум: іта нек лекс)
Природа не терпить пустоти	Natura abhorret vacuum (натура абгоррет вакуум)

Природа нічого не робить даремно	Natura nihil facit frustra (нату̀ра ні̀гіль фа̀ціт фру̀стра)
Природа оздоровлює, лікар лікує	Natura sanat, medicus curat (нату̀ра са̀нат, мѐдікус ку̀рат)
Природа починає, вміння керує, досвід завершує	Natura incipit, ars dirigit, usus perficit (нату̀ра інці̀піт, арс ді̀пігіт, у̀зус пѐрфіціт)
Природа схиляє (все) до своїх законів	Natura trahit ad sua iura (нату̀ра тра̀гіт ад су̀а ю̀ра)
Природна причина	Causa naturalis (ка̀уза натура̀ліс)
Природна справедливість краще, ніж суворість права	Aequitas naturalis praeferenda est rigori iu- ris (ѐквітас натура̀ліс преферѐнда ест ріго̀рі ю̀ріс)
Природне право - це те, чому природа навчила всіх живих істот	Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit (юс натура̀ле ест, квод нату̀ра о̀мніа аніма̀ліа до̀куїт), <i>Ульпіан</i>
Природні зобов'язання	Obligaciones naturales (облігаціо̀нес натура̀лес)
Природні плоди	Fructus naturales (фру̀ктус натура̀лес)
Природні потреби	Naturales necessitates (натура̀лес нецессіта̀тес)
Природу перемагають тільки підкоряючись їй	Natura non nisi parendo vincitur (нату̀ра нон ні̀зі парендо ві̀нцітур)
При самому (злочинному) діянні	In ipso actu (ін і̀псо а̀кту)
При самотності сам собі будь юрбою	In solis sis sibi turba locis (ін со̀ліс сіс сі̀бі ту̀рба льо̀ціс)
При свідках (заключна формула заповіту)	Hic testibus (гік тѐстібус)
При світлі дня	In aperta luce (ін апѐрта лю̀це)
Присвоєння чужої речі без дозволу на це її власника	Versio in rem (вѐрсіо ін рем)
Прислів'я – мудрість народна	Proverbia – populorum sapientia (провѐрбіа попульо̀рум сапіє̀нціа)
Прислухайся до того, що радить друг	Disce, quae censet amicus (ді̀сце, кве цѐнсет амі̀кулюс)
Пристрасть – погана керівниця	Male cuncta ministrat impetus (ма̀ле ку̀нкта міні̀страт імпѐтус)
Пристрасть робить людей сліпими	Homines caecos reddit cupiditas (го̀мініс цѐкос рѐддіт купі̀дітас)
При сумніві пом'якшуй (рішення)	In dubio mitius (ін ду̀біо мі̀тіус), <i>Ульпіан</i>
При сумніві утримуйся	In dubio abstine (ін ду̀біо а̀бстїне), <i>Ульпіан</i>
Присутній – відсутній (неуважний)	Praesens – absens (прѐзенс – а̀бсенс)
Присутній у суді	Praesens in curia (прѐзенс ін ку̀ріа)
Присяга (клятва)	Iuramentum (юрамѐнтум)
Присяга є ствердженням або запереченням чого-небудь,	Iuramentum est affirmatio vel negatio, de aliquo, attestazione sacrae rei firmata

підтвердженням посилання на
священний предмет

Присяга на вірність

Присяга неподільна і вона не може
сприйматися як частково вірна і
частково фальшива

Присягати в справедливості
(брехливого) звинувачення

Присяжний

Присяжні – це судді факту

Присяжні повинні бути із сусідів,
здібними (до судочинства) і віль-
ними від підозрінь

Притягати когось до судової
відповідальності

Прихилити когось на свій бік

Прихильно, у цілковитій згоді

Прихований смисл – річ погана

Приховування обману є обманом

Приховування правди – це обман

Причина адекватна наслідкам

Причина буття (існування)

Причина гніву (роздратування)

Причина для звинувачення

Причина, за відсутності якої подія
не відбулася б

Причина причин

Причина причини є причина
результату

Причина, що спричиняє

Причини (мотиви) зобов'язання

Причинне обґрунтування

Причинний зв'язок

Приятель - найкращий скарб у
житті

Пробачати

Пробачати злочини

(юрამе^нтум ест аффірма^ціо вель нега^ціо,
де а^лікво, аттестаціо^не са^кре ре^і
фірма^та)

Sacramentum fidelitatis

(сакраме^нтум фіделіта^тіс)

Iuramentum est indivisibile, et non est admi-
ttendum in parte verum et in parte falsam

(юраме^нтум ест індівізі^біле, ет нон ест
адмітте^н-дум ін па^рте ве^рум ет ін па^рте
фа^льсам)

Calumniam iurare (калю^нніам юра^ре)

Iurator (юра^тор)

Iuratores sunt iudices facti

(юрато^рес сунт ю^діцес фа^кті)

Iuratores debent esse vicini, sufficientes et
minus suspecti (юрато^рес де^бент е^ссе
віці^ні, суффіціє^нтес ет мі^нус суспе^кті)

Agere aliquem reum (а^гере а^ліквем ре^ум)

Aliquem suum facere

(а^ліквем су^ум фа^кцере), *Папіній,*

Bona gratia (бо^на гра^ціа)

Intentio caeca mala (інте^нціо це^ка ма^ля)

Fraus est celare fraudem

(фра^ус ест целя^ре фра^удем)

Suppressio veri, expressio falsi

(суппре^ссіо ве^рі, експре^ссіо фа^льсі)

Causa aequat effecta (ка^уза е^кват
еффе^кта)

Causa essendi (ка^уза ессе^нді)

Causa irae (ка^уза і^ре)

Causa criminalis (ка^уза крміна^ліс)

Causa sine qua non (ка^уза сі^не ква нон)

Causa causarum (ка^уза кауза^рум)

Causa causae est causa causati

(ка^уза ка^узе ест ка^уза кауза^ті)

Causa causans (ка^уза ка^узанс)

Causae obligandi (ка^узе обліга^нді)

Ratio fiendi (ра^ціо фіе^нді)

Nexus causalis (не^кзус кауза^ліс)

Amicus optima vitae possessio (амі^кус
о^птіма ві^те поссе^ссіо)

Veniam dare (ве^ніам да^ре)

Criminum gratiam facere

**Пробачивши одну вину,
породжуєш іншу**

**Провідниця – хоробрість,
супутниця - доля**

Провінційна власність на землю

Проводити мирну політику

Проводити судове розслідування

Про все взагалі і ще про дещо

(ні про що конкретно)

Про всіх або нічого, або правду

Проголошення поза законом

Програти справу

**Прогулюватися чужими ногами
(на носилках)**

Продавати кого-небудь в рабство

Продаж майна з аукціону

Продовжити строк

**Про дріб'язкові справи претор
не турбується**

Прозаїчна мова

Про інше промовчу

Проклята жадоба золота

Прокуратор із збирання (податків)

Пролиття крові (різня)

**Про мертвих (говорять) або хороше,
або нічого**

Про мертвих - правду

**Про мертвих, як і про живих,
нічого крім правди**

Промова на захист когось

Промова проти когось

Про можливе і неможливе

**Про одне слід говорити, а про
інше - мовчати**

Пропажа майна

**Про підбурювання до злочину
і участь у ньому**

(крі́мінум гра́ціам фа́цере)

Invitat culpam qui peccatum praeterit

(інві́тат ку́льпам кві́ пекка́тум пре́теріт),
Cip

Virtute duce, comite fortuna

(вірту́те ду́це, ко́міте форту́на)

Ager populi Romani (а́гер по́пулі рома́ні)

Pacem agere (па́цем а́гере)

Iudicium reddere (юді́ціум ре́ддере)

De rebus omnibus et quibusdam aliis

(де ре́бус о́мнібус ет квібу́сдам а́лііс)

De omnibus aut nihil, aut veritas

(де о́мнібус а́ут ні́гіль, а́ут ве́рітас)

Proscriptio (проскрі́пціо)

Causa cadere (ка́уза ка́дере)

Alienis pedibus ambulare

(аліе́ніс пе́дібус амбуля́ре)

Dare aliquem venum (да́ре а́ліквем
ве́нум)

Venditio bonorum (венді́ціо боно́рум)

Prodi cere diem (проді́цере ді́ем)

De minimis non curat praetor

(де мі́німіс нон ку́рат пре́тор)

Oratio pedestris (ора́ціо педе́стріс)

Non pergam ad cetera (нон пе́грам ад
це́тера)

Auri sacra fames (а́ури са́кра фа́мес),
Вергілій

Procurator vicesimae libertatis

(прокура́тор ві́цезі́ме ліберта́тіс)

Effusio sanguinis (еффу́зіо са́нгвініс)

De mortuis aut bene, aut nihil

(де мо́ртуіс а́ут бе́не, а́ут ні́гіль)

De mortuis – veritas (де мо́ртуіс – ве́рітас)

De mortuis sicut de vivis nil nisi verum

(де мо́ртуіс сі́кут де ві́віс ні́ль ні́зі
ве́рум)

Oratio pro aliquo (ора́ціо про а́лікво)

Oratio in aliquem (ора́ціо ін а́ліквем)

De possibili et impossibili

(де по́ссібі́лі ет імпо́ссібі́лі)

Alia committenda, alia coelenda

(а́ліа коммі́те́нда, а́ліа це́ле́нда)

Lapsus bonorum (ля́пус боно́рум)

De arte et parte (де а́рте ет па́рте)

Пропозиція (наказ) покинути місце роботи або навчання	Consilium abeundi (консіліум абейунді)
Пропорційно, рівномірно	Pro rata (про рата)
Про право осіб	De iure personarum (де юре персонарум)
Про прийняття апеляцій	De recipiendo appellationes (де реціпіендо апелляціонес)
Про принципи не сперечаються	De principiis non est disputandum (де принціпііс нон ест діспутаנדум)
Просити води, знаходячись у річці	Medio flumine quaerere aquam (медіо флюміне кверераквам)
Просити про перенесення справи до іншого суду	Revocare ad alium iudicium (ревокаре ад аліам юдіціум)
Про смаки і кольори не треба сперечатись	De gustibus et coloribus non est disputandum (де густібус ет кольорібус нон ест діспутаנדум), <i>Пліній Молодший</i>
Проста претензія	Simplex loquela (сімплекс локвеля)
Прости навіки	Aeternum vale (етернум вале)
Простодушний вірить кожному слову	Innocens credit omni verbo (інноценс кредіт омно вербо)
Простота – це друг права, і надмірні тонкощі у праві не схвалюються	Simplicitas est legibus amica et nimia subtilitas in iure reprobatum (сімпліцітас ест легібус аміка ет німіа субтілітас ін юре репробатур)
Простота – це ознака істини	Simplex sigillum veri (сімплекс сігіллоум вері)
Прострочка, відстрочка	Mora (мора)
Прострочка зобов'язання робить його вічним	Mora obligatio perpetuatur (мора облігаціо перпетуатур)
Про те, чого не видно, і про те, що не існує, міркують(судять) однаково	De non apparentibus et non existentibus eadem est ratio (де нон apparentібус ет нон ексістеntібус еадем ест рачіо)
Проти всього справедливого і святого	Contra ius et fas (контра юс ет фас)
Протидій на початку	Principiis obsta (принціпііс обста)
Проти добрих звичаїв	Contra bonos mores (контра бонос морес)
Проти закону	Contra legem (контра легем)
Проти закону поступає той, хто чинить заборонене законом; в обхід закону поступає той, хто зберігаючи букву закону, обходить його зміст	Contra legem facit qui id facit quod lex prohibet, in fraudem vero qui salvus verbis sententiam eius circumvenit (контра легем факіт кві ід факіт квод лекс прогібет, ін фраудем веро кві салвіс вербіс сентенціам еіус ціркумвеніт)
Протилежна сторона	Pars diversa (парс діверса)
Протилежне лікується протилежним	Contraria contrariis curantur (контраріа контрарііс курантур)

Проти лисиці потрібно хитрувати по-лисячому	Contra vulpem vulpinandum (ко́нтра ву́льпем вульпіна́ндум)
Проти людини	Adversus hominem (адве́рсус го́мінем)
Проти необхідності не владні і самі боги	Adversus necessitatem ne dii quidem resistunt (адве́рсус нецессита́тем не ді́і кві́дем резі́стунт)
Протиприродна любов	Venus aversa (ве́нус аве́рса)
Протиріччя у визначенні	Contradictio in adiecto (контраді́кціо ін ад'є́кто)
Протиріччя у самому предметі	Contradictio in subiecto (контраді́кціо ін суб'є́кто)
Проти своєї волі	Ab invito (аб інві́то)
Проти сили смерті немає ліків у садах	Contra vim mortis non est medicamen in hortis (ко́нтра ві́м мо́ртіс нон е́ст ме́дика́мен ін го́ртіс)
Протистояти початку (знищити біду в зародку)	Principiis obsta (прнці́пііс о́бста)
Проти течії ріки важко пливати	Contra fluminis tractum niti difficile (ко́нтра флю́мініс фра́ктум ні́ті діффі́цілле)
Проти факту немає аргументу	Contra factum non est argumentum (ко́нтра фа́ктум нон е́ст аргуме́нтум)
Проти форми закону	Contra formam statuti (ко́нтра фо́рмам стату́ті)
Проти щасливого і бог безсилий	Contra felicem vix deus vires habet (ко́нтра фе́ліцем ві́кс де́ус ві́рес га́бет)
Протокол допиту	Tabella quaestionis (табе́лля квестіо́ніс)
Протокол судового засідання	Periculum (пері́кулюм)
Протокол судочинства	Acta (а́кта)
Протягом життя	Durante vita (дура́нте ві́та)
Прохання зі зброєю в руках	Preces armatae (пре́цес арма́те)
Процесуальна поступка здійснюється в присутності трьох осіб: продавця, покупця і претора	In iure cessio fit tres personas: in iure cedentis, vindicantis, addicentis (ін ю́ре це́ссіо фі́т трес персо́нас: ін ю́ре це́де́нтіс, ві́ндіка́нтіс, адді́це́нтіс)
Процесуальна поступка права (власності)	In iure cessio (ін ю́ре це́ссіо)
Прощай і пам'ятай про мене	Vale et memor sis mei (ва́ле е́т ме́мор сі́с ме́і)
Прощати провину	Gratiam facere delicti (гра́ціам фа́цере делі́кті)
Прощатися з покійним	Venire in funus (вені́ре ін фу́нус)
Пряма дорога - найкоротша	Via recta brevissima est (ві́а ре́кта бреві́ссіма е́ст)
Прямий збиток	Damnum emergens (да́мнум еме́ргенс)
Прямий (основний) позов	Actio directa (а́кціо діре́кта)

Прямі спадкоємці
Публічна справа
Публічне право
Публічне право не може бути замінено угодами приватних осіб

Публічне право стосується Римської держави, приватне охороняє інтереси окремих осіб

Публічний суд
Публічні речі
Публічно (відкрито)
Пуста голова
Пута закону
Пута шлюбу

Sui heredes (суї гередес)
Causa publica (кауза публіка)
Ius publicum (юс публікум)
Ius publicum privatorum pactis mutari non potest (юс публікум приваторум пактіс мутаїри нон потест), *Папініан*
Publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem (публікум юс ест, квод ад статум реї ромаїне спектат, приватум, квод ад сингульорум утілітатем)
Iudicium publicum (юдіціум публікум)
Res publicae (рес публіце)
Coram populo (корам попульо)
Vacuus vertex (вакуус вертекс)
Iuris vinculum (юріс вінкулюм)
Vinculo matrimonii (вінкульо матрімоніі)

P

Раби - це речі	Servi res sunt (се□рві рес сунт)
Раб не правоздатний	Servus nullum caput habet (се□рвус ну□ллюм ка□пут га□бет)
Радитися з ким-небудь	Deliberare cum aliquo (делібера□ре кум а□лікво)
Радість додає сили	Dant gaudia vires (дант га□удіа ві□рес)
Радощі часто бувають початком нашого горя (лиха, страждання)	Gaudia principum nostri sunt saepe doloris (га□удіа прінці□піум но□стрі сунт се□пе дольо□ріс)
Раз громадянин, назавжди громадянин	Semel civis semper civis (се□мель ці□віс се□мпер ці□віс)
Разом з труднощами зростає добродієність	Multum sibi adicit virtus lacessita (му□льтум сі□бі а□діціт ві□ртус ляце□ссіта)
Разом і водночас	Simul et semul (сі□муль ет се□муль)
Разом і порізно (окремо)	Coniunctim et divisim (кон'ю□нктім ет діві□зім)
Рани совісті не заживають	Cicatrix conscientiae pro vulnere est (ціка□трікс консціє□нціє про ву□льнере ест), <i>Cip</i>
Раніше винуватця піймай, потім йому кару загадай	Prendes ante reum, quam cruciabus eum (пре□ндес а□нте ре□ум, квам круціа□бум е□ум)
Раніше ми були обтяжені пороками, тепер - законами	Prius vitiis laboravimus, nunc legibus (прі□ус ві□цііс лябора□вімус, нунк ле□гібус)
Раніше, ніж обіцяти, подумай, щоб слова не зламати	Prius quam promittas, deliberes, ut, cum promiseris, facias (прі□ус квам промі□ттас, делібе□рес, ут, кум промі□зеріс, фа□ціас)
Ранок вечора мудріший	In nocte consillium (ін но□кте консі□лліум)
Рахівничі книги	Libri rationum (лі□бри раціо□нум)
Рвати на собі волосся	Abscindere comas (абсці□ндере ко□мас)
Ревнощі сліпі	Caeca invidia est (це□ка інві□діа ест)
Регламент часу (для оратора)	Horae legitimae (го□ре легіті□ме)
Результат великих справ часто залежить від дрібниць	Ex parvis saepe magnarum rerum momenta pendet (екс па□рвіс се□пе магна□рум ре□рум моме□нта пе□ндет), <i>Лівій</i>
Результат виправдовує вчинки	Exitus acta probat (е□кзітус а□кта про□бат), <i>Овідій</i>
Результативні експерименти	Experimenta fructifera (експеріме□нта фрукті□фера)
Результат настає услід за причиною	Effectus sequitur causam (еффе□ктус се□квітур ка□узам)
Релігійна манія	Mania religiosa (ма□нія релігіо□за)

**Репутація – це суспільна думка,
в якій немає істини**

Республіка – це справа народу

Речі, вилучені з торгового обороту

**Речі (предмети) суспільного
користування**

**Речі (предмети), що були присвяче-
ні богам і предкам, а також святині
не можуть бути в чийсь власності
Речі, які можна споживати (їжа)**

**Речі, які не можна споживати
(земля, будови, одяг)**

Речовий доказ

Речовий позов

Речові права

Решетом воду черпати

**Риба краще ловиться у каламутній
воді**

Риба псується спочатку від голови

Ризик несе покупець

Римська держава

**Римська сім'я складалася із
чоловіка, дружини, дітей і рабів**

Римське право

**Римський народ квіритів (почесно-
урочиста назва римського народу)**

**Римський народ користується
частково своїм власним правом,
частково загальним правом усіх
народів**

Рівна кількість голосів за і проти

Рівна провина

Рівне рівним відплачується

**Рівний не має влади над рівним
(міждержавний імунітет)**

Reputatio est vulgaris opinio, ubi non est
veritas (репутаціо ест вульгаріс опініо,
убі нон ест верітас)

Res publica est res populi
(рес публіка ест рес популі)

Res extra commercium
(рес екстра коммерціум)

Res communes (рес коммунес)

Sacrae res et religiosas et sanctae in nullius
bonis sunt (сакре рес ет релігіозе ет сакнкте
ін нуллиус боніс сунт), *Марціан*

Res quae usu consumantur
(рес кве узу консумантур)

Res quae usu non consumantur
(рес кве узу нон консумантур)

Signum rerum (сігнум рерум), *Гай*

Vindicatio pignoris (віндікаціо пігноріс)

Iura ad rem (юра ад рем)

Cribro aquam haurire (крібро аквам
гауріре)

Turbato melius capiuntur flumine pisces
(турбаото меліус капіунтур флюміне
пісцес)

Piscis primum a capite foetet
(пісціс прімум а капіте фетет)

Periculum est emptoris
(перікулум ест емпторіс)

Civitas Romana (цівітас романа)

Familia Romana ex viro, femina, liberis
servisque constabat (фаміліа романа екс
віро, феміна, ліберіс сервіскве
констабат)

Ius Romanum (юс ромадум)

Populus Romanus Quiritium (P.R.Q.)
(популюс романус квіріціум)

Populus Romanus partim suo proprio,
communi omnium hominum iure utitur
(популюс романус партім суо пропріо,
коммуні омноіум гомініум юре утітур)

Paritas votorum (парітас воторум)

Par delictum (пар деліктум)

Par pari refertur (пар парі рефертур)

Par in parem imperium non habet
(пар ін парем імперіум нон габет)

**Рівні з рівними найлегше
сходяться**

Рівність не породжує війну

**Рівному покаранню підлягають як
виконавці, так і ті, хто виявив
згоду**

Рівною мірою винні

Ріг достатку

**Рід, плем'я, походження, спосіб
покоління, нащадки; родові речі**

**Рідкість речей підвищує їхню
вартість**

**Рідко бувають щасливі години,
коли можна думати, що хочеш, і
говорити, що думаєш**

Рідна мова

Рід не гине

Різне

**Різниця між власністю і володін-
ням у тому, що власність
залишається за власником, навіть
якщо він сам не хоче ним бути**

Різновиди безумства нескінченні

Різноманітність дає насолоду

**Різночитання, орфографічний
варіант**

Річ, предмет, судова справа

Річ (справа) сама за себе говорить

Річ, якою володіють

**Рішення, в яких повторюються
принципи і норми права, сформу-
льовані у розглянутих раніше
справах**

Робити висновки із судових справ

**Робити висновки про задуми за їх
результатами**

**Робити вищих і нижчих рівними
перед законом**

Pares cum paribus facillime congregantur
(па̀рес кум па̀рібус фаці̀лліме
конгрега̀нтур), Цицерон

Aequalitas haud parit bellum
(еква̀літас га̀уд па̀ріт бѐлліум)

**Agentes et consentientes pari poena
plectantur** (агѐнтес ет консентіє̀нтес па̀рі
пѐна плекта̀нтур)

In pari delicto (ін па̀рі делі̀кто)

Cornu corinae (ко̀рну ко̀ріє)

Genus (гѐнус)

Rerum raritas pretium facit
(рѐрум ра̀рітас прѐціум фа̀ціт)

**Rara temporum felicitas, ubi quae velis
sentire et quae sentias dicere licet** (ра̀ра
темпо̀рум фелі̀цітас, у̀бі кве вѐліс
сенті̀ре ет кве сѐнтіас ді̀цере лі̀цет)

Lingua patria (лі̀нґва па̀тріа)

Genus non perit (гѐнус нон пѐріт)

Varia (ва̀ріа)

**Differentia inter dominium et possessionem
haec est, quod dominium nihilo minus eius
manet, qui dominus esse non vult**
(діфферѐнція і̀нтер домі̀ніум ет
поссессіо̀нем ге́к ест, квод домі̀ніум ні̀гільо
мі̀нус ѐюс ма̀нет, кві до̀мініус е́ссе нон
ву́льт)

Maniae infinitae sunt species
(ма̀ніє інфі̀ніте сунт спѐцієс)

Varietas delectat (варіє̀тас делѐктат)

Varia lectio (ва̀ріа лѐкціо)

Res (рес)

Res ipsa loquitur (рес і̀пса льо̀квітур)

Res habilis (рес га̀біліс)

Homonymiae (гомоні̀міє)

Respondere de iure (ресpondèре де ю̀ре)

Consilia eventis ponderare
(консі́ліа еве́нтіс пондера̀ре)

Summos cum infimis pari iure refinere
(су́м-мос кум і̀нфіміс па̀рі ю̀ре
рефінѐре), Цицерон

Робити державний переворот

Evertere rem publicam
(еве[р]тере рем пу[б]лікам)

Робити замах на чиесь життя

Experere vitam alicuius
(експе[р]ере ві[т]ам алі[к]уюс)

Робити запит про що-небудь у сенаті

A senatu de aliqua re postulare
(а сена[т]у де а[л]іква ре постуля[р]е)

Робити зло не потрібно вчитись

Male agere discendum non est
(ма[л]е а[г]ере дісце[н]дум нон ест)

Робити з мухи слона

Elephantum ex musca facere
(елефа[н]тум екс му[с]ка фа[ц]ере)

Робити зроблене

Actam rem agere (а[к]там рем а[г]ере)

Робити подвійний гріх

Geminare peccatum (геміна[р]е пекка[т]ум)

Роби як вище

Actum ut supra (а[к]тум ут су[п]ра)

Роблю тобі, щоб ти мені зробив

Facio, ut facias (фа[ц]іо, ут фа[ц]іас)

Робота кипить

Fervet opus (фе[р]вет о[п]ус)

Розбрат (розлад) робить дорожчою згоду

Discordia fit carior concordia (діско[р]діа фіт ка[р]іор конко[р]діа), *Cip*

Розважливість – учителька мудрості

Deliberando discitur sapientia (делібера[н]до ді[с]цітур сапіє[н]ція), *Cip*

Розглядати сварки, суперечки

Litibus supersedere (лі[т]ібус суперседе[р]е)

Розгніваного уникай на короткий час, ворога – на довгий

Iratum breviter vites, inimicum diu (іра[т]ум бре[в]ітер ві[т]ес, іні[м]ікум ді[у])

Розділяй і владарюй, оскільки корінь і вінець імперії вимірюється згодою покірних

Divide et ímpera, cum radix et vertex imperii oboedientum consensu rata sunt (ді[в]іде ет і[м]пера, кум ра[д]ікс ет ве[р]текс імпе[р]ії обедіє[н]тум консе[н]су ра[т]а сунт)

Розкіш – мати бідності

Luxuria inopiae mater (люксу[р]іа іно[п]іе ма[т]ер)

Розкрадачі народного (майна)

Fures publici (фу[р]ес пу[б]ліці)

Розлучення за згодою двох або за вимогою дружини

Divortium et repudium (діво[р]ціум ет репу[д]іум)

Розповідаю те, що почув

Relata refero (реля[т]а ре[ф]еро)

Розповсюджувати брехливі чутки

Subdere rumeur (су[б]дере румо[р]ем),
Тацит

Розпорядження суду про виконання рішення іноземного суду

Exequatur (екзеква[т]ур)

Розпорядник судового процесу

Dominus litis (до[м]інус лі[т]іс)

Розпрощатися з чимось

Salutem di[с]cere ali[к]і cui rei (салю[т]ем ді[с]cere алі[к]і ре[і])

Розпуста

Ganea = Impudicitia = Libido = Perversitas = Pravitas = Turpitude (га[н]еа, імпудіці[т]іа, лі[б]ідо, перве[р]сітас, пра[в]ітас, турпіту[д]о)

Розп'яття (покарання рабів)

Supplicium servile (супплі[ц]іум серві[л]е)

Розряд речей, що не можуть зникнути (тобто за котрі не

Genus perire non censetur (ге[н]ус пері[р]е нон цензе[т]ур)

знімається відповідальність ні за яких обставин)

Розсудливість більше важить ніж доля

**Розточуватися в похвалах
Розум – душа закону**

Розум і мова зв'язують весь людський рід

**Розум керує людьми
Розумна межа є навіть і для
достойних справ**

**Розум (душа) нерідко блукає, не
знаходячи дорогу
Розумний, остерігаючись, завжди
уникає біди**

**Розумний суддя повинен дозволяти
собі думати в тих межах, в яких
цього вимагає від нього доручена
та довірена йому справа**

**Розумні судження, відповіді
юристів
Розумному досить
Розумно щось зробити (потрібно)**

**Розумом переможеш швидше, ніж
лютістю
Розуму не приходиться вибирати,
якщо вибір між правдою і
видумкою**

**Розум, уражений один раз,
схильний до забобонності**

Розум хвалять під кінець справи

**Роз'яснення юридичних понять
Роз'яснювати, але не видавати
законів
Роки ідуть, крадучи у нас одне за
іншим**

Fato maior prudential
(фато маіор пруденціаль)

Exultare in laude (екзультаре ін ляуде)
Ratio est anima legis (раціо ест аніма
легіс)

Universi generis humani vinculum est ratio
et oratio (універсі генеріс гумаіні
вінкулум ест раціо ет ораціо)

Homines ratio ducit (гомініс раціо дучіт)
Imponit finem sapiens et rebus honestis
(імпоініт фінем сапіенс ет ребус
гонестіс), *Ювенал*

Avius errat saepe animus
(авіус еррат сепе анімус), *Лукрецій*

Semper metuendo sapiens evitat malum
(семпер метуендо сапіенс евітат
малум)

Sapientis iudicis est cogitare tantum sibi
esse permissum, quantum commissum et
creditum (сапіентіс іудіціс ест когітаре
тантум сібі ессе перміссум, квантум
комміссум ет кредітум)

Responsa prudentium (респонза
пруденціум)

Sapienti sat (сапіенті сат), *Плавт*

Ratio est aliquid facere (раціо ест аліквід
факере)

Consilio melius vincas quam iracundia
(консіліо меіліус вінкас квам іракундіа)

Inter visa vera aut falsa ad animi assensum
nihil interest (інтер віза вера аут
фальса ад анімі ассензум нігіль
інтерест)

Mobiles ad superstitionem percussae semel
mentes (мобілес ад суперстіціонем
перкульсе семель ментес)

Sapientia in exitu canitur
(сапіенція ін екзіту канітур)

Definitio (дефініціо)

Dicere et non dare legem
(діцере ет нон дапре легем)

Singula de nobis anni praedantur euntes
(сіnguля де нобіс анні предаітур
еунтес)

Рубати свої виноградники (самому собі підкласти свиню)

Рука руку миє

Руки геть!

Рухоме майно

Рухомі речі (рухомість)

Рухомість іде за особою

Рухомість прикріплена до кісток

(тобто закони стосовно власника поширюються і на його рухомість)

Рятуватися втечею

Vineta sua caedere

(віне□та су□а це□дере)

Manus manum lavat (ма□нус ма□нум ля□ват)

Aufer manum! (а□уфер ма□нум)

Bona mobília (бо□на мобі□ліа)

Res mobiles (рес мо□білес)

Mobilia personam sequentur

(мобі□ліа персо□нам секве□нтур)

Mobilia ossibus inhaerent

(мобі□ліа о□ссібус інге□рент)

Fuga salutem petere (фу□га салю□тем пе□тере)

Сакральне право	Jus divinum (юс діві□нум)
Сама скорбота зробила мене красномовним	Dolor ipse disertum fecerat (до□льор і□псе дізе□ртум феце□рат)
Сама справа свідок	Res ipsa testis est (рес і□пса те□стис ест)
Сама старість – хвороба	Senectus ipsa morbus est (сене□ктус і□пса мо□рбус ест)
Саме так	Ita est (і□та ест)
Самогубство	Felo de se (фе□льо де се) = Mors voluntaria (морс волюнта□ріа) = Suicidium (суїці□діум)
Самонаклеп із-за (помилкового) страху	Calumnia timoris (калю□мнія тімо□ріс)
Сам по собі	Per se (пер се)
Сам сказав	Ipsi dixit (і□псі ді□ксіт)
Сам час відкриває істину	Tempore ipsa apparet veritas (те□мпоре і□пса аппа□рет ве□рітас), Федр
Сам час пом'якшує любов	Amorem intercapedine ipse lenit dies (амо□рем інтеркапеді□не і□псе ле□ніт ді□ес)
Санкція	Sanctio (са□нкціо)
Сатисфакція, покарання, погашення боргу, задоволення, вибачення	Satisfactio (сатісфа□кціо)
Сварка з дружиною	Lis uxorіа (ліс укзо□ріа)
Свідок захисту, хвалитель, радник	Laudator (ляуда□тор)
Свідок з чужих слів	Testis auritus (те□стіс аурі□тус)
Свідок минулого	Testis temporum (те□стіс темпо□рум)
Свідок потопу (тобто особа архаїчних поглядів, переконань)	Diluvii testis (ділю□віі те□стіс)
Свідчення, дане під присягою	Iurata deposito (юра□та депозіто)
Свідчення (свідків) зважують, а не рахують	Ponderantur testes, non numerantur (пондера□нтур те□стес, нон нумера□нтур)
Свідчення (атестат) зрілості	Testimonium maturitatis (тестімо□ніум матуріта□тіс)
Свідчення одного свідка взагалі не повинні вислуховуватися	Responsio unius non omnio auditur (респонсіо у□ніус нон о□мніо ауді□тур)
Світ любить, щоб його обманювали	Mundus vult decipi (му□ндус вульт деці□пі)
Свобода вибору, свобода волі	Liberum arbitrum (лі□берум арбі□трум)
Свобода є природне право особи робити те, що їй подобається, якщо це не забороняється законом або силою	Libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi quod de iure aut vi prohibetur (лі□бертас ест натура□ліс факу□льтас е□юс, квод куі□кве фа□цере лі□бет, ні□зі квод де ю□ре а□ут ві прогібе□тур)
Свобода річ безцінна	Libertas inaeestimabilis res est

Свобода – це можливість робити те, що дозволено правом

**Свої тіні боятись
Своє лайно не смердить**

Своєчасна недовіра – запорука безпеки

Своє щастя у кожного в руках

**Свої речі май для себе (у себе)
„Свята брехня”**

**Святая святих
Священна особа**

Себе самого применшуй, інших звеличуй

Сексуальне збочення

Сенат і римський народ (офіційна формула, яка вказувала на носія найвищої державної влади в республіканському Римі)

Сенатконсулт (постанова сенату)

Сенсом закону є неупереджена справедливість

Сервітут (неволя, рабство, оброк, повинність, служба)

Сервітут має бути корисним для земельного володіння

Сервітутне право (стоку води)

Сервітут сервітуту не допускається

Серед відсутніх

Серед жінок важко знайти вірність

Серед зброї мовчать закони

Середини немає (вжив. в знач.: із двох треба щось вибрати одне)

Середній шлях - найбезпечніший

Серед присутніх

Серед своїх, келійно

Серед сліпих одноокий – уже цар

(лібертас інестімабіліс рес ест)

Libertas est potestas faciendi id, quod iure

licet (лібертас ест поте́стас фаціє́нді ід, квод ю́ре лі́цет)

Umbram suam timet (у́мбра́м су́ам ті́мет)

Stercus cuique suum bene olet (сте́ркус куі́кве су́ум бе́не о́лет)

Diffidentia tempestiva parit securitatem

(ді́ффіде́нція темпесті́ва па́ріт секу́рїта́тем)

Sua cuique fortuna in manu est (су́а куі́кве форту́на ін ма́ну ест)

Tuas res tibi habeto (ту́ас рес ті́бі габе́то)

Pia fraus (пі́а фра́ус)

Sancta sanctorum (са́нкта санкто́рум)

Persona sacrosancta (персо́на сакроса́нкта)

De se ipso modifice, de aliis honorifice (де се і́псо мо́діфі́це, де а́ліїс гоно́ріфі́це)

Perversio sexualis (перве́рсіо сексуа́ліс)

Senatus populusque Romanus = SPQR

(сена́тус попу́люскве рома́нус)

Senatus consultum (сена́тус ко́нсу́льтум)

Ratio in iure aequitas integra

(ра́ціо ін ю́ре е́квіта́с інте́гра)

Servitus (се́рвіту́с)

Servitus fundo utilis esse debet

(се́рвіту́с фу́ндо у́тіліс е́ссе де́бет)

Ius stillicidii (ю́с сті́лліці́дії)

Servitus in faciendo consistere nequit

(се́рвіту́с ін фа́ціє́ндо консі́стере не́квіт)

Inter absentes (і́нтер абсе́нтес)

Inter mulieres invenire haud est fidem

(і́нтер муліе́рес інвені́ре га́уд ест фі́дем)

Inter arma silent leges

(і́нтер а́рма сі́лент ле́гес), Цицерон

Nil medium est (ні́ль ме́діум ест)

Medio tutissimus ibis (ме́діо туті́ссімус і́біс)

Inter praesentes (і́нтер презе́нтес)

Intra parietes (і́нтра паріе́тес)

Inter caecus luscus rex

(і́нтер це́кус лю́скус ре́кс)

Серце не болить, якщо очі не бачать	Quod non videt oculus, cor non dolet (квод нон ві□дет о□кульос, кор нон до□лет)
Серце робить красномовним	Pectus est enim, quod disertum facit (пе□ктус ест е□нім, квод дізе□ртум фа□ціт)
Сидіти на двох стільцях	Duabus sedere sellis (дуа□бус седе□ре се□лліс)
Сила аргументів не в кількості, а у вагомості	Argumenta ponderantur, non numerantur (аргуме□нта пондера□нтур, нон нумера□нтур)
Сила без розуму гине сама собою	Vis consilii expers mole ruit sua (віс консі□ліі е□ксперс мо□ле ру□іт су□а)
Сила закону полягає в тому, щоб наказувати, забороняти, дозволяти, карати	Legis virtus haec est imperare, vetare, permittere, punire (ле□гіс ві□ртус гек ест імпера□ре, вета□ре, пермі□ттере, пуні□ре)
Сила повинна йти слідом за справедливістю, а не передувати їй	Potentia debet sequi iustitiam, non antecedere (поте□нція де□бет се□кві юсті□ціам, нон антеце□дере)
Сила правди велика	Vis veritatis maxima est (віс веріта□тіс ма□ксіма ест)
Сила совісті судді велика	Magna vis est conscientiae iudicis (ма□гна віс ест консціє□нціє ю□діціс)
Силоміць	Manu militari (ма□ну міліта□рі)
Силою або страхом	Ex vi aut metu (екс ві а□ут ме□ту)
Силою і зброєю	Vi et armis (ві ет а□рміс)
Силу слід відбивати силою	Vim vi repellere licet (вім ві репе□ллере лі□цет)
Сильна воля вища за розум	Voluntas est superior intellectu (волю□нтас ест супе□ріор інтелле□кту)
Сильна презумпція дорівнює повному доведенню (доказу)	Praesumptio violenta, plena probatio (презу□мпціо віоле□нта, пле□на проба□ціо)
Сильною рукою	Manu forti (ма□ну фо□рті)
Син білої курки (щасливчик)	Gallinae albae filius (галлі□не а□льбе фі□ліус)
Синекура (посада без турботи)	Sine cura (сі□не ку□ра)
Син не має свого майна	Filius nihil suum habet (фі□ліус ні□гіль су□ум га□бет), <i>Ульпіан</i>
Сипати порох в очі	Pulverem oculis offundere (пу□льверем о□куліс оффу□ндере)
Сирітський стан (стан підопічного)	Status pupillaris (ста□тус пупілля□ріс)
Сита душа топче мед	Anima satur calcatur favum (а□німа са□тур ка□лькат фа□вум)
Сите черево на науку не квапиться	Plenus venter non studet libenter (пле□нус ве□нтер нон сту□дет лібе□нтер)
Ситість породжує зухвалість	Satietas parit ferociam (саціє□тас па□ріт фero□ціам)
Сіль життя – дружба	Vitae sal amicitia (ві□те саль аміці□тіа)

Сільське господарство	Res rustica (рес ру□стіка)
Сільське життя і найчесніше, і найприємніше	Vita rustica et honestíssima et suavíssima est (ві□та ру□стіка ет гонесті□ссіма ет сваві□ссіма ест)
Сімейний статус	Status familiae (ста□тус фамі□ліе)
Сім разів відміряй, а один раз відріж	Biliberandum est saepe, statuendum semel (білібера□ндум ест се□пе, статуе□ндум се□мель)
Сім'ю утворюють усі агнати (родичі батька)	Familiam dicimus omnium agnatorum (фамі□ліам ді□цімус о□мніум агнато□рум)
Сказав і полегшив душу	Dixi et animam levavi (ді□ксі ет а□німам лева□ві)
Сказане слово не може повернутись	Nescit vox missa reverti (не□сціт вокс мі□сса реве□рті)
Сказане шкодить, неказане не шкодить	Expressa nocent, non expressa non nocent (експре□сса но□цент, нон експре□сса нон но□цент), <i>Модестін</i>
Сказано – зроблено	Dictum factum (ді□ктум фа□ктум)
Сказано про все і ні про що	Dictum de omni et de nullo (ді□ктум де о□мні ет де ну□лльо)
Сказати – ще не означає зробити	Dicere non est facere (ді□цере нон ест фа□цере)
Скарга	Querela (квере□ля)
Скаржитися мачусі (тобто даремно)	Apud novercam queri (а□пуд нове□ркам кве□рі)
Скасований закон	Lex abrogata (лекс аброга□та)
Скасовуюче тлумачення	Interpretatio abrogans (інтерпрета□ціо абро□ганс)
Скасування закону	Abrogatio legis (аброга□ціо ле□гіс)
Скільки лих (нещасть) було із-за релігії	Tantum religio potuit suadere malorum (та□нтум релі□гіо по□туїт сваде□ре мальо□рум)
Скільки людей (голів), стільки й думок	Quot homines (capita), tot sententiae (квот го□мінес (ка□піта), тот сенте□нціе), <i>Цицерон</i>
Скільки правопорушень, стільки покарань	Quot delicta, tot poenae (квот делі□кта, тот пе□не)
Скільки треба	Quantum satis (ква□нтум са□тіс)
Склад злочину	Corpus delicti (ко□рпус делі□кті)
Склади заповіт!	Testamentum fac! (тестаме□нтум фак)
Скласти заяву, скаргу	Concíperе libellum (конці□пере лібе□ллюм)
Скнарі завжди мало	Semper avarus eget (се□мпер ава□рус е□гет), <i>Горацій</i>
Скорботна спадщина (успадкована по висхідній)	Luctuosa hereditas (люктуо□за гере□дітас)

Скупа душа не насититься ніяким багатством	Avarus animus nullo satiatur lucro (ава□рус а□німус ну□лльо сатіа□тур лю□кро), <i>Сенека</i>
Скупий не робить нічого доброго, хіба що коли помирає	Avarus, nisi cum moritur, nil recte facit (ава□рус, ні□зі кум мо□рїтур, ніль ре□кте фа□ціт)
Скупність людська – велике зло	Magno malo est hominibus avaritia (ма□гно ма□льо ест гомі□нібус аварі□ція)
Скупність – мати всіх пороків	Avari□□tia prima scelerum mater (аварі□ція прі□ма сцелє□рум ма□тер)
Слабкий доказ	Argumentum invalidum (аргуме□нтум інвалі□дум)
Слава Богу	Laus deo = Dei gratia (ля□ус де□о = де□і гра□ція)
Слід більше остерігатися заздрощів друзів, ніж підступів ворогів	Mage cavenda est amicorum invidia, quam insidia hostium (ма□ге каве□нда ест аміко□рум інві□діа, квам інсі□діа го□стіум)
Слід більше уваги звертати на волю (сторін), ніж на їх слова	Voluntatem potius quam verba considerare oportet (волюнта□тем по□тіус квам ве□рба консідера□ре опо□ртет)
Слід вибрати доречні слова	Proprietates verborum observandae sunt (пропрїєта□тес вербо□рум обсерва□нде сунт)
Слід знати міру у жартах	Adhibenda est in locando moderatio (адгібе□нда ест ін льока□ндо модера□ціо)
Сліди лякають	Vestigia terrent (вести□гіа те□ррент)
Слід протистояти злобі людській	Malum hominum est obviandum (ма□люм го□мінум ест обвіа□ндум)
Слідчий	Quaesitor (квезі□□тор)
Слідчі-помічники найвищого судді в справах вбивства	Quaestores parricidi (квесто□рес парріці□ді)
Сліпа любов батьків розбещує юнаків	Blanda patrum segnes facit indulgentia patos (бля□нда па□трум се□гнес фа□ціт індульє□нція на□тос)
Сліпий випадок змінює все	Fors omnia versat (форс о□мнія ве□рсаєт)
Слова відлітають, написане залишається	Verba volant, scripta manent (ве□рба во□лянт, скрі□пта ма□нент)
Словами слід користуватись, як грішми	Verbis ut nummis utendum est (ве□рбіс ут ну□мміс уте□ндум ест)
Слова – не батоги	Verba non sunt verbera (ве□рба нон сунт ве□рбера)
Слова, що відповідають вчинкам	Cognata vocabula rebus (когна□та вока□буля ре□бус)
Словесні нападки, лайка, сварка	Verbera li□nguae vocis (ве□рбера лі□нгве во□ціс)
Слово в слово	Ipsissima verba (іпсі□ссіма ве□рба)
Слово за слово, від слова до слова	De verbo in verbum (де ве□рбо ін ве□рбум)

Слово честі повинно бути дотримане	Verbum nobile debet esse stabile (веꝛбум ноꝛбіле деꝛбет еꝛссе стаꝛбіле)
Слуга всіх муз (майстер на всі руки)	Omnis Musae mancipium (оꝛмніс муꝛзе манціꝛпіум)
Службові дні	Dies fasti (діꝛес фаꝛсті)
Слухай багато, говори мало	Audi multa, loquere pauca (аꝛуді муꝛльта, льоꝛквере паꝛука)
Слухай, дивись і мовчи, якщо хочеш жити в спокої	Audi, vide et tace, si vis vivere in pace (аꝛуді, віꝛде ет таꝛце, сі віс віꝛвере ін паꝛце)
Сльозами камінь зворушити	Lacrimus alamanta movere (лякріꝛмус алямаꝛнта моꝛвере)
Сльозам інколи властива сила слів	Interdum lacrimae pondera vocis habent (інтеꝛдум ляꝛкріме пондеꝛра воꝛціс гаꝛбент)
Смак не підкоряється законам	Gustus legibus non subiacet (гуꝛстус леꝛгібус нон суꝛб'яцет)
Смертельний випадок	Exitus letalis (еꝛкзітус летаꝛліс)
Смертна кара	Ultimum supplicium (уꝛльтімум суппліꝛціум)
Смертна кара (для вбивць близьких родичів)	Poena cullei (пеꝛна куꝛллеі)
Смерть вважається крайнім покаранням	Mors dicitur ultimum supplicium (морс діꝛцітур уꝛльтімум суппліꝛціум)
Смерть все відплатить	Mors omnia solvit (морс оꝛмнія соꝛльвіт)
Смерть завжди має ту чи іншу причину	Mors aliquam causam semper habere solet (морс аꝛліквам каꝛузам сеꝛмпер габеꝛре соꝛлет)
Смерть – закон природи	Mors naturae lex est (морс натуꝛре лекс ест)
Смерть останній довід всьому	Mors ultima ratio (морс уꝛльтіма раꝛціо)
Смерть скасовує злочин	Crimina morte extinguuntur (кріꝛміна моꝛте екстінгвуꝛнтур)
Смисл писаного закону	Ratio scripta (раꝛціо скріꝛпта)
Сміхом виправляти звичаї	Castigare ridendo mores (кастіꝛаꝛре рідеꝛндо моꝛрес)
Сміючись говорити правду	Ridendo dicere verum (рідеꝛндо діꝛцере веꝛрум)
Сміятися в кулак	In stomacho ridere (ін стомаꝛхо рідеꝛре)
Собаки лестяться і до злодія	Canes etiam furem adulantur (каꝛнес еꝛціам фуꝛрем адуляꝛнтур)
Собаче красномовство	Canina facundia (каꝛніна факуꝛндія)
Собі готує нещастя той, хто готує його іншому	Sibi parat malum, qui alteri parat (сіꝛбі паꝛрат маꝛлюм, кві аꝛльтері паꝛрат)
Совість – тисяча свідків	Conscientia est mille testes (консцієꝛнція ест міꝛлле теꝛстес)
Совість судді – велика сила	Magna vis est conscientia iudicis

Сонце світить усім	(магна віс ест консцієнція юдіціс)
Соромно сказати	Sol omnibus lucet (соль омноібус люцет)
Сорому навчитись не можна, з ним можна лише народитися	Turpe quidem dictu (турпе квідем дікту) Pudor doceri non potest, nasci potest (пудор доцеірі нон потест, насці потест), <i>Cip</i>
Союз чоловіка й жінки відповідає законам природи	Coniunctio mariti et feminae est de iure naturae (кон'юнкціо маріті ет феіміне ест де юіре натуіре)
Спадкове право	Ius hereditatis (юс гередітаітіс)
Спадкоємець без заповіту	Heres ab intestato (герес аб інтестаіто)
Спадкоємець за законом	Heres legitimus (герес легітіітус)
Спадкоємець за заповітом	Heres ex testamento (герес екс тестаменто)
Спадкоємця дає Бог, а не людина	Heredem Deus facit, non homo (гередем деус фаіціт, нон гоімо)
Спадкування є наступництво в усіх правах спадкодавця	Hereditas est successio in universum ius quod defunctus habuit (гередітас ест сукцеіссіо ін універсум юс квод дефуінктус гаібуіт), <i>Юліан</i>
Спадкуючий вигоди, спадкує і тяготи	Heres succedens in honore, succedit in onere (герес сукцеіденс ін гоноіре, сукцеідіт ін оноіре), <i>Павло</i>
Спадщина, успадковане майно	Bona hereditaria (боіна гередітаіріа)
Спалити когось живцем	Aliquem vivum comburere (аліквем віівум комбуіреіре)
Спасатися втечею	Fuga salutem petere (фуіга салюітем петере), <i>Ненос</i>
Спасати чиєсь життя	Succurrere vitae alicuius (суккуііреіре вііте аліікуіус)
Спасіння лише в боротьбі	Unam in armis salutem (унам ін арміс салюітем)
Спеціальна правова норма	Ius singulare (юс сінгуляіре)
Спеціальний закон скасовує діяння (в конкретній справі) загального закону	Lex specialis derogat generali (лекс спеціаліс дероігат генералі)
Спеціальний податок для повій	Vectigal meretricium (вектіігаль меретрііціум)
Список заборонених книг	Index librorum prohibitorum (ііндекс ліброірум проібітоірум)
Список суддів	Album iudicum (алібум юдікум)
Співжиття (позашлюбне)	Concubinatus (конкубінаітус)
Співжиття індивідів (тобто народ)	Corpus simbioticum (коіпус сімбіотікум)
Співучасник злочину	Particeps criminis (парціпес крімініс)
Співучасник шахрайства	Particeps doli (парціпес доілі)
Спіймані на місці злочину	Flagrante delicto comprehensi (флягранте деліікто компрегеісі)

Спілкування з поганими людьми робить поганим і мене	Consortio malorum me quoque malum facit (консо□рціо мальо□рум ме кво□кве ма□люм фа□ціт)
Спілкуйся з тими, хто може зробити тебе кращим	Versare cum iis, qui facere meliorem queunt (верса□ре кум і□іс, кві фа□цере меліо□рем кве□унт)
Спільна власність	Communio condominium (комму□ніо кондомі□ніум)
Спільна думка	Communis opinio (комму□ніс опі□ніо)
Спільна угода	Charta communis (ха□рта комму□ніс)
Спільне володіння	Compossessio (компоссе□ссіо)
Спільне нещастя - полегшення для всіх	Commune naufragium omnium solatio est (комму□не науфра□гіум о□мніум соля□ціо ест)
Спільний документ, договір	Communis scriptura (комму□ніс скріпту□ра)
Спільний казан погано кипить	Sociorum olla male fervet (соці□рум о□лля ма□ле фе□рвет)
Спільними зусиллями	Viribus unitis (ві□рібус у□нітіс)
Спільні речі	Res communes (рес комму□нес)
Спільність майна	Communa bonorem (комму□на боно□рем)
Спірні речі; спірне майно	Res controversa (рес контрове□рса)
Спір - показчик розуму	Sermo index animi (се□рмо і□ндекс а□німі), Катон
Спіши поволі	Festina lente (фесті□на ле□нте)
Спокійна розмова знешкоджую (пом'якшує) гнів	Sermo mollis frangit iram (се□рмо мо□лліс фра□нгіт і□рам)
Спокутувати безчестя смертю	Luere stuprum morte (лю□ере сту□прум мо□рте)
Спокутувати провину	Commissa luere (коммі□сса лю□ере)
Спори доля вирішує	Habent sua sidera lites (га□бент су□а сіде□ра лі□тес)
Спосіб вираження (виражатися)	Modus loquendi (мо□дус локве□нді)
Спосіб дії	Modus agendi (мо□дус аге□нді)
Спосіб життя	Modus vivendi (мо□дус віве□нді)
Спосіб заподіяння шкоди	Modus iniuriae (мо□дус ін'ю□ріе)
Спосіб здійснення злочину	Modus operandi (мо□дус опера□нді)
Спосіб мислення	Modus cogicandi (мо□дус когіка□нді)
Спосіб набуття права власності	Modus aequirendi (мо□дус еквіре□нді)
Спосіб передачі	Modus transferrendi (мо□дус трансферре□нді)
Способи і засоби	Media et remedia (ме□діа ет реме□діа)
Спотворення найкращого є найгіршим (спотворенням)	Corruptio optimi est pessima (корру□пціо о□птімі ест пе□ссіма)
Спочатку вчитись, а потім навчати	Primum discere, deinde docere (прі□мум ді□сцере, деі□нде доце□ре)

Спочатку жити, а потім мудрувати	Prior vivere, deinde philosophari (при□ор ві□вере, деі□нде фільзофа□рі)
Справа, діло; угода; підприємство	Negotium (него□ціум)
Справа варта труда	Operae pretium est (о□пере пре□ціум ест), Цицерон
Справа вимагає обмірковування	Res habit deliberationem (рес га□біт делібераціо□нем)
Справа дійшла до мотузки	Ad restim res rediit (ад ре□стім рес ре□діит)
Справа доходить до суду	Res esse in vadimonium coepit (рес е□ссе ін вадімо□ніум це□піт)
Справа не ладиться	Res haeret (рес ге□рет)
Справа промовляє сама за себе	Res ipsa loquitur (рес і□пса льокві□тур)
Справа стосується нас	Res nostra agitur (рес но□стра а□гітур)
Справа ще у судді (спір ще не вирішений)	Adhuc sub iudice lis est (а□дгук суб ю□діце ліс ест)
Справа, що виконується замість іншої особи, має виконуватись з особливою ретельністю	Aliena negotia exacto officio geruntur (аліе□на него□ція екса□кто оффі□ціо геру□нтур)
Справедливе третейство присуджує кожній стороні те, що їй належить	Arbitramentum aequum tribuit cuique suum (арбітраме□нтум е□квум три□буїт куї□кве су□ум)
Справедливий закон – опора свободи, рівності і братерства	Lex iusta libertati, aequalitati et fraternitati praesidio est (лекс ю□ста ліберта□ті, екваліта□ті ет фратерніта□ті презі□діо ест)
Справедливість вимагає, щоб ніхто не наживався за рахунок іншого і неправомірно	Aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiozem (е□квум ест не□мінем кум альте□ріус детрїме□нто ет ін'ю□ріа фіе□рі льокуплеціо□рем)
Справедливість для всіх	Iustitia omnibus (юсті□ція о□мнібус)
Справедливість і благо є закон законів	Aequum et bonum est lex legum (е□квум ет бо□нум ест лекс ле□гум)
Справедливість іде услід за законом	Aequitas sequitur legem (е□квітас се□квітур ле□гем)
Справедливість не визнає ні батька, ні матері, а тільки прагне до істини	Iustitia non novit patrem nec matrem, solam veritatem spectat (юсті□ція нон но□віт па□трем нек ма□трем, со□лям веріта□тем спе□ктат)
Справедливість полягає в тому, щоб кожному дати те, що йому належить	Iustitia in suo cuique tribuendo cernitur (юсті□ція ін су□о куї□кве трибуе□ндо це□рнітур), Цицерон
Справедливість – це покора писаним законам	Iustitia est obtemperatio scriptis legibus (юсті□ція ест обтемпера□ціо скрі□птіс ле□гібус)
Справжнє знання – це пізнання причин	Vere scire est per causas scire (ве□ре сці□ре ест пер ка□узас сці□ре)

Справжній друг пізнається в біді	Amicus certus in re incerta cernitur (амі□кус це□ртус ін ре інце□рта церні□тур)
Справжній злочинець	Sceleris compos (сце□леріс ко□мпос)
Справжня дружба - вічна	Verae amicitiae sempiternae sunt (ве□ре аміці□тіе семпіте□рне сунт)
Справжня копія	Copia vera (ко□піа ве□ра)
Справжня любов нікого не може боятись	Amor timere neminem verus potest (а□мор тіме□ре не□мінем ве□рус по□тест)
Справжня окраса жінок – соромливість, а не одяг	Vera ornamenta matronarum pudicitia, non vestes (ве□ра орнаме□нта матрона□рум пудіці□тіа нон ве□стес)
Справжня перемога тільки та, коли вороги визнають себе переможеними	Victoria nulla quam quae confessos animo quoque subiugat hostes (вікто□ріа ну□лля квам кве конфе□ссос а□німо кво□кве суб'ю□гат го□стес)
Справжнього друга за гроші не купиш	Verum amicum pecunia non parabis (ве□рум амі□кус пеку□нія нон пара□біс)
Справи, а не слова	Res, non verba (рес, нон ве□рба)
Справи говорять, факти свідчать	Facta loquuntur (фа□кта льоку□нтур)
Справу завершено, можна розходитись	Actum est, illicet (а□ктум ест, і□лліцет)
Справу призупинено	Actio quiescit (а□кціо квіе□сціт)
Спростовна (заперечна) презумпція	Praesumptio iuris (презу□мпціо ю□ріс)
Ставитись з презирством до когось	Ducere aliquem despiciatui (ду□цере а□ліквем деспіка□туі)
Ставлення до тих, які не з'явилися, і до не існуючих однакове	De non apparentibus et non existentibus eadem est ratio (де нон appare□нтібус ет нон екзісте□нтібус еа□дем ест ра□ціо)
Стан гніву підтверджує справедливість претензій людини	Irae hominis probi (і□ре го□мініс про□бі)
Стан справ	Status rerum (ста□тус ре□рум)
Становище відповідача є кращим	Melior est conditio defendentis (ме□ліор ест конді□ціо дефенде□нтіс)
Стара лисиця не попадається в тенета	Annosa vulpes haud capitur laqueo (анно□за ву□льпес га□уд ка□пітур ля□квео)
Стара любов не іржавіє	Vetus amor non sentit rubiginem (ве□тус а□мор нон се□нтіт рубі□гінем)
Старі закони	Vetera statura (ве□тера стату□ра)
Старі люди – вдруге діти	Bis pueri senes (біс пве□рі се□нес)
Стародавнє право	Ius antiquum (юс анті□квум)
Статева зрілість	Pubertas (пубе□ртас)
Статева пристрасть, любострастя	Libido (лібі□до)
Статевий акт	Congressio (конгре□ссіо)=Usus (у□зус)
Статевий потяг	Cupido concubitus (ку□підо конку□бітус)
Стати вагітною	Venerem rapere (вене□рем ра□пере)

Стати співучасником злочину	Intrare culpam (інтра□ре ку□льпам)
Статус громадянства	Status civitatis (ста□тус цівіта□тіс)
Статус свободи	Status libertatis (ста□тус ліберта□тіс)
Створювати видимість злочину	Scaenam criminis parare (сце□нам крі□мініс пара□ре), <i>Тацит</i>
Стережись, щоб не упасти (тобто не дуже зазнавайся)	Cave ne cadas (ка□ве не ка□дас)
Стилістична помилка	Sermonis error (сермо□ніс е□ррор)
Стипуляція (спонсія) – це словесна обіцянка	Stipulatio (sponsio) est verborum conceptio (стіпуля□ціо (спонсіо) ест вербóрум концéпціо)
Скільки горя спричинила релігія	Tantum religio potuit suadere malorum (та□нтум релі□гіо по□туіт сваде□ре мальо□рум)
Сторона, що не з'явилася до суду	Parte non comparente (па□рте нон компаре□нте)
Сторони перед судом	Banci narratores (ба□нці narra□торес)
Стосовно судового провадження	De iudiciis (де юді□цііс)
Стояти за праве діло	Ad standum rectum (ад ста□ндум ре□ктум)
Стоячи на одній нозі, тобто наспіх	Stans pede in uno (станс пе□де ін у□но), <i>Горацій</i>
Страх безчестя	Verecundia turpitudinis (вереку□ндія турпіту□дініс)
Страх – найсуворіший виправляч (вихователь)	Timor est emendator asperrimus (ті□мор ест еменда□тор аспе□ррїмус), <i>Пліній Молодший</i>
Страх окрилює ноги	Pedibus timor addit alas (пе□дібус ті□мор а□ддіт а□ляс)
Страх смерті	Fuga mortis (фу□га мо□ртіс)
Страшно бачити	Horribile visu (горрі□біле ві□зу)
Страшно почути	Horribile auditu (горрі□біле ауді□ту)
Страшно сказати	Horribile dictu (горрі□біле ді□кту)□
Строк давності за позовом	Longi temporis praescriptio (льо□нгї те□мпорїс прескрї□пціо)
Строк подання позову закінчується	Dies actionis exit (ді□ес акціо□ніс е□кзіт)
Строковий позов	Temporalis actio (темпора□ліс а□кціо)
Строк позову	Vita actionis (ві□та акціо□ніс)
Строк сплати боргу	Dies veniens (ді□ес ве□ніенс)
Студент, який готується до професії адвоката	Apprenticius ad barras (аппрентї□ціус ад ба□ррас)
Стягнення речі, віндикація	Rei vindicatio (ре□ї вїндіка□ціо)
Субсидіарний позов	Actio subsidiaria (а□кціо субсїдіа□ріа)
Суверенна влада	Potestas sacrosancta (поте□стас сакроса□нкта)
Сувора доля і злодійське братовбивство переслідують	Acerba fata Romanos agunt scelusque fraternae necis (аце□рба фа□та рома□нос

римлян

Суворе необхідність

Суворе виховання - найкраще

Суворе застосування правового
принципу

Суворе право

Суворий екзаме́н

Суворий закон, але закон

Суворість закону

Суворо за законом

Суворо за суттю закону

Суд або юрисдикція, де

знаходиться предмет позову

Суд або юрисдикція місця

народження особи

Суд бажає обдумати

(довивчити справу)

Суд в приватних справах

Суд дванадцяти (присяжних)

Судді вирішують питання права,
присяжні питання факту

Судді не зобов'язані давати
пояснення своїм рішенням

Судді повинні бути властиві дві
якості: мудрість, щоб він не був
нерозумним, і якість совісті, щоб не
був жорстоким

Суддя апеляційної інстанції

Суддя винен, якщо винного
виправдано

Суддя в справах іноземців

Суддя завжди повинен мати
справедливість перед своїми очима

Суддя звичайної компетенції

Суддя з військових справ

Суддя з особливих справ

Суддя з цивільних справ

агунт сцелюскве фрате рне неціс)

Dura necessitas (ду́ра неце́сситас)

Eruditio aspera optima est

(еруді́ціо а́спера о́птіма ест)

Ratio stricta (ра́ціо стрі́кта)

Ius strictum (юс стрі́ктум)

Examen rigorosum (екза́мен рі́горо́зум)

Dura lex, sed lex (ду́ра лекс, сед лекс)

Rigor iuris (рі́гор ю́ріс)

De rigore iuris (де рі́го́ре ю́ріс)

Stricto iure (стрі́кто ю́ре)

Forum rei sitae

(фо́рум ре́і сі́те)

Forum originis

(фо́рум о́рігі́ніс)

Curia advisare vult

(ку́рія адвіза́ре ву́льт)

Iudicium privatum (юді́ціум пріва́тум)

Duodecemvirale iudicium

(дуодецемвіра́ле юді́ціум)

De iure iudices, de facto iuratores respon-
dent (де ю́ре ю́діцес, де фа́кто юрато́рес
респо́ндент)

Judices non tenentur exaperire causam

sententiae suae (ю́діцес нон тене́нтур

екзапері́ре ка́узам сенте́нціе су́е)

Iudex habere debet duos sales: salem

sapientiae, ne sit insipidus, et salem

conscientiae, ne sit diabolus (ю́декс габе́ре

де́бет ду́ос са́лес: са́лем сапіе́нціе, не

сіт інсі́підус, ет са́лем консціе́нціе, не сіт

діа́болус)

Iudex sacri (ю́декс са́крі)

Iudex damnatur, cum nocens absolvitur

(ю́декс дамна́тур, кум но́ценс

абсо́львітур), *Cip*

Praetor peregrinus (пре́тор переґрі́нус)

Iudex ante oculus aequitatem semper habere

debet (ю́декс а́нте о́кулюс еквіта́тем

се́мпер габе́ре де́бет)

Iudex ordinarius (ю́декс ордіна́ріус)

Iudex militaris (ю́декс міліта́ріс)

Iudex specialis (ю́декс спеціа́ліс)

Iudex civilis (ю́декс ціві́ліс)

Суддя не може бути свідком у власній справі

Iudex non potest esse testis in propria causa (ю□декс нон по□тест е□ссе те□стис ін про□пріа ка□уза)

Суддя не може карати правопорушення, здійснене проти нього самого

Iudex non potest iniuriam sibi datum punire (ю□декс нон по□тест ін'ю□ріам сі□бі да□тум пуні□ре)

Суддя повинен вершити (чинити) право

Ius iudici dicendum est (юс ю□діці діце□ндум ест)

Суддя повинен вирішувати відповідно до заяв сторін і доказів

Iudex debet iudicare secundum allegata et probata (ю□декс де□бет юдіка□ре секу□ндум аллєга□та ет проба□та)

Суддя проголошує право, а не дає його

Iudicis est ius dicere, non dare (ю□діціс ест юс ді□цере, нон да□ре)

Суддя – це глашатай закону

Iudex est lex loquens

(ю□декс ест лекс льо□квенс)

Судитися з кимось із-за чогось

Agere cum aliquo alicuius rei

(а□гере кум а□лікво алі□куюс ре□і)

Судити треба не за попередніми прикладами, а за законом

Non exemplis sed legibus iudicandum

(нон ексе□мпліс сед ле□гібус юдіка□ндум)

Судова влада

Regnum iudiciorum

(ре□гнум юдіціо□рум), Цицерон

Судова медицина

Medicina forensis (медіці□на форе□нзіс)

Судова практика –

Praxis iudicii est interpres legum

(пра□ксіс юді□ціі ест інте□рпрес ле□гум)

це тлумачення законів

Судова справа двох осіб не може ні зашкодити, ні принести користь третій особі

Rerum inter alios acta aliis neque nocere, neque prodesse potest (ре□рум і□нтер а□ліюс а□кта а□лііс не□кве ноце□ре, не□кве про□дессе по□тест)

Судове рішення не повинне бути ілюзорним, воно повинно мати свою дію

Iudicium non debet esse illusorium, suum effectum habere debet (юді□ціум нон де□бет е□ссе іллюзо□ріум, с□уум еффе□ктум габе□ре де□бет)

Судове рішення не сповна завершене, якщо воно не звернене до виконання

Parum est latam esse sententiam nisi mandetur executioni (па□рум ест ля□там е□ссе сенте□нціам ні□зі манде□тур ексекуціо□ні)

Судове рішення приймається за істинне

Res iudicata pro veritate accipitur (рес юдіка□та про веріта□те акці□пітур)

Судове рішення, вирок; вислів

Sententia (сенте□нціа)

Судовий заклад для продажу речі з торгів

Pignus in causa iudicati captum

(пі□гнус ін ка□уза юдіка□ті ка□птум)

Судовий звичай

Consuetudo curiae (консвєту□до ку□ріє)

Судовий наказ про (медичне) обстеження на предмет встановлення психічної хвороби

De lunatico inquirendo

(де люна□тіко інквіре□ндо)

Судовий округ

Regio iuridicorum (ре□гіо юрідіко□рум)

Судовий припис не втрачає сили через огріхи у формі

Судовий процес

Судові накази

Судові рішення по справах, що постійно вирішуються однаково, повинні набувати сили закону

Судоустрій, судочинство

Суд совісті

Сукупність прав домовласників над членами сім'ї

Сумнівна особа

Сумнівна угода

Сумнівне – ще більш сумнівним

Сумнівний доказ

Сумнівно, постає питання

Суперечки згубили світ

Суперечливі свідчення не слід вислуховувати

Суперечність у законах

Суперництво (змагання) розвиває розум

Сусід кульгавого невдовзі сам починає кульгати (з ким поведешся, від того й наберешся)

Суспільне вище за особисте

Суттєвий зв'язок

Суттєві елементи юридичного акта

Суть писаного закону

Суть питання

Схожий , як дві краплі води

Breve iudiciale non cadit pro defectu formae
(бре^ве юдіція^ле нон ка^діт про дефе^кту фо^рме)

Sequela curiae (секве^ля ку^ріе)

Brevia iudicialia (бре^віа юдіція^ліа)

Rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritas vim legis obtinere debet
(ре^рум перпе^туо сімі^літер юдіката^рум аукто^рітас вім ле^гіс обтіне^ре де^бет)

Ordo iudiciorum (о^рдо юдіціо^рум)

Forum conscientiae (фо^рум консціє^нціе)

Ius imperandi (юс імпера^нді)

Obscura persona (обску^ра персо^на)

Conditio suspensiva (конді^ціо суспе^нсіва)

Incerta incertioribus (інце^рта інцертіо^рібус)

Ratio dubitandi (ра^ціо дубіта^нді)

Queritur, dubitatur (кве^рітур, дубіта^тур)

Tradidit mundum disputationibus
(тра^дідіт му^ндум діспутаціо^нібус)

Allegans contraria non est audiendus
(алле^ганс контра^ріа нон ест аудіє^ндус)

Antinomia (антін^оміа)

Alit aemulatio ingenium

(а^літ емуля^ціо інге^ніум)

Claudi vicinus claudicat ipse brevi

(кля^уді ві^цінус кляуді^кат і^псе бре^ві)

Publica privatis potiora

(пу^бліка пріва^тіс потіо^ра)

Vinculum substantiale (ві^нкульом субстанція^ле)

Essentialia negotii (ессенція^ліа него^ції)

Ratio scripta (ра^ціо скрі^пта)

Punctum quaestionis (пу^нктум квесціо^ніс)

Tam similis, quam lacte

(там сі^міліс, квам ля^кте)

T

Таврувати когось ганьбою	Notare aliquem ignominia (нотапре аліквем ігномініа)
Таємний любовний зв'язок	Furtum (фуртум)
Таємний статевий стосунок	Usus furtivus (узус фуртīvус)
Таємний шлюб	Matrimonium secretum (матрімоніум секретум)
Таємним голосуванням	Per secreta vota (пер секрета во́та)
Таємні подарунки завжди підозрілі	Dona clandestina sunt semper suspiciosa (до́на кландесті́на сунт се́мпер суспіціо́за)
Так біжи, щоб не пробігти хату (тобто не перестарайся)	Ita fugitas, ne praeter casam (і́та фу́гітас, не пре́тер ка́зам)
Таке життя людське	Sic est vita hominum (сік ест ві́та го́мінум)
Таке правило	Regula est (ре́гуля ест)
Такий, що не визнається правом	Nullius iuris (ну́лліус ю́ріс)
Такий, що підлягає оплаті в майбутньому	Solvendum in futuro (сольве́ндум ін футу́ро)
Так ідуть до зірок	Sic itur ad astra (сік і́тур ад а́стра), <i>Вергілій</i>
Так минає людська (земна) слава	Sic transit gloria mundi (сік тра́нзіт гльо́рія му́нді) (сік тра́нзіт гльо́рія му́нді)
Так ось від чого ці сльози!	Hinc illae lacrimae! (гінк і́лле лякри́ме)
Так поведься з другом, щоб легко пережити, якщо він зрадить	Ita amicus habeas, posse ut facile fieri hunc inimicum putes (і́та амі́кус га́беас, по́ссе ут фа́ціле фі́ері гунк інімі́кум пу́тес), <i>Сір</i>
Так поступайте, щоб жити щасливо	Haec fac ut felix vivis (гек фак ут фе́лікс ві́віс)
Так присудила доля	Sic fata voluerunt (сік фа́та волюе́рунт)
Так я бажаю, так наказую	Sic volo, sic iubeo (сік во́льо, сік ю́бео), <i>Ювенал</i>
Так, як диктують обставини, як вимагає дійсність	Rebus dictantibus (ре́бус діктанті́бус)
Так, як ти пропонуєш	Uti rogas (у́ті ро́гас)
Такою самою мірою	Talio esto (та́ліо е́сто)
Там, де цього явно потребує справедливість, треба допомагати	Ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est (у́бі е́квітас е́віденс по́сціт, субвеніе́ндум ест)
Там, де шанують закони, в шані живе народ	Ibi potest valere populus, ubi leges valent (і́бі по́тест вале́ре по́пулюс, у́бі ле́гес ва́лент)
Там добре, де батьківщина	Ibi bene, ubi patria (і́бі бе́не, у́бі па́тріа)
Там може мати силу народ, де мають силу закони	Ibi potest valere populus, ubi leges valent (і́бі по́тест вале́ре по́пулюс, у́бі ле́гес)

Там перемога, де згода

Танцювати під чужу флейту

Та, яка не грішить лише тому, що це не дозволено, грішить

Твоя порядність робить мене твоїм приятелем

Тебе, свободу, звеличаєм

Тебе це стосується, якщо горить хата в сусіда

Те ж саме: знати, бути зобов'язаним знати і могли знати

Те ж саме: нічого не сказати і сказати не все

Те ж саме: скоїти щось і не заборонити скоєння, коли це можливо

Тепер або ніколи

**Тепер для тоді
(про зворотну силу закону)**

**Теперішній стан справ
Терпить збитки той, хто позбавляється влади, яку він міг отримати**

Терпіння – ліки від будь-якого горя

Терпіння може спалахнути, як солома

Терпіння перемагає усе

Терпіння – пристанище від бід

Терплячий і мужній робить сам себе щасливим

Терплячи стару образу, провокуєш нову

Те саме через те саме (визначення поняття через саме поняття)

ва□лент), *Cip*

Ibi victoria, ubi concordia
(і□бі вікто□рія, у□бі конко□рдія), *Cip*

Saltare ad tibiam alicuius
(сальта□ре ад ті□біам алі□куюс)

Quae quia non liceat non facit, illa facit
(кве кві□а нон лі□цеат нон фа□ціт, і□лля фа□ціт)

Tibi me virtus tua facit amicum
(ті□бі ме ві□ртус ту□а фа□ціт амі□кум)

Te libertatem laudamus
(те ліберта□тем ляуда□мус)

Tua res agitur paries cum ardet
(ту□а рес а□гітур па□ріес кум а□рдет)

Idem est scire aut scire debet aut potuisse
(і□дем ест сці□ре а□ут сці□ре де□бет а□ут потуї□ссе)

Idem est nihil dicere et insufficienter dicere
(і□дем ест ні□гіль ді□цере ет інсуффіціє□нтер ді□цере)

Idem est facere et nolle prohibere cum possi
(і□дем ест фа□цере ет но□лліє прогібе□ре кум по□ссі)

Nunc aut nunquam (нунк а□ут ну□нквам)
Nunc pro tunc (нунк про тунк)

Status praesens (ста□тус пре□зенс)

Damnum patri videtur, qui commodum amittit, quod consequi poterat
(да□мнум па□трі віде□тур, кві ко□ммодум амі□ттіт, квод консе□кві по□терат)

Cuivis dolori remedium est patientia
(куї□віс дольо□рі реме□діум ест паціє□нція)

Furor fit laesa saepius patientia
(фу□роп фіт ле□за се□піус паціє□нція)

Patientia omnia vincit (паціє□нція о□мнія ві□нціт)

Et miseriarum portus est patientia (ет мізеріа□рум по□ртус ест паціє□нція)

Patiens et fortis se ipsum felicem facit
(па□цієнс ет фо□ртіс се і□псум фе□ліцем фа□ціт), *Cip*

Veterem ferendo iniuriam invites novam
(ве□терем фере□ндо ін'ю□ріам інві□тес но□вам), *Cip*

Idem per idem (і□дем пер і□дем)

Те, що зроблене чи сказане в шаленстві гніву, набуває законної сили не раніше, ніж коли час доведе, що то був свідомий намір

Те, що зроблено

Те, що інакше є незаконним, необхідність робить законним; адже необхідність створює привілей, який обходиться без права

Те, що ми знаємо, - лише крапля, чого не знаємо - море

Те, що очевидно, не потребує доказів

Те, що підлягає відсудженню, не відноситься до майна

Те, що сказано

Те, що стверджується, і те, що доводиться

Те, що я схвалюю, я не відкидаю

Ти воюєш словом, а не ділом

Ти годуєш змію за пазухою

Ти голкою торкнувся справи

Ти залишишся ослом на віки вічні

Ти мусиш, отже можеш

Тимчасове користування чужим майном

Тимчасово

Ти повинен знати того, з ким

укладаєш контракт

Ти попав у точку

Ти ступаєш по вогню, прикритому обманливим попідом

Титул набуття права власності

Тиха вода берег підриває

Quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse (кві□д-квід ін кальорє іраку□ндіє вель фіт вель діці□тур, нон прі□ус ра□тум ест, квам сі персевера□нція аппа□руїт юді□ціум а□німі фуі□ссе), *Павло*

Id quod actum est (ід квод а□ктум ест)

Illud, quod alias licitum non est necessitas facit licitum; et necessitas inducit privilegium quod iure privatur (і□ллюд, квод а□ліас лі□цітум нон ест неце□ссітас фа□ціт лі□цітум; ет неце□ссітас інду□ціт прівіле□гіум квод ю□ре пріва□тур)

Quantum scimus, quia est, ignoramus mare (ква□нтум сці□мус, гу□тта ест, ігнора□мус марє)

Quod constat clare, non debet verificari (квод ко□нстат кля□ре, нон де□бет веріфіка□рі)

Quod evincitur in bonis non est (квод еві□нцітур ін бо□ніс нон ест)

Id quod dictum est (ід квод ді□ктум ест)

Allegata et probata (аллега□та ет проба□та)

Quod approbo, non reprobo (квод а□ппробо, нон ре□пробо)

Verbis pugnas, non re (ве□рбіс пу□гнас, нон ре)

Tu viperam sub ala nutricas (ту віпе□рам суб а□ля ну□трікас)

Acu rem tetigisti (а□ку рем тетігі□сті)

Asinus manebis in saecula saeculorum (а□зінус мане□біс ін се□куля секульо□рум)

Debes, ergo potes (де□бес е□рго по□тес)

Precarium (прека□ріум)

Pro tempore (про те□мпоре)

Scire debes cum quo contrahis

(сці□ре де□бес кум кво контра□гіс)

Tetigisti acu (тетігі□сті а□ку), *Плает*

Incedis per ignes suppositos cineri doloso (інце□діс пер і□гнес суппо□зітос ціне□рі дольо□зо), *Горацій*

Titulus aequirendi (ті□тулнос еквіре□нді)

Stagnum litus edit (ста□гнум лі□тус е□діт)

Тією ж мірою	Pari passu (па□рі па□ссу)
Ті злочини слід карати найсуворіше, яким найважче запобігти	Ea sunt animadvertenda peccato maxime, quae difficillime praecaventur (е□а сунт анімадверте□нда пекка□то ма□ксіме, кве діффіці□ллиме прекаве□нтур)
Тілесні речі (предмети права власності: земля, будинок, тварини і т.ін.)	Res corporales (рес корпора□лес)
Тіло без душі - труп	Corpus sine spiritu cadaver est (ко□рпус сі□не спі□риту када□вер ест)
Тіло вільної людини взагалі не оцінюється	Corpus librum nullum recipit aestimationem (ко□рпус лі□брум ну□ллоум реці□піт естімаціо□нем)
Тілом і душею	Corpore et animo (ко□рпоре ет а□німо)
Тільки мала печаль говірлива, велика - мовчазна	Curae leves loquuntur, ingentes stupent (ку□ре ле□вес льокву□нтур, інге□нтес сту□пент)
Тільки те є нашим, що є нашим після вирахування наших боргів	Id solum nostrum, quod debitis deductis nostrum est (ід со□люм но□струм, квод де□бітіс деду□ктіс но□струм ест)
Тільки чесність робить людей щасливими	Virtus sola homines beatos reddit (ві□ртус со□ля го□мінес беа□тос ре□ддіт)
Тінь великого імені	Magni nominis umbra (ма□гні но□мініс у□мбра)
Ті правила, які природний розум установив для усіх людей, називаються міжнародним правом	Quod naturalis ratio inter omnes homines constituit vocatur ius gentium (квод натура□ліс ра□ціо і□нтер о□мнес го□мінес консті□туїт вока□тур юс ге□нтіум)
Ті речі, які є за природою забороненими, не підтверджуються будь-якими законами	Quae rerum natura prohibentur nulla lege confirmata sunt (кве ре□рум нату□ра прогібе□нтур ну□лля ле□ге конфірма□та сунт)
Ті, що до нас жили, багато здійснили, але нічого не завершили	Multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt (му□льтум еге□рунт, кві а□нте нос фье□рунт, сед нон переге□рунт)
Ті, які помиляються, не вважаються такими, що погоджуються	Non videntur, qui errant, consentire (нон віде□нтур, кві е□ррант, консенті□ре)
Тлумачення закону має силу закону	Legis interpretatio legis vim obtinet (ле□гіс інтерпрета□ціо ле□гіс вім обті□нет)
Тлумачення закону не породжує порушення права	Constructio legis non facit iniuriam (констру□кціо ле□гіс нон фа□ціт ін'ю□ріам)
Тлумачення позбавлено помилок	Interpretatio vitium caret (інтерпрета□ціо ві□ціум ка□рет)
Тлумачення, що скасовує	Interpretatio abrogans (інтерпрета□ціо абро□ганс)
Тлумачити то так, то сяк	Huc illuc trahere interpretationem (гук і□ллоук тра□гере інтерпретаціо□нем)
Тобі і вогню (прочитай і спали)	Tibi et igni (ті□бі ет і□гні)

Тобі нічого боятися; у тебе немає причини боятися

Товар коштує стільки, за скільки його можна продати

Товариш мого товариша – не мій товариш

Товаром є те, що може бути продано

Товкти воду в ступі

Того ж роду; того ж сорту

Того, чого ти прагнеш, немає ніде

Той винен, хто втручається в те, що його не стосується

Той діє в обхід закону, хто дотримуючись слів (букви) закону, порушує його зміст

Той закон найкращий, який найменше залишає на вирішення судді

Той зберігає дружбу, хто чесний у розрахунках

Той має допомогу в нещасті, хто в щасті розум має

Той може не бажати, хто може бажати

Той не пізнав солодкого, хто не пробував гіркого

Той страждає по-справжньому, кому для цього не потрібні свідки
Той, хто визнає свою провину, є, так би мовити, засудженим за власним вироком

Той, хто вчинив злочин у гніві, спровокованому потерпілим, повинен нести легше покарання
Той, хто дарує, має право і

Nihil est quod metuas

(ні□гіль ест квод ме□туас), *Плавт*

Tantum bona valet, quantum vendi possunt

(та□нтум бо□на ва□лет, ква□нтум ве□нді по□сунт)

Socii mei socius meus non est

(со□ції ме□і со□ціус ме□ус нон ест)

Merx est quicquid vendi potest

(меркс ест кві□квід ве□нді по□тест)

Aquam in mortario tundere

(а□квам ін морта□ріо ту□ндере)

Eiusdem generis (е□юсдем ге□неріс)

Quod petis est nusquam

(квод пе□тіс ест ну□сквам)

Culpa est immiscere se rei ad se non

pertinenti (ку□льпа ест іммісце□ре се ре□і ад се нон пертіне□нті)

In fraudem legis facit, qui salvis verbis

legis, sententiam eius circumvenit (ін фра□удем ле□гіс фа□ціт, кві са□львіс ве□рбіс ле□гіс, сенте□нціам е□юс ціркумве□ніт)

Optima est lex, quae minimum relinquit

arbitrio iudicis (о□птіма ест лекс, кве мі□німум релі□нквіт арбі□тріо ю□діціс)

Amicitiam tuetur, qui recte rationes supputat
(аміці□тіам туе□тур, кві ре□кте раціо□нес суппу□тат)

Habet in adversis auxilia, qui in secundis commodat
(га□бет ін адве□рсіс аукзі□ліа, кві ін секу□ндіс ко□модат)

Eius est nolle, qui potest velle

(е□юс ест но□лле, кві по□тест ве□лле), *Ульпіан*

Dulcia non novit, qui non gustavit amara

(ду□льціа нон но□віт, кві нон густа□віт ама□ра)

Ille dolet vere, qui sine teste dolet

(і□лле до□лет ве□ре, кві сі□не те□сте до□лет)

Confessus pro iudicato est, qui quodam-

modo sua sententia damnatur (конфес□сус про юдіка□то ест, кві кводаммо□до су□а сенте□нціа дамна□тур), *Павло*

Delinquens per iram provocatus puniri debet

mitius (делі□нквенс пер і□рам провока□тус пуні□рі де□бет мі□тіус)

Cuius est dare, eius est disponere

розпорядитися

Той, хто діє, діє на власний ризик

Той, хто діє через іншого, діє сам

Той, хто збирається керувати

всіма, повинен обиратись із числа усіх

Той, хто зізнався в суді,

вважається засудженим

Той, хто знає (про небезпеку),

але не може запобігти їй, невинний

Той, хто знає, що його обманюють, не є обманутим

Той, хто має гроші,

не може бути покараний

Той, хто має погану репутацію

Той, хто мовчить, не обов'язково погоджується

Той, хто може і повинен

заборонити, але мовчить, наказує

Той, хто не знає, не зобов'язаний інформувати, але кожен зобов'язаний знати те, про що інформує

Той, хто ображає, пише на вітрі, а обраний на мрамурі

Той, хто платить надто пізно, недоплачує

Той, хто помиляється, не дає згоди

Той, хто продає одну річ двом, обманює

Той, хто робить зло, боїться світла

Той, хто тікає від суду, вказує цим свою провину

Той, хто чинить зло, і його однодумець заслужують однакової кари

Той, хто чинить злочин таємно,

(ку^{юс} ест да^{ре}, е^{юс} ест діспо^{нере})

Caveat actor (ка^{веат} а^{ктор})

Qui facit per alium, facit per se

(кві фа^{ціт} пер а^{ліум}, фа^{ціт} пер се)

Imperaturus omnibus elidi debet ex omnibus

(імпера^{турус} о^{мнібус} е^{ліді} де^{бет} екс о^{мнібус})

Confessus in iudicio pro iudicato habetur

(конфе^{ссус} ін юді^{ціо} про юдіка^{то} габе^{тур})

Culpa caret, qui scit sed prohibere non

potest (ку^{льпа} ка^{рет}, кві сціт сед прогібе^{ре} нон по^{тест}), *Павло*

Non decipitur, qui scit se decipi

(нон деці^{пітур}, кві сціт се деці^{пі})

Pecuniosus damnari non potest

(пекуніо^{зус} дамна^{рі} нон по^{тест})

Male creditus (ма^{ле} креді^{тус})

Qui tacet, non utique fatetur

(кві та^{цет}, нон уті^{кве} фате^{тур})

Qui potest et debet vetare, tacens, iubet

(кві по^{тест} ет де^{бет} вета^{ре}, та^{ценс}, ю^{бет})

Nemo tenetur informare qui nescit sed

quisquis scire quod informat (не^{мо} тене^{тур} інформа^{ре} кві не^{сціт} сед кві^{сквіс} сці^{ре} квод інфо^{рмат})

In vento scribit laedens, in marmore laesus

(ін ве^{нто} скрі^{біт} ле^{денс}, ін ма^{рморе} ле^{зус})

Minus solvit, qui tardius solvit

(мі^{нус} со^{львіт}, кві та^{рдіус} со^{львіт})

Non consentit qui errat

(нон консе^{нтіт} кві е^{ррат})

Vendens eandem rem duobus falsarius est

(ве^{нденс} еа^{ндем} рем дуо^{бус} фальса^{ріус} ест)

Qui male agit, olit lucem

(кві ма^{ле} а^{гіт}, о^{літ} лю^{цем})

Fatetur facinus is qui iudicium fugit

(фате^{тур} фа^{цінус} іс кві юді^{ціум} фу^{гіт})

Agens et consenties aedem poena gigni

(а^{генс} ет консе^{нцієс} е^{дем} пе^{на} гі^{гні})

Clam delinquentes magis puniuntur quam

заслуговує на суворіше покарання, ніж той, хто робить це відкрито	palam (клям делінкве ^н тес ма ^г іс пуніу ^н тур квaм па ^н лям)
Той, хто чинить злочин у п'яному стані, підлягає покаранню, коли стане тверезим	Qui peccat ebrius, luat sobrius (кві пе ^к кат е ^б ріус, лю ^а т со ^б ріус)
Тому розплатою за злочин була хресна мука, а цьому – царська діадема	Ille crumen sceleris pretium tulit, hic diadema (і ^л лє кру ^м ен сцелє ^р іс пре ^ц іум ту ^л іт, гік діаде ^м а)
Тому, хто карає, найменше личить гнів	Nihil minus, quam irasci punientem decet (ні ^л гіль мі ^н ус, квaм іра ^с ці пуніє ^н тем де ^ц ет)
Тому, хто наказує найм'якше, підкоряються найкраще	Remissius imperanti melius paretur (ремі ^с сіус імпера ^н ті ме ^л іус паре ^т ур)
Тому, хто обрав один шлях, не дозволяється піти іншим	Electa una via, non datur recursus ad alteram (еле ^к та у ^н а ві ^а , нон да ^т ур реку ^р сус ад а ^л ьтерaм)
Тому, хто пізно приходить, залишаються кістки	Sero venientibus ossa (се ^р о веніє ^н тібус о ^с са)
Тому, хто сіє добро, віддячать добром, а хто – зло, тому - злом	Bene merenti bene profuerit, male merenti par erit (бе ^н е мере ^н ті бе ^н е профує ^р іт, ма ^л е мере ^н ті пар е ^р іт)
Тому, хто створює закони, належить підкорятися їхній величі нарівні з усіма	Eum, qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare convenit (е ^у м, кві ле ^г ес фа ^ц іт, па ^р -рі маєста ^т е ле ^г ібус обтемпера ^р е конве ^н іт), <i>Павло</i>
Тому, що не прочитане, віри немає	Quod non legitur, non creditur (квод нон ле ^г ітур, нон кре ^д ітур)
Тонка людина; розумна голова	Emunctae naris homo (ему ^н кте на ^р іс го ^м о)
Торговельне право	Lex mercatoria (лекс меркато ^р іа)
Торговельний звичай	Consuetudo mercatorum (консвету ^д о меркато ^р ум)
Торгувати своєю совістю	Animam lucro vendere (а ^н імам лю ^к ро ве ^н дере)
Торгувати своїм тілом	Vulgare corpus (вульга ^р е ко ^р пус), <i>Лівій</i>
Торгувати собою	Quaestum vulgo facere (кве ^с тум ву ^л го фа ^ц ере)
Торкнутися речі голкою	Rem acu tangere (рем а ^к у та ^н гере)
Точка зору	Locus standi (льо ^к ус ста ^н ді)
Трагічна (драматична) сила	Vis tragica (віс тра ^г іка)
Треба жити для інших, якщо хочеш жити для себе	Alteri vivas oportet, si tibi vis vivere (а ^л ьтері ві ^в ас опо ^р тет, сі ті ^б і віс ві ^в ере), <i>Сенека</i>
Треба завжди бути пильним, бо численні пастки чатують на чесних людей	Vigilandum est semper, multae insidie sunt bonis (вігіля ^н дум ест се ^м пер, му ^л ьте інсі ^д іє сунт бо ^н іс)

Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти

Esse oportet, ut vivas, non vivere, ut edas
(е□ссе опо□ртет, ут ві□вас, нон ві□вере, ут е□дас)

Треба не перелічувати (докази, факти), а зважувати

Non numeranda sed ponderanda (нон нумера□нда сед пондера□нда)

Треба, щоб закон був короткий

Legem brevem esse oportet
(ле□гем бре□вем е□ссе опо□ртет)

Третейське (арбітражне) рішення, суд, договір суперечливих сторін

Compromissum (компромі□ссум) = Arbitrium (арбі□тріум)

Третій, що радіє

Tertius gaudens (те□рціус га□уденс)

Третя сторона; третейський суддя

Tertius interveniens (те□рціус інтерве□ніенс)

Третього не дано

Tertium non datur (те□рціум нон да□тур)

Тривале володіння породжує право

Longa possessio ius parit
(льо□нга поссе□ссіо юс па□ріт)

Тривале незаперечення розглядається як згода

Longa patientia trahitur ad consensum

Тривіальні (банальні, заявлені, вульгарні) вирази

(льо□нга паціє□нція тра□гітур ад консе□нсум)

Три жінки творять базар

Verba trivialia (ве□рба трівіа□ліа)

Тримати язик (за зубами)

Tres mulieres faciunt nundinas
(трес муліє□рес фа□ціунт нунді□нас)

Тримаю вовка за вуха (перебуваю у безвихідному стані)

Lingua tenere (лі□нгвам тене□ре)

Троє створюють товариство (колегію)

Auribus teneo lupum (аури□бус тенео лю□пум)

Трошити свинцевим мечем (тобто наводити слабкі докази)

Tres faciunt collegium
(трес фа□ціунт колле□гіум)

Труд і терпіння перемагають усе

Plumbeo gladio iugulare
(плю□мбео гля□діо югуля□ре)

Труднощі переборюю терпінням

Labor et patientia omnia vincunt
(ля□бор ет паціє□нція о□мнія ві□нкунт)

Труд уже сам по собі є насолодою

Durum patientia frango
(ду□рум паціє□нція фра□нго)

Трьох речей треба уникати: ненависті, заздрості і зневаги

Labor est etiam ipse voluptas
(ля□бор ест е□ціам і□псе волю□птас)

Тужити по втраченому – безумство

Tria vitanda sunt: odium, invidia, contemptus
(трі□а віта□нда сунт: о□діум, інві□діа, конте□мптус)

Туніка (сорочка) ближче, ніж плащ

Desiderare perditum dementia est
(дезідера□ре пердітум деме□нція ест)

Турботливість, як про свої справи

Tunica propior pallio est
(туні□ка про□пріор па□лліо ест)

Турбуватись про жінок – значить втрачати надію на відпочинок

Diligentia quam in rebus suis
(діліге□нція квам ін ребус су□іс)

Feminae tutelam gerere, desperare est otium
(фе□міне тUTE□лям ге□пере, деспера□ре ест о□ціум)

Тут зупиняється вода (тут завада)	Hic haeret aqua (гік ге□рет а□ква)
Тут і всюди	Hic et ubique (гік ет убі□кве)
Тут і негайно	Hic et nunc (гік ет нунк)
Тут прах, повсюди слава (епітафія)	Hic cinis, ubique fama (гік ці□ніс, убі□кве фа□ма)
Тут це було не до речі	Non erat hic locus (нон е□рат гік льо□кус)
Тут щось не так	Latet anguis in herba (ля□тет а□нгвіс ін ге□рба)
Тягар доведення позову	Onus probandi (о□нус проба□нді)
Тягар твердження	Onus proferendi (о□нус профере□нді)
Тягати по судах	Vadimonia facere (вадімо□нія фа□цере)
Тяжка кримінальна справа	Res capitalis (рес капіта□ліс)
Тяжкий податок	Mala vectigalia (ма□ля вектіга□ліа)
Тяжкість (тягар) доказів лежить на тому, хто стверджує, а не на тому, хто заперечує	Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat (е□і інку□мбіт проба□ціо, кві ді□ціт, нон кві не□гат), <i>Павло</i>
Тяжко бути зобов'язаним тому, кому не хочеш (коритися)	Durum est debere cui nolis (ду□рум ест дебе□ре ку□і но□ліс)
Тяжко поплатитися за єдине слово	Unius verbi damna grandia ferre (у□ніус ве□рбі да□мна гра□ндіа фе□рре)

У безладді

**У біді ніхто звичайно не
сподівається на краще, хіба що
чесна людина**

У бідного немає друга

У боргу

У брехуна має бути добра пам'ять

**У великих справах потрібна
порада багатьох людей**

**У великих справах саме бажання
уже достатня заслуга**

**У великій ріці велика риба
ловиться**

**У вербальних (усних) договорах
один випрошує для себе, другий
обіцяє**

Увесь твій

У виді покарання

**У випадку крайньої необхідності
все стає спільною власністю**

**У випадку сумніву застосовується
закон місця розгляду справи**

**У випадку сумніву на користь
звинувачуваного**

**У випадку сумніву належить
схилитись до такого тлумачення,
за яким угода зберігає силу**

**У відповідності з твердженнями
сторін і доказами**

**У відповідності зі справедливістю
і добром**

У відповідь на неявку до суду

У відсутність

У відсутності відповідача

Увійди добрий, вийди кращий

Увійшовши до чужої хати, будь

Extra ordinem (е□кстра о□рдінем)

In malis sperare bene, nisi innocens, nemo solet (ін ма□ліс спера□ре бе□не, ні□зі інно□ценс, не□мо со□лет)

Inopi nullus amicus (іно□пі ну□ллюс амі□кус)

A retro (а ре□тро)

Mendacem memorem esse oportet

(менда□цем мемо□рем е□ссе опо□ртет)

Consilia multorum requiruntur in magnis

(консі□ліа мульто□рум реквіру□нтур ін ма□гніс)

In magnis et voluisse sat est (ін ма□гніс ет волюі□ссе сат ест), *Проперцій*

In magno magni capiuntur flumine pisces

(ін ма□гно ма□гні капіу□нтур флю□міне пі□сцес)

In verborum obligationibus alius stipulor, alius promittit (ін вербо□рум облігаціо□нібус а□ліус сті□пульор, а□ліус промі□ттіт)

Totus tuus (то□тус ту□ус)

In poenam (ін пе□нам)

In casu extremae necessitatis omnia sunt communia (ін ка□зу екстре□ме нецессіта□тіс о□мнія сунт комму□нія)

In dubio pro lege fori (ін ду□біо про ле□ге фо□рі)

In dubio pro reo (ін ду□біо про ре□о)

Magis ut valeat (ма□гіс ут ва□леат)

Secundum allegata et probata

(секу□ндум аллега□та ет проба□та)

Secundum aequum et bono

(секу□ндум е□квум ет бо□но)

In contumaciam (ін контума□ціам)

In absentia (ін абсе□нція)

Reo absente (ре□о абсе□нте)

Intra bonus, exi melior

(і□нтра бо□нус, е□кзі ме□ліор)

Cum in domum alienum veneris et mutus et

глухим і німим

У всіх на очах, перед народом

У всіх випадках

У вузькому смислі

Угамувати голод коштує

недорого, дорого розпещеність

Угода з третейським суддею про розгляд спору

Угода (застава) під нерухомість

Угода про дарування

Угода створює право

Угоди приватного права не можуть змінювати приписи публічного права

Угоди треба дотримуватись

Удавана вина

Удавана (нешира) любов гірша за ненависть

Удавані правові дії

У даному випадку

Удача веде до легковажності (безтурботності)

У доброї людини гнів швидко минає

У доброчесності полягає справжнє щастя

У договорах більш важливою є суть справи, ніж те, що написано

Удосконалюй себе

У дурня вкупі всі пороки і всі лиха

У дурня і мова дурна

Уже народженою вважається зачата дитина, якщо йдеться про її вигоду

Узаконений злочин

surdus esto (кум ін до мум аліе нум вене ріс ет му тус ет су рдус е сто)

Ante faciem populi (а нте фа ціем по пулі)

Omni casu (о мні ка зу)

Sensu stricto (се неу стрі ктo)

Parvo fames constat, magno fastidium

(па рво фа мес ко нстат, ма гно фасті діум)

Receptum arbitri (реце птум арбі трі)

Fiducia, pignus et hypotheca

(фіду ціа, пі гнус ет гіпоте ка)

Pactum donationis (па ктум донаці о ніс)

Conventio facit legem (конве нціо фа ціт ле гем)

Publicum ius pactis privatorum mutari non

potest (пу блікум юс па ктіс привато рум

мута рі нон по тест)

Pacta sunt servanda (па кта сунт серва нда)

Culpa ficta (ку льпа фі кта)

Peior odio amoris simulatio

(пе йор о діо амо ріс сімуля ціо), Пліній Молодший

Simulatio (сімуля ціа)

In hoc casu (ін хок ка зу)

Saecunde res negligentiam creant

(секу нде рес негеле нціам кре ант), Сір

Bonum ad virum cito moritur iracundia

(бо нум ад ві рум ці то мори тур іраку ндіа)

In virtute posita est vera felicitas

(ін вірту те по зіта ест ве ра фелі цітас)

In contractibus rei veritas potius quam

scriptura perspicui debet (ін контра ктібус ре і

ве рітас по тіус квам скріпту ра перспі ці де бет)

Perfice te (пе рфіце те)

Vitia et mala in stulto simul sunt omnia

(ві ціа ет ма ля ін сту льто сі муль сунт о мнія)

Stultus stulta loquitur

(сту льтус сту льта льо квітур)

Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de

commodis eius agitur (наспіту рус про ям

на то габе тур, кво тіенс де ко ммодіс е юс

а гітур)

Ius datum sceleri (юс да тум сце лері)

Узаконення участі у справі	Legitimatio ad causam (легітімаціо ад каузам)
Узаконення шляхом наступного шлюбу	Legitimatio per subsequens matrimonium (легітімаціо пер субсекуенс матрімоніум)
У звичаях багато суперечливого, багато нерозумного	Multa sunt in moribus dissentanea, multa sine ratione (мульта сунт ін морібус діссентаanea, мульта сіне раціоне)
У згаданому місці	Loco citato (льоко цітато)
Узгоджувати один закон з іншим – найкращий спосіб їх тлумачення	Concordare leges legibus est optimus interpretandi modus (конкордаре легес легібус ест оптімус інтерпретанді модус)
У здоровому тілі - здоровий дух	Mens sana in corpore sano (менс сана ін корпоре сано), <i>Ювенал</i>
У злочинах береться до уваги намір, а не результат	In maleficiis voluntas spectatur, non exitus (ін малефіцііс волюнтас спектатур, нон екзїтус)
Упізнати когось по голосу	Aliquem ex voce cognoscere (аліквем екс воце когносцере)
Узуфрукт (право довічного користування чужим майном і доходами від нього без зміни цього майна за суттю, наприклад перетворювати поле в сад)	Usufructus (узуфруктус)
У карних справах докази мають бути світлішими за світло	In criminalibus probationes debent esse luce clariores (ін крїміналібус пробаціонес дебент ессе люце клярїорес)
Укладення та скасування угоди повинно мати одну і ту саму форму	Prout quique contractum est, ita et solvi debet (проут квікве контрактум ест, іта ет сольві дебет)
У кого хороший сусід, тому засяяв щасливий день	Cui bonus est vicinus, velix illuxit dies (куї бонус ест віцінус, велікс іллюкзїт діес)
У кожного свій звичай	Suus cuique mos est (суус куїкве мос ест), <i>Теренцій</i>
У кожного своє захоплення	Trahit sua quemque voluptas (трагіт суа квемакве волюптас), <i>Вергілій</i>
У кожного свої вади	Sua sunt cuique vitia (суа сунт куїкве віціа)
Улюбленець долі	Fortunae filius (фортуне філіус)
У людини завжди на язичку одне, а в думках інше	Homo semper in ore aliud fert, aliud cogitat (гомо семпер ін оре алїуд ферт, алїуд когітат)
У людини немає нічого надійного	Nil homini certum est (ніль гоміні цертум ест), <i>Овідій</i>
У людських справах немає нічого сталого	Rebus in humanis nulla est constantia certa (ребус ін гумаїніс нулліа ест констанціа церта)

У межах повноважень
У мене свої задоволення, у тебе свої
У міжнародному праві повинна переважати простота
Умілий майстер
Умовивід від дійсного до можливого має силу
Умовивід від можливого до дійсного не має силу
Умовна (уявна) угода
Умовно, тимчасово
У моєму вчинку є провина, але нема злочину
У момент смерті
У надмірній суперечці губиться правда
Уникай солодкого, яке може стати гірким

Універсальне право
Упав у яму, яку вирив (іншому)

Упереджено, необ'єктивно
У першій інстанції
У повному душевному спокою
У повному складі
У подвійному розмірі (у подвійній кількості)
У подібних справах виносяться подібні рішення
У подібній справі
У попередньому стані
У правді доброчесність
У праві необхідно звертати особливу увагу на справедливість
Управління майном
У правосудді не слід відмовляти нікому
У природі речей
У присутності народу, публічно
У присутності нотаріуса і свідків
У присутності свідків

Intra vires (і́нтра ві́рес)
Me delectant mea, te tua
(ме деле́ктант ме́а, те ту́а)
Simplicitas iuris gentium praevaleat
(сімпліці́тас ю́ріс ге́нтіум прева́леат)
Magister artium (магі́стер а́ртіум)
Ab esse ad posse valet consequentia
(аб е́ссе ад по́ссе ва́лет консекве́нція)
Ab posse ad esse consequentia non valet
(аб по́ссе ад е́ссе консекве́нція нон ва́лет)
Iocus (йо́кус)
De bone esse (де бо́не е́ссе)
Culpa est in facto meo, non scelus (ку́льпа ест ін фа́кто ме́о, нон сце́люс)
In articulo mortis (ін арті́кульо мо́ртіс)
Nimium altercando veritas amittitur
(ні́міум альтерка́ндо ве́ритас амі́ттітур)
Dulce etiam fugias, quod fieri amarum potest
(ду́льце е́ціам фу́гіас, квод фі́єрі ама́рум по́тест)
Ius universum (юс уніве́рсум)
Incidit in foveam, quam fecit (і́нцидіт ін фо́веам, квам фе́ціт)
Ex parte (екс па́рте)
In prima instantia (ін прі́ма інста́нція)
Animo deliberato (а́німо делібера́то)
In corpore /pleno/ (ін ко́рпоре / пле́но)
In duplum (ін ду́плюм)

De similibus idem est iudicium
(де сімі́лібус і́дем ест юді́ціум)
In pari causa (ін па́рі ка́уза)
In statu quo ante (ін ста́ту кво а́нте)
In recto virtus (ін ре́кто ві́ртус)
Maxime in iure aequitas spectanda est
(ма́ксіме ін ю́ре е́квітас спекта́нда ест)
Executio bonorum (екзеку́ціо боно́рум)
Iustitia nemine neganda est
(юсті́ція не́міне нега́нда ест)
In rerum natura (ін ре́рум нату́ра)
Coram populo (ко́рам по́пульо)
Coram notario et testibus
(ко́рам нота́ріо ет те́стібус)
Praesentibus testibus (презе́нтібус те́стібус)

У присутності судді	Coram iudice (ко□рам ю□діце)
У прозорих справах немає місця для припущень	In claris non est locus coniecturis (ін кля□ріс нон ест льо□кус кон'єкту□ріс)
У п'яному стані	Ad (per, inter) vinum (ад /пер, і□нтер/ ві□нум)
У розгніваного слід відняти зброю, а не давати йому	Eripere telum, non dare irato docet (єрі□пере те□люм, нон да□ре іра□то до□цет)
У розсудливого голова ніколи не болить	Consulenti caput nunquam dolet (консуле□нті ка□пут ну□нквам до□лет)
У свій час	Suo tempore (су□о те□мпоре)
Усе досконале – за третім разом	Omne tritum perfectum (о□мне трі□тум перфе□ктум)
Усе змінюється	Omnia mutantur (о□мнія мута□нтур)
Усе інше- бажане	Cetera desiderantur (це□тера дезідера□нтур)
Усе наперед передбачається на користь життя, свободи та невинності	In favorem vitae, libertatis et innocentiae omnia praesumuntur (ін фаво□рем ві□те, ліберта□тіс ет інноце□нтіе о□мнія презуму□нтур)
Усе незнане – за величне (сприймається)	Omne ignotum pro magnifico (о□мне ігно□тум про магні□фіко), <i>Тацит</i>
Усе перемагає наполегливий труд	Labor omnia vincit improbus (ля□бор о□мнія ві□нціт імпро□бус)
Усе прекрасне рідкісне	Omnia praeclara rara (о□мнія прекля□ра ра□ра), <i>Цицерон</i>
Усе своє ношу з собою	Omnia mea mecum porto (о□мнія ме□а ме□кум по□рто)
Усе - суєта	Omnia vanitas (о□мнія ва□нітас)
Усе, що виникло, гине	Omnia orta cadunt (о□мнія о□рта ка□дунт), <i>Саллюстій</i>
Усе, що робиш, роби мудро і передбачай кінець	Quidquid agis, prudenter agas et respice finem (кві□дквід а□гіс, пруде□нтер а□гас ет ре□спіце фі□нем)
Усиновлення відтворює природу	Adoptio imitatur naturam (адо□пціо іміта□тур нату□рам)
Усі до одного	Ad unum omnes (ад у□нум о□мнес)
Усі злочини схожі між собою	Omnia peccata sunt paria (о□мнія пекка□та сунт па□ріа)
Усіма нами оволодіває прагнення до слави	Trahimur omnes studio laudis (тра□гімур о□мнес сту□діо ля□удіс)
Усіма правдами і неправдами	Per aequa, per iniqua (пер е□ква, пер іні□ква)
Усіма способами і відмінками (тобто в усіх значеннях, розуміннях)	Per omnes modus et casus (пер о□мнес мо□дус ет ка□зус)
Усі ми більш схильні до пороків	Ad vitia proclives magis cuncti sumus (ад ві□ція про□клівес ма□гіс ку□нкті су□мус)
Усі ми підкоряємось законам для того, щоб бути вільними	Legibus idcirco omnes servimus, ut liberi esse possimus (ле□гібус ідці□рко о□мнес серві□мус, ут лі□бері е□ссе по□ссімус)

Усім, скільки можеш, допомагай

Omnes, quantum potest, iuva
(о́мнес, ква́нтум по́тест, ю́ва)

**Усім треба пожертвувати для
батьківщини**

Certum est omnia licere pro patria
(це́ртурм ест о́мнія лі́це́ре про па́тріа)

**Усі народи керуються законами
або звичаями**

Omnes populi legibus aut moribus reguntur
(о́мнес по́пулі ле́гібус а́ут мо́рібус
ре́гу́нтур)

Усі ранять – останній убиває

Omnes vulnerant, ultima necat
(о́мнес ву́льне́рант, у́льтіма не́кат)

Усі рівні перед законом

Haec lex valet in omnes
(гек лекс ва́лет ін о́мнес)

Усіх очікує одна ніч

Omnes una manet nox (о́мнес у́на ма́нет
нокс)

У сльозах є дещо від насолоди

Est quaedam flere voluptas
(ест квéдам флéре волю́птас)

Усно і письмово

Memoria ac litteris (мемо́рія ак лі́ттеріс)

Усно, усний екзаме́н

Viva voce (ві́ва во́це)

Успіхи не міняють походження

Fortuna non mutat genus
(форту́на нон му́тат ге́нус)

Успіх породжує пихатість

Prosperitas superbiam parit
(проспе́ритас супе́рбіам па́рит)

**У справі свідчення спорідненість
осіб здебільшого шкодить істині**

Rei verae testimonium necessitudo
personarum plerumque corrumpit
(ре́і ве́ре тестімо́ніум не́цессіту́до
персона́рум
плeру́мкве корру́мпіт), Павло

У стадії обговорення (в суді)

Sub iudice (суб ю́діце)

У стані зародку

In statu nascendi (ін ста́ту насце́нді)

У стані невизначеності

In pendentі (ін пенде́нті)

У стосунках з рабом позову немає

Cum servo nulla actio est
(кум се́рво ну́лля а́кціо ест)

У судовому засіданні

Pro tribunali (про трибуна́лі)

У судовому змаганні

In foro contentioso (ін фо́ро конте́нціо́зо)

**У сумнівних випадках завжди
віддається перевага більш
поблажливому рішенню**

Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt
(се́мпер ін ду́бііс бені́гніо́ра пре́фере́нда
сунт), Гай

**У сумнівних (спірних, недоказаних)
випадках обвинувачений
звільняється**

In dubiis reus est absolvendus
(ін ду́біус ре́ус ест абсо́льве́ндус)

У сумнівних справах

De rebus dubiis (де ре́бус ду́бііс)

**У сумнівному випадку перевага
на боці власника**

In dubio melior est causa possidentis
(ін ду́біо ме́ліор ест ка́уза поссіде́нтіс)

**Усунувши причину,
усуваємо й наслідок**

Sublata causa tollitur effectus
(субля́та ка́уза то́ллітур еффе́ктус)

У суть справи

In medias res (ін ме́діас рес)

Усього потроху,

In omnibus aliquid, in toto nihil

а як підсумок – нуль
Усьому є певні межі

Усяке порівняння кульгає

Усяке право встановлено для людей

Усяке право, яким ми користуємося, стосується або осіб, або речей, або позовів

Усякий позов є скаргою

Усякий початок важкий

Усякими правдами й неправдами

Утаїти від когось щось

Утаювання обману є обман

У тихій воді приховується лютіша отрута

У тиху погоду кожен керманіч

У хвості отрута

У царів довгі руки

У цивільному праві будь-яке визначення небезпечне, бо мало випадків, коли воно не може бути спростованим

У цьому розумінні

У часі і просторі

Учасник злочину (спільник)

Учасники судового засідання

Ученим і поетам усе дозволено

Учинити із себе літеру I

(тобто повіситися)

Учись, але у вчених, неуків сам учи

Учитись потрібно завжди і всюди

(ін о мнібус алі квід, ін то то ні гіль)

Sunt certi denique fines (сунт це рті дені кве фі нес)

Omnis comparatio claudicat

(о мніс компара ціо кля удікат)

Omne ius hominum causa constitutum est

(о мне юс го мінум ка уза констїту тум ест)

Omne ius, quo utimor, vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones

(о мне юс, кво уті мор, вель ад персо нас перті нет вель ад рес вель ад акціо нес)

Omnis actio est loquela

(о мніс а кціо ест локве ля)

Omne initium difficile (о мне іні ціум діффі ціле)

Per omne fas et nefas

(пер о мне фас ет не фас), *Лівій*

Fraudare aliquem aliquare (фрауда ре а ліквем алїква ре)

Fraus est celare fraudem

(фра ус ест целя ре фра удем)

In lympa tacita truciora latent aconita (ін лі мфа та ціта труціо ра ля тент ако ніта)

Tranquillo quilibet gubernator

(транкві льо квілі бет губерна тор)

In cauda venenum (ін ка уда вене нум)

Longae sunt regibus manus

(льо нге сунт ре рібус ма нус)

Omnis definitio in iure civili periculosa est, parum est enim, ut non subverti possit

(о мніс дефіні ціо ін ю ре ціві лі перїкульо за ест, па рум ест е нім, ут нон субве рті по ссіт)

Nos sensu (нок сенсу)

Tempore et loco (те мпоре ет льо ко)

Particeps criminis (па ртіцепс крі мініс)

Consortes litis (консо ртес лі тіс)

Doctoribus atque poëtis omnia licent

(докто рібус а ткве пое тіс о мнія лі цент)

Litteram ex se longam facere (лі ттерам екс се льо нгам фа цере)

Disce, sed a doctis, indoctos ipse doce

(ді сце, сед а до ктіс, індо ктос і псе до це)

Studendum vero semper et ubique

(студе ндум ве ро се мпер ет у бікве),

Квінтіліан

Учитися можна і у ворога

Fast est et ab hoste doceri

(фаст ест ет аб го^{ст}е доце^{ри}), *Овідій*

У чотирьох стінах (у в'язниці)

Inter quattuor parietes (і^{нтер} ква^{ттуор} паріе^{тес})

У шлюбних взаєминах завжди слід враховувати не тільки те, що дозволено, а й те, що гідно

Semper in coniunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid honestum sit (се^{мпер} ін кон'юнціо^{нібус} нон со^{лум} квід лі^{цеат} консідера^{ндум} ест, сед ет квід гоне^{stum} сіт), *Модестін*

У щастя багато друзів

Felicitas multos habet amicos (фелі^{цитас} му^{льтос} га^{бет} амі^{кос})

Факсиміле (зроби подібне)	Fac simile (фак сіміле)
Факти (поступки) вагоміші за слова	Facta sunt potentiora verbis (факта сунт потенціо пра вербіс)
Факти, з яких можна зробити правовий висновок	Facta concludentia (факта конклюденція)
Фактичне володіння річчю	Corpus possessionis (корпус посессіоніс)
Фактичний позов – позов, оснований на фактичних обставинах, не передбачених римськими законами	Actio in factum concepta (акціо ін фактум концепта)
Фактично	De facto (де факто)
Факт, який треба довести	Factum probandum (фактум пробаandum)
Фальшиве заперечення (в суді) є найгіршим з усього	Exceptio falsi omnium ultima (ексепціо фальсі оmnіум ультіма)
Фальшиве звинувачення	Calumnia (калюмнія)
Фальшиві гроші	Adulterina monetae (адультеріна монете)
Фідуціарна угода (форма застави)	Fiducia (фідуція)
Фізичне володіння	Possessio naturalis (посессіо натураліс)
Фіктивний власник	Possessor fictus (поссесор фіктус)
Фіктивний шлюб	Foris maritgium (форіс марітагіум)
Фіктивні докази	Argumenta falsa (аргумента фальса)
Фікція публічного права	Fictio iuris publici (фікціо юріс публіці)
Філіація (набуття громадянства через народження)	Filiatio (філіація)
Філософія – служниця богослів'я	Philosophia ancilla theologiae (філосозофіа анцілла теологіе)
Філософія - цариця наук	Philosophia est regina litterarum (філосозофіа ест регіна літтерарум)
Форма дає речі буття	Forma dat esse rei (форма дат ессе реі)
Форма заповідальної відмови	Fideicommissum (фідеікомміссум)
Формальна причина	Causa formalis (кауза формаліс)
Формально	Pro forma (про форма)
Форма надає даруванню законний характер	Modus dat legem donationi (модус дат легем донаціоні)
Формулярний процес, в якому предмет спору формулювала не сторона, а претор	Actiones per formulas (акціонес пер формуляс)
Фортуна легковажна: то дасть, то відбере	Levis est fortuna, cito respocit quod debet (левіс ест фортуна, ціто респоціт квод дебіт), <i>Cip</i>

Хабарництво, вимагання

Repetundarum crimen (репетунда-рум крі-мен)

Хазяїн несе відповідальність за збиток

Dominus sentit periculum (до-мінус се-нтіт пері-кулюм)

Хазяїн платить, щоб раб працював

Herus dat, ut servus faciat (ге-рус дат, ут се-рвус фа-ціат)

Хай буде проклятий!

Anathema sit!(анате-ма сіт)

Хай буде так вічно!

Esto perpetua! (е-сто перпе-туа)

Хай відповідає той, хто має вищу посаду

Respondeat superior (респондеат супе-ріор)

Хай війна поступиться миру

Cedant arma togae (це-дант а-рма то-ге)

Хай він піде звідси виправданим (формула виправдувального вироку)

Quod eat inde quietus (квод е-ат і-нде квіе-тус)

Хай вчинки будуть відповідні словам

Dictis facta respondeant (ді-ктіс фа-кта респондеант)

Хай дістанеться більш гідному

Detur digniori (де-тур дігніо-рі)

Хай іде звідси без зволікання (формула виправдального вироку)

Eat inde sine die (е-ат і-нде сі-не ді-е)

Хай кожен займається тим, у чому розбирається

Quod quisquis norit, in hoc se exerceat (квод кві-сквіс но-ріт, ін гок се ексе-рцеат)

Хай мене назвуть брехуном, якщо не ... (формула клятви)

Mentior, nisi...(ме-нтиор, ні-зі)

Хай ненавидять, лиш би боялися

Oderint, dum metuant (о-дерінт, дум ме-туант)

Хай ненавидять, лише б підтримували

Oderint, dum probent (о-дерінт, дум про-бент)

Хай ніхто не займає дві посади

Nemo duobus utatur officiis (не-мо дуо-бус ута-тур оффі-цііс)

Хай ніхто не наближається до суду з нечистими руками

Impuris manibus nemo accedat curiam (імпу-ріс ма-нібус не-мо акце-дат ку-ріам)

Хай пильнують консули, щоб держава не зазнала шкоди (формула оголошення надзвичайного стану в Римі)

Caveant consules, ne quid detrimenti res publica capiat (ка-веант ко-нсулес, не квід детрїме-нті рес пу-бліка ка-піат)

Хай покарання дорівнюватиме злочину

Culpaе poena par esto (ку-льпе пе-на пар е-сто)

Хай покупець буде обачним

Caveat emptor (ка-веат емптор)

Хай суддя не виходить за межі вимог сторін

Ne eat iudex ultra petita partium (не е-ат ю-декс у-льтра петі-та па-ртіум)

Хай хірург раніше діє розумом та очима, а потім ножем

Chirurgus mente prius et oculis agat, quam armata manu (хіру-ргус ме-нте прї-ус ет о-куліс а-гат, квам арма-та ма-ну)

Хай це стане прикладом	Transeat in exemplum (тра́нсеат ін екзе́мплюм)
Характер дії, встановлення складу злочину	Species facti (спе́ціес фа́кті)
Харчуватися сіном (тобто бути дурнем)	Fenum edere (фе́нум е́дере)
Хвала помирає, а плітка розростається	Clamor minuit et defamatio manifestat (кля́мор мі́нуїт ет дефама́ціо мани́фестат)
Хвалитель минулого (старини)	Laudator temporis acti (ляуда́тор те́мпоріс а́кті)
Хвороби лікуються не красномовством, а ліками	Morbi non eloquentia, sed remediis curantur (мо́рбі нон ельокве́нціа, сед реме́діїс кура́нтур)
Хиби ми усмоктуємо з молоком годувальниці	Errorem cum lacte nutricis sugimus (ерро́рем кум ля́кте ну́тріціс сугі́мус)
Хитре тлумачення закону	Callida iuris interpretatio (ка́лліда ю́ріс інтерпрета́ціо)
Хіба ти не знаєш, що у царів довгі руки?	An nescis longas regibus esse manus ? (ан не́сціс льо́нгас ре́гібус е́ссе ма́нус)
Хліба і видовищ !	Panem et circenses! (па́нем ет цірце́нзес)
Ходити учаться ходьбою	Ire docetur eundo (іре доце́тур еу́ндо)
Холодна війна	Belum frigidum (бе́люм фрі́гідум)
Хоробрим доля допомагає	Fortes fortuna adiuvat (фо́ртес форту́на ад'ю́ват), <i>Теренцій</i>
Хоробрість знаходиться між безрозсудною відвагою і боязкістю	Fortitudo circumscistitur hinc audacia, inde timiditate (фортіту́до ціркумсці́тур гінк ауда́ціа, і́нде тімідіта́те), <i>Апулей</i>
Хоробрістю й розумом	Virtute et ingenio (вірту́те ет інге́ніо)
Хороший суддя	Bonus iudex (бо́нус ю́декс)
Хороший суддя доводить справу до кінця	Boni iudicis est litis dirimere (бо́ні ю́діціс ест лі́тіс дірі́мере)
Хороший сусід – велике благо	Vicinus bonus ingens honum (ві́цінус бо́нус і́нгенс го́нум)
Хотіти пізно – значить не хотіти	Tarde velle nolentis est (та́рде ве́лле ноле́нтіс ест)
Хоча закони іноді сплять, але вони ніколи не вмирають	Dormiunt aliquando legis, nunquam moriuntur (до́рміунт аліква́ндо ле́гіс, ну́нквам мору́нтур)
Хоч звичай і може мати високий авторитет, він ніколи не повинен шкодити очевидній істині	Consuetudo licet sit magnae auctoritatis, nunquam tamen praedudicat manifestae veritati (консвету́до лі́цет сіт ма́гнае ау́кторіта́тіс, ну́нквам та́мен прею́дікат мани́фесте веріта́ті)
Хоч і пристойно приймати нагороди, однак непристойно їх домагатися	Quaedam, tametsi honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur (кве́дам, таме́тсі гоне́сте акці́піантур, інгоне́сте та́мен

**Хоч придане входить до складу
 майна чоловіка, однак воно
 належить дружині**
Хочу, але не можу
Хроніка (дня)
**Хто багато хоче, тому багато не
 вистачає**
Хто без гріха ?

**Хто боязко просить, той привчає
 відмовляти**
Хто був жабою, тепер є царем

**Хто вибирає право, той вибирає і
 судочинство**
**Хто викликає страх, не може жити
 в безпеці**
Хто все забороняє, той все дозволяє

Хто все починає, нічого не кінчає

Хто всюди, той ніде

**Хто втрачає чесність, той не може
 вже більше нічого втратити**

**Хто ганяється за чужим, той
 втрачає своє**
**Хто глухий (хто не слухає
 співрозмовника), той дурний**
Хто годує, тому служу

**Хто годує чужого собаку, тому
 залишається лише петля**

**Хто дарує, той віддає так, щоб (дар)
 не одержувати назад**
**Хто доводить надто багато, той
 нічого не доводить**
**Хто другому яму копає, сам до неї
 попадає**
**Хто є добрим громадянином? Хто
 дотримується рішень батьків,
 права, законів**

петунтур), *Ульпіан*

Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris
 tamen est (квaмвіс ін бо́ніс марі́ті дос сіт,
 муліе́ріс та́мен ест)

Volo, non valeo (во́льо, нон ва́лео)

Acta diurna (а́кта діу́рна)

Multa cupientibus desunt multa
 (му́льта купіе́нтібус де́зунт му́льта)

Qui sine peccato est ? (кві сі́не пекка́то
 ест)

Qui timide vocat, docet negare
 (кві ті́міде во́кат, до́цет неґа́ре)

Qui fuit rana, nunc est rex
 (кві фу́їт ра́на, нунк ест рекс)

Qui eligit ius, eligit iudicium
 (кві е́лігіт юс, е́лігіт юді́ціум)

Nemo potuit terribilis esse secure
 (не́мо по́туїт террі́біліс е́ссе секу́ре)

Qui cuncta negat, omnia dat
 (кві ку́нкта не́гат, о́мнія дат)

Omnia incipides nihil absolvides
 (о́мнія інці́підес ні́гіль абсо́львідес)

Nusquam est qui ubique est
 (ну́сквам ест кві убі́кве ест), *Сенека*

Fidem qui perdit, perdere ultra nil potest
 (фі́дем кві пе́рдіт, пе́рдере у́льтра ніль
 по́тест)

Dum aliena sequitur, perdit sua
 (дум аліе́на се́квітур, пе́рдіт су́а)

Surdus absurdus (су́рдус абсу́рдус)

Qui nutricat, ei servio (кві ну́трікат, е́ї
 се́рвіо)

Qui canem alit exterum, hunc praeter lorum
 nil fit reliquum (кві ка́нем а́літ ексте́рум,
 гунк пре́тер льо́рум ніль фіт релі́квум)

Qui donat, sic dat, nec recipiat
 (кві до́нат, сік дат, нек реці́піат)

Qui nimum probat, nihil probat
 (кві ні́міум про́бат, ні́гіль про́бат)

Qui fodit alteri foveam, incidit in eam (кві
 фо́діт а́льтері фо́веам, і́нцидіт ін е́ам)

Vir bonus est quis? Qui consulta patrum, qui
 leges iuraque servat (вір бо́нус ест квіс? кві
 ко́нсульта па́трум, кві ле́ґес ю́ракве
 се́рват), *Горацій*

Хто забороняє , той спокушає

**Хто за двома зайцями поженеться,
жодного не спіймає**

**Хто зазнав збитків з власної вини,
не вважається таким, що зазнав
збитків**

**Хто занадто багато доводить, не
доводить нічого**

**Хто занадто спішить, той пізніше
справляється з ділом**

**Хто захищає власне життя, той має
бути виправданим**

**Хто з дурнем поведеться, таким і
стане**

**Хто зізнався, той вважається
засудженим**

**Хто з п'яним сперечається, той з
відсутнім воює**

**Хто зрозумів свою помилку, той
вступив на шлях спасіння**

**Хто користується своїм правом, той
не порушує право іншого**

**Хто крадене ховає, помічником
злочина буває**

**Хто легко вірить, того легко
обманюють**

**Хто лякає, той ще більше сам
боїться**

**Хто меч у хід пускає, той від меча
загине**

**Хто мовчить, той, мабуть,
погоджується**

**Хто може встановлювати, той може
і скасовувати**

**Хто наважиться сказати, що сонце
брехливе?**

Хто наказує, той ніби сам це робить

*Ille qui aspellit, is compellit (іллє кві
аспелліт, іс компелліот)*

*Duos qui lepores sequitur, neutrum capit
(дуос кві лепорес секвітур, неутрум
капіт)*

*Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non
intelligitur damnum sentire (квод квіс екс
кулпа суа дамнум сентіт, нон
інтеллігітур дамнум сентіре)*

*Qui nimium probat, nihil probat
(кві німіум пробат, нігіль пробат)*

*Qui nimium properat, serius absolvit
(кві німіум проперат, серіус абсолвіт)*

*Ignoscitur ei qui sanguinem suum qualiter
redemptum voluit (ігносцітур еі кві
сангвінем суум квалітер редемптум
волюіт)*

*Amicus stultorum similis efficietur
(амікус стульторум сіміліс еффіціetur)*

*Confessus pro iudicato habetur
(конфессус про юдікато габetur)*

*Absentem laedit, cum ebrio qui litigat
(абсентем ледіт, кум ебріо кві літігат)*

*Notitia peccati est salutis initium
(нотіціа пеккати ест салютіс ініціум)*

*Qui iure suo utitur nemini facit iniuriam
(кві юре суо утітур неміні фаціт
ін'юріам)*

*Qui male rem reperit, fore furis ut assecla
quaerit (кві мале рем реперіт, форе фуріс
ут аскекля кверіт)*

*Qui facile credit, facile decipitur
(кві фациле кредіт, фациле деціпітур)*

*Qui terret, plus ipse timet
(кві террет, плус іпсе тімет)*

*Qui gladio ferit, gladio perit
(кві глadio феріт, глadio періт)*

*Qui tacet, consentire videtur
(кві тацет, консентіре відетур)*

*Cuius est instituere, eius est abrogare
(куіус ест інстітуере, еіус ест аброгаре)*

*Solem quis dicere falsum audeat?
(солем квіс діцере фальсум аудеат)*

*Qui mandat ipse fecissi videtur
(кві мандат іпсе феціссі відетур)*

**Хто найменше бажає, той
найменше потребує**
**Хто не відвертає несправедливість,
коли може це зробити, той завдає
шкоди**
**Хто не вмiє дiяти, той не вмiє й
говорити**

**Хто не говорить правду вiльно –
той зрадник**

Хто не заперечує, той визнає

Хто не з нами, той проти нас

Хто не має, той не може дати

**Хто не може розплатитись
гаманцем, розплачується собою**

Хто не працює, той не їсть

**Хто нехтує порадою, той нехтує і
допомогою**
**Хто ніщо (уже) не відчуває, того
ніщо уже не інтересує**

**Хто перемагає гнів, той перемагає
найбiльшого ворога**

**Хто перший подає до суду скаргу,
той і стає позивачем**
Хто п'є вино не в міру, п'є отруту

Хто п'є вино, хай випиває і осадок

**Хто поганих прощає, той добрим
шкодить**
**Хто помиляється, той не
вважається таким, що дав згоду**
Хто постраждав, той пам'ятає
**Хто праці уникає, той голодним
буває**
**Хто проходить мимо
правопорушення, той заохочує його**

Qui minimum optat, minimo eget
(кві мiнiмум оптат, мiнiмо егет)

Qui non propulsat iniuriam quando potest,
infert (кві нон пропулсат ин'юриам
квандо потест, инферт)

Qui nescit facere, nescit et loqui
(кві несцит факере, несцит ет льокви)

Qui non libere veritatem pronunciat,
proditor est veritatis (кві нон лібере
веритатем пронуциат, продитор ест
веритатіс)

Qui non negat, fatetur (кві нон негат,
фатетур)

Qui non est nobiscum adversus nos est
(кві нон ест нобіскум адверсус нос ест)

Qui non habet, ille non dat
(кві нон габет, ілле нон дат)

Luitur cum persona, qui luere non potest
cum crumena (люитур кум персона, кві
люере нон потест кум крумена)

Qui non laborat, non manducet
(кві нон ляборат, нон мандуцет)

Qui spernit consilium, spernit auxilium
(кві спєрніт консіліум, спєрніт ауксіліум)

Non sentientis nihil est ullam in partem
quod intersit (нон сєнтієнтіс нігіль ест
уллям ін партем квод інтерсіт)

Iracundiam qui vincit, hostem superat
maximum (іракундіам кві вінцит, го stem
суперат максімум), *Cip*

Qui appellat prior, agit (кві аппеллят
пріор, агіт), *Павло*

Qui bibit immodice vina, venena bibit
(кві бібіт іммодіце віна, вєнєна бібіт)

Faecem bibat, qui vinum bibit
(фєцєм бібат, кві вінум бібіт)

Bonis nocet, qui malis parcit
(боніс нонцет, кві маліс парціт)

Qui errat consentire non videtur
(кві еррат консєнтіре нон відетур)

Cui dolet, meminit (куі долет, мємініт)

Sine labore non erit panis in ore
(сіне ляборє нон ест паніс ін оре)

Invitat culpam, qui peccatum praeterit
(інвітат кульпам, кві пєккатум прєтєріт)

Хто раз погано себе зарекомендував, завжди буде вважатися поганим

Хто робить успіхи в науках, але відстає в моралі (звичаях), той більше відстає, ніж успіває

Хто розкаюється у своїй провині, той уже майже не винен

Хто розпочав, той зробив уже половину

Хто розумніший, той скромніший

Хто сам себе хвалить, той швидко стає посміховищем

Хто сіє вітер, пожне бурю

Хто сіє зло, той пожне зло

Хто скорий до веселощів, скорий до смутку і сліз

Хтось третій

Хто у всьому шукає сенс – підриває його

Хто укладає договір з іншим, той знає або має знати його (правовий і майновий) стан

Хто украв теля, украде і бика

Хто уміє остерігатися, вміє безпечно йти

Хто уникає суду, визнається таким, що вчинив злочин

Хто успадковує вигоди, той успадковує і борги

Хто хоче зашкодити, той завжди знайде причину

Хто чинить зло – той боїться світла

Хто шукає, той знаходить

Semel malus semper praesumiter esse malus (се□мель ма□люс се□мпер презу□мітер е□ссе ма□люс)

Qui proficit in litteris, sed deficit in moribus, plus deficit, quam proficit (кві про□фіціт ін лі□ттеріс, сед де□фіціт ін мо□рібус, плус де□фіціт, квам про□фіціт)

Quem poenitet peccasse, poenae est innocens (квем пені□тет пекка□ссе, пе□не ест інно□ценс)

Dimidium facti, qui coepit, facit (дімі□діум фа□кті, кві це□піт, фа□ціт)

Ut quisque est doctíssimus, ita est modestíssimus (ут кві□скве ест докті□ссімус, і□та ест модесті□ссімус)

Qui se ipse laudat, cito derisorem invenit (кві се і□псе ля□удат, ці□то дерізо□рем інве□ніт)

Qui ventum seminat, turbinem metet (кві ве□нтум се□мінат, ту□рбінем ме□тет)

Qui seminat mala, metet mala (кві се□мінат ма□ля, ме□тет ма□ля)

Qui cito laetatur, leviter dolet et lacrimatur (кві ці□то лета□тур, леві□тер до□лет ет лякріма□тур)

Tertium quid (те□рціум квід)

Qui rationem in omnibus quaerunt, rationem subvertunt (кві раціо□нем ін о□мнібус кве□рунт, раціо□нем субве□ртунт)

Qui cum alio contrahit, vel est vel debet esse non ignarus conditionis eius (кві кум а□ліо контра□гіт, вель ест вель де□бет е□ссе нон ігна□рус кондіціо□ніс е□юс), *Ульіан*

Taurum tollet, qui vitulum sustulerit (та□урум то□ллет, кві ві□тулюм сусту□леріт)

Aminus vereri qui scit, scit tuto ingredi (а□мінус вере□рі кві сціт, сціт ту□то інгре□ді)

Fatetur facinus qui iudicium fugit (фате□тур фа□цінус кві юді□ціум фу□гіт)

Heres succedens in honore, succedit in onere (ге□рес сукце□денс ін гоно□ре, сукце□діт ін о□нере)

Male facere qui vult, nunquam non causam invenit (ма□ле фа□цере кві ву□льт, ну□нквам нон ка□узам інве□ніт), *Сір*

Qui male agit, odit lucem (кві ма□ле а□гіт, о□діт лю□цем)

Qui quaerit, reperit (кві кве□ріт, репе□ріт)

**Хто щадить винних, той карає
безвинних**

**Хто? Що? Де? За допомогою кого?
Заради чого? Яким чином? Коли?**
(в судовому слідстві - схема запитань
для з'ясування обставин події)

Qui parcit nocentibus, innocentes punit
(кві па́рціт ноце́нтібус, інноце́нтес пу́ніт)

Quis? Quid? Ubi? Quibus auxiliis?

Cur? Quomodo? Quando?(квіс, квід, у́бі,
кві́бус ауксі́лііс, кур, квомо́до, ква́ндо)

Ц

Цариця доказів (зізнання звинувачуваного)	Regina probationum (регіна пробаціо нум)
Царство небесне	Regnum coelorum (регнум цельо рум)
Царський гнів завжди жорстокий	Ira regum semper gravis est (іра регум се мпер гравіс ест)
Царські закони	Leges regiae (легес регіе)
Це була похоронна пісня у грі (тобто своє вже відспівав)	Id fuit nenia ludo (ід фуіт ненія людо)
Це - верх нещастя	Ea summa miseria est (еа сумма мізе ріа ест)
Це до справи не відноситься	Hoc nihil ad rem (гок нігіль ад рем)
Це законно	Iuris est (юріс ест)
Це залежить від чийогось беззаконня	Hoc positum est in libidine alicuius (гок позітум ест ін лібідіне алікуіос)
Цезар не вище граматиків (про не- припустимість мовних помилок)	Caesar non supra grammaticos (це зар нон супра грамма тікос)
Це значить, тобто	Hoc est (гок ест)
Це зробив я	Adsum qui feci (адсум кві феці), <i>Вергілій</i>
Це і моя справа, коли горить стіна у сусіда	Mea res agitur, paries cum proximus arget (меа рес агітур, паріес кум проксімумс аргет), <i>Вергілій</i>
Це і таке інше	Haec et talia (гек ет таліа)
Цей біб будуть товкти на мені (=Цієї біди мені не оминуть)	Istaec in me cudetur faba (істек ін ме куде тур фаба)
Цей день вимагає іншого способу життя, інших звичаїв	Haec dies aliam vitam, alios mores postulat (гек діес аліам вітам, аліос морес постулят)
Цей закон має силу для всіх	Haec lex valet in omnes (гек лекс валет ін омнес)
Цей злочин має всі ознаки заслуги	Scelus hoc meriti pondus et instar habet (сцелюс гок меріті пондус ет інстар габет)
Цей і той; то один, то інший	Hic et ille (гік ет ілле)
Це колись стане тобі в пригоді	Hoc tibi proderit olim (гок тібі продеріт олім)
Це мене не стосується	Hoc nihil ad me (гок нігіль ад ме)
Це називається зіпсованою мораллю	Id vitioso more effici solet (ід віціозо море еффіці солет), <i>Цицерон</i>
Це – найбільше лихо	Ea summa miseria est (еа сумма мізе ріа ест)
Це не має смислу; це не зрозуміло	Hoc caret intellectu (гок карет)

Це не повинно нас особливо турбувати	інтелле□кту) Mi□nus it nobis laborandum est (мі□нус іт но□біс лябора□ндум ест)
Це не схвалюю	In hoc non laudo (ін гок нон ля□удо)
Це прибуткове заняття	Habet haec res panem (га□бет гек рес па□нем)
Церква не помирає	Ecclesia non moritur (еккле□зіа нон мо□рітур)
Церковний суд	Forum ecclesiasticum (фо□рум екклезіа□стікум)
Це сумнівно	Res habet dubitationem (рес га□бет дубітаціо□нем)
Це ти заварив, тобі все і з'їсти доведеться	Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum (ту□те гок інтрі□сті, ті□бі о□мне ест екзеде□ндум)
Це ясно навіть і сліпому	Apparet id etiam caeco (аппа□рет ід е□ціам це□ко)
Цивільне право	Jus civile (юс ціві□ле)
Цивільний закон	Lex civilis (люкс ціві□ліс)
Цивільний процес	Iudicium privatum (юді□ціум пріва□тум)
Цивільні плоди (доход, прибуток, відсотки)	Fructus civiles (фру□ктус ціві□лес)
Цим шляхом (цією дорогою)	Hac via (гак ві□а)
Цитована книга	Liber citatus (лі□бер ціта□тус)
Ці дні такі для мене, як все життя	Hos dies instar vitae esse puto (гос ді□ес і□нстар ві□те е□ссе пу□то)
Цією надією живу	In hac spe vivo (ін гак спе ві□во)
Цілюща сила природи	Naturae vis medicatrix (нату□ре віс медіка□трікс)
Ціна посідає місце речі, а річ – місце ціни	Pretium succedit in locum rei, res in locum pretii (пре□ціум сукце□діт ін льо□кум ре□і, рес ін льо□кум пре□ціі)
Ціну здобутків тоді зрозуміємо, коли їх втратимо	Quam cara sint bona, homines carento intelligent (квaм ка□ра сінт бо□на, го□мінес каре□ндо інте□ллігент)
Ціну їжі встановлює і піднімає рідкість	Pretium ciborum facit et auget raritas (пре□ціум цібо□рум фа□ціт ет а□угет ра□рітас)
Ці обидва випадки можливі	Horum utrumque potest acci□dere (го□рум утру□мкве по□тест акці□дере)
Цнотлива та, якої ніхто не домагався	Casta est, quam nemo rogavit (ка□ста ест, квам не□мо рога□віт), <i>Овідій</i>
Цього року	Anni curentis (а□нні куре□нтіс)
Цю працю я беру на себе	Mecum eit iste labor (ме□кум е□іт і□сте ля□бор)
Ця мета непорушна	Hic terminus haeret (гік те□рмінус)

reper)

☞ Ч ☜

Час біжить, вічність залишається	Tempus fugit, aeternitas manet (те́мпус фу́гіт, ете́рнітас ма́нет)
Час виявляє правду	Veritatem dies aperit (веріта́тем ді́ес апе́ріт)
Час від часу, і в усі часи	De tempore in tempus, et ad omnia tempora (де те́мпоре ін те́мпус, ет ад о́мнія те́мпора)
Час, від якого лічать	Terminus a quo (те́рмінус а кво)
Час для роздуму	Tempus ad deliberandum (те́мпус ад делібера́ндум)
Час є способом розв’язання позовів та зобов’язань, оскільки він діє проти бездіяльних і тих, хто не турбується про свої права	Tempus enim modus tollendi obligationes et actiones, quia tempus currit contra desides et sui iuris contemptores (те́мпус е́нім мо́дус толле́нді облігаціо́нес ет акціо́нес, кві́а те́мпус ку́рріт ко́нтра де́зідес ет су́і ю́ріс контемпто́рес)
Час зменшує скорботу і заспокоює засмучене серце	Tempus minuit luctus maestaque corda iuvat (те́мпус мі́нуїт лю́ктус мєста́кве ко́рда ю́ват)
Часи міняються, і закони міняються разом з ними	Tempora mutantur et leges mutantur in illis (те́мпора мута́нтур ет ле́гєс мута́нтур ін і́ліс)
Часи міняються, і ми міняємось разом з ними	Tempora mutantur, et nos mutamur in illis (те́мпора мута́нтур, ет нос мута́мур ін і́ліс)
Час лікує рани	Tempus vulnera sanat (те́мпус ву́льнера са́нат)
Час – найкорисніший порадник для людини	Consultor homini tempus utilíssimus (консу́льтор го́міні те́мпус утілі́ссіmus)
Час – найкращий учитель життя	Tempus est optimus magister vitae (те́мпус ест о́птімус магі́стер ві́те)
Час народжує новий порядок	Saeculorum novus nascitur ordo (секу́льо́рум но́вус насці́тур о́рдо)
Час на роздуми	Tempus deliberandi (те́мпус делібера́нді)
Час працює проти недбайливих і тих, хто не піклується про свої права	Currit tempus contra desides et sui iuris contemptores (ку́рріт те́мпус ко́нтра де́зідес ет су́і ю́ріс контемпто́рес)
Частіше доводиться шкодувати за тим, що ти говорив, ніколи – за тим, що промовчав	Saepius locutum, nunquam tacuisse poenitet (се́піус льюку́тум, ну́нквам таку́і́ссе пе́нітет)
Частка вдови	Dotalitium (доталі́ціум)
Частка замість цілого	Pars pro toto (парс про то́то)
Частка права на річ у цілому	Pars pro indiviso (парс про індіві́зо)

Часто біда додає розуму	Ingenium mala saepe movent (інге́ніум ма́ля се́пе мо́вент)
Часто іскорка мала спалює хату дотла	Factu scintillae fit saepe perustio villae (фа́кту сці́нті́лле фі́т се́пе перу́сціо ві́лле)
Часто краще не звертати на щось увагу, ніж помститися	Saepe dissimulare satius, quam vel ulcisci fuit (се́пе ді́ссімуля́ре са́тіус, квам вель ульці́сці фу́їт)
Часто краще щось не знати, як знати	Nescire aliqua quam scire saepe melius est (несці́ре а́ліква квам сці́ре се́пе ме́ліус ест)
Часто любов творить те, чого не може зробити влада	Saepe facit pietas hos, (quod) nequit ipsa potestas (се́пе фа́ціт піе́тас гос, /квод/ не́квіт і́пса поте́стас)
Часто мало роблять ті люди, які багато говорять	Saepe minus faciunt homines qui magna loquuntur (се́пе мі́нус фа́ціунт го́мінес кві ма́гна льокву́нтур)
Часто під убогим плащем приховується мудрість	Saepe est etiam sub pallio sordido sapientia (се́пе ест е́ціам суб па́лліо со́рдідо сапіе́нція)
Часто у людини немає ворога, крім самого себе	Saepe nihil inimicus homini, quod sibi ipse (се́пе ні́гіль інімі́кус го́міні, квод сі́бі і́псе)
Час усе виявляє	Tempus omnia revelat (те́мпус о́мнія реве́лят)
Чекай від іншого того, що ти йому зробив сам	Ab altero expectes, alteri quod feceris (аб а́льтеро експе́ктес, а́льтері квод фе́церіс)
Червоні книги	Libra rubricata (лі́бра рубріка́та)
Через боротьбу до перемоги	Per angusta ad augusta (пер ангу́ста ад аугу́ста)
Через ганебну причину	Ob turpem causam (об ту́рпем ка́узам)
Через заздрість	Propter invidiam (про́птер інві́діам)
Через іншого	Per alium (пер а́ліум)
Через незгідність	Ab inconvenienti (аб інконвеніе́нті)
Через незгоду і найбільші (найважливіші) справи гинуть	Discordia res maxime dilabuntur (ді́ско́рдія рес ма́ксіме ділябу́нтур)
Через непокору; через уперту неявку в суд	Per contumaciam (пер контума́ціам)
Через неробство люди навчаються погано діяти	Nihil agendo homines male agere discunt (ні́гіль аге́ндо го́мінес ма́ле а́gere ді́скунт)
Через погрози	Per minas (пер мі́нас)
Через свого представника	Per procurationem (пер прокураціо́нем)
Через смерть; у разі смерті	Mortis causa (мо́ртіс ка́уза)
Через тернії до зірок	Per aspera ad astra (пер а́спера ад а́стра)
Чесна смерть краща ганебного	Honesta mors turpi vita potior (онеста мо́рс турпі ві́та потіор)

життя

Чесне життя – щасливе

Чесність облагороджує

Чесність породжує дружбу і підтримує (її)

Чесність схвалюється, але мерзне (тобто бідує)

Чесність – це дорога життя

Чесність, як подув вітру, ніколи вже не повернеться туди, звідки відійшла

Чеснота вище всякого багатства

Чий ризик, того й вигода

Чим більша честь, тим більший тягар

Чим більше порад, тим гірша будова

Чим більше процвітання, тим менше слід йому довіряти

Чим би були держави, як не розбійницькими вертепами, якби не існувало правосуддя?

Чим ближче до загибелі держава, тим більше у ній законів

Чим міцніша влада, тим менше свободи

Чим розпоширенішим є зло, тим воно гірше

Чини так, як велить тобі обов'язок людини

Чинити опір

Чинити перелюб

Чинити по праву, а не діяти силою

Чинити таємні підступи

Чинний тимчасово, умовно

Численне насіння розпусти

Численні хвалять інших, щоб самим від них отримати похвалу

(гоне□ста морс ту□рпі ві□та по□тіор), *Tacum*

Honesta vita beata est (гоне□ста ві□та беа□та ест)

Virtus mobilitat (ві□ртус мобі□літат)

Virtus amicitiam et gignit et continet

(ві□ртус аміці□тіам ет гі□гніт ет конті□нет)

Probitas laudatur et alget (про□бітас ляуда□тур ет а□льгет)

Vitae via virtus (ві□те ві□а ві□ртус)

Fides, ut anima, unde abiit, eo nunquam redit (фі□дес, ут а□німа, у□нде а□бііт, е□о ну□нквам ре□діт)

Omnes divi□tiae virtuti postponende sunt (о□мнес діві□ціе вірту□ті постпоне□нде сунт)

Cuius periculum, eius commodum

(ку□юс пері□кулюм, е□юс ко□модум)

Quo plus honoris, eo plus oneris

(кво плус гоно□ріс, е□о плус оне□ріс)

Suadelaе multae fabricabunt atria stulte

(сваде□ле му□льте фабріка□бунт а□тріа сту□льте)

Maximae cuiquae fortunae minime

credendum est (ма□ксіме куі□кве форту□не мі□німе креде□ндум ест)

Remota iustitia quid sint regna nisi magna

latrocinia? (ремо□та юсті□ціа квід сінт ре□гна ні□зі ма□гна лятроці□нія)

Perditissima res publica plurimae leges

(пердіті□ссіма рес пу□бліка пліу□ріме ле□гес)

In maxima potentia minima licentia

(ін ма□ксіма поте□нція мі□німа ліце□нція)

Malum quo communis eo peius (ма□люм кво

комму□ніс е□о пе□юс)

Fac id, quod est humanitatis tuae (фак ід,

квод ест гуманіта□тіс ту□е)

Adversus resi□stere (адве□рсус резі□стере)

Adulterium facere (адульте□ріум фа□цере)

Grassari iure, non vi (грасса□рі ю□ре, нон ві)

Concoquere clandestina consilia

(конко□квере кляндесті□на консі□ліа)

De bene esse (де бе□не е□ссе)

Fecundum semen adulterio (феку□ндум

се□мен адульте□ріо), *Катулл*

Multi alios laudant ut ipsi ab iis laudentur

(му□льті а□ліос ля□удант ут і□псі аб і□іс ляуде□нтур)

Число дурнів – безмежне	Stultorum infinitus est numerus (стульто □рум інфіні □тус ест ну □мерус)
Чиста дошка (людина без знань)	Tabula rasa (та □буля ра □за)
Чиста правда	Nuda veritas (ну □да ве □пітас)
Чиста латина (справжній латинський вислів)	Latinitas (ляті □нітас)
Чиста совість сміється з брехливих чуток	Conscia mens recti fama mendacia ridet (ко □нсція менс ре □кті фа □ме менда □ція рі □дет)
Читання годує розум	Alit lectio ingenium (а □літ ле □кціо інге □ніум)
Чия вигода, того має бути і збиток	Cuius est commodum, eius debet esse incommodum (ку □юс ест ко □модум, е □юс де □бет е □ссе інко □модум)
Чия країна, того й мова	Cuius regio, eius lingua (ку □юс ре □гіо, е □юс лі □нгва)
Чия область, того й віра	Cuius regio, eius religio (ку □юс ре □гіо, е □юс релі □гіо)
Чия сила, того й дія	Cuius est potentia, eius est actum (ку □юс ест поте □нція, е □юс ест а □ктум)
Чия територія, того і влада на все, що на цій території	Quidquid est in territorio est etiam deterritorio (кві □дквід ест ін терріто □ріо ест е □ціам детерріто □ріо)
Чіткі угоди створюють добрих друзів	Clara pacta claros faciunt amicos (кля □ра па □кта кля □рос фа □ціунт амі □кос)
Чого бажають, тому і вірять	Quod volunt, credunt (квод во □люнт, кре □дунт)
Чого не бажаєш собі, не роби іншому	Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris (квод ті □бі фіе □рі нон віс, а □льтері не феце □ріс)
Чого не клав, не бери!	Quae non posuisti ne tollas! (кве нон посуі □сті не тóлляс)
Чого немає в документах, того не існує в світі	Quod non est in actis, non est in mundo (квод нон ест ін а □ктіс, нон ест ін му □ндо)
Чого не можна змінити, легше переноситься з терпінням	Levius vit patientia quidquid corrigere est nefas (ле □віус віт паціе □нція кві □дквід коррігі □ре ест не □фас)
Чоловік і дружина розглядаються законом як одна особа	Vir et uxor consentur in lege una persona (вір ет у □кзор консе □нтур ін ле □ге у □на персо □на)
„Чорний день”	Dies ater (ді □ес а □тер)
Чуже майно	Aliena res (аліе □на рес)
Чуже нам, а наше іншим більше подобається	Aliena nobis, nostra plus aliis placent (аліе □на но □біс, но □стра плюс алііс пля □цент)
Чужі вади маємо перед очима, а	Aliena vicia in oculis habemus, a tergo

свої – за спиною

**Чужі недоліки люди краще бачать,
ніж свої**

**Чужу річ без сумніву можна
продати , проте вона може бути
відібрана у покупця**

**Чутка і життя одним кроком
ходять**

**Чутка розповсюджується не без
підстав**

Чутка росте по дорозі

nostra sunt (аліє□на ві□ція ін о□куліс
габе□мус, а те□про но□стра сунт)

*Aliena vicia melius vident homines, quam
sua* (аліє□на ві□ція ме□ліус ві□дент го□мінес,
квам су□а)

*Rem alienam distrahere quem posse nullu
dubitatio est, sed res emptori auferri potest*
(рем аліє□нам дістра□гере квем по□ссе
ну□ллю дубіта□ціо ест, сед рес емпто□рі
ауффе□ррі по□тест)

Fama ac vita pari passu ambulant
(фа□ма ак ві□та па□рі па□ссу а□мбулянт)

Fama non temere spargitur
(фа□ма нон те□мере спаргі□тур)

Fama crescit eundo
(фа□ма кре□сціт еу□ндо), *Вергілій*

III

<p>Шануй старі стежки і давніх друзів</p>	<p>Calles antiquos serves veteres et amicos (ка□ллес анти□квос се□рвес ве□терес ет амі□кос)</p>
<p>Швидким пером (необдумано)</p>	<p>Currente calamo (курре□нте каля□мо)</p>
<p>Швидкою ходою плине життя</p>	<p>Cito pede labitur aetas (ці□то пе□де лябі□тур е□тас)</p>
<p>Широко розтлумачуючи</p>	<p>Lege lata (ле□ге ля□та)</p>
<p>Шкода погашається прощенням з боку потерпілого</p>	<p>Dissimulatione tollitur iniuria (діссімуляціо□не то□ллітур ін'ю□ріа)</p>
<p>Шкодити легко, бути корисним важко</p>	<p>Nocere facile est prodesse difficile (но□цере фа□ціле ест проде□ссе діффі□ціле)</p>
<p>Шляхом зловживання</p>	<p>Per abusum (пер абу□зум)</p>
<p>Шлунок не наповниш байками</p>	<p>Fabulis non expletur venter (фа□буліс нон експле□тур ве□нтер)</p>
<p>Шльондра, невірна коханка</p>	<p>Amica illudens (амі□ка іллю□денс)</p>
<p>Шлюб без влади (чоловіка над жінкою)</p>	<p>Sine manu (сі□не ма□ну)</p>
<p>Шлюб з владою</p>	<p>Cum manu (кум ма□ну)</p>
<p>Шлюби повинні бути вільними</p>	<p>Matrimonia debent esse libera (матримо□нія де□бент е□ссе лі□бера)</p>
<p>Шлюбна угода</p>	<p>Tabellae dotis (табе□лле до□тіс)</p>
<p>Шлюбні діти</p>	<p>Liberi legitimi (лі□бері легі□тімі)</p>
<p>Шлюбні кайдани</p>	<p>Vinculum matrimonii (ві□нкюльом матримо□нії)</p>
<p>Шлюб робить міцним дух, а не тіло</p>	<p>Perrene coniugium animus, non corpus facit (перре□не кон'ю□гіум а□німус, нон ко□рпус фа□ціт)</p>
<p>Шлюб створюється згодою</p>	<p>Nuptiae facit consensus (ну□пціе фа□ціт консе□нсус)</p>
<p>Шлюб, у якому жінка не переходить під владу чоловіка</p>	<p>Matrimonium sine manu mariti (матримо□ніум сі□не ма□ну марі□ті)</p>
<p>Шлюб – це союз чоловіка і жінки, спільність усього життя, єдність божественного та людського права</p>	<p>Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini humani iuris communicatio (ну□пціе сунт кон'ю□нкціо ма□ріс ет фе□міне ет консо□рціум о□мніс ві□те, діві□ні гума□ні ю□ріс коммуніка□ціо), <i>Модестін</i></p>
<p>Шляхом помилування</p>	<p>Via gratiae (ві□а гра□ціе)</p>
<p>Шляхом таємних виборів</p>	<p>Per secreta vota (пер секре□та во□та)</p>
<p>Штрафна стипуляція (неустойка)</p>	<p>Stipulatio poenae (стіпуля□ціо пе□не)</p>
<p>Штраф не наносить шкоди репутації особи</p>	<p>Multa damnum famaе non irrogat (му□льта да□мнум фа□ме нон ірро□гат)</p>

Штрафний завдаток
Штрафний позов
Шукайте жінку

Arra poenalis (а^рра пена^ліс)
Actio poxalis (а^кціо нокза^ліс)
Feminam quaerite (фе^мінам квері^те)

Щ

Щаслива доля	Bonus eventus (бо́нус еве́нтус)
Щаслива провина	Felix culpa (фе́лікс ку́льпа)
Щасливий збіг обставин	Prosper flatus fortunae (про́спер фля́тус форту́не), <i>Цицерон</i>
Щасливий той, кого чужа біда учить бути обережним	Felix quem faciunt aliena periculum cautum (фе́лікс кве́м фа́ціунт аліе́на пе́рікулум ка́утум)
Щасливий той, хто задоволений своєю долею	Felix, qui sua sorte contentus est (фе́лікс, кві су́а со́рте конте́нтус ест)
Щасливий той, хто може зрозуміти причини речей (справ, дій)	Felix qui potuit rerum cognoscere causas (фе́лікс кві по́туїт ре́рум когно́сцере ка́узас), <i>Вергілій</i>
Щасливий той, хто нічого не боргує	Felix, cui nihil debet (фе́лікс, ку́ї ні́гіль де́бет)
Щасливий той, хто у далечині від справ	Beatus ille, qui procul negotiis (беа́тус і́лліе, кві про́куль него́цііс)
Щасливий, хто відважно захищає те, що любить	Felix, qui, quod amat, defendere fortiter audet (фе́лікс, кві, квод а́мат, дефе́ндере фо́ртітер а́удет)
Щасливої дороги!	Feliciter vade! (фелі́цітер ва́де)
Щастя легше знайти, ніж зберегти	Fortunam citius reperias, quam retineas (форту́нам ці́тіус репе́ріас, квам реті́неас), <i>Cip</i>
Щастя наше залежить від наших звичайв	Mores cuique sui fingunt fortunam (мо́рес ку́їкве су́ї фі́нгунт форту́нам)
Щастя сліпе	Fortuna caeca est (форту́на це́ка ест)
Щастя – супутник заздрості	Fortuna comes invidiae (форту́на ко́мес інві́діе)
Щастя, як скло, виблискуючи, розбивається	Fortuna vitrea est, tunc cum splendet frangitur (форту́на ві́треа ест, тунк кум спле́ндет фра́нгітур)
Щедрою рукою	Larga manu (ля́рга ма́ну)
Щире визнання провини дуже близьке до невинності	Proximum innocentiae tenet locum verecunda peccati confessio (про́ксімум інноце́нтіе те́нет льо́кум вереку́нда пекка́ті конфе́ссіо), <i>Cip</i>
Щиросердечним каяттям загладити свою провину	Bona fide poenitentiam emendare (бо́на фі́де пеніте́нціам еменда́ре)
Що бажає господар, має силу закону	Quod principi placuit, legis habet vigorem (квод прі́нціпі пля́куїт, ле́гіс га́бет ві́горем)

**Щоб дурня пізнати, не треба йому
на шию дзвінок чіпляти**

**Щоб жити – будь насторожі
(пильним)**

**Щоб зберігався дух законів, їх слід
тлумачити вільніше**

**Щоб не постраждала
справедливість**

Щоб перемагати, вчись терпіти

Щоб правосуддя не зазнало шкоди

Що було пороками, стало звичаєм

Що було, то ніколи не повернеться

**Щоб це маленьке полум'я не
викликало колись великої пожежі**

Що впливає з суті самої справи

**Що вигідно принцепсу
(повелителю), то має силу закону**

Що відкладається, те не знімається

**Що говорить старший, те
приймається за пораду**

**Що для хвороби ліки, то для справ
право**

Що дозволено, того менше хочеться

**Що дозволено Юпітеру, те не
дозволено бичу**

Що загинув мученицькою смертю

Що за справа була в тебе з ним?

Що зроблено, те зроблено

Що істина?

Що й належало зробити

Non opus est follo suspendere tympana
collo (нон о□пус ест фо□лльо суспе□ндере
тімпа□на ко□лльо)

Ut vivas, vigila (ут ві□вас, ві□гіля)

Benignus leges interpretandae sunt, quo
voluntas earum conservetur (бені□гнус
ле□гес інтерпрета□нде сунт, кво волю□нтас
еа□рум консерве□тур)

Ne deficiat iustitia (не дефі□ціат юсті□ція)

Ut vincas, disce pati (ут ві□нкас, ді□сце
па□ті)

Ne quid detrimenti iustitia capiat
(не квід детрїме□нти юсті□ція ка□піат)

Quae fuerant vitia, mores sunt
(кве фу□ерант ві□ція, мо□рес сунт), *Сенека*

Quod fuit, numquam revertetur (квод фу□їт,
ну□мквам реверте□тур)

Ne quandoque parvus hic ignis incedum
ingens exsuscitet (не квандо□кве па□рвус гік
ї□гніс інче□діум і□нгенс екксу□сцитет)

A natura rei (а нату□ра ре□ї)

Quod principi placuit, legis habet vigorem
(квод прї□нціпі пля□куїт, ле□гіс га□бет
віго□рем)

Quod differtur, non aufertur (квод
діффе□ртур, нон ауфе□ртур)

Quod senior loquitur, omnes consilium
putant (квод се□ніор льо□квітур, о□мнес
консі□ліум пу□тант)

Quod medicamenta morbis exhibent, hoc
iura negotiis (квод медікаме□нта мо□рбіс
ексті□бент, гок ю□ра него□ціїс)

Quidquid licet, minus desideratur
(кві□дквід лі□цет, мі□нус дезідера□тур)

Quod licet Iovi, non licet bovi
(квод лі□ціет йо□ві, нон лі□цет бо□ві)

Crudeli funere extinctus (круде□лі
фуне□ре екстї□нктус)

Quae ratio tibi cum eo intercesserat? (кве
ра□ціо ті□бі кум е□о інтерце□ссерат)

Factum infectum fieri nequit (фа□ктум
інфе□ктум фіе□рі не□квіт)

Quid est veritas? (кві ест ве□рїтас)

Quod erat faciendum (квод ерат

Що й треба було доказати

Що мав, те сказав (так нерідко закінчував свої промови Цицерон)

Що може чинити опір

Що написав, те написав (категорична відмова від переробок)

Що насильно, те недовгочасно

Що не дозволено жінкам, так само не дозволено й чоловікам (формула римського права)

Що не забороняє закон, те забороняє сором

Що не знає за собою жодної вини

Що не має початку, те не має й кінця

Що не можна позивачу, того не можна і відповідачу

Що необхідно, те дозволено

Що не прочитано, тому немає віри

Що почалось, те (також) і закінчиться

Що природньо, те не соромно

Щорічний податок

Що робити законам там, де панують одні лише гроші?

Що у тверезого на душі, те у п'яного на вустах

Що чесно, те і корисно

Що швидко виникає, швидко зникає

Що шкодить, те вчить

фаціє□ндум)

Quod erat demonstrandum

(квод е□рат демонстра□ндум)

Haec habui, quae dixi (гек га□буі, кве ді□ксі)

Par in adversandum (пар ін адверса□ндум)

Quod scripsi – scripsi (квод скрі□псі – скрі□псі)

Quod est violentem, non est durable (квод ест віоле□нтем, нон ест дура□біле)

Quod non licet feminis, aequae non licet viris (квод нон лі□цет фе□мініс, е□кве нон лі□цет ві□ріс)

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor (квод нон ве□тат лекс, гок ве□тат фі□ері пу□дор), *Сенека*

Nullius culpaе sibi conscius (ну□лліус ку□льпе сі□бі ко□нціус)

Quod non habet principium, non habet finem (квод нон га□бет принці□піум, нон га□бет фі□нем)

Non debet actori licere, quod reo non permittitur (нон де□бет акто□рі ліце□ре, квод ре□о нон пермі□ттітур), *Ульпіан*

Quod est necessarium, est licitum (квод ест нецесса□ріум, ест лі□цітум)

Quod non legitur, non creditur (квод нон лігі□тур, нон креді□тур)

Quidquid coepit et desinit (кві□дквід це□піт ет де□зініт)

Naturalia non sunt turpia (натура□ліа нон сунт ту□рпіа)

Munus sollemne (му□нус солле□мне)

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat? (квід фа□ціант ле□гес, у□бі со□ля пеку□ніа ре□гнат)

Quod in corde sobrii, id in ore ebrii (квод ін ко□рде со□брії, ід ін о□ре е□брії)

Quidquid honestum est, idem est utile (кві□дквід гоне□стум ест, і□дем ест у□тіле)

Quod cito fit, cito perit (квод ці□то фіт, ці□то пе□ріт)

Quae nocent, docent (кве но□цент, до□цент)

Ю

Юліїв закон про хабарі	Lex Iulia repetundarum (лекс Юлія репетундарум)
Юнацький вік (від 15 до 30 років)	Adulescentia (адулесценція)
Юридична діяльність	Actus rerum (актус рерум)
Юридична допомога, захист закону	Remedium iuris (ремедіум юрис)
Юридична помилка	Error iuris (еррор юрис)
Юридична презумпція	Praesumptio iuris (презупціо юрис)
Юридична софістика; крючкотворство	Cavillationes iuris (кавілляціонес юрис)
Юридична справедливість	Veritas iuridica (верітас юрідика)
Юридична суперечка	Certamen iuris (цертамен юрис)
Юридична фікція	Fictio iuris (фікціо юрис)
Юридична фікція нікому не шкодить	Fictio legis neminem laedit (фікціо легіс немінем ледіт)
Юридичний прецедент	Res iudicata (рес юдіката)
Юридичний термін, правове поняття	Nomen iuris (номен юрис)
Юридичні акти	Actiones iuris (акціонес юрис)
Юридичні тонкощі	Apices iuris (апіцес юрис)
Юридичні хитрощі	Anfractus iudicius (анфрактус юдіціус)
Юридично спроможний скоїти злочин	Capax doli (капакс долі)
Юридично спроможний укласти угоду	Capax negotii (капакс негоціі)
Юрисдикція; судова компетенція	Iurisdictio (юрісдікціо)
Юрисдикція – це також право призначати суддю	Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia (юрісдікціо ест еціам юдіціс данді ліценція), <i>Ульпіан</i>
Юрисконсульт	Iurisconsultus (юрісконсультус)
Юриспруденція, наука права	Iuris scientia = Iurisprudencia (юріс сцієнція = юріспруденція)
Юрист	Iurisprudens (юріспруденс)
Юстиція	Iustitia (юстіція)

Я

**Яблука падають недалеко від
власного стовбура**

Non procul a proprio stipite poma cadunt
(нон про□куль а про□пріо стіпі□те по□ма
ка□дунт)

Я ваш одnodумець

Oedem quo vos sensu sum (е□дем кво вос
се□нсу сум)

**Я вважаю, що Карфаген має бути
зруйнованим**

Censeo Carthaginem delendam esse
(це□нсео карта□гінем деле□ндам е□ссе),
Катон Старший

Я вдячний

Memor sum (ме□мор сум)

Я вибачаюсь

Perdono = ignosco (пердо□но, ігно□ско)

Явні ознаки злочину

Expressa sceleris vestigia
(експре□сса сце□леріс весті□гіа)

Я вчуся допомагати нещасним

Miseris succurrere disco
(мізе□ріс сукку□ррере ді□ско)

Я є доказом сказаного

Sum fides vocis (сум фі□дес во□ціс)

**Я є те, чим ти будеш, чим ти є, я
був раніше**

Sum, quod eris, quod es, ante fui
(сум, квод е□ріс, квод ес, а□нте фу□і)

Я забороняю

Veto (ве□то)

Я засуджую

Condemno (конде□мно)

Я звільняю

Líbero (лі□беро)

**Язык ворог людей і друг диявола та
жінок (жарт.)**

Lingua est hostis hominum amicusque
diaboli et feminarum (лі□нгва ест го□стіс
го□мінум аміку□скве діа□болі ет
феміна□рум)

**Язык знищив більше людей, ніж
меч**

Plures occidit gula quam gladius
(плю□рес окці□діт гу□ля квам гля□діус)

**Язык не винен, якщо не винна
думка**

Reum linguam non facit, nisi mens rea
(ре□ум лі□нгвам нон фа□ціт, ні□зі менс
ре□а)

Язык під замком

Clavis in li□ngua (кля□віс ін лі□нгва)

Я з'їв собаку (в цій справі)

Linguam caninam comedi
(лі□нгвам кані□нам коме□ді), *Петроній*

**Я змушений повірити в те, що
заперечував**

Negatum vincor, ut credam
(нега□тум ві□нкор, ут кре□дам)

Я знаю (не знаю) по-латинськи

Scio /nescio/ Latine (сці□о /не□сціо/
ляті□не)

Я знаю, що нічого не знаю

Scio me nihil scire
(сці□о ме ні□гіль сці□ре), *Сократ*

Я зневажаю не людину, а її вади

Hominem non odi, sed eius vítia
(го□мінем нон о□ді, сед е□юс ві□ція)

Я зовсім іншої думки

Longa mihi alia mens est (льо□нга мі□гі
а□ліа менс ест)

Я зробив, що зміг, нехай інші

Feci, quod potui, faciant meliora potentes

зроблять краще (формула передачі консульської влади в Римі)

Я кажу (перше слово позову)

(феці, квод потуі, фаціант меліора потентес)

Aio (aіo)

Яка користь в даремних законах там, де немає моралі?

Quid leges sine moribus vanae proficiunt? (квід лес сіне морібус ване профіціунт), *Горацій*

Яка людина, така й мова

Qualis vir, talis oratio (кваліс вір, таліс ораціо), *Цицерон*

Яка мати, така й дочка

Qualis mater, talis filia (кваліс маітер, таліс філіа)

Яка мова, таке вухо

Qualis lingua, talis auris (кваліс лінгва, таліс ауріс)

Яка праця, така й нагорода

Quale opus est, tale est praemium (кве опус ест, тале ест преіум)

Як весна дає цвіт, так наука приносить пошану

Ut ver dat florem, studium sic reddit honorem (ут вер дат фльорем, студіум сік реддіт гонорем)

Як ви володієте... (так володійте і далі)

Uti possidetis (уті поссідетіс)

Як вигода, так і збиток повинні бути загальними (принцип товариства)

Sicut lucrum ita damnum commune esse oportet (сікут люкрум іта дамнум коммуне ессе опортет)

Як в старину

Ut antiquum (ут антикум)

Як думають (сприймають), так і говорять

Uti sentiunt, ita dicunt (уті сентіунт, іта дікунт)

Яке життя, така й смерть

Qualis vita, et mors ita (кваліс віта, ет морс іта)

Який батько, такий син

Qualis pater, talis filius (кваліс паітер, таліс філіус)

Який вагається між надією і страхом

Inter spem metumque (інтер спем метуікве)

Який господар, такий і слуга

Qualis dominus, talis servus (кваліс домініус, таліс сервус), *Петроній*

Який розум, такі й вчинки

Qualis ratio, tales et actiones sunt (кваліс раціо, талес ет акціоінес сунт)

Який цар, таке стадо

Qualis rex, talis grex (кваліс рекс, таліс грекс)

Які дотиком відчуті не можна

Quo tangere non potest (кво тангере нон потест)

Як небо від землі (відрізнитися)

Toto coelo, tota terra (тоіто цеільо, тоіта теіпра)

Як недалеко звідси до справжнього злочину!

Quantum est, quod desit in istis ad plenum facimus! (квантум ест, квод десіт іністіс ад пленум фацімус)

Якою була жінка, таким був і обід	Uxor erat qualis, herbarum coctio talis (у□кзор е□рат ква□ліс, герба□рум ко□кціо та□ліс)
Як посієш, так пожнеш	Ut sementem feceris, ita metes (ут семе□нтем фе□церіс, і□та ме□тес)
Я присягався язиком, розум мій не присягався	Iuravi lingua, mentem iniuratum gero (юра□ві лі□нгва, ме□нтем ін'юра□там ге□ро)
Як проголошує закон	Ut ait lex (ут а□іт лекс)
Як свідчать акти	Actis testantibus (а□ктіс тестанті□бус)
Як сказано вище	Ut supra (ут су□пра)
Як ти вітаєшся, так і тебе привітають	Ut salutas, ita salutaberis (ут салю□тас, і□та салюта□беріс)
Якщо будеш шукати, то знайдеш	Si quaesiveris, invenies (сі квезі□веріс, інве□ніес)
Якщо виявиться необхідним	Si usus veniat (сі у□зус ве□ніат)
Якщо відступиш від права, то зіб'єшся з дороги	Si a iure discedas, vagus eris (сі а ю□ре дісце□дас, ва□гус е□ріс)
Якщо всі згодні, то і я не заперечую	Si omnes consentiunt, ego non dissentio (сі о□мнес консе□нціунт, е□го нон діссе□нціо)
Якщо говорите правду, то свідки не потрібні	Si vera narretis, non opus sit testibus (сі ве□ра нарре□тіс, нон о□пус сіт те□стібус)
Якщо двоє діяли зі злим наміром, то позов про обман один проти одного вони не висувають	Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent (сі ду□о до□льо ма□льо феце□рінт, і□нвіцем де до□льо нон а□гент)
Якщо двоє роблять одне й те саме, то це не є те саме	Si duo faciunt idem, non est idem (сі ду□о фа□ціунт і□дем, нон ест і□дем), <i>Теренції</i>
Якщо живеш у Римі, живи за римськими звичаями	Si vivis Romae, Romano vivito more (сі ві□віс ро□ме, рома□но ві□віто мо□ре)
Якщо живеш чесно, не звертай увагу на слова дурних	Cum recte vivas, ne cures verba malorum (кум ре□кте ві□вас, не ку□рес ве□рба мальо□рум)
Якщо залишилось що-небудь доробити, вважай, що ще нічого не зроблено	Nil actum credens, dum quid superesset agendum (ніль а□ктум кре□денс, дум квід супере□ссет аге□ндум)
Якщо захисник заподіє шкоду клієнту, хай буде проклятий (Закони XII таблиць)	Patronis si clienti fraudem fecerit, sacer esto (патро□ніс сі кліє□нті фра□удем феце□рїт, са□цер е□сто)
Якщо звинувачуваний зізнався, суддя не потрібний	In confidentem nullae sunt partes iudicis (ін конфіде□нтем ну□лле сунт па□ртес ю□діціс)
Якщо зробив це – заперечуй! (принцип безчесних людей)	Si fecisti, nega! (сі феці□сті, не□га)

Якщо кличуть тебе на суд – йди!
Якщо крадіжка сталася вночі і
зłodія вбиватимуть, хай буде
вбивство його чинним
Якщо навіть усі, то я – ні

Якщо не виліковують ліки,
виліковує залізо, якщо не
виліковує залізо, виліковує вогонь

Якщо немає спадкоємця,
майно матимуть члени роду

Якщо нині погано,
то не буде так завжди
Якщо пам'ять мене не зраджує
Якщо прийдуть погані часи,
ти будеш один

Якщо суддя вимагає винагороду,
то він сатана
Якщо ти судиш, (спочатку)
розберись!
Якщо хочеш миру, готуй згоду

Якщо хочеш миру, готуй
справедливість
Якщо хочеш миру, готуйся до війни

Якщо це можливо
Я людина
Я людина і вважаю, що ніщо
людське мені не чуже

Я мислю, отже існую
Я не висловлююсь ні за, ні проти

Я не сповідаю ніяку релігію

Я не той, яким був раніше

Я нічого не боюсь, бо нічого не маю

Я обіцяю
Я присягався мовою, а не думкою

Si in ius vocat, ito! (сі ін юс во□кат, і□то)
Si nox furtum faxit, si im occisit, iure
caesus esto (сі нокс фу□ртум фа□ксіт, сі ім
окці□зіт, ю□ре це□зус е□сто)

Etiam si omnes, ego non
(е□ціам сі о□мнес, е□го нон)
Si medicamenta non sanant, ferrum sanat,
si ferrum non sanat, ignis sanat
(сі медікаме□нта нон са□нант, фе□ррум
са□нат, сі фе□ррум нон са□нат, і□гніс
са□нат)

Si agnatus nec escit, gentiles famíliam
habento (сі агна□тус нек е□сціт, гентілес
фамі□ліам габе□нто)

Non si male nunc, et olim sic erit
(нон сі ма□ле нунк, ет о□лім сік е□ріт)

Si satis commemini (сі са□тіс коммемі□ні)
Tempora si fuerint nubila, solus eris
(те□мпора сі фу□ерінт ну□біля, со□люс
е□ріс), *Ovidiй*

Praemia cum poscit iudex Satan est
(пре□міа кум по□сціт ю□декс са□тан ест)

Si iudicas, cognosce! (сі ю□дікас,
когно□сце)

Si vis pacem, para concordiam
(сі віс па□цем, па□ра конко□рдіам)

Si vis pacem, para iustitiam
(сі віс па□цем, па□ра юсті□ціам)

Si vis pacem, para bellum
(сі віс па□цем, па□ра бе□ллюм), *Beremій*

Si quis modus est (сі квіс мо□дус ест)

Homo sum (го□мо сум)

Homo sum et humani nihil a me alienum
puto (го□мо сум ет гума□ні ні□гіль а ме
аліе□нум пу□то), *Теренцій*

Cogito, ergo sum (ко□гіто, е□рго сум)

Neque ullam in partem disputo
(не□кве у□ллям ін па□ртем ді□спуто)

Nulla mihi religio est (ну□лля мі□гі релі□гіо
ест)

Non sum qualis eram (нон сум ква□ліс
е□рам)

Ego nihil timeo, quia nihil habeo
(е□го ні□гіль ті□мео, кві□а ні□гіль га□бео)

Spondeo (спо□ндео)

Iuravi lingua, mentem iniuratum gero

Я провинився (згрішив)	(юра□ві лі□нґва, ме□нтем ін'юра□там ге□ро)
Я провинився, але не зробив злочину	Рессаві (пекка□ві) Рессаві citra scelus (пекка□ві ці□тра сце□люс)
Я сказав і спас свою душу	Dixi et animam levavi (ді□ксі ет а□німам лева□ві)
Я, такий-то	Ego, talis (е□го, та□ліс)
Я – тобі, ти – мені	Ego tibi, tu mihi (его ті□бі, ту мі□гі)

АВТОРИ КРИЛАТИХ ВИРАЗІВ

Тіт Макцій Плавт
(254 – 184 pp. до н.е.)

Тіт Макцій Плавт – римський комедіограф. Біографічні дані Плавта бідні. Відомо, що він народився в Умбрії, прибувши в Рим, став на роботу служником в трупі артистів, займався торгівлею, працював по найму, а на дозвіллі писав комедії, які йому вдавалось продавати. Повністю збереглося 20 комедій і уривки з 21 („Амфітріон”, „Осли”, „Раб-обманщик”, „Скарб”, „Хвальковитий воїн” та ін.). Сюжети комедій Плавта не оригінальні, але комічні ситуації неперевершені, в них висміювалась скнарість, легковажність, хвальковитість.

Плавт створив мову римської комедії, що відзначається свіжістю і різноманітністю. Користуючись майстерно грою слів, створив нові образні вислови, вдало вводив неологізми і живу мову нижчих класів, пародіював вислови, прийняті в офіційній мові та в суді. Плавта наслідували протягом багатьох віків. Комедія нового часу зобов'язана йому окремими своїми сюжетами і мотивами.

Марк Порцій Катон
(234 – 149 pp. до н.е.)

Марк Порцій Катон – римський письменник, державний діяч, адвокат, перший латиномовний історик. Автор твору „Початки”, в якому висвітлював історію Риму від його заснування до 2-ої Пунічної війни, багатьох промов, збірки афоризмів знаменитих людей та інших творів.

Повністю зберігся його трактат „Про сільське господарство”(160p.), що містить цінні відомості про землеробство, садівництво, виноробство, а також про давні звичаї та забобони. У трактаті Катона відбилися ті значні зміни, які сталися в італійському сільському господарстві в цей

період, він був прихильником інтенсивного сільського господарства. Непримирий ворог Карфагену, він всі свої виступи в сенаті закінчував заклик, що став афоризмом: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam”(Крім цього я вважаю, що Карфаген має бути зруйнованим).

Теренцій Публій Афер (бл. 185-159 до н. е.)

Теренцій Публій Афер – римський комедіограф. До нас дійшло 6 його творів: „Дівчина з Андроса”, „ Сам себе карає”, „ Євнух”, „ Форміон”, „Свекруха”, „Брати”. В комедіях Теренція мало сміху, гумору, відсутня гостра інтрига, але в них глибока психологічна характеристика персонажів, чиста літературна мова, і вони пройняті духом гуманізму. Творчість Теренція мала вплив на розвиток побутової драми в Європі.

Варрон Марк Теренцій (116 – 27 рр. до н.е.)

Марк Теренцій Варрон – римський письменник і учений – енциклопедист. Його інтереси – поезія, історія літератури, лінгвістика, риторика, філософія, історія, географія, математика, сільське господарство, юриспруденція. За дорученням Цезаря організував першу в Римі державну бібліотеку.

Написав понад 70 робіт, більшість з яких до нас не дійшла. Особливу увагу приділяв вивченню історії Риму та дослідженню латинської мови. Головні твори: „Латинська мова”(із 25 книг збереглися 5,6,7,8,9,10 повністю), „Зображення”(збірник біографій 700 знаменитих римлян і греків з портретами, не зберігся), „Енциклопедія”(виклад різних галузей знань, не збереглась), „Сільське господарство”(твір зберігся повністю), „Меніпови сатири”, в яких автор критикує вади сучасників і схвалює звичаї та просте життя давніх римлян. Твори Варрона є одним із основних джерел наших знань про „Закони дванадцяти таблиць”(449 р. до н.е.), які не збереглися, але їх зміст відновлено на основі цитат римських істориків та юристів. Ці закони є першим кодексом римського права і основним джерелом вивчення публічного та приватного права.

Марк Тулій Цицерон (109 – 43 рр. до н.е.)

Марк Тулій Цицерон – видатний давньоримський політичний діяч, оратор, письменник і філософ. Його багатогранна творча діяльність стала епохальною в історії римської культури загалом і для латинської мови

зокрема. Внесок Цицерона у формування латинської мови класичного періоду має фундаментальне значення як в лексиці, так і в стилістиці. Він розробив латинську філософську термінологію і створив теорію ораторського мистецтва – риторику. Його твори „Про державу”, „Про закони”, „Оратор”, „Про межі добра і зла” та ін., а також його промови та листи належать до кращих зразків латинської прози. Мова Цицерона протягом століть закономірно визнавалась літературною.

Збереглося 58 його промов (політичних і судових), 12 філософських трактатів і 7 трактатів з риторики, понад 800 листів. В 14 ст. італійський поет Франческо Петрарка, прочитавши листи Цицерона, так був ними зворушений, що написав листа римському оратору, який жив задовго до нього. В цьому листі Петрарка жалкує про мінливість життя політика, що згубило Цицерона.

Спадщина Цицерона – неоціненне джерело відомостей про римське право II-I століть до н.е. Як ідеолог республіканського ладу, він прославляв велич Риму, його стародавні закони („De re publica”. „De legibus”). Ідеальним суспільним ладом вважав римську рабовласницьку республіку. Як пропагандист грецької філософії серед римлян захищав стоїчне вчення природного права („De officiis”). Заслуги Цицерона були високо оцінені, він перший з римлян отримав титул – „батько вітчизни”(pater patriae).

Після вбивства Цезаря (44 р. до н.е.) Цицерон виступив з 14 промовами проти Антонія і підтримував племінника Цезаря Октавіана. В 43 р.до н.е. на вимогу Антонія Цицерон був занесений до проскрипцій (списки осіб, яких прилюдно оголошували поза законом). Після звістки про це Цицерон вирішив утекти з Італії, але не міг перенести морської качки і висадився на берег, де був упізнаний, виданий і убитий. Він загинув за свої переконання в боротьбі проти узурпації і неприхованого панування воячини.

Гай Юлій Цезар (102 – 44 рр. до н.е.)

Гай Юлій Цезар – державний і політичний діяч Стародавнього Риму, полководець, письменник і оратор. З його літературної спадщини до нашого часу дійшли лише два твори – „Записки про галльську війну” та „Записки про громадянську війну”. У першому з них Цезар розповідає про свої військові операції у Галлії, яку він підкорив і приєднав до Римської держави, а також про свої експедиції до Германії та Британії. „Записки про галльську війну” Цезар писав під час військових походів. Цей твір став одним із найважливіших джерел для вивчення суспільного ладу, звичаїв, побуту та культури галльських та германських племен у I ст. до н.е. У „Записках” Цезар виявив себе талановитим письменником,

який зумів у лаконічній і простій, але вишуканій формі відтворити найбільш суттєві риси кожної ситуації.

Трактат граматики, збірники промов і листів Цезаря, два памфлети, ряд віршів не збереглися.

Як державний діяч і політик Цезар вжив ряд заходів, спрямованих на зміцнення і централізацію державного апарату, упорядкував управління провінціями, провів реформу календаря і монетну реформу.

Політика Цезаря, зміцнення єдинодержавності його влади викликали опозицію прихильників сенатської республіки. Внаслідок змови, яку очолювали Гай Кассій Лонгін, Марк Юній Брут і Децим Юній Брут, Цезаря було вбито.

Тіт Лукрецій Кар (бл. 99 – 55 рр. до н.е.)

Тіт Кар Лукрецій – давньоримський поет, філософ – матеріаліст. У філософському творі „Про природу речей” у поетичній формі дав систематичний виклад античного атомістичного матеріалізму. Це єдина книга, що збереглася повністю як пам’ятка матеріалістичної думки античності. Поема складається з 6 книг. У першій книзі формулюється закон про вічність матерії як основи вчення про все суще: з нічого нічого не виникає. Розвитку цієї думки присвячена і значна частина другої книги. У книзі третій трактується питання життя і смерті. Автор заперечує безсмертя душі. Дух і душа людини народжується і вмирає разом з нею. У 4 книзі встановлюється, що наші почуття є основним джерелом пізнання речей. У книзі п’ятій розгорнуто величну картину світобудови. У шостій книзі пояснюються різні явища природи.

Ідеал Лукреція – мудрець, який пізнав закони життя і природи, звільнився від суєвір’я, позбувся турбот і насолоджується своїм душевним спокоєм. Лукрецій гнівно протистує проти жадоби багатства, проти прагнення до влади, яке призводить до громадянських воєн. Поема „Про природу речей” - один з найвеличніших творів світової літератури.

Публій Сір (1 ст. до н.е.)

Публій Сір – поет, актор, римський мімограф, автор збірки сентенцій. Про його літературну діяльність мало відомо, багато в його сценаріях відводилось імпровізації артистів. В його мімах (комедійних жанрах античних театрів) розсіяно багато ефектних афоризмів, які в подальшому попали в окрему збірку. Мова мімів рясніла вульгаризмами і виразами, підслуханими на вулиці та в маленьких кабачках. На римській сцені міми протримались довго, аж до часів пізньої імперії.

В основі світогляду Публія Сіра лежать етичні та психологічні ідеї, що проповідувались стоїками: про самообмеження, про віддання переваги внутрішній гармонії, про те, що добродесний спосіб життя сам по собі є блаженством.

Непот Корнелій (бл. 99 – 24 рр. до н. е.)

Непот Корнелій – римський історик, автор твору „Про видатних людей”. В коротких біографічних нарисах про видатних грецьких полководців і двох римських істориків Катона та Аттика історик змальовує їх розум, характер та звичаї, щоб прищепити своїм співвітчизникам любов до вітчизни та прагнення до всього прекрасного і благородного.

Непот скопілював для римської публіки „Хроніку” в трьох книгах, а також короткий переказ всесвітньої історії, в тій мірі, яка була відома античним ученим. Його стиль може бути зразком середнього рівня римської прози класичного періоду.

Катулл Гай Валерій (бл. 87 – 54 рр. до н.е.)

Катулл Гай Валерій – давньоримський поет – лірик. Значення його в світовій літературі особливе. Збереглось 116 поетичних творів Катулла – це поеми, вірші, епіграми, епіталами, послання та ін. Центральною темою віршів і поем є кохання поета до Клавдії, виведеної під іменем Лесбії. У ліричних творах Катулла найяскравіше відображено розвиток індивідуалізму в римському суспільстві. Творчість Катулла сприяла збагаченню латинської поетичної мови та розвитку римської поезії.

Публій Вергілій Марон (70 – 19 рр. до н. е.)

Публій Вергілій Марон – видатний римський поет, автор трьох великих творів: „Буколіки”, „Георгіки”, „Енеїди”. „Буколіка”(вірші пастухів) складається з десяти віршів, присвячених природі, мирним стадам і сільському життю. „Георгіка”- це дидактичний твір, який дає настанови сільському господареві. Відродження сільського господарства було в той час державною політикою.

Головний поетичний твір Вергілія за ім'ям легендарного предка роду Юліїв Енея має назву „Енеїда”. Твір написаний за зразком найвидатніших грецьких поем – „Іліади” та „Одіссеї”. Епічна поема складається з 12 пісень про подорожі троянського героя Енея, на долю якого випало безліч випробувань. Вона має релігійно- дидактичний характер і повинна була відновити старе римське благочестя, повагу до богів, віру в знамення та спонукати до виконання релігійних обрядів. Численні відступи присвячені ідеалізації римської історії. З „Енеїдою” Вергілія пов'язано виникнення у світовій літературі пародійних жанрів – травестій, бурлесків. Вергілій здобув широкого визнання у сучасників. Його наслідували Овідій, Проперцій, Сенека, Тіт Лівій, Тацит. З часом слава його ще більше зросла.

Квінт Горацій Флакк

(65 – 8 рр.до н.е.)

Квінт Горацій Флакк – римський ліричний поет, автор „Од” (в перекладі з гр. ода – це пісня), „Епод” (в перекладі з гр. – це приспів), „Сатир” (або „Бесід”) і „ Послань”. Найбільш відомою одою є вірш „До Мельпомени”. Не випадково багато поетів різних народів пізніших часів брали з неї слова для епіграфів „Ehgei monumentum” („Я спорудив пам'ятник...”), „Non omnis moriar...” („Не весь я помру...”), „Dicar qua violens...” („Про мене будуть говорити...”). Горацій проповідував помірність, але разом з тим і розумне користування насолодою. Його лозунг – користуйся днем („carpe diem”). Він був улюбленим поетом епохи Відродження.

Тіт Лівій

(59 до н.е.- 17 рр. н.е.)

Тіт Лівій – давньоримський історик. Автор „Римської історії від заснування міста”, в якій порічно викладено історію Риму до 9 р. н.е..Він не досліджував римську історію, а давав її виклад, запозичуючи у своїх попередників відомості без будь-якої перевірки. Із 142 книг збереглось 35. В праці згадується також і Північне Причорномор'я. Книги написані риторично, живописним стилем. Спокійний тон розповіді, блискучий і цікавий виклад якнайбільше відповідали смакам його сучасників і потомків. Після нього не наважувались наново писати історію латинською мовою, обмежуючись лише переказом його величезної праці. Сучасники бачили в самому авторові „римського Геродота”.

Проперцій Секст
(бл. 50 – бл. 15 рр. до н.е.)

Проперцій Секст – римський поет- елегіст. Написав 92 любовні елегії, об'єднані в 4 книги. Післяантичний зміст поняття „елегія” склався під впливом цього поета. Головна тема Проперція – кохання до обдарованої жінки Цінції. У дусі александрійської школи елегії Проперція сповнені всякими ремінісценціями, а тема пристрасного кохання змінилась міфологічними сюжетами, ідеалізацією життєвських устоїв та старовинних римських доблестей. В Проперція вчилися Овідій та інші римські поети 1 ст.н.е.

Лабеон Марк Антистій
(45 р. до н.е. – 15/21 р. н.е.)

Марк Лабеон - один з найвидатніших римських юристів, засновник Прокуліанської школи права, переконаний республіканець, людина суворої натури. Інтереси його були універсальними, він вивчав юриспруденцію, логіку, філософію, граматику. Відмовившись від політичної кар'єри, викладав право і писав книги. Лабеон написав близько 400 творів, значення яких визнавали навіть його противники. До нас дійшли тільки фрагменти. Йому належать твори „Ad leges Duodecim tabularum”, де Лабеон переосмислює багато положень давніх законів з точки здорового глузду і людяності, перший в історії римського права коментарій до преторського едикту та багато інших.

Публій Овідій Назон
(43 р.до н.е. – 17 р.н.е.)

Публій Овідій Назон – римський поет епохи Августа. Його ранні твори присв'ячені любовній тематиці – це „Любовні елегії”, „Героїди” (в творі даються послання відомих у міфології героїнь до своїх коханих- Пенелопи до Одиссея, Єлени до Паріса, Дідони до Енея та ін.). У поемі „Мистецтво кохання” Овідій дає поради закоханим, як можна добитись успіху у коханні. Окремий розділ повчає закоханих дівчат. Поема є пародією на законодавство Августа проти перелюбства. Згодом Овідій звернувся до міфологічних сюжетів. У поемі „Фасти” (Календар) описує обряди і перекази стосовно римських релігійних свят і обрядів.

Найвище досягнення у творчості поета є поема „Метаморфози”. Вона стала джерелом для вивчення міфології. У цій високохудожній формі об’єднано 250 міфів, образи, сюжети, мотиви яких використовували митці пізніших часів (про чотири віки, потоп, Ніобу, Нарциса, Дедала та Ікара). Поема завершується розповіддю про перетворення Юлія Цезаря в зірку і прославлення Августа.

У 8 р.н.е. Овідія з досі ще не з’ясованих причин було заслано до міста Томи, на західному березі Чорного моря. В засланні Овідій написав два твори „Скорботи” і „Листи з Понту”. Незважаючи на прохання, Овідію не дозволили повернутись у Рим, він помер у вигнанні близько 17 року н.е.

Петроній Гай

(р. н. невід. – 66 р. н. е.)

Петроній на прізвисько Арбітр – римський поет-сатирик. Автор роману „Сатирикон” в 20 книгах, з яких дійшли до нас лише 15 і 16 книги. Навіть ці частини роману про пригоди трьох авантюристів із низів римського суспільства дають реалістичну картину звичаїв і морального виродження римлян у 1 ст. н.е. Роман є одним із шедеврів римської прози. Він написаний класичною латинською мовою, в яку автор часто вплітає простонародні вирази і слова, що робить його цінним лінгвістичним джерелом для вивчення так званої вульгарної латині.

Петроній, обплутаний двірцевими інтригами, покінчив із собою.

Федр

(бл.15 р.до н. е. – бл. 70 р. н. е.)

Федр – перший відомий римський байкар. Літературну діяльність розпочав переробкою грецьких байок Езопа. Написав 5 книг „Езопівських байок”, збереглись 134 байки. Сучасники Федра вважали його байки політичними сатирами. У пізніх книгах розширив рамки традиційного жанру, вводячи моральні роздуми, анекдоти. Федр був ідеологом плебсу, його хвилювали соціальні проблеми, тому в його байках не важко помітити засудження рабства, неволі, співчуття знедоленим.

Пліній Старший Гай Секунд (бл. 23 – 79 рр.н.е.)

Пліній Старший – римський письменник, вчений, державний і військовий діяч. Автор праць з природознавства, військової справи, філології, історії Риму середини I ст. Історичні твори Плія Старшого до нас не дійшли, на них неодноразово посилався Тацит в своїх „Анналах” та „Історіях”. Зберігся його твір „Природнича історія” в 37 книгах. Ця енциклопедія природничих знань античності вміщує багато цінних відомостей з історії, побуту, з економічного та політичного життя. Загинув під час виверження вулкану Везувій, командуючи флотом.

Марціал Марк Валерій (бл.40 - 104рр.н.е.)

Марціал – римський поет-сатирик, автор 15 книг епіграм. Із близько 1560 епіграм, вміщених у цих книгах, збереглося 1200. Його епіграми - це короткі і влучні вірші, присвячені найрізноманітнішим явищам повсякденного життя. Вони висміювали вади представників різних прошарків римського суспільства: патронів, паразитів, невірних чоловіків і жінок, п'яниць, франтів, ділків, лікарів-шарлатанів, кредиторів, боржників тощо. Завдяки Марціалу епіграма закріпилась в європейській літературі як сатиричний жанр.

Сенека Люцій Анней (бл. 4 р. до н.р. – 65 р. н. е.)

Сенека – римський політичний діяч, філософ, письменник. Як філософ Сенека був еkleктиком. Написав ряд філософських творів, в яких проповідував рівність усіх людей по природі. Світ за вченням Сенеки підпорядкований розумному началу. Людина повинна жити у відповідності із законами природи, прагнути до знання, і в усіх її вчинках повинно переважати розумне начало.

Як письменник Сенека був майстром риторичного стилю (короткі фрази, ідейні парадокси, емоційний пафос). Написав 12 невеликих трактатів, 3 великі трактати, збірку „Листів до Люцилія”, а також 9 трагедій на міфологічні сюжети („Едіп”, „Медея”, „Федра”, „Агамемнон” та ін.), які розвивали його філософські думки і в

майбутньому рішуче вплинули на стиль європейської трагедії Ренесансу та класицизму.

Квінтіліан Марк Фабій
(бл. 35 – 95 рр. н.е.)

Квінтіліан Марк Фабій – римський педагог, літературний критик. Заснував у Римі першу державну школу ораторського мистецтва. З численних праць Квінтіліана найбільше значення має його дванадцятитомна праця „Ораторська освіта”. В ній автор висловив ряд цінних загальнопедагогічних ідей, які вплинули на дальший розвиток європейської педагогіки.

Стацій Публій Папіній
(бл. 45 – після 95 рр. н.е.)

Стацій Публій Папіній – римський поет. Народився в Неаполі в сім’ї поета. Основний твір – епічна поема „Фіваїда”, в ньому йдеться про боротьбу синів Еділа Полініка і Етеокла за оволодіння Фівами. Художньо вищою є незакінчена поема „Ахіллеїда” . Художню та історичну цінність має його збірка віршів „Сільви”.

Тацит Публій Корнелій
(бл. 55 – бл. 120 рр. н.е.)

Тацит Публій Корнелій – один із найкращих представників римської історіографії. Займав високі державні посади. Автор ряду праць, серед яких найвідоміші – „Історія” (14 книг, повн. збереглися 4), „Аннали” (16 книг, зб. 1 – 4, 11 – 15), що висвітлюють події часів ранньої імперії, від смерті Августа і до кінця правління Доміціана. Ці твори зробили ім’я Тацита безсмертним.

Етнографічний нарис „Германія” є одним з найважливіших джерел про соціальний і суспільний лад давніх германців. Відомості, що подає Тацит, відзначаються достовірністю і важливі як свідчення очевидця.

Пліній Молодший Гай Цецилій Секунд
(бл. 62 – 114 рр. н.е.)

Пліній – римський письменник і державний діяч. Консул в 100, в 111-113 роках імператорський легат у східних провінціях. Автор праць з економічного, політичного і культурного життя Римської імперії 1 – 2 ст. Із творів Плінія збереглися збірник листів в 10 книгах, зокрема листування з імператором Траяном та „Панегирик Траяну”, пропали поетичні твори і судові промови.

Листи Плінія містять цінний матеріал для вивчення культурної, побутової, економічної та політичної історії імператорського Риму. Вони є одним із головних джерел відтворення соціального обличчя правлячої верхівки тої епохи.

Светоній Гай Транквіл (бл. 70 – після 122 рр. н.е.)

Светоній – римський історик і письменник, прихильник монархії, служив 3 роки секретарем імператора Адріана. Користувався імператорським архівом, записував свідчення сучасників, але доступними джерелами користувався компіляційно. Автор численних творів. До нас дійшли повністю „Життя дванадцяти цезарів” (8 книг від Юлія Цезаря до Домініціана), а також частина твору „Про граматиків і риториків” („De viris illustribus”). Решта творів дійшли до нас лише за назвами та окремими уривками.

Ювенал Децім Юній (бл. 60 – 127 рр.н.е.)

Ювенал – римський поет – сатирик. Збереглося 16 сатир поета, в яких він засуджував соціальну нерівність, висміював знатних людей, їх пихатість, вихваляння далекими предками. Одну із сатир присвятив порокам римських жінок. Творчість Ювенала цінили в стародавні часи, його перекладали і наслідували поети нових часів. Ряд його висловів стали відомими афоризмами, як напр.: „Здоровий дух у здоровому тілі”, „Хліба і видовищ!” та ін.

Люцій Октавій Корнелій Юліан (бл. 100 р.н.е. – невід.)

Юліан – знаменитий римський юрист і державний діяч, учень юриста Явлена Пріска, останній представник школи сабініанців. Він був намісником у Германії, Іспанії, Африці, в 148 році став консулом і протягом багатьох років був радником імператорів Адріана, Антонія Пія, Марка Аврелія та Люція Вера. Однією з основних заслуг Юліана перед державою і правом є розробка та видання „Edictum perpetuum Hadriani” („Постійний едикт Адріана”), в якому систематизувались та уніфікувались положення міського претора і претора peregrinorum попередніх епох, після чого ініціатива у зміні правових норм перейшла до імператорів. Знаючи так глибоко право, як реальне життя, Юліан написав велику наукову працю з усіх питань права „Дігести” в 90 книгах.

Геллій Авл

(бл. 123 – 165 рр. н.е.)

Геллій – римський письменник, автор твору „Ночі Аттики” („Noctes Atticae”) в 210 книгах (8-ма не збереглась). Ці книги є зібранням уривків і скорочених переказів творів близько 250 авторів. Автор подає матеріал у виді діалогів і міркувань, вкладаючи у вуста своїх сучасників висловлювання філософів та граматиків інших епох. Завдяки Геллію збережено багато фрагментів утрачених джерел, цінні відомості з історії і культури античного суспільства.

Апулей Люцій

(бл. 125 – 180 рр. н.е.)

Апулей Люцій – римський письменник. З багатьох віршів, прозових творів, ораторських промов і науково-філософських трактатів до нас дійшло лише кілька. Він автор роману „Метаморфози” („Золотий осел”), в якому сатирично зображено занепад античного світу. В романі багато вставних новел, де поєднані реалістичні й сатиричні картини життя з еротикою, фантастикою, містиком. Одну з таких новел (про Амура і Психею) використали європейські поети, художники, композитори.

Г а й

(кінець 2 ст. н.е.)

Гай – римський юрист, письменник і вчитель, представник так званої золотої п'ятірки римських юристів (Ульпіан, Папініан, Павло, Модестін). Його праці – головне джерело вивчення римського класичного права. Вони мали значний вплив на розробку цивільного права феодального і капіталістичного суспільства. Головний твір Гая – підручник римського права – „Інституції”, на основі якого складені „Інституції” Юстиніана. Інституції Гая складаються з 4 книг: перша книга присвячена вченню про особи, друга і третя книги – вченню про угоди, четверта – вченню про позови.

Гай розробляв коментарі, тлумачення, здійснив систематизацію рабовласницького права.

Емілій Папініан (бл. 150 – 212 рр. н.е.)

Папініан – римський юрист, учений, державний діяч. Представник так званої золотої п'ятірки римських юристів. Автор багатьох наукових праць, найвідоміші з яких „Дослідження” (у 37 книгах) та „Відповіді” (у 19 книгах). 599 фрагментів із цих праць увійшли до складу „Дігестів”. Він вміло узгоджував установлені законом норми з особливостями кожного окремого випадку, розробкою проблем загальнотеоретичного та юридично-технічного профілю. Він більш ніж тогочасні юристи використовував у своїх творах етичні категорії. Праці Папініана були високо оцінені римськими та візантійськими юристами. Його називали „царем юристів”, „апостолом права”.

Теоретична спадщина Папініана справила помітний вплив на розвиток юриспруденції. Юридичні праці Папініана відзначаються точністю, ясною і виразною систематизацією понять. Убитий за наказом імператора Каракалли за відмову виправдати братовбивство (вбивство імператором свого брата Гети).

Доміцій Ульпіан (бл. 170 – 228 рр. н.е.)

Ульпіан – римський юрист, державний діяч, представник так званої золотої п'ятірки юристів. Був опікуном імператора Олександра Севера і співробітником Папініана, писав коментарі до його творів. Правові погляди Ульпіана склалися під впливом стоїцизму. Рабство вважав

неприродним, але виправдовував його звичаями народів, зафіксованими у цивільному і міжнародному праві. Автор праць, що зачіпали різноманітні юридичні питання, хоч у багатьох відношеннях вони мали компілятивний характер. До нас дійшли лише їх фрагменти, у найповнішому вигляді – „Книга правил”. У коментарі „До едикту” (83 книги) виклав преторське право, а в праці „До Сабіна”(51 книга) – цивільне. Майже третина уривків у „Дігестах” Юстиніана належить Ульпіану. Був убитий преторіанцями із-за введення ним суворої військової дисципліни. Праці Ульпіана є важливим джерелом вивчення римського права.

Павло Юлій
(кін. 2 ст. – 235 р. н.е.)

Павло Юлій – римський юрист, представник так званої золотої п’ятірки римських юристів (Гай, Ульпіан, Модестін, Папініан). Автор багатьох юридичних творів, зокрема про преторське та цивільне право. Праці його характеризуються енциклопедичністю, точністю юридичного аналізу, самостійністю мислення. За часів імператора Валентиніана III 426 юридичним творам Павло була надана сила законодавства. Витяги з його праць становлять майже шосту частину „Дігестів”.

Модестін (Гереній)
(III ст. н.е.)

Модестін – класичний римський юрист, учень Ульпіана, учитель імператора Максиміана Молодшого, володів добре грецькою мовою. В 224-244 рр. був префектом. Автор ряду праць, в яких торкався усіх галузей права і вніс суттєвий вклад у формулювання питань юридичної доктрини та практики. Близько 345 фрагментів із творів Модестіна включено до складу „Дігест”.

Веґетій Флавій Ренат
(IV ст. н.е.)

Вегетій – військовий письменник другої половини IV ст. н.е. Автор трактату про військові справи римлян („*Epitome rei militaris*”). В чотирьох книгах свого трактату Вегетій не тільки зберіг матеріал більш ранніх авторів, але й виклав теорію військового мистецтва давнини. Він описав структуру римської армії, тактику наступу й оборони, систему навчання новобранців, різні військово-технічні пристрої для облоги фортець і міст. Цей трактат по суті був статутом староримської армії.

Юстиніан 1 (482/3 – 565pp. н.р.)

Юстиніан 1 – імператор Східної Римської імперії, один з найбільш діяльних візантійських імператорів. Прагнучи відродити Римську імперію і встановити стабільний порядок, він вважав за потрібне сформувати надійну правову основу держави. За його словами „імператорська величність повинна не тільки прикрашати себе зброєю, але й озброюватись законами”. За його розпорядженням група юристів під керівництвом Требоніана протягом декількох років провела величезну роботу, яка завершилась створенням Зводу цивільних законів (529 р.), який у XVI ст. було названо „*Corpus iuris civilis*”. В нього укладачі внесли все доцільне із творів класичних юристів, а також набутки посткласичних юристів. Вони прагнули продовжувати римські правові традиції, але мали на меті і практичні цілі: юстиніанівський Звід законів повинен був надійно служити тогочасному і майбутньому суспільству. Відкидувалось усе, що віджило, спрощувались надмірно складні приписи і сміливо вводилися необхідні зміни та доповнення. Так було створено порівняно просте, неформальне і технічно зріле право, яке стало основою майже всіх правових систем країн європейського континенту.

Кодекс складався з 4 частин: а) „Інституції”, де подано виклад основ римського права; б) „Дігести”, в яких зібрані уривки з творів класичних юристів; в) „Кодекс Юстиніана”, що містив законодавчі розпорядження; г) „Новели Юстиніана”, що доповнювали і змінювали ті положення, які були в Кодексі. Кодифікація Юстиніана завершила розвиток римського права. Правління Юстиніана можна вважати останнім етапом римської історії.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Альбов А.С. Русско-англо-латинский словарь крылатых слов и выражений. – М.- СПб., 2006.

Бабичев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов. – 2-е изд. – М., 1986.

Бабкин А.М., Шендецов В.В. Словарь иноязычных выражений и слов, употребляющихся в русском языке без перевода. – В 2 кн. – М.-Л., 1966.

Баранцев К.Т. Англо - український фразеологічний словник. – К., 2005.

Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е.Крутских. – 2-е изд. – М., 2000.

Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред, В.Г.Буткевича. – К., 2002.

Васильев Т.Д. Краткий словарь латинских крылатых выражений. – СПб, 2003.

Громыко И.Н. Русско-латинский словарь. – 2-е изд. – Мн., 2004.

Дворецкий И.Х. Латинско – русский словарь. – 6-е изд. – М., 2000.

Звонська -Денисюк Л.Л. Давньогрецька мова: Підручник. – К.,1997.

Латинско - русский словарь / Автор-составитель К.А.Тананушко. – М. – Мн., 2002.

Латынь на все случаи жизни / Сост. С.Б.Барсов. – М., 2004.

Литвинов В.Д. Латинсько – український словник. – К., 1998.

Молдован В.В. Риторика загальна та судова. – 2-е вид. – К., 1999.

Нисенбаум М.Е. Латинский язык: Учебник. – 4-е изд. – М., 2006.

Овруцкий Н.О. Крылатые латинские выражения в литературе. – 2-е изд. – М., 1969.

Полный латинский словарь, *составленный, по современным латинским словарям* Ананьевым, Яснецким и Лебединским /Право литературной собственности на этот словарь принадлежит Леонтьеву П.М./ . – М.: тип. Каткова, 1862.– 910 стр.

Русско-латинский словарь / Составил В.В. Мусселиус. – 2-е изд. – Спб.,1900.

Скорина Л.П., Скорина О.А. Латинсько – український, українсько – латинський словник. – К., 2004.

Словарь иностранных слов / Под ред.И.В.Лехина, С.М.Локшиной, Ф.Н.Петрова (гл.ред.), Л.С.Шаумяна. – 6-е изд. – М., 1964.

Сучасний словник іншомовних слів і словосполучень / Укладачі О.І.Скопенко, Т.В.Цимбалюк. – К., 2006.

Цимбалюк Ю.В. Латинські прислів'я і приказки. – К., 1990.

Цыбульник Ю.С. Крылатые латинские выражения. – М., 2007.

Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) . – К., 1998.

Юридичні терміни. Тлумачний словник. За редакцією В.Г.Гончаренка. – К., 2003.

Györkösy Alajos. Latin magyar keңszótár (Dictionarium Latino-Hungaricum). – Budapest, 2005.

Špaňar Iulius, Hrabovsky Iozef . Latinsko - slovensky a Slovensko – latinsky slovník. – Bratislava, 1962.

Otto A. Sprichwörter und sprichwörterliche Redensarten der Römer. – Leipzig, 1890.

ЗМІСТ

Від укладача	3
Латинсько-український словник юридичної фразеології	7
Українсько-латинський словник юридичної фразеології	199
Автори крилатих виразів.....	398
Лексикографічні джерела	411

Довідкове видання

ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ
ТА УКРАЇНСЬКО-ЛАТИНСЬКИЙ СЛОВНИК
ЮРИДИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Автор-укладач
Ухаль Михайло Михайлович

Комп'ютерна верстка: Р.Повч

Здано до складання 01.11.2007 р.
Підписано до друку 03.03.2008 р.
Формат 60x84/16, папір офсетний
Гарнітура Таймс, ум.друк.арк. 24,65
Тираж 500, замовлення № 03_01

Книга видана за сприяння управління інформації та зв'язків із громадськістю Закарпатської облдержадміністрації у рамках програми, що передбачає підтримку видання творів закарпатських авторів.

Видавництво «Карпатська Вежа», м. Мукачево, 2008.

Оригінал-макет виготовлено ПП «Наумченко Н.В.»

м.Ужгород, вул.Великокам'яна, 31

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія Зт №29 від 24.02.06 р.

Віддруковано у приватній друкарні ПП «Повч Р.М.»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія Зт №11 від 06.04.01 р.